

MISKOLCI

JOGI SZEMLE

A Miskolci Egyetem Állam- és Jogtudományi Karának folyóirata

16. évfolyam

2021

4. szám

MISKOLCI

JOGI SZEMLE

A Miskolci Egyetem Állam- és Jogtudományi Karának folyóirata
16. évfolyam (2021) 4. szám

Tanulmány

Fenyvesi Csaba – Nyikos Attila: <i>Felismerési kísérlet az Emberi Jogok Európai Bírósága döntéseiben</i>	5
Jablonkai Ilona – Jakab Nóra: <i>A szociális ellátórendszer szerepe a kábítószer-használó fiatalok életében</i>	23
Gosztonyi Gergely: <i>Az internetes tartalomszabályozással kapcsolatos új gondolkodási irányok az Amerikai Egyesült Államokban</i>	40
Jakab Nóra – Mélypataki Gábor – Solymosi-Szekeres Bernadett – Berényi Laura: <i>A generációk közötti együttműködés elősegítése a kiskereskedelmi munkahelyeken</i>	55
Pocsa Tamás: <i>Emberkereskedelem a bírói gyakorlatban</i>	79
De Negri Laura: <i>Az ombudsman és az egyenlő bánásmód előmozdítását szolgáló szervek közötti kapcsolat Magyarország és Horvátország viszonylatában</i>	99
Marinkás György: <i>Gondolatok az EUB „kóservágás” ügyével kapcsolatban</i>	117
Bartis Előd: <i>Ügyleti képviselő a magyarországi és romániai közigazgatási eljárásjogban</i>	137
Bors Szilvia: <i>A munkaügyi perekben alkalmazandó külföldi jog eljárásjogi kérdései</i>	157
Juhász György: <i>Adalékok az orvosi műhiba fogalmának fejlődéséhez</i>	172

Nekrológ

Prugberger Tamás – Fodor László: <i>Megemlékezés Prof. Dr. Dr. h.c. Franz-Joseph Peinéről, a Miskolci Egyetem díszdoktoráról</i>	185
---	-----

Recenzió

Bagdi Katalin: <i>Recenzió Nádas György és Prugberger Tamás „Jogkövetkezmények és szankciók a munkával összefüggő jogviszonyok körében” című könyvéről</i>	193
---	-----

Felismerési kísérlet az Emberi Jogok Európai Bírósága döntéseiben

Fenyvesi Csaba* – Nyikos Attila**

A szerzők megvizsgálták, hogy az Emberi Jogok Európai Bírósága milyen iránymutatásokat fogalmazott meg döntéseiben a felismerésre bemutatásról. Milyen hibákat követtek el az egyes államok hatóságai a bizonyítási cselekmény körében és milyen következményei lettek az Emberi Jogok Európai Egyezménye megsértésének. Az írók megfogalmazták a magyar joggyakorlatot (nyomozást, bírósági bizonyítást) segítő jogi és kriminalisztikai javaslatokat is. Mindezt tették annak érdekében, hogy elkerüljük a téves, hibás felismerések legrosszabb következményét, a justizmordos döntés.

Kulcsszavak: felismerési kísérlet, Emberi Jogok Európai Bírósága, justizmord, hatósági hibák, Emberi Jogok Európai Egyezménye megsértése, krimináltaktika, megelőzés

Identification parade in decisions of European Court of Human Rights

The authors examined the following, lessening decisions of European Court of Human Rights about identification parade. What kind of failures committed by national authorities in field of this proofing method and what consequences were violation of European Convention of Human Rights. The study-writers declared developing criminal procedural and criminalistical suggestions for the Hungarian investigators and judges. All these proposals were taken for prevention failed, defective identification and justizmord as its worst consequence.

Keywords: identity attempt, European Court of Human Rights, miscarriage of justice, wrongly sentenced, false conviction, authority's failures, violation of European Convention of Human Rights, criminaltactics, prevention

<https://doi.org/10.32980/MJSz.2021.4.1255>

1. Az Emberi Jogok Európai Egyezménye és Bírósága

Kutatásunk során áttekintettük az Emberi Jogok Európai Bírósága (a továbbiakban EJEB) határozatait a következő kérdések megválaszolása érdekében:

- a) foglalkozik-e egyáltalán az EJEB a felismerésekkel („presentation for identification”, „eyewitness identification procedure”, „identification parade”, „lineup“)?
- b) érinti-e bármelyik emberi alapjogot a felismerési eljárás?

* Egyetemi tanár, Pécsi Tudományegyetem, Állam- és Jogtudományi Kar.

** PhD-hallgató, Pécsi Tudományegyetem, Állam- és Jogtudományi Kar.

- c) ha igen, volt-e bármilyen megszegése?
- d) melyek a leggyakoribb megszegési okok?
- e) volt-e magyar felismerési anomália a bíróság előtt?
- f) milyen következtetéseket, tanulságokat vonhatunk le a hazai szabályozásra, gyakorlatra?

Kiindulópontként megjelöljük, hogy Magyarország 1992. november 5-én ratifikálta, majd az 1993. évi XXXI. törvényben megfogalmazva 1993. április 7-én kihirdette az Európai Közösség egyik legfontosabb dokumentumát, "Az emberi jogok és alapvető szabadságok védelméről" szóló Egyezményt, amely eredetileg 1953. szeptember 3-án lépett hatályba. (A továbbiakban Egyezmény.) A ma már sok-sok kiegészítő jegyzőkönyvvel rendelkező Egyezmény sérelme – köztük a felismertetés hibái – esetén bárki fordulhat panasszal a strasbourgi Európai Emberi Jogi Bírósághoz (European Court of Human Rights).

Az Egyezmény tartalmát és az EJEB eseteit áttekintve úgy véljük, hogy a témánkat leggyakrabban a 3. Cikkben rögzített kínzás tilalma és a 6. Cikkben található tisztességes eljáráshoz való jog érinti. (Utóbbi 1. pontja, mint alappillér jelenik meg a dokumentumban, mely mindenfajta eljárásra irányadó, míg a 2. és 3. pontja a büntetőeljárásra tartalmaz elemeket.)¹

2. Az Emberi Jogok Európai Bírósága felismerési döntései

Az EJEB az – Európa Tanács tagjainak nagy többségében közvetlen hatállyal bíró – Egyezmény legmagasabb szintű értelmező fóruma, döntései gyakran vezetnek

¹ Tanulmányunk bevezető részeként még bemutatjuk mindkét Cikket szó szerint:

„3. Cikk - Kínzás tilalma: Senkit sem lehet kínzásnak, vagy embertelen, megalázó bánásmódnak vagy büntetésnek alávetni.”

„6. Cikk - Tisztességes tárgyaláshoz való jog:

1. Mindenkinek joga van arra, hogy ügyét a törvény által létrehozott független és pártatlan bíróság tisztességesen nyilvánosan és ésszerű időn belül tárgyalja, és hozzon határozatot polgári jogi jogai és kötelezettségei tárgyában, illetőleg az ellene felhozott büntetőjogi vádak megalapozottságát illetően. Az ítéletet nyilvánosan kell kihirdetni, a tárgyalóterembe történő belépést azonban meg lehet tiltani a sajtónak és a közönségnek a tárgyalás teljes időtartamára vagy egy részére annyiban, amennyiben egy demokratikus társadalomban ez az erkölcsök, a közrend, illetőleg a nemzetbiztonság érdekében szükséges, ha e korlátozás kiskorúak érdekei, vagy az eljárásban résztvevő felek magánéletének védelme szempontjából szükséges, illetőleg annyiban, amennyiben ezt a bíróság feltétlenül szükségesnek tartja, mert úgy ítéli meg, hogy az adott ügyben olyan különleges körülmények állnak fenn, melyek folytán a nyilvánosság az igazságszolgáltatás érdekeit veszélyeztetné.

2. Minden bűncselekménnyel gyanúsított személyt mindaddig ártatlannak kell vélelmezni, amíg bűnösségét a törvénynek megfelelően meg nem állapították.

3. Minden bűncselekménnyel gyanúsított személynek joga van - legalább - arra, hogy

a) a legrövidebb időn belül tájékoztatásuk olyan nyelven, amelyet megért, és a legrészletesebb módon az ellene felhozott vád természetéről és indokairól;

b) rendelkezzen a védekezésének előkészítéséhez szükséges idővel és eszközökkel;

c) személyesen, vagy az általa választott védő segítségével védekezhessen, és ha nem állnak rendelkezésére eszközök védő díjazására, amennyiben az igazságszolgáltatás érdekei ezt követelik meg, hivatalból és ingyenesen rendeljenek ki számára ügyvédet;

d) kérdéseket intézzen vagy intéztessen a vád tanúhoz és kieszközölhesse a mentő tanúk megidézését és kihallgatását ugyanolyan feltételek mellett, mint ahogy a vád tanút megidézik, illetve kihallgatják;

e) ingyenes tolmács álljon rendelkezésére, ha nem érti vagy nem beszéli a tárgyaláson használt nyelvet”.

jogszabály és joggyakorlat módosuláshoz. Ebből következően a felismertetéssel kapcsolatos döntései iránymutatóak lehetnek – álláspontunk szerint – és kell is lenniük belső jogunkra és annak alkalmazására. Ezért az elmúlt évtizedek bírósági határozatainak – felismerési aspektusú, nem kimerítő jellegű – időrendi áttekintése hasznos lehet a kezdeti kérdések megválaszolásában, a hatályos magyar szabályozás vizsgálatában, továbbá a „de lege ferenda” javaslatok megalkotásában.

Elsőként bemutatjuk a *Perry Egyesült Királyság elleni*² 2003-as ügyet, amelyben a rablások sorozatával gyanúsított kérelmező megtagadta a személyes felismerésen való részvételt, ezért egy magas rangú rendőrtiszt engedélyt adott, hogy róla rejtett filmfelvételt készítsenek. Ez úgy történt, hogy a rendőrségi alkalmazottak felismerésre bemutatás céljából ismét behívták a hatóság épületébe a kérelmezőt, aki újfent megtagadta a felismerésre bemutatáson való részvételt. Ám amíg a közösségi térben várakozott, kamerával kristálytiszt felvételt készítettek róla. Majd videoszalagot állítottak össze erről, mégpedig a kérelmezőn kívül 11 önkéntes felvételével együtt. Azután ezt a videót számos tanúnak bemutatták, akik közül kettő a kérelmezőt – bizonyos rablások elkövetőjeként – azonosította.

A kérelmező tárgyalásán a bíró elutasította a videós bizonyítékok kizárására irányuló kérelmét, bár elismerte, hogy a rendőrség nem tartotta be teljes mértékben az Eljárási Kódexet. A kérelmezőt elítélték, a fellebbezését pedig elutasították.

Az EJEB szerint a biztonsági kamerák szokásos használata, akár nyilvános utcán, akár olyan helyiségekben, mint például bevásárlóközpontok vagy rendőrkapitányságok, ahol törvényes és előrelátható célt szolgálnak, önmagában nem vet fel emberjogi problémás kérdést. Az ügyben azonban a rendőrség úgy állította be a biztonsági kamerát, hogy az tiszta felvételeket készítsen a kérelmezőről, és a felvételeket a tanúknak bemutatott montázsba illesztette az azonosítás céljából. A videót egyébként a nyilvános tárgyalás során is bemutatták. Függetlenül attól, hogy a kérelmező tudott-e a kameráról, nem volt semmi arra utaló jel, hogy azonosítási célokra készült volna bármiféle felvétel róla. A rendőrség által alkalmazott fogás túllépte a biztonsági kamerák szokásos vagy várható használatát, ezért a felvétel állandó rögzítése és további felhasználás céljából montázsba való felvétele a kérelmezővel kapcsolatos személyes adatok feldolgozásának vagy gyűjtésének tekinthető, ami meg már alapjogsértő.

Ezen kívül a felvételeket nem önkéntesen szereztek, vagy olyan körülmények között, ahol észszerűen számítani lehetett a felvételre és azonosítási célokra történő felhasználásra. Ebből következően a rendőrhatalóság beavatkozott a magánélet tiszteletben tartásához való jogba, amivel megsértette az Egyezmény 8. Cikkét.³ Az Egyezmény 8. Cikkelye pontosan a következőket tartalmazza: „Magán- és családi élet tiszteletben tartásához való jog. 1. Mindenkinek joga van arra, hogy magán- és családi életét, lakását és levelezését tiszteletben tartsák. 2. E jog gyakorlásába hatóság csak a törvényben meghatározott, olyan esetekben avatkozhat be, amikor az egy demokratikus társadalomban a nemzetbiztonság, a

² N° 63737/00, Judgement 17 July 2003

³ Az egyhangúan kimondott emberjogi sértés mellett 1.500 euró nem vagyoni kártérítést és 9.500 euró költségterítést ítélt meg a kérelmezőnek a Bíróság.

közbiztonság vagy az ország gazdasági jóléte érdekében, zavargás vagy bűncselekmény megelőzése, a közegészség vagy az erkölcsök védelme, avagy mások jogainak és szabadságainak védelme érdekében szükséges.”

Zashevi Bulgária elleni ügye két bolgár állampolgár, Genka Ivanova Zasheva asszony és Metodi Dimitrov Zashev 2005. április 26-án benyújtott kérelme alapján indult.⁴ A kérelmezők azt állították, hogy a hatóságok elmulasztották a hatékony nyomozást a fiúk halálával kapcsolatban, és hogy nem kaptak hatékony jogorvoslatot sem. A kérelmezők szülei Ivaylo Zashevnek, akit megöltek nagynénje házában Stavertsi faluban, Pleven régióban, 1997 februárjában. A bűncselekmény ügy történt, hogy: éjfél körül az áldozat és testvére Valeri Zashev felébredt, és a szobában három férfit láttak, akik maszkot és kesztyűt viseltek. A támadók megparancsolták a testvéreknek, hogy adják át a rendelkezésükre álló pénzt. Ekkor T. L., a gyermekek nagynénje belépett a szobába. A támadók ettől megriadtak, a fegyverrel rendelkező férfi két lövést adott le. Ezek közül a második eltalálta Ivaylo Zashev kisfiút, aki pár perccel később ennek következtében elhunyt.

A nyomozóhatóság kihallgatta T. L. asszonyt és számos más tanút. Köztük az egyik tanú V. K. volt, aki P. T. helyi üzletember személyi sofőrjeként dolgozott. Február 8-án azonban már gyanúsítottá vált és néhány napig őrizetben tartották. Ez alatt többször kikérdezték. Vallotta, hogy P. T. utasította, hogy menjen I. K.-val és másik két személlyel Stavertsibe. Amikor a három ember kiszállt az autóból kesztyűt és maszkot vettek fel. V. K. pár percet várt rájuk mialatt két lövést hallott. V. K. ezután visszatért P. T. házába, aki azt mondta neki, hogy felejtse el az éjszaka eseményeit. 1997. február 15-én P. T.-t, I. K.-t és V.P.-t letartóztatták, másnap azonban P. T.-t szabadon engedték, majd a nyomozó végrehajtott egy felismerésre bemutatást, ahol V. K. azonosította I. K.-t és V.P.-t. 1997. márciusában egy bizonyos G. G.-t is letartóztattak a rablásban való részvétel gyanújával. V.K.-t 1997 júniusában ismét kihallgatták. Visszavonta korábbi nyilatkozatait, és azt mondta, a rendőrség kényszerítette rá, hogy hamis bizonyítékokat szolgáltatson. Egy augusztusi kihallgatás során egy személy, akit őrizetbe vettek, és aki ugyanabban a cellában tartózkodott, mint G.G., állította, hogy ez a személy arra kérte, ölje meg V.K.-t. 1997 novemberében a nyomozó újra kihallgatta V.K.-t, aki ismét megváltoztatta álláspontját. Megerősítette 1997-es februári nyilatkozatait, és visszavonta júniusi nyilatkozatát. Azt mondta, hogy azt a nyilatkozatát P.T nyomása alatt tette, aki elrabolta és egy hónapig fogva tartotta. 1997 decemberében szervezett felismerésre bemutatáson V.K. nem ismerte fel G. G.-t, majd kijelentette, hogy a rendőrség rosszul bánt vele és nyomást gyakoroltak rá, hogy egy előre meghatározott személyt azonosítson a felismerésre bemutatás során.

A Bíróság a V. K. részvételével lebonyolított felismerésre bemutatást nem találta megbízhatónak. Az eljárási szabályokkal ellentétben nem kérdezték meg az elkövetők egyes megkülönböztető jegyeiről, amelyekről azonosítanák őket a felismertetés előtt, és nem is voltak olyan egyének a felsorakoztatottak sorában, akik hasonlítottak volna hozzá. Sőt, V. K. utasítást kapott, hogy kit és milyen fizikai jellemzők alapján azonosítson. Az ügyészség semmilyen más bizonyítékot nem

⁴ Case of Zashevi v. Bulgaria (Application no. 19406/05) Judgement (final) 2 March 2011

nyújtott be a gyanúsítottak és a bűncselekmény közötti kapcsolat megteremtésére. Bizonyítékok hiányában felmentő ítélet született.

Az EJEB szerint a nyomozók elsősorban ott vétettek hibát, hogy a felismertetés lefolytatása előtt nem gyűjtöttek elegendő olyan információt, amelyből megállapíthatták volna, hogy jelen esetben egy speciális, detektívtükörrel lefolytatott felismertetésre lett van szükség a szemtanú biztonsága és befolyásmentessége érdekében. Majd magát a cselekményt is több ponton szabálytalanul hajtották végre. Mindezek után pedig ott hátráltatták a nyomozás eredményességét és tisztességét azzal, hogy nem biztosítottak hatékony védelmet a kulcsfontosságú tanú számára, aki valószínűleg a kapott fenyegetések miatt visszavonta az összes terhelő kijelentését. A fentiekre tekintettel az EJEB arra a következtetésre jutott, hogy a nyomozás Ivaylo Zashev halálának ügyében megsértette az Egyezmény 2. Cikkét és marasztalta Bulgáriát (...violation of Article 2 of the Convention").⁵

1999 decemberében a kérelmező mégis feljelentést tett, amelyben a három civil ruhás rendőr bíróság elé állítását kérte. A kérelmező leírta a két nap történéseit, amelyeket állítása szerint ugyanaz a három rendőr követett el. A kérelmező továbbá megjegyezte, hogy az a rendőrtiszt, aki pisztolyt fogott a gyomrához magas és vékony volt, haja pedig vékonyszálú. 1999. december 27-én a kérelmező ismét nyilatkozatot tett fia tolmácsolásával, és állította, hogy két rendőr 18 óra körül a házához ment, akik elmondták, tudnak arról, hogy panaszt nyújtott be. Őket még sosem látta. Bementek a házába, összetépték az orvosi jelentéseit, összetörték a lányáról készült képet és tönkretették a zöld kártyáját. Ezután megfenyegették és megverték.

A kérelmező jelezte, hogy a rendőrségen neki bemutatott fényképek egyikén sem szerepelt az elkövető. Ezen kívül a kérelmező rövid leírást adott a két férfiról, és kijelentette, hogy mindkettőjük szakállas. Elmondása szerint az a tiszt, aki zsinórral fojtogatta magas és vékony volt, fehér bőrű és fekete hajú. 2000. március 31-én a kérelmezőt felhívták, hogy jelenjen meg egy felismerésre bemutatáson a rendőrségen. 108 rendőr lépett be (a terrorizmus elleni részlegből) az azonosító helyiségbe 10 fős csoportokban. Az azonosítási protokoll szerint a kérelmező és fia azonosította R. G.-t mint a házukba lépett emberek egyikét. Az ügyész ekkor viszont úgy döntött, hogy a kérelmező fiát ki kell vinni az azonosító helyiségből, mivel izgatottan viselkedett.

Miután a fiát kivítették, a kérelmező hölgy ismét kijelentette az ügyésznek, hogy R.G. egy volt, azok közül, akik 1999. november 28-án léptek be a házába. Azt is kijelentette, hogy R. G. és a két másik tiszt újságírónak vallotta magát, ezért

⁵ A kérelmező részére 20.000 euró megfizetésére is kötelezte Bulgáriát az EJEB nem vagyoni kárként és 4.000 euróra pedig költségtérítésként. (Az Egyezmény 2. Cikke kimondja: „Élethez való jog1. A törvény védi mindenkinek az élethez való jogát. Senkit nem lehet életétől szándékosan megfosztani, kivéve, ha ez halálbüntetést kiszabó bírói ítélet végrehajtása útján történik, amennyiben a törvény a bűncselekményre ezt a büntetést állapította meg. 2. Az élettől való megfosztást nem lehet e Cikk megsértéseként elkövetettnek tekinteni akkor, ha az a feltétlenül szükségesnél nem nagyobb erőszak alkalmazásából ered:a) személyek jogtalan erőszakkal szembeni védelme érdekében;b) törvényes letartóztatás foganatosítása vagy a törvényesen fogva tartott személy szökésének megakadályozása érdekében;c) zavargás vagy felkelés elfojtása céljából törvényesen tett intézkedés esetén.”)

nyitotta ki nekik az ajtót. Láta R. G-t de a többiek arcát nem. Amikor azt kérdezték, miért vannak ellenmondások az előző vallomásaival szemben, a kérelmező kijelentette, hogy zavart lehetett. Megismételte, hogy R.G. 1999. november 28-án ellopta a pénzt, de őt nem bántotta.

2000. április 7-én az ügyész kihallgatta R. G-t, az azonosított személyt, aki tagadta a bűncselekmény elkövetését. Kijelentette, hogy nem ismeri sem a kérelmezőt, sem a házat. Elmondta, hogy egy kicsit ért kurdul, és úgy hallotta, a kérelmező fia azt mondta az anyjának a felismeréskor, hogy őt azonosítsa. Ugy gondolja, mivel ő fél évvel ezelőtt letartóztatta a kérelmező fiát, talán ő mondta anyjának, hogy azonosítsa azért, hogy bosszút álljon. Megjegyezte továbbá, hogy az elmúlt három és fél évben a környéken dolgozott, és hogy nem mindenki kedvelte. Végül utalt arra a tényre, hogy a kérelmező azonosítás során tett nyilatkozatai ellentétesek a korábbi állításaival.

2000. április 17-én S.Y., a Pszichiátriai Osztály igazgatója tájékoztatást adott arról, hogy a kérelmezőt 2000. február 26-án és március 24-én megvizsgálták. Poszttraumatikus stressz szindrómát diagnosztizáltak nála, és emiatt már akkor kezelés alatt állt. 2000. május 23-án az ügyész határozatot adott ki arról, hogy nem emel vádat R.G. ellen. A kérelmező kifogásolta a fent említett ügyészi határozatot, de a Bíróság elutasította az ellenvetését. A kérelmező azt állította, hogy a rendőrség továbbra is zaklatta a házában, és hogy 2000 májusában, illetve 2001 áprilisában és júniusában is megverték, illetve megfenyegették. 2005. január 3-án a kérelmezőt letartóztatták. Meghatározatlan időpontban az egyik török bíróság elítélte a kérelmezőt egy illegális fegyveres szervezetnek nyújtott bűnsegély miatt, 3 év 9 hónap szabadságvesztést szabtak ki rá.

Az EJEB 2007. december 11-i döntésében megállapította a 3. Cikk megsértését, mivel nem volt hatékony a nyomozás a kérelmező betegség kezelésével kapcsolatban. („...lack of an effective investigation into applicant's allegations of ill-treatment.”)⁶

A *Popov Oroszország*⁷ elleni emberölési alapügyben folytatott nyomozás során a kérelmező részt vett egy felismerésre bemutatáson, ahol négy iskolás fiú közül kettő azonosította. Ám az a két fiú nem is volt szemtanúja a gyilkosságnak, amellyel 2002 májusában meggyanúsították a moszkvai SIZO 77/1-es börtönben tartott kérelmezőt. 2002 júniusában ügyvédje panaszt tett az ügyésznél a nyomozás lefolytatásának módja miatt. Többek között azt állította, hogy a

⁶ Az ügyben beszerzett orvos szakértői vélemények szerint a kérelmezőnél fennálló poszttraumatikus stressz valószínűleg befolyásolta a valóságnak megfelelő nyilatkozatok tételét, ami nagy valószínűséggel hatással volt a felismerésre bemutatásra is. Tekintve, hogy labilis állapota miatt könnyebben befolyásolhatóvá is vált. Hiba volt, hogy nem az orvos szakértői vélemény előzetes ismeretében végezték el az azonosítást, annak ellenére, hogy az eset részletes leírásából egyértelmű, hogy a kérelmező zavart volt a nyomozás során, így annak befolyásmentes lefolytatása már így nem volt biztosított. Ezt leszámítva is elvégezhető lett volna egy objektív felismertetés, amennyiben az adatgyűjtés során az eljáró személyek felfigyelnek arra a tényre, hogy a bemutatott R.G. és a kérelmező fia között egy haragos viszony állt fenn annak letartóztatása miatt. Ez a mulasztás ismét felveti az alapos felkészülés hiányát, amely lehetővé tette a befolyásolt, nem megbízható bizonyítási cselekményt.

⁷ Case of Popov v. Russia, No. 26853/04, Judgement 13 July 2006

felismerésre bemutatás megsértette az eljárási követelményeket, és hogy nem tettek lépéseket a kérelmező alibijének igazolására sem.

Az ügyész engedélyezte a védelmi indítvány végrehajtását, hogy tanúként hallgassák ki R-t, a kérelmező szomszédját és K.H-t, a lakásában dolgozó ácsot. Tanúvallomásukat azonban soha nem vették fel a nyomozóhatóságok. 2003-ban a kérelmezőt emberölés miatt tíz év fegyházra ítélték. Az iskolás fiúk ellentmondásos beszámolóján kívül a bíróság más bizonyítékokra is támaszkodott, például az áldozat boncolási jegyzőkönyvére, a bűncselekmény helyszínére és különféle egyéb jelentésekre, anélkül hogy megindokolták volna, hogy ezek a tételek miként bizonyították a kérelmező bűnösségét.

Az EJEB szerint a védelem két tanúja kihallgatásának mellőzésével a nemzeti bíróság nem mérlegelte, hogy nyilatkozataik fontosak lehetnek-e az ügy vizsgálata szempontjából. Azonban abból a tényből, hogy a védelem korábbi indítványait, hogy megvizsgálják őket, mind az előzetes vizsgálat, mind a bírósági eljárás során formálisan többször megadták, ebből az következett, hogy a hazai hatóságok úgy vélték, hogy nyilatkozataik relevánsak lehetnek. Figyelembe véve, hogy:

- a) a kérelmező elítélése ellentmondásos bizonyítékokon alapult,
- b) a nemzeti hatóságok a tanúk kihallgatását mellőzték,
- c) a nyilatkozataik relevanciáját figyelmen kívül hagyták,
- d) ezáltal korlátozták a védelemhez való jogot a tisztességes garanciákkal összeegyeztethetetlen módon.

Ezért végső következtetésként az EJEB egyhangúlag megállapította a 6. Cikk (3) bekezdése d) pontjának megsértését a 6. Cikk (1) bekezdésével összefüggésben.

A *Bocos-Cuesta Hollandia* elleni⁸ ügyben a kérelmező panaszolta, hogy egy személyes felismerésre bemutatás után a bíróság – helytelenül – visszaküldte az ügyet a nyomozóhatóságnak, hogy a sértettek fényképes felismertetés keretében válasszák ki a bántalmazójukat. A kérelmező kérelmében megfogalmazta, hogy felesleges egy ilyen fajta azonosítást elvégezni az ő fényképével, mert a felismerők korábban már azonosították személyes felismerésre bemutatás keretében (bár nem szabályosan).

Ugyanebben az ügyben fordult elő az is, hogy az eljáró személyek egy olyan detektívtükör segítségével lefolytatott felismerésre bemutatást szerveztek, ahol a gyanúsítotton kívül senki mást nem mutattak be az egymást követő több felismerésre bemutatáson. Továbbá nem engedélyezték semmilyen formáját annak, hogy a kérelmező kérdéseket tehessen fel a kiskorú sértetteknek, a felismerőknek.

A kérelmező azt is sérelmezte, hogy indokolatlanul, ésszerűtlen időre elhúzódott az eljárás. Az EJEB megállapította, hogy valóban a nyomozás csaknem két évig folytatódott és ez alatt jelentős késések történtek. A kérelmező 2006 augusztusában már panaszt nyújtott be az ügyészséghez, ám csak 2007. január 10-én hallgatták ki, és hivatalosan csak 2007. január 26-án kezdték meg az érdemi nyomozási cselekményeket. Köztük például csak 2008. február 8-án hajtották végre a felismertetést. A panasz benyújtását követő másfél év utáni foganatosítását semmi sem indokolta. Az EJEB úgy vélte, hogy a nyomozás nem volt átfogó és

⁸ Case of *Bocos-Cuesta v. The Netherlands* (Application no. 54789/00) Judgement 5 October 2004

objektív, mindezekre tekintettel megállapította a 6. Cikk (1) és (3) bekezdés d) pontjának megsértését.

Laska és Lika Albánia elleni⁹ alapügyében 2001. március 31-én hajnalban egy kék és két fehér arctakaró maszkot (baklavát¹⁰) viselő személy, Kalasnyikovval és késekkel felfegyverzett személy kirabolta a Kukës és Tirana között közlekedő minibusz utasait. Elvették a sértettek pénzét, ékszereit, majd személyi sérülés okozása nélkül távoztak. Néhány órával később a rendőrök házkutatást végeztek a helyszínhez közeli házakban, beleértve Lika, a második kérelmező házáat is, ahol apjával, testvérével (B.L.-lel) és barátjával, Laskával, az első kérelmezővel tartózkodott. A rendőri jelentés szerint a rendőrség az első kérelmező kabátjának zsebében két fehér pólót és egy kék ruhadarabot talált, amelyekből a baklavák készülhetnek. (Lopott tárgyakat és az elkövetési fegyvereket nem találták meg, csak a ház mellett néhány gránátot.) A kérelmezőket, és B.L.-t, Lika testvérét, valamint apját a rendőrségre vitték kihallgatásra. B. L. ügyvéd jelenlétét kérte, amit elutasítottak, annak ellenére, hogy ő ekkor még fiatalkorú volt. Lika vitatta, hogy birtokában lett volna bármilyen maszk vagy baklava, és a rendőrséget vádolta a bizonyítékok manipulációjával. Ugyanazon a napon végrehajtották az albán Be. 171-175 §-ai alapján a felismerésre bemutatást a sértettek részvételével. Sorba állítottak öt személyt az azonosítás céljából. A két kérelmező és B.L. kék és fehér otthon készült baklavát viselt, míg a másik két bemutatott személy feketét. Annak ellenére, hogy a rendőrség megváltoztatta a bemutatottak sorban betöltött pozícióját az áldozatok továbbra is a kék és fehér baklavát viselő személyeket azonosította.

A személyek felismerésre bemutatását, tárgyfelismerés követte. Ennek során a sértetteket arra kérték, hogy azonosítsák az elkövetők baklaváit és válasszanak két fekete, két fehér, és egy kék baklava között. A sértettek a fehér és a kék maszkokat választották ki az elkövetők viseletéül. Mindezen bizonyítékok alapján a kérelmezőket és B.L.-t letartóztatták fegyveres rablás gyanúja miatt. Az első kérelmező elfogadta, hogy volt egy fehér póló a birtokában, amely F.N., a nyomozásért felelős rendőr által lett átalakítva baklavává. A második kérelmező viszont azt állította a másik fehér póló, amit az első kérelmezőnél találtak, nem az övé.

2001. április 2-án az ügyészség vádat emelt fegyveres rablás miatt a kérelmezők és B.L. ellen. A tárgyaláson a kérelmezők kérték a bíróságtól a felismerésre bemutatás eredményének figyelmen kívül hagyását, tekintve, hogy az a hazai jogszabályok megsértésével zajlott, illetve meggyanúsították a rendőröket a bizonyítékok meghamisításával. Ezért kérték is azon rendőrök bíróságra idézését, akik a náluk talált anyagokat baklavának minősítették, ugyanis véleményük szerint azok egyszerű pólók voltak, ezért ezen anyagok bíróság elé szolgáltatását is kérelmezték. A bíróság ezen kérelmeket indokolás nélkül elutasította és a felismerésre bemutatás eredményére alapozva a kérelmezőket fegyveres rablás miatt tizenhárom év, míg B.L.-t öt év szabadságvesztésre ítélte. (Ezen túlmenően

⁹ Case of *Laska és Lika vs. Albánia*, (Nos: 12315/04 és 17605/04), Judgment 20 April 2010)

¹⁰A baklava általában egy olyan sapka, mely az egész fejet és nyakat eltakarja és csak a szemet és néha a száját látattja.

illegális fegyvertartás vádjában is bűnösnek találta őket, annak ellenére, hogy az bűncselekmény során az állítólag maguknál tartott fegyvereket nem találták meg a rendőrök.)

2002. május 29-én a vádlottak fellebbezést nyújtottak be a Shkodrai Fellebbviteli Bírósághoz azzal az indokkal, hogy az alpbíróság ítélete tisztességtelen eljárás eredményeként jött létre. Azt állították, hogy az azonosítást az albán Be. 171-175. szakaszának durva megsértésével hajtották végre, mivel ugyanazokat a símáscsokot (símáscsk) viselték a felismerésre bemutatás során. Az első fokon eljáró bíróság elutasította ügyvédjeik kérelmét az azonosítással kapcsolatos cselekmények semmisségével kapcsolatban. Azt is sérelmezték, hogy kérésük ellenére a tárgyi bizonyítékok, vagyis a símáscsok egyikét sem mutatták be a tárgyalás során. Azzal is érveltek, hogy a hatóságoknak nem sikerült megtalálniuk a pénzt és a rabláshoz használt fegyvereket sem. Az EJEB előtt a kérelmezők azt kifogásolták, hogy a felismerésre bemutatás tisztességtelen volt. Azt állították továbbá, hogy a hazai bíróságok soha nem tettek eleget kérelmüknek, miszerint a tárgyi bizonyítékokat (símáscsokot) vizsgálják meg az ügy nyilvános tárgyalásain.

Az EJEB érzékelte, hogy a terheltek bűnösségét alapvetően (mint legfőbb bizonyíték) a felismerésre bemutatás szemtanúinak azonosító vallomásai alapján állapították meg. Ezért külön vizsgálta a felismerés szabályait és végrehajtási módját. Az ítélet szerint az albán Be. 171-175. szakasza egyértelműen szabályozza a felismerésre bemutatás megszervezését. A testület megvizsgálta, hogy a kérelmezők esetében a felismerésre bemutatás lebonyolításának módja összhangban volt-e a 6. Cikk tisztességességi követelményeivel.

Először is a kérelmezőknek és B. L-nek a sorban kellett állniuk, fehér és kék símáscsokot viselve, hasonló színűeket, mint a bűncselekmény elkövetői. A sorban lévő másik két személy fekete símáscskot viselt, ellentétben a kérelmezők és B. L. által a bűncselekmény elkövetésével vádolt fehér és kék símáscsokkal. A felállításban szereplő személyek helyzetének megváltozása nem eredményezett más eredményt, mivel következetesen ugyanolyan színű (fehér és kék) símáscsokot kellett viselniük. Az EJEB megállapította, hogy a felismerésre bemutatás egyenértékű volt a tanúk nyílt felhívásával arra, hogy a mind a gyanúsítottakra, mind a B. L.-re, mind a bűncselekmény elkövetőire rámutassanak. Azt is észlelte az emberjogi Bíróság, hogy a felismerésre bemutatást a kérelmezők ügyvédjeinek távollétében tartották. Az ügy irataiból nem derült ki, hogy a kérelmezők szabad akaratukból – kifejezetten vagy hallgatólagosan – lemondtak-e a védelemre való jogosultságról a felismerésre bemutatáskor. Az EJEB ezzel kapcsolatban megjegyezte, hogy annak ellenére, hogy a kerületi bíróság elismerte, hogy a vizsgálati szakaszban szabálytalanságok történtek, a kérelmezők elítélésekor a kérelmezők pozitív azonosítására támaszkodott, amelyet szemtanúk tettek a felismerésre bemutatás során. Mindazonáltal sem az ügyvéd által utólag nyújtott védelem, sem az azt követő eljárások ellentétes jellege nem tudta orvosolni a bűnügyi nyomozás során felmerült hibákat.

Nem volt független felügyeleti eljárás az eljárás tisztességtelensége vagy a kirívó szabálytalanságok elleni tiltakozás miatt sem. A strasbourgi testület

megállapította, hogy a védelemhez való jog nyilvánvaló figyelmen kívül hagyása ebben a szakaszban visszafordíthatatlanul hátrányosan érintette a későbbi büntetőeljárás igazságosságát.

Végül a döntéshozók megjegyezték, hogy nem volt magyarázat arra, miért utasították el a terheltek azon kérelmét, hogy a felismerésre bemutatás során felhasznált símaszkokat bíróság előtt is bemutassák. Noha igaz, hogy a releváns bizonyítékok nyilvánosságra hozatalának joga nem abszolút, a bíróságnak meg kell vizsgálnia a döntéshozatali eljárást annak biztosítása érdekében, hogy az eljárás a lehetőségekhez mérten megfeleljen a kontradiktórius eljárás, a fegyverek egyenlőségének és az integrált követelményeknek.

Az EJEB úgy ítélte, hogy a kérelmezők ügyének körülményei között a méltányosság azt követelte volna, hogy képessé váljanak arra, hogy érvelhessenek azzal, hogy a felismerésre bemutatás során viselt símaszkok, amelyek a vád döntő bizonyítékát képezték, teljesen mások a rablók által viseltektől. A tárgyaláson azonban nem kaptak lehetőséget arra, hogy orvosolják a felismerésre bemutatás során történt szabálytalanságokat. Ezzel kapcsolatban az albán kormány nem hivatkozott közérdekű indokokra az ilyen bizonyítékok visszatartásában, és a hazai eljárásjogból sem derül ki ilyen ok.

A fenti megállapításokra tekintettel az EJEB arra a következtetésre jutott 2010. április 20-i döntésében, hogy a szóban forgó eljárás nem felelt meg a tisztességes eljárás követelményeinek. Ennek megfelelően kimondta, hogy megsértették a 6. Cikk (1) bekezdését.¹¹

*Velev Bulgária ellen*¹² ügyben a kérelmező a hatékony nyomozás elmaradására hivatkozva nyújtott be panaszt. Az alapügyben 2005. március 21-én a kérelmezőt és egy másik személyt, E. Y.-t a rendőrség őrizetbe vette rablás gyanújával. Egy évvel később a kérelmező feljelentést tett, miszerint a rendőrök a három napos őrizetbe vétele alatt megverték azért, hogy rákényszerítsék a bűncselekmény beismerésére. Kijelentette, hogy nem tudja a tisztek nevét, de képes lenne azonosítani őket. A kérelmezőt 2007. január és március között többször kihallgatták. Az egyik ilyen alkalommal leírást adott azokról a tisztekről, akik bántalmazták, és azokról is, akik tanúi voltak a támadásoknak. Az egyik rendőr körülbelül 160 cm magas, fekete hajú, míg a másik rendőr, aki 2005. március 21-én bántalmazta 25-30 éves, 175-180 cm magas, rövid fekete hajú, és jellegzetes alakú szakállal bír.

2008. február 19-én a kérelmező felperes részt vett a fénykép alapú felismerésre bemutatáson. Több fénykép alapján különböző személyeket mutattak neki, a kérelmező pedig ezek közül kettőt azonosított, mint azok a rendőrök, akik 2005. március 21-én megverték, de képtelen volt annak a tisztnak az azonosítására, aki 2005. március 22-én megverte. Később a kérelmezőt D.D.-vel és S.S.-sel szembesítették, ám azt állította, hogy nem ismeri fel őket. Úgy tűnik, hogy nem azok a tisztek voltak, akiket azonosított a korábbi fényképes felismerésre bemutatáson. 2008. március 11-én az ügyész megszüntette a büntetőeljárást. Ennek egyik oka az volt, hogy a kérelmező beismerte: látta a feltételezett

¹¹ A kérelmezőknek fejenként 4.800 EUR kártérítést állapított meg az EJEB.

¹² Case of Velev v. Bulgaria; Application no. 43531/08. Judgement (Final) 16 July 2013

elkövetőket az eset után, amely az ügyész véleménye szerint befolyásolta a fényképalapú felismerésre bemutatás eredményét. Az EJEB megállapította az egyezmény 3. Cikkének megsértését, mivel a hatóságok hibákat követtek el a kérelmező egészségügyi körülményeinek vizsgálatában. (...“there has been a violation of Article 3 of the Convention by reason of the authorities’ failure to investigate the applicant’s ill-treatment effectively”)¹³

*Beuze Belgium ellen*¹⁴ alapügyében 2007. december 17-én a francia csendőrség Európai elfogatási parancs alapján letartóztatta majd őrizetbe vette és december 31-én átadta a belga hatóságoknak Philippe Beuze (1974) belga állampolgárt, aki előre megfontolt szándékkal megölte volt barátját, M.B.-t. Az elfogatóparancs részletezte, hogy Beuze-t a sértett szomszédja hivatalosan is azonosította. A bűnisméltés veszélyének kockázatát is megállapította az elfogatóparancs, a gyanúsított erőszakos előlétele okán. A francia csendőrség kihallgatási jegyzőkönyvéből kiderül, hogy a gyanúsított a francia Be. 63.§. (4) alapján lemondott a védő választásról és a kirendelt védőről is.

A terheltet a belga rendőrség és egy vizsgáló bíró is kihallgatta, védő jelenléte nélkül. Az eljáró belga bíróság elutasította a terhelt kérelmét, hogy a bizonyítékok közül zárják ki azokat, amelyeket védő nélkül vettek fel a rendőrség és a vizsgálóbíró előtt. Tárgyalást követően az esküdtszék életfogytiglani fegyházbüntetésre ítélte előre megfontolt szándékból elkövetett emberölés büntettségért. Fellebbezését a legfelsőbb bíróság is elutasította, mivel a tárgyalást megelőző vizsgálati szakaszban a védelem hiányát nem tekintették olyanoknak, mint ami az eljárás egészét tekintve csorbította volna a tisztességes tárgyaláshoz való jogát.

Az EJEB megállapította, hogy a terheltet 2007. december 31-én 10:40 perckor adták át a belga rendőrségnek, de délután 17:42 perckor, azaz a vizsgálóbíróval való találkozásig nem tanácskozhatott a védőjével, amikor is a vizsgálóbíró ügyvéd kirendelését kérte. Ezt követően, bár már szabadon konzultálhatott védőjével, a gyanúsítottat védő jelenléte nélkül hallgatták ki vagy végeztek el egyéb nyomozati cselekményeket, mégpedig tíz esetben. (Köztük a felismertetését is.) A védő a bűncselekmény 2008. június 6-i helyszíni rekonstrukciójában sem vett részt. Az egyébként megállapítást nyert, hogy sem a francia, sem a belga hatóságok nem gyakoroltak nyomást a gyanúsítottra.

Az Egyezmény mellett az Európai Parlament és a Tanács 2013/48/EU Irányelve (2013. október 22.) rendelkezik a büntetőeljárás során és az európai elfogatóparancshoz kapcsolódó eljárásokban az ügyvédi segítség igénybevételéhez való jogról, valamint valamely harmadik félnek a szabadságelvonáskor történő tájékoztatásához való jogról, és a szabadságelvonás ideje alatt harmadik felekkel és a konzuli hatóságokkal való kommunikációhoz való jogról. Konkrétan a 3. Cikk. (3). bekezdés c) pontja kimondja:

„a tagállamok biztosítják, hogy a gyanúsítottnak vagy vádlottnak joga legyen ahhoz, hogy ügyvédje legalább a következő nyomozási vagy bizonyításfelvételi

¹³ A kérelmező részére 4.500 euró megfizetésére is kötelezte Bulgáriát az EJEB nem vagyoni kárként és 3.100 euróra pedig költségtérítésként.

¹⁴ No. 71409/10., Judgement 9 November 2018

cselekményeknél jelen legyen, amennyiben azokat a nemzeti jog előírja, és amennyiben a gyanúsítottnak vagy a vádlottnak jelen kell lennie vagy jelen lehet: felismerésre bemutatáson, szembesítésen, a bűncselekmény rekonstruálásán.”

Ezért az EJEB ítélete megállapította a 6. Cikk megsértését, mivel a védő hiánya egyes nyomozási cselekményeknél, mint például a felismerésre bemutatásnál, alááshatja a tisztességes eljárást.¹⁵

*Mindadze és Nemsitsveridze v. Grúzia*¹⁶ elleni alapügyben David Mindadze (továbbiakban első kérelmező) és Valerian Nemsitsveridze-vel (továbbiakban második kérelmező) 2005 májusában fordultak az EJEB-hez. Azt állították, hogy:

- a) az első kérelmezőt letartóztatásakor a rendőrség bántalmazta,
- b) a letartóztatás feltételei és időtartama hiányos és jogellenes volt mindkét személy esetében,
- c) egyes őrizetbe vételi határozatok nem voltak megfelelő indokkal ellátva,
- d) mindkét kérelmezővel szemben a büntetőeljárás alapvetően tisztességtelen volt.

Az előtörténet szerint 2004 januárjában büntetőeljárás indult ismeretlen személyek ellen, akik K.G. grúziai parlamenti képviselő elleni fegyveres támadást, emberölési kísérletet követtek el. 2004 februárban a sértettet először egy nyomozó hallgatta ki. Leírása alapján a támadóról egy fantomkép készült, de a parlamenti tag azt is elmondta, hogy nem tudja ki volt a támadó (nem ismeri) és nem tudja, hogy képes lenne-e őt felismerni. 2004. május 13-án az első kérelmezőt az utcán fogták el az emberölési kísérlet gyanúja miatt. A rendőrségi jelentés szerint az első kérelmező bevallotta, hogy megegyezett a második kérelmezővel a parlamenti képviselő megölésében, aki ezért tízezer amerikai dollárt ajánlott fel neki. Még mindig ezen a napon az első kérelmező egy felismerésre bemutatáson vett részt három másik személlyel. A parlament tagja egy kis hezitálás után azonosította a kérelmezőt támadójaként.

A felismerésre bemutatás után a parlamenti tag egy privát beszélgetést kért az első kérelmezővel, amit engedélyeztek neki. Senki nem volt jelen a beszélgetésük során, majd szintén ezen a napon a második kérelmezőt is letartóztatták emberölési kísérlet gyanújával. 2004 májusában az első kérelmezőt szembesítették a második kérelmezővel. Ezen a korábbi vallomásának megfelelően vallott, terhelte a második kérelmezőt. Utólag az első kérelmező felesége nyilatkozatában panaszolta, hogy férjén súlyos bántalmazás nyomait vélte felfedezni, ezért 2004 júniusától saját ügyvédet bíztak meg.

Az első kérelmező ezután panaszt nyújtott be a nyomozóhatósághoz, arra hivatkozva, hogy vallomását 2004. május 13-án kínzások hatására tette, megverték és áramütéssel sokkolták. Az akkor készült nyilatkozatok ezen okból nem voltak igazak. Kérte egyúttal az ismételt kihallgatását. Ragaszkodott ahhoz, hogy a

¹⁵ Az ítélet utal még más eseti döntésekre is. Lásd *Laska és Lika vs. Albánia*, (nos. 12315/04 és 17605/04, 20 April 2010 vagy a rekonstruálás körében: (*Lásd Savaş v. Turkey* (no. 9762/03, 8 December 2009; *Karadağ v. Turkey* (no. 12976/05) 29 June 2010 és *Galip Dođru v. Turkey* (no. 36001/06) 28 April 2015

¹⁶ *Case of Mindadze and Nemsitsveridze v. Georgia* (Application no. 21571/05) Judgement 1 June 2017

bántalmazása miatt folytatott bűnügyi nyomozás döntő fontosságú lenne a jelenleg ellene és a második kérelmező ellen folyó büntetőeljárások megalapozottságának felmérése érdekében.

A második kérelmező szintén ártatlannak vallotta magát. Az ügyvédje kérte, hogy a parlamenti taggal lefolytatott felismerésre bemutatás jegyzőkönyvét nyilvánítsák elfogadhatatlannak, mert azt szabálytalanságok rontják. Ezzel kapcsolatban kiemelte, hogy a sértett azt mondta: nem képes a támadóját azonosítani és a fantomkép, ami az ő leírása alapján készült nem hasonlít az első kérelmezőre. Később ugyan azt állította mégis képes rá, ahogy ezt meg is tette az első kérelmező „általános megjelenésére” alapozva. Ezen felül az első kérelmezőt a sértett előtt három másik emberrel sorakoztak fel, akik teljesen máshogy néztek ki, mint ő. Kérelmét elutasították a grúz hatóságok megalapozatlanságra hivatkozva.

Az egyik férfi, aki részt vett a felismerésre bemutatási sorban, ahol az első kérelmezőt azonosították, elmondta a bíróságnak, hogy a rendőrség véletlenszerűen kereste meg az utcán, hogy vegyen részt benne. Kijelentette, hogy az első kérelmező kivételével, a felismerésre bemutatás mindhárom tagját, beleértve őt is, tisztára borotválták. Egy másik egyértelműen megkülönböztető jellemző az volt, hogy a felállított négy férfi közül csak az első kérelmező volt kopasz. A kérelmező kimerültnek látszott, és az egyik szeme körül mély zúzódás volt. Jelentős különbség volt tehát a kérelmező és többiek megjelenése között.

A felismerésre bemutatási sor másik résztvevője – akit szintén az utcán kerestek meg, hogy vegyen részt – ugyanazon jellemzőket mondta el, mint az előző tanú, beleértve a zúzódást is. Hozzátette, hogy csak az első kérelmezőn nem volt öv és cipőfűző. Amikor a sértett azonosította őt, mint azt az embert, aki rálőtt, a kérelmező felkiáltott, hogy nem ő az.

Ennek ellenére a nemzeti bíróság megállapította, hogy az emberölés kísérletének a vádja bizonyított mindkét kérelmező esetében, méghozzá olyan közvetlen bizonyítékok alapján, amelyeknél nincsenek lényeges anomáliák. Például a parlamenti képviselő magánbeszélgetésével kapcsolatban felvett nyilatkozatai és az első kérelmező nyilatkozatai. Mindkét kérelmező fellebbezést nyújtott be, amelyet a bíróság elutasított és az első kérelmezőt huszonegy, a másodikat tizenhat év szabadságvesztésre ítélték. Az EJEB ítéletében megállapította az Egyezmény 3. §, 5.§ 1. és 3. pontjainak, valamint a 6.§ 1. pontjának megszegéseit.¹⁷

¹⁷ Rendőrségi kínzás /torture by the police on 13 May 2004/; letartóztatási jogszerűtlenség és érdemi ok nélküli előzetes fogvatartás /unlawfulness of the applicants' pre-trial detention between 13 January 2005 and 7 June 2005/, /absence of sufficient reasons in the detention orders of 10 November 2004 and 7 June 2005/; tisztességtelenség /unfairness of the criminal proceedings against the applicants/. Az EJEB megítélte az első kérelmezőnek 28.000, míg a másodiknak 16.000 euró nem vagyoni kártérítést és összesen 4.800 euró költség fedezetet.

3. Kutatói válaszok a kezdeti kérdésekre

- a) Az EJEB ismeri és foglalkozik a felismerési cselekménnyel. Leggyakrabban az „identity parade” kifejezést használja az angol nyelvű döntéseiben, határozatainak indokolásában.
- b) Egyértelmű, hogy a tisztességes (fair) eljárás követelményét (a 6. Cikket) sértheti, ha a felelősségre vonás alapjául (sokszor nyomatékosan) szolgáló felismerést hibásan (pl. befolyásolón, kényszerítően) hajtják végre. De felmerülhet a megalázó, meg nem engedett módú kezelés (pl. tortúra) is, ami a 3. Cikk szerinti „kínzás tilalma”-ba ütközik. A hibás felismerési eredmény, a rossz kiválasztás eredményeként létrejöhet az 5. Cikkben megfogalmazott „Szabadsághoz és biztonsághoz való jog” megsértése is. És nem kizárt a 8. Cikk megszegése is, ha a módszer behatol a magán- és családi élet tiszteletben tartásához való jogba.
- c) Az egyes államoknál előfordul a felismerés kriminalisztikai és büntető eljárásjogi követelményeinek megszegése. A fent leírt esetek mutatják, hogy a nemzeti hatóságoknál vannak szakmai hiányosságok, nem korrekt, nem tisztességes, nem jogszerű végrehajtási formulák.
- d) A leggyakoribb megszegési okok között szerepelnek: nem hasonló személyekkel együtt mutatják be a (potenciális) terheltet, hatósági befolyásolások (durvább esetben kényszerítések) történnek, védő értesítése és jelenléte nélkül folytatják le, bizonytalan választást is biztosnak jegyzőkönyveznek.
- e) Konkrét felismerési eljárással kapcsolatos magyar kérelmet nem találtunk.

4. Következtetések, javaslatok

Az EJEB döntésekből eredő következtetéseink és a magyar jogalkotásnak, jogalkalmazásnak szóló jobbító (fejlesztési) javaslataink vázlatosan a következők. (E sorral válaszolunk a kezdeti hatodik kérdésünkre.)

Kezdjük mindjárt az elnevezési kritikánkkal. Felfogásunk szerint a magyar Be. (2017. XC. tv. 210.§) szerinti „felismerésre bemutatás” szóösszetétel (megnevezés) egyenként és együtt is arra sarkallja az egyébként a hatóságnak is sokszor megfelelni kívánó felismerőt, leggyakrabban a bűncselekmény sértett tanúját, hogy a bemutatott személyek (tárgyak, hangok, fényképek, videók stb.) közül válasszon. Hogy mindenképpen válasszon, hogy mindenképpen valakit felismerjen. A megfelelési kényszer pedig azzal a hibás következménnyel járhat, hogy akkor is választ a felismerő, amikor nem is biztos benne, amikor csak hasonlóságot érzékelt, vagy egyszerűen csak a külső jelekből arra következtet, hogy felismerni véli a valós elkövetőt. Tévedése azonban akár justizmordhoz (miscarriage of justice) is vezethet, mivel a kiválasztását cáfolni elméletileg is nehéz, a gyakorlatban pedig szinte lehetetlen, ha nincs a kiválasztottnak érdemi alibi igazolása. Ezért – a bizonyítási kísérlet mintájára – helyesebb lenne „*felismerési kísérlet*”-ről beszélni, vagyis a felismerés megkísérléséről, semmint bemutatásról. Ezért is szerepeltetjük már ezen kifejezést a tanulmányunk címében.

Jogalkotási bírálatusunk része a következő gondolatunk is. Annak ellenére, hogy a magyar büntető eljárásjogi történetben az eddigi legrészletesebb törvényi szabályozást olvashatjuk a külön nevesített felismerésről, mégsem mondja ki azt a Be., hogy lehetőleg az eredeti észlelési körülmények között szükséges megtartani a felismertetést.

Szintén de lege ferenda javaslatként vetjük fel, hogy azt is célszerű lenne rögzíteni a törvényi megfogalmazásban, hogy a felismertetést végzőnek fel kell hívnia a felismerőt (ki kell oktatnia):

- a) nem biztos, hogy az elkövető a felismerendő személyek között van;
- b) nem kötelessége a választás (a mindenáron kiválasztás);
- c) akkor is folytatódik a nyomozás, ha nem választ ki senkit;
- d) nem fog visszajelzést kapni arról, hogy „helyes” volt-e a választása, ha egyáltalán választ;
- e) tárgyak, fényképek felismertetése esetében is alkalmazandó figyelmeztetéseknek kell lennie az a-d) alpontokba foglaltaknak, valamint annak, hogy idő elteltével az elkövető külseje (hajszíne, hajhossza, hajformája, arcszőrzete, bőre) változhat, illetve a fényképeken kissé máshogy nézhet ki.

A jogalkalmazóknak szólóan vetünk fel egy befolyást megelőző javaslatot, egy gyakorlatban is megvalósítható metódust. Ennek során az ügyet ismerő detektívek helyett, az ügygel eddig nem foglalkozott ügynevezett „vak” végrehajtókat vetnek be. Itt olyan bűnüldöző (rendőrségi, vámmozozói, ügyészégi) alkalmazottakról van szó, akik nem ismerik az adott ügyben a (potenciális) gyanúsított személyét, vagyis nem tudják még tudatalattijukban sem, hogy kire irányul a verzió. Magát a sorfalat a gyanúsítottat és az ügyet ismerő kriminalisták állítják össze. Ám szerepük itt egyelőre megáll, kilépnek a processusból. Átveszi az ügybefolyástól mentes alkalmazott, akinek közölnie is kell ezt a tényt a felismerővel. Mármint, hogy ő csak a felismertetést végzi és az ügyet nem ismeri, csakúgy nem a résztvevőket. Mindezek után lefolytatja – mégpedig kimérten, távolságtartóan, befolyásmentesen, mivel nem is tudja, nem is sejti kire-mire-miért kellene befolyást fókuszálni – a felismerési kísérletet a taktikai-technikai ajánlásoknak megfelelően szervezve, rögzítve. Majd az „eredményt” tartalmazó jegyzőkönyvet átadja az eredeti nyomozóknak. Mivel nincs adata az előzményekről, így nem nehéz teljesíteni a „beugrónak” azt az ajánlást sem, hogy a felismerőknek nem árulhat el semmit, sem megerősítést, sem gyengítést, sem szóban, sem mozdulattal vagy bármiféle metakommunikációval. És ezt nem teheti a felismertetés után sem, mint ahogyan nem tehetik az ügyet ismerő nyomozók sem.

A lefolytatás előtt a (potenciális) gyanúsított jogi képviselőjének (védőjének) célszerű átadni a tanú vagy sértett által adott személyleírást. Ezáltal lehetősége van a kirívóan eltérő, szuggesztív beállítást észrevételezni, szükség esetén panaszolni. Fontos, előzetesen ellenőrizendő kritérium, hogy a sorban álló személyek közül egyik se legyen a felismerő (leggyakrabban a sértett) ismerőse.

A felismerést végzőnek törekedni kell a minél kevesebb kommunikációra a bemutatás alatt. Az instrukcióinak pedig rövidnek, érthetőnek és pontosnak kell lenni. Taktikai jelentősége lehet annak pontos említése és korrekt rögzítése, hogy a

felismerő tanú milyen módon fejezi ki azt, hogy a több személy közül kiben ismerte fel azt, akit a bűncselekménnyel kapcsolatban észlelt. Rámutat-e, kimondja-e nyíltan, határozottan, bizonyosan, sőt ismételten, avagy ellenkezőleg, bizonytalan, határozatlan.

Az előbbi gondolathoz kapcsolódóan hangsúlyozzuk azon érvelésünket, hogy semmiféle százalékos hasonlóság, egyezés nem engedhető meg. Vagy felismeri a személyt (tárgyat, hangot) az aktív alany egyértelműen vagy nem. Köztes, százalékos hasonlítgatásnak nincsen helye, akkor nem beszélhetünk semmiféle azonosításról.

Nézetünk szrint a fontoskodó, hatóságnak megfelelni igyekvő tanú kiszűrésére az ún. „üres” formáció kívánatos. Ekkor a csoportba be sem állítják a (potenciális) gyanúsítottat, csak minden gyanú fölött álló, „indifferens” egyéneket.

A tanúkhöz kötődően javasoljuk még, hogy a felismerésekben résztvevő aktív alanyokat (tanúkat, sértetteket) olyan időpontokra célszerű (szeparáltan) idézni a nyomozási cselekményre, hogy egymással ne tudják megbeszélni a korábbi eseményeket, személyeket, leírásaikat sem a hatósági épület előtt, sem a hatósági épületen belül várakozva. Mindent meg kell tenni, hogy egymással ne kommunikálhassanak a felismerés előtt, alatt. (Pl. nem küldözgethetnek egymásnak mobiltelefonos képeket, sms üzeneteket és nem hozhatnak létre facebook, whatsapp csoportot.)

Véleményünk szerint a fényképes azonosításnál mindig több fényképet kell bemutatni a felismerőnek és már ezt kell tenni az előzetes nyomozás adatgyűjtés során is. Azt is kiemeljük, hogy nem mutatható ugyanazon személy többféle (különböző) fényképe. A különböző emberek fényképeinek azonos méretűnek kell lenni és azonos jellemzőkkel is kell rendelkeznie. És mindegyiket ugyanannyi ideig szabad csak bemutatni a felismerőnek. Különösen akkor, ha (részben) funkcionális tulajdonságok (pl. járás, futás, beszéd, hang) alapján történik a személykiválasztás, célszerű a fényképezésnél sokkal modernebb technikai eszközöket (pl. videót, digitális kamerát, elektronikus adatrögzítőt) alkalmazni. Ám semmilyen felvételi összevágásnak, összeollózásnak nincs helye.

Álláspontunk szerint holttest felismerésnél külön kell rögzíteni, ha nem magát a testet, arcot ismerte fel az aktív alany, hanem például a ruházatát vagy ékszerét. Ebben az esetben ugyanis (holt) személyfelismerésről nem beszélhetünk bizonyosan.

Megfontolandónak véljük, hogy tárgyalási szakban szabad-e ismételten feltenni a kérdést a felismerőnek, hogy felismeri-e a személyt, akit már korábban látott és kiválasztott. Nézetünk szerint a „reprodukció reprodukciója” nem igazán bírhat bizonyító erővel.

Végül megemlítjük, hogy nem csak tanú (sértett) védelmi ok, hanem krimináltaktikai (nyomozás érdekű) oka is lehet annak, hogy a passzív alanyok (a felismerendők) nem látják az aktív alanyt, a felismerőt (pl. tanút, sértettet, gyanúsítottat).

5. Záró gondolat

Mint minden jogállamra, biztonságra, minőségi bűnüldözésre, időtálló és szakszerű jogi normákra vágyó ember és minden jogelmélettel foglalkozó kutató, köztük magunk is abban reménykedhetünk, hogy a jövőben van érdemi befolyása és hatása a tudományos publikációk által felvetett javító javaslatoknak a jogalkotásra és a jogalkalmazásra. Ha nem is a következő hónapokban, de évek alatt elérhetjük, hogy a büntetőeljárás egyik sorsfordító szerepet betöltő (főleg nyomozási) aktusa, a felismerési kísérlet mind jogszabályi, mind végrehajtási szinten valóban a perbeli súlyához méltó formában jelenik meg, és nem ad tényalapot téves bírósági döntéshez, mindenki által megelőzendő és kerülendő justizmordhoz.

Irodalomjegyzék

- Angyal Miklós–Berzsényi Tamás–Bóji László–Farkasné Halász Henrietta –Girhiny Kornél–Nyitrai Endre Tirts Tibor: Tisztjelölt hallgatók a kriminalisztikai megismerés startkövének (egy szimulált baleset tanulságai) Magyar Rendészet, 2017/2. 27-66.
- Anti Csaba László (szerk.): A személyleírás. Semmelweis Kiadó és Multimédia Stúdió Kft, Budapest, 2017.
- Anti Csaba: A felismerésre bemutatás főbb elméleti kérdése. Magyar Rendészet, 2007/1-2. 107-116.
- Badó Attila–Bóka János: Ártatlanul halálra ítélték. Az amerikai igazságszolgáltatás tévedései. Nyitott Könyv Kiadó, Budapest, 2003.
- Behrman, B. W.–Davey, S. L.: Eyewitness identification in actual criminal cases: an archival analysis. Law and Human Behavior, 2001/5. 475-491. <https://doi.org/10.1023/A:1012840831846>
- Collins, J. M.–Jarvis, J.: The Wrongful Conviction of Forensic Science. Forensic Science Policy and Management, 2009/1. 17-31. <https://doi.org/10.1080/19409040802624067>
- Czinege Kinga: Felismerésre bemutatás és annak hibái mint justizmord Studia iuvenum iurisperitorum, 2014/7. 369-388.
- Denov, M. S. –Campbell, K. M.: Criminal Injustice Understanding the Causes, Effects, and Responses to Wrongful Conviction in Canada. Journal of Contemporary Criminal Justice, 2005/3. 224-249. <https://doi.org/10.1177/1043986205278627>
- Elek Balázs: A vallomás befolyásolása a büntetőeljárásban. Tóth Könyvkereskedés és Kiadó Kft., Debrecen, 2008.
- Farkas Ákos–Róth Erika: A büntetőeljárás. Wolters Kluwer Kft., Budapest, 2018.
- Fázsi László: A felismerésre bemutatás szabályainak jelentősége a nyomozás eredményének bírói értékelésekor. Belügyi Szemle, 1997/9. 104-107.
- Fenyvesi Csaba: Fénykép-, videó-, hang-, tárgyfelismerési kísérlet a magyar bíróságok döntéseiben. Ügyészek Lapja, 2021/1-2. 17-32.
- Fenyvesi, C.: Forensische Fehler und Justizirrtümer. Kriminalistik, 2018/2. 67-72.
- Garrett, B. L.: Convicting the Innocent: Where Criminal Prosecutions Go Wrong. Cambridge, Massachusetts – London, Harvard University Press, 2011. <https://doi.org/10.4159/harvard.9780674060982>
- Hack Péter: Az igazságszolgáltatás kudarcai. In: Fenyvesi Csaba (szerk.): A Magyar Büntetőjogi Társaság Jubileumi Tanulmánykötete. MBT, Budapest- Debrecen-Pécs, 2011.
- Handrik Adél: A justizmordok okai – tévedési források a büntetőeljárásban. Belügyi Szemle, 2011/9. 41-63.

-
- Huff, C. R.–Rattner, A.– Sagarin, E.: *Convicted But Innocent. Wrongful Conviction and Public Policy.* Sage Publications, Thousand Oaks, 1996.
 - Kollár Balázs: *A felismerésre bemutatás elmélete és gyakorlata Amerikában.* Belügyi Szemle, 2013/10. 94-109.
 - Korinek László: *Az ártatlanság féelme.* Jogtudományi Közlöny, 2017/7-8. 309- 321.
 - Kovács Lajos: *A Mór megtette...* Korona Kiadó, Budapest, 2009.
 - Levi, A. M.: *Some Facts Lawyers Need To Know about the Police Lineup.* Criminal Law Quaterly, 2002/46. 176-184.
 - Lindsay, R. C. L.-Wells, G. L.: *Improving eyewitness identification from lineups: Simultaneous versus sequential lineup presentation.* Journal Applied Psychology, 1985/70. 3. 556-564. <https://doi.org/10.1037/0021-9010.70.3.556>
 - Loftus, E. F.: *Eyewitness testimony .* Harvard University Press, Boston, 1996. https://doi.org/10.1007/978-1-349-24483-6_46
 - Malpass R. S.: *A policy evaluation of simultaneous and sequential lineups.* Psychology Public Policy, and Law 2006/12. 4. 394-418. <https://doi.org/10.1037/1076-8971.12.4.394>
 - Malpass, R. S.: *Effective Size and defendant bias in eyewitness identification lineups.* Law and Human Behavior, 1981/5. 299-309. <https://doi.org/10.1007/BF01044945>
 - Meteňko, J. : *Kriminalisticka taktika.* Akadémia Policajného Zboru v Bratislave, Bratislava, 2012.
 - Nolan, F.: *A recent voice parade.* International Journal of Speech, Language, Law, 2003/10. 277-291. <https://doi.org/10.1558/sll.2003.10.2.277>
 - Odenthal, H. J.: *Die Gegenüberstellung im Strafverfahren.* Richard Boorberg Verlag, Stuttgart-München-Hannover-Berlin-Weimar, 1992.
 - Peters, K.: *Fehlerquellen im Strafprozess. Eine Untersuchung der Wiederaufnahmeverfahren in der Bundesrepublik Deutschland.* 2. Band. Verlag C. F. Müller, Karlsruhe, 1972.
 - Roberts, S. (2003): *Unsafe convictions. Defining and compensating miscarriages of Justice.* Modern Law Review, 2003/3. 441-454. <https://doi.org/10.1111/1468-2230.6603007>
 - Scheck, B.–Neufield, P. J.–Dwyer, J.: *Actual Innocence: Five Days to Executions and other Dispatches from the Wrongly Convicted.* Doubleday, New York, 2000.
 - Spinney, L.: *Line-ups on trial.* Nature, 2008. i.453. 442-444. <https://doi.org/10.1038/453442a>
 - Stridbeck, U. –Magnussen, Ph., S.: *Prevention of Wrongful Convictions: Norwegian Legal Safeguards and the Criminal Cases Review Commission.* Cincinatti Law Review, 2013/4. 1373-1390.
 - Wall, P. M.: *Eye-Witness Identification in Criminal Cases.* Charles C. Thomas Publisher, Springfield, Illionois, USA, 1965.
 - Wells, G. L.: *The psychology of lineup identifications.* Journal of Applied Social Psychology 1984/2. 89-103. <https://doi.org/10.1111/j.1559-1816.1984.tb02223.x>
 - Wójcikiewicz J.: *Forensics and Justice.* Dom Organizatora. Torun, 2009.
-
-

A szociális ellátórendszer szerepe a kábítószerhasználó fiatalok életében

Jablonkai Ilona* – Jakab Nóra**

A tanulmányunk témájául a kábítószerfogyasztás fiatalokúakra gyakorolt hatását választottuk, különös tekintettel a szociális kérdésekre. A kábítószerhasználó fiatalok esetében ugyanis a szociális jognak hangsúlyos a szerepe. Kifejezetten az érdekelt bennünket, hogy a mai világban milyen gyakran kerülnek kapcsolatba a fiatalok a kábítószerrel, illetve milyen ellátórendszer áll rendelkezésre a „kábítószer használata” során és azt követően. Milyen ellátások segítik a fiatalokú felépülését? A fiatalokúak veszélyeztetettsége kapcsán a szakemberek leggyakrabban a szociális intézkedések fontosságára, a szociális háló kiépítésére, az intézményesített támogatásra, ellátásra hivatkoznak. Tanulmányunkban ezt a rendszert vizsgáljuk meg.

Kulcsszavak: szociális ellátórendszer, kábítószerhasználó fiatalok, prevenció, család

The role of the social care system in the lives of young people who use drugs

The topic of our study was the impact of drug use on juveniles, with a special focus on social issues. In the case of young drug users, the role of social law is emphasized. We are particularly interested in how often young people come into contact with drugs in today's world and what care systems are available during and after 'drug use'. What benefits help the juvenile recover? In connection with the vulnerability of juveniles, professionals most often refer to the importance of social measures, the building of a social network, institutionalized support and care. In our study, we examine this system. However, before we get to that, we write about the importance of prevention and the role of the family in young people who use drugs.

Keywords: social care system, young people using drugs, prevention, family

<https://doi.org/10.32980/MJSz.2021.4.1256>

A tanulmányunk témájául a kábítószerfogyasztás fiatalokúakra gyakorolt hatását választottuk, különös tekintettel a szociális kérdésekre. Kifejezetten az érdekelt bennünket, hogy a mai világban milyen gyakran kerülnek kapcsolatba a fiatalok a kábítószerrel, illetve milyen ellátórendszer áll rendelkezésre a „kábítószer használata” során és azt követően. Milyen ellátások segítik a fiatalokú felépülését? A fiatalokúak

* Törvényszéki titkár, Gyulai Törvényszék.

** Egyetemi tanár, Miskolci Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Civilisztikai Tudományok Intézete.

veszélyeztetettsége kapcsán a szakemberek leggyakrabban a szociális intézkedések fontosságára, a szociális háló kiépítésére, az intézményesített támogatásra, ellátásra hivatkoznak. Tanulmányunkban ezt a rendszert vizsgáljuk meg. Azonban mielőtt erre rátérünk a kábítószer használó fiatalok esetében a prevenció fontosságáról írunk.¹

Az Országgyűlés 2013. október 7. napján fogadta el a Nemzeti Drogellenes Stratégia 2013-2020, Tiszta tudat, józanság, küzdelem a kábítószer-bűnözés ellen alcímmel ellátott 80/2013. (X.16.) OGY határozatot. A Nemzeti Drogellenes Stratégia 2013 és 2020 közötti időszakra állapít meg célkitűzéseket. A stratégia amellett, hogy elismeri a kábítószerhasználattal kapcsolatos egyéni és társadalmi kockázatok és károk kezelésének szükségességét, fő céljának az illegális szerhasználat csökkentését tekinti, célzott, közösségi alapú beavatkozások segítségével. A cél elérését a Nemzeti Drogellenes Stratégia széles körű prevenciók tevékenységgel, a kábítószerfüggők ellátása és kezelése terén a felépülés-központú szemléletmód és a reintegráció megerősítésével, a kínálatcsökkentés területén bűnmegelőzési és bűnüldözési beavatkozások hatékonyabb alkalmazásával, valamint a terjesztői magatartások elleni szigorú fellépéssel kívánja megvalósítani. A stratégia öt alapérték (élethez, emberi méltósághoz, egészséghez való jog; személyes és közösségi felelősségvállalás; közösségi aktivitás; együttműködés; tudományos megalapozottság) megfogalmazása mentén határoz meg általános és konkrét célokat az alábbi területeken: egészségfejlesztés és kábítószer-megelőzés; kezelés, ellátás, felépülés; kínálatcsökkentés. Korábban a hatályos Nemzeti Drogellenes Stratégia megvalósítása érdekében Szakpolitikai Programot fogadott el a Kormány, melyet 2010/2015. (XII.29.) számú határozatában hirdetett ki, mely 31 intézkedést és 56 feladatot tartalmazott. Ezt a szakpolitikai programot követte az 1669/2017. (IX.15.) Korm. határozat a Nemzeti Drogellenes Stratégia 2017-2018. évekre vonatkozó szakpolitikai programjáról, a program 27 intézkedést tartalmaz. A program négy pillére: I. Az egészségfejlesztés és kábítószer-megelőzés rendszerének fejlesztése, II. A kezelés, ellátás, felépülés rendszerének fejlesztése, III. A kínálatcsökkentési beavatkozások rendszerének fejlesztése, IV. Az emberi és társadalmi erőforrások mobilizálása.²

A Kormány 2011-ben létrehozta a Nemzeti Bűnmegelőzési Tanácsot, amelynek kiemelten fontos feladata volt a Nemzeti Bűnmegelőzési Stratégia megalkotása. A stratégia tíz évre, 2023-ig határoz meg célokat a bűnmegelőzés vonatkozásában, kiemelt prioritásai között szerepel a gyermek- és fiatalkori bűnözés megelőzése, melyen belül az egyik részterület a szenvedélybetegségek megelőzése, az alkohol- és drogreprevenció. A Rendőrség drogreprevenációs tevékenységének alapját „A gyermek és ifjúságvédelmi programok egységes végrehajtásáról” szóló 16/2016. (VII.21.) ORFK utasítás adja, amely átfogóan szabályozza az iskolai és az óvodai programokkal kapcsolatos rendőri feladatokat. A Rendőrség által működtetett komplex

¹ Tesszük ezt anélkül, hogy a serdülők egészségmegtartásában szerepet játszó rizikó, és protektív faktorokat áttekintենék. Erről lásd részletesen: Paksi B. (2019): Drogfogyasztási szokások. In: Németh Á., Várnai D. (szerk.) Kamaszéletmód Magyarországon. Az iskoláskorú gyermekek egészségmagatartása elnevezésű, az Egészségügyi Világszervezet együttműködésében megvalósuló nemzetközi kutatás 2018. évi felméréséről készült nemzeti jelentés. ELTE PPK - L'Harmattan Kiadó. Budapest. 17-35. old.

² 2019-es ÉVES JELENTÉS (2018-as adatok) az EMCDDA számára, készítette Nemzeti Drog Fókuszpont „MAGYARORSZÁG” 5-6. old.

bűnmegelőzési programok része a drogpreevenció. Az OVI-ZSARU, a DADA, az ELLEN-SZER és az Iskolai Bűnmegelőzési Tanácsadó programokon keresztül a Rendőrség 5 éves kortól 18 éves korig kíséri és látja el tanácsokkal a gyermekeket, fiatalokat. A DADA programban a 2017/2018-as tanévben 223 település 367 iskolájában 1419 osztály és 30937 gyermek vett részt, akiket 178 rendőr oktatott. Az ELLEN-SZER programban országosan 36 település 58 iskolájában 141 osztály 36767 diákjának 38 rendőr tartott oktatást. A fiatalok kábítószer-fogyasztásának visszaszorítása érdekében a rendőrség 2014 szeptemberében új drogpreevenció programot indított „A szülők és a családtagok a rendőrség kiemelt partnerei a kábítószer-bűnözés megelőzésében” címmel. A program célja, hogy a 12-18 éves gyermekeket nevelő szülők, családtagjaik közvetlen tájékoztatást kapjanak a kábítószerfogyasztás kockázatairól, büntetőjogi következményeiről.³

A kábítószer-problémával kapcsolatos megelőzési tevékenységnek valamennyi szinten és célcsoportban az egészségfejlesztés tágabb összefüggésében kell megfogalmazódnia. Egyaránt figyelni kell a társas-közösségi feltételekre és hatásokra, illetve a személyre és annak környezetére. Különösen a nevelési-oktatási intézményi szinten vannak már jelei, hogy a kábítószer-megelőzés szűkebb értelmezése helyett a programok középpontjába az egészségfejlesztés, az átfogó testi, lelki, szellemi, társadalmi jólét kerül.⁴

A korszerű szakirodalom általános/univerzális, célzott, javallott megelőzés felosztást alkalmaz, a szintereken törekedni kell mindhárom kategória egyidejű megjelenítésére. Az egészségfejlesztés részeként zajló, valós szükségletekre épülő, körültekintően tervezett, folyamatos, értékelt és összehangolt megelőző munka is főleg helyi közösségekben, illetve azok által valósítható meg. A programok eredményessége elsősorban a személyes ellenálló-, megbirkózási és konfliktuskezelő képességben, az én-hatékonyágban, bizonyos ismeretek és készségek elsajátításában mutatott fejlődésnek, valamint a szerhasználat elutasításának tükrében ítéhető meg. A rendelkezésre álló tapasztalatok ellenére jelenleg megoldatlan a megelőzési programok minőségbiztosítása. Olyan minőségbiztosítási rendszer kialakítására van szükség, amely a bemeneti (akkreditáció), a nyomon követési (monitoring) és a kimeneti (hatásvizsgálatok, jó gyakorlatok) követelményeket egyaránt felöleli és összehangolja. Feladatok a megelőzésben az alábbi szintereken kell, hogy megvalósuljanak: 1. helyi közösségek szintere, 2. családi szintér, 3. köznevelési intézményi szintér, 4. gyermekvédelmi intézményrendszer, 5. felsőoktatási szintér (beleértve a kollégiumokat is), 6. kortárs csoportok, ifjúsági közösségek szintere, 7. média szintér, 8. munkahelyi szintér, 9. büntető-igazságszolgáltatás intézményei, 10. a büntetés helyett kezelés intézménye. A prevenció érdekében minden intézkedést meg kell tenni, mivel a devianciának egy bizonyos - meg nem határozott - szintnél nagyobb gyakorisága a társadalom egészének működését súlyosan veszélyezteti.⁵

³ Lásd előző forrás 83-84 old.

⁴ Lásd részletesebben kifejtve a Nemzeti Drogellenes Stratégiáról 2013-2020 szóló 80/2013. (X.16.) OGY határozat V.2. pontjában

⁵ Andorka Rudolf: *Devianciák Magyarországon*, Devianciák Magyarországon, 1994, Közélet Kiadó, 32. old.

A fentiekhez kapcsolódóan kiemeljük az alábbi: bár a szocializáció szempontjából a gyermekkor tagadhatatlanul meghatározó, fontos hangsúlyozni, hogy a szocializáció jelen van az egész élet alatt. Különösen fontos időszak a serdülőkor, amikor egy új szocializációs közeg jelenik meg, mégpedig a kortársak. Ebben az időszakban a kortárskapcsolatok felértékelődnek, a társak viselkedése és értékrendszere komoly jelentőséggel bír a személyiségét és identitását építő kamasz számára. Ebben az időszakban gyakran alakulnak ki csoportok, illetve az is gyakori, hogy egy fiatal egy adott csoporthoz szeretne tartozni. Ezekben a kortárscsoportokban hagyományok és szokások vannak, amelyek megszabják a tagoknak az elvárásokat, amelyeknek meg kell felelniük ahhoz, hogy a csoport tagjai lehessenek. Tehát, ha egy csoportban a deviáns viselkedés az elfogadott, a szabálykövető viselkedést pedig elutasítják, akkor az a fiatal, aki bekerül ebbe a közösségbe hasonlóan fog viselkedni, mint a csoport többi tagja, és megszerzi a beilleszkedéshez szükséges tudást és elsajátítja a csoport normarendszerét. Ha egy csoportban rendszeres a drogfogyasztás, akkor az a személy, aki visszautasítja ezt a viselkedésformát, nehezen maradhat tag. A közös kábítószerelés, a valahova tartozás élményét nyújthatja és a csoport összetartozását is erősítheti. Ezeknél a közösségeknél gyakori, hogy alapfeltétel a valamilyen szerfogyasztás, például a dohányzás, füvezés, és aki nem él ezekkel a szerekekkel, az nem is léphet be a csoportba. Tehát a serdülőkori szerfogyasztás meghatározó tényezője a kortárshatás.⁶

A társadalmi periférián élő gyermekek és fiatalok droghasználati szokásainak feltárására irányuló kutatás a fentiekkel összefüggésben az alábbiak szerint kapcsolódik a Nemzeti Drogellenes Stratégia konkrét céljaihoz: növekedjen az olyan programok és kezdeményezések száma, amelyek bátorítják és megerősítik a kábítószerrel nem fogyasztó fiatalokat, illetve népszerűsítik a szermentes életformát. A megelőzési programok tervezése során fordítódjon kiemelt figyelem a család szerepének erősítésére és a szülői szerepre való felkészülésre. Csökkenjen a kábítószerrel kipróbáló, illetve alkalmasszerűen használó serdülők adott korosztályon belüli aránya. Az ellátás minőségének és hatékonyságának értékelése érdekében törekedni kell a minőségbiztosítási követelményrendszer kialakítására. Csak megfelelő szakmai ajánlással rendelkező és monitorozott egészségfejlesztési programok valósulhassanak meg Magyarországon, a köznevelési intézmények tevékenységét is beleértve.⁷

Látható tehát, hogy a fiatalkorúak esetében a prevenció az egyik legfontosabb eszköz a kábítószerhez való viszonyuk kialakításában.⁸ Mi történik azonban a

⁶ Horváth Dóra-Rucska Andrea-Sztojev-Angelov Ilona: Fiatalkorú elítéltek drogfogyasztásának okairól, Egészségtudományi Közlemények, 7. kötet, I. szám (2017) 60. oldal

⁷ Lásd erről Paksi Borbála: Drogfogyasztási szokások. In: Németh Á., Várnai D. (szerk.) Kamaszélelmód Magyarországon. Az iskoláskorú gyermekek egészségmagatartása elnevezésű, az Egészségügyi Világszervezet együttműködésében megvalósuló nemzetközi kutatás 2018. évi felméréséről készült nemzeti jelentés. ELTE PPK - L'Harmattan Kiadó. Budapest. 2019. 10. o.

⁸ Egyetértünk Ujváry István tanulmányában írt gondolataival, hogy a drogprobléma megoldásának kulcsa a megelőzés. Véleménye szerint ennek két alappillére a keresletsökkentés és a kínálatcsökkentés, melyeket a nevelés és a jogi szabályozás traverzei kötnek össze. A hatékony megelőzésnek az alábbiakkal kell számolnia. 1. a könnyen hozzáférhető és ezért olcsó drogok okozzák a legnagyobb

kábítószer-használat alatt és azt követően? Milyen ellátások segítik a fiatalok felépülését? A fiatalok veszélyeztetettsége kapcsán a szakemberek leggyakrabban – mint ahogyan korábban említettük – a szociális intézkedések fontosságára hivatkoznak. Ha jól működnek a társadalom intézményrendszerei, és a személy alaposan betagoódik az őt körülvevő társadalomba, akkor védeltséget kap, egyben képessé válik arra, hogy a mindenki által elfogadott társadalmi norma szerint éljen. Ez nem kevés, és nem néhány személyre kiszabott, hanem ösztársadalmi feladat. Mielőtt azonban megvizsgáljuk a szociális biztonsági rendszer ellátásait, a kábítószerhasználat statisztikai adatait mutatjuk be a fiatalok körében.

1. Kábítószer-használat a fiatalok körében

A 18 évesnél fiatalabb korosztályok körében két, nemzetközi standardok alapján végzett vizsgálat is történt az elmúlt másfél évtizedben (HBSC⁹ és ESPAD¹⁰). A „Serdülőkorú fiatalok egészsége és életmódja 2010” (HBSC) vizsgálat szerint a kipróbálás illegális szerekre, - visszaélészerű gyógyszerhasználatra - inhalánsokra¹¹ vonatkozó együttes életprevalencia¹² értéke a megelőző 2002-es és 2006-os

társadalmi problémát; 2. egy drog, illetve fogyasztásának egészségügyi és társadalmi elfogadottsága; 3. a használat (toxicitás, függőség) kockázatával kapcsolatos felfogások, hiedelmek; 4. a kezdeti (kísérletező), az alkalmi, valamint a függőséghez vezető tartós használatok eltérő okai és körülményei; 5. a drogfogyasztók kulturális, szociális, családi vagy genetikai okokból általában sebezhetőbbek, és így eleve nagy a függővé válásuk kockázata. A keresletcsökkentés egyrészt egy általános, másrészt a veszélyeztetett csoportokat megcélzó speciális nevelési, egészségmegőrzési és rehabilitációs stratégia, melyet a családban, az iskolában, az egészségügyi intézményekben, valamint közösségi szinten egyaránt meg kell valósítani. Fő célja, hogy különféle problémakezelő megoldási lehetőségekkel felvértezzék a fiatalokat a kihívásokkal szemben. Nemzetközi tapasztalatok azt mutatják, hogy üdvözítő módszer nincs, ugyanakkor kétségtelen, hogy az egészséges és sikeres életvitelre nevelésben szerzett ismeretek más területen is hasznosulnak. A kockázattértelekés során a legcélravezetőbb stratégiát az adott ország, illetve társadalmi réteg gazdasági és szociális állapota, hagyományai, valamint a drogfogyasztás aktuális szerkezete és trendje alapján kell kialakítani, különös tekintettel a serdülő fiatalokra. A kínálatcsökkentés fő szereplői a drogpia és a bűnüldözés, melyek évtizedek óta nemzetközi szinten mérik össze erejüket. Országoként igen jelentős összegeket emészt fel egy-egy kiemelten veszélyesnek tekintett kábítószer természetének, illetve előállításának, valamint kereskedelmének megakadályozása – több - kevesebb sikerrel. Egyre szélesebb körben osztott az a vélemény, hogy jobb és tartósabb eredményeket lehet elérni, ha ezen összegek egy részét a keresletcsökkentésre fordítanák. Ujváry István: Kockázatok és mellékhatások. A drog- és kábítószer-probléma kockázatelemzési modellje. (MTA Kémiai Kutatóközpont Kémiai Intézet) Magyar Tudomány, 2004/4., 7-8. old.

⁹ HBSC: Iskoláskorú gyerekek egészségmagatartása (Health Behaviour in School-Aged Children). Az Egészségügyi Világszervezet által kezdeményezett és nemzetközi szabványok alapján zajló egészségmagatartás-vizsgálat. Magyarországon 1985 óta zajlanak ezek a vizsgálatok, négyévenkénti ismétlődéssel. A „Serdülőkorú fiatalok egészsége és életmódja, 2010” nemzetközi kutatás 2010. évi felméréséről készült nemzeti jelentés.

¹⁰ ESPAD: Alkohollal és más drogokkal kapcsolatos európai iskolakutatás (European School Survey Project on Alcohol and Other Drugs). Az Európa Tanács által kezdeményezett, független kutatói csoportok által, nemzetközi szabványok alapján megvalósított kutatás a fiatalok szerfogyasztási szokásairól. Adatfelvétele jellemzően négyévente történik.

¹¹ Inhaláns: A szervezetbe a légutakon át bejuttatott pszichoaktív anyag, amely elsősorban a légutakon, illetve a tüdő nyálkahártyáján keresztül szívódik fel a szervezetbe.

¹² Prevalencia: Arányszám, mely adott földrajzi területen, adott idő alatt, adott feltételek vagy jellemzők előfordulását mutatja meg a társadalomban. Beszélhetünk például életprevalenciáról vagy elmúlt havi

értékekhez képest egyaránt emelkedést mutat. 2010-ben a 9. és 11. évfolyamok tanulói körében ez az arány meghaladta a 30%-ot (2002-ben 24,3%, 2006-ban 20,3% volt).¹³

2007-hez képest a 2011. évi ESPAD vizsgálat adatai jelentős emelkedést mutattak, a 2003-2007 közötti csökkenő tendencia az elmúlt években megfordult. Az összes illegális szer életprevalencia-értéke jelentősen nőtt, a fiúknál 3,2 a lányoknál pedig 6 százalékponttal. Ezen belül a legjelentősebb növekedést (2,1 százalékpont) az amfetaminok használata mutatta. E vizsgálat szerint 2011-re újra jelentősen emelkedett a szervesoldószer-belélegzés életprevalenciája. A lakóhely szerinti megoszlás annyiban változott, hogy a tiltott szereket és a droghasználati célú szereket valaha kipróbálók aránya elsősorban vidéken növekedett, tehát csökkent a vonatkozó fővárosi és a vidéki mutatók közötti különbség. A továbbiakban vizsgáljuk meg a kábítószer-használatot követően elérhető ellátásokat.¹⁴

prevalenciáról. Életprevalencia: a személy élete során legalább egyszer már megvalósította az adott magatartást. Életprevalencia-érték jellemzően azon személyek számaránya egy adott közösségben, csoportban, akik életükben legalább egyszer fogyasztottak már például kábítószeret. Ebbe beletartoznak azok is, akik egy alkalommal fogyasztottak szert, de azok is, akik rendszeres használók.

¹³ A Nemzeti Drogellenes Stratégiáról 2013-2020 szóló 80/2013. (X.16.) OGY határozat II.1. pontja szerint Az egyes szertípusokat külön vizsgálva a válaszadók körében az illegális (azaz tiltott) szerek használatának növekedése észlelhető a kannabisz és különösen az amfetaminok esetében. Például ez utóbbi szer fogyasztása az elmúlt négy év alatt közel ötven százalékkal nőtt. A válaszadók körében csökkent viszont a visszaélészerű gyógyszerhasználat. Az inhalánsok és az ecstasy-kipróbálás előfordulásának feltételezett csökkenése statisztikailag egyértelműen nem bizonyítható. Korcsoportok és nemek szerinti bontásban különösen a 11. évfolyamra járó fiúk 38,4%-os, illegális szerekre, - visszaélészerű gyógyszerhasználatra - inhalánsokra vonatkozó együttes életprevalencia-értéke ad okot aggodalomra. 2010-ben az adatfelvételt megelőző 30 napban a megkérdezett fiatalok 9,2%-a (közel minden tizedik) fogyasztott marihuánát vagy hasist. A 9. és 11. évfolyamos fiúk körében együttesen a mindennapos használók aránya 1,4-2,6% közöttire becsülhető, vagyis hozzávetőleg minden ötvenedik megkérdezett fiú napi használó. A 2006. évi vonatkozó adatokkal összevetve jelentős bizonyossággal állítható, hogy e csoportban a mindennapos kannabisz-használók aránya növekvő tendenciát mutat. Az érettségit adó iskolatípusokban jelentősen alacsonyabbak a fogyasztási értékek, mint a szakmunkásképzők és szakiskolák tanulói körében. A megyeszékhelyeken és más városokban, illetve a falun és tanyán élőkhöz képest határozottan erőteljesebb a Budapesten lakók kábítószer-érintettsége. A visszaélészerű gyógyszerfogyasztás és az inhalánsok használata viszont vidéken magasabb. A rendelkezésre álló adatokból úgy tűnik, hogy az első kipróbálás időpontja a fiatalabb (14 éves vagy annál fiatalabb) életkor felé tolódott.

¹⁴ A veszélyeztetettség tekintett fiatalok csoportjai – pl. a gondozási intézményekben élő gyermekek vagy a hajléktalan fiatalok – esetében fennállhat a korábban megkezdett, gyakoribb vagy problémásabb kábítószer-fogyasztás veszélye. A veszélyeztetett csoportok azonosítása fontos eszközt jelent a drogpolitikai válaszlépések olyan csoportok vagy földrajzi területek felé történő irányításában és terelésében, amelyek esetében nagyobb valószínűséggel alakul ki problémás kábítószer-fogyasztás. Az EMCDDA „A kábítószeres és a veszélyeztetett fiatalok csoportjai” elnevezésű kiválasztott témája 15-24 év közöttiek veszélyeztetett csoportjaira vonatkozóan 30 országban kialakított stratégiákkal és beavatkozásokkal foglalkozik. Veszélyeztetettség alatt azt értjük, hogy egy adott csoportot a szociodemográfiai profil és a kapcsolódó kockázati tényezők alapján fokozottabban érint a kábítószerfogyasztásnak és az ezzel összefüggő problémáknak való kitettség. Az EU tagállamainak körében széles körű konszenzus van kialakulóban a fiatalok kábítószer-fogyasztás kapcsán különösen veszélyeztetett csoportjait illetően. Idetartoznak a következők: fiatalkorú bűnelkövetők, állami gondozott fiatalok, korai iskolaelhagyók és a társadalmi vagy tanulási problémákkal küzdő diákok, illetve olyan fiatalok, akik hátrányos helyzetű családokban és/vagy környéken élnek, ahol a kábítószer-fogyasztáshoz kapcsolódó kockázati tényező és probléma összpontosul. E csoportok között vannak átfedések a több veszélyeztetett csoporthoz tartozó fiatalok körében pedig halmozott hatások is

A középiskolások körében készült 2019-es ESPAD vizsgálat eredményei szerint a szerfogyasztási struktúrában második helyen állnak a szintetikus kannabinoidok: a 16 éves diákok huszada (4,9%) próbált valaha életében kannabinoidot. A szintetikus kannabinoidok fogyasztásának életprevalencia értéke kb. kétharmadára – 7,2%-ról 4,9%-ra - csökkent 2015 és 2019 között. A szintetikus kannabinoidok kipróbálása a vizsgált szocio-demográfiai jellemzők többségével nem mutat szignifikáns kapcsolatot. A szakközépiskolában tanuló 16 éves diákok körében mintegy kétszer akkora prevalencia értékek tapasztalhatóak a gimnáziumban és szakgimnáziumban tanuló társaikhoz képest: a szakközépiskola tehát egyértelmű rizikófaktort jelent a szintetikus kannabinoidok kipróbálását tekintve. A családszerkezetet vizsgálva a teljes család védőfaktora és a többi családszerkezeti forma nagyobb rizikótényezője tapasztalható: míg a két édes szülővel nevelkedő diákok 3,3%-a, addig a mozaik, csonka családban élők 7,1%-a, az édes szülő nélküliek pedig 9,6%-a fogyasztott már szintetikus kannabinoidot.¹⁵

2. A szociális ellátórendszer és a család szerepe

A kábítószerhasználó fiatalok esetében a szociális jognak hangsúlyos a szerepe. A szociális jog definiálásakor elsősorban tapasztalatokra és benyomásokra támaszkodhatunk, amely alapján el kell döntenünk, hogy mely jellemzőket tekintjük elsődlegesen meghatározónak. Ennek érzékletes példája Esztergár Lajos 1936-ban leírt definíciója. Szerinte „azok az állami intézkedések, amelyek a társadalom megbetegedését vannak hivatva gyógyítani, továbbá azok a jogszabályok, melyek a társadalmi megbetegedésből származó problémák megelőzését szolgálják a szociális jog fogalmát állapítják meg.”¹⁶

lehetőségek. A széleskörű konszenzus ellenére a veszélyeztetettségnek még nincs egységes európai meghatározása. Tagállamokként eltérnek azok a tényezők, amelyek alapján egy-egy csoport „veszélyeztetettnek” minősül. Lásd erről: Összefoglalás — Kiválasztott téma a kábítószer és a veszélyeztetett fiatalok csoportjai https://www.emcdda.europa.eu/system/files/publications/499/downloads/att_64236_HU_VulnerableGroupsSummary_HU2008Final.pdf_es (2022.01.08.). A Kábítószer és Kábítószer-függőség Európai Megfigyelő Központjának (EMCDDA) feladata, hogy a tagországai által továbbított objektív, megbízható és összehasonlítható nemzeti szintű információk és adatok alapján európai szintű adatokat biztosítson a tagországok számára a kábítószer-probléma minden területéről és az arra adott válaszokról.

¹⁵ 2020-as ÉVES JELENTÉS (2019-es adatok) az EMCDDA számára készítette: Nemzeti Drog Fókuszpont. 39-40. o.

¹⁶ ...A szociális jog külön jog, mert az általa szabályozott életviszonyok különleges állapotok. Feladatából folyólag a jogszabályokat egybeállítja, rendszerbe foglalja, tudományos bírálat alá veszi és rámutat a hibákra, az élet által felvetett kívánalmakra, hogy ezek alapján új jogszabályok megalkotásának lehetőségét nyissa meg. Lásd erről: Rab Henriett: A nyugdíjbiztosítási ellátások fenntarthatóságának jogi garanciái, PhD értekezés, Miskolci Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar Deák Ferenc Doktori Iskola, 2010. 15-16. old. Lásd erről még: CZÚCZ Ottó: Szociális jog I., Unió Kiadó, Budapest, 2003.

Gyulavári Tamás – Kardos Gábor (szerk.): Szociális jogok az Európai Unióban, Aduprint, Budapest, 1999. Jakab, Nóra; Mélypataki, Gábor; Szekeres, Bernadett - Jakab, Nóra (szerk.) A szociális biztonság nemzetközi kérdései Miskolc, Magyarország: Bíbor Kiadó, (2016)

Jakab, Nóra; Mélypataki, Gábor; Szekeres, Bernadett - Mélypataki, Gábor (szerk.) A szociálpolitika jogi alapjai a XXI. század társadalmi kihívásainak tükrében Miskolc, Magyarország, Bíbor Kiadó, (2017)

A szociális jogok megvalósítása a szociális ellátások biztosításán, azaz a szociális ellátórendszeren keresztül történik. A szociális ellátások tehát gyűjtőfogalomként szolgálnak, melyeknek a célja a megélhetéshez szükséges javak redistribúciója.¹⁷

A szociális biztonság megteremtése állami intézkedések révén történik: tipikusan biztosítási típusú, segélyezési típusú, állampolgári jogon járó ellátások, illetve ezek kombinációjával valósítható meg egy adott államon belül. Azaz tipikusan vegyes rendszerként működő szociális ellátórendszer keretén belül törekszik arra egy állam, hogy állampolgárai számára minél teljesebb mértékben biztosítsa a szociális biztonság feltételeit. A szociális jogok, mint relatív alanyi jogok általánosságban a szociális biztonsághoz való jogot deklarálják.¹⁸

A szociális biztonsághoz való jog, illetve a szociális jogok a második generációs jogok körébe tartoznak, amelyek jellegüket tekintve lényegesen különböznek az első generációs jogoktól, így például az élethez, emberi méltósághoz, törvény előtti egyenlőséghez való jogok. Míg az utóbbiak esetében ugyanis az állam feladata elsősorban önmaga korlátozása és a tartózkodás, addig a második generációs jogok már az állam aktív szerepvállalását vonják maguk után azzal, hogy bizonyos esetekben a jogok egyes aspektusai ugyanígy tartózkodási kötelezettséget rónak az államra például a művelődéshez való jog esetében. Az állami beavatkozás célja alapvetően kettős jellegű: egyrészt a kiegyenlítést szolgálja a gyengébb fél oldalán, másrészt anyagi eszközöket biztosít különböző szempontok alapján.¹⁹ Az Európai Szociális Karta tulajdonképpen pontosan rávilágít a szociális biztonsághoz való jog tartalmát megtöltő jogokra: a társadalombiztosításhoz való jog, a szociális és egészségügyi segítségre való jog, a család joga a szociális, jogi és gazdasági védelemhez, és a migráns dolgozók és családjaik védelemhez és segítséghez való joga.

A szociális biztonsághoz való joghoz szervesen kapcsolódik az emberi méltósághoz való jog, mint első generációs jog, továbbá a gazdasági jogok közül a megfelelő életszínvonalon való élethez, a munkához való jog emberi jogok is. A szociális biztonság, a megfelelő életszínvonal megteremtése vállalás az államok részéről. Tisztelik és védik ezeket a jogokat, azonban annak eldöntése, hogy milyen intézkedéseket vezetnek be a jogok megvalósítása érdekében, az államok saját hatáskörébe tartoznak. Azért az állam dönt a megvalósítás módjáról, mert ő ismeri

¹⁷ Uo. 17. o.

¹⁸ Gecse Istvánné-Jakab Nóra-Prugberger Tamás-Tóth Hilda-Varga Zoltán: Szociális jog, Társadalombiztosítási jog, 2014

¹⁹ Hasonló követelményeket fogalmaznak meg a nemzetközi egyezmények is, mint a Gazdasági, Szociális, Kulturális Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya (kihirdette az 1976. évi 9. törvényerejű rendelet), amely szintén elsősorban programjellegű kötelezettségvállalást tartalmaz az államok részéről. Az Európai Szociális Karta (kihirdette az 1999. évi C. törvény) ezzel szemben már komplexebb követelményrendszert állít fel. A Karta I. részében olyan szociális jogok szerepelnek, amelyekkel kapcsolatban az államok azt fogadták el, hogy minden lehetséges – akár nemzeti, akár nemzetközi jellegű – eszközzel arra törekszenek, hogy olyan feltételek jöjjenek létre, amelyek révén a jogok és alapelvek ténylegesen megvalósuljanak. A II. rész cikkeket tartalmaz, amelyek közül hét meghatározott cikkből legalább ötöt el kell fogadniuk a részes államoknak. A kötelező cikkek a következők: a munkához való jog, a szervezkedési jog, a béralkuhoz való jog, a *társadalombiztosításhoz való jog*, a *szociális és egészségügyi segítségre való jog*, a *család joga a szociális, jogi és gazdasági védelemhez, és a migráns dolgozók és családjaik védelemhez és segítséghez való joga*.

az adott ország teljesítő- és teherbíró képességét, amelyet a gazdasági környezet erőteljesen befolyásol. A szociális biztonsághoz és munkához való jog vállalása például olyan kérdések, amelyeket meghatároznak a rendelkezésre álló források, hiszen a nemzetgazdaság stabilitását, és a munkaerőpiacot érintik.²⁰

Magyarországon a szociális biztonsághoz való jogot az Alkotmánybíróság is több ízben értelmezte és megállapította, hogy a szociális biztonság nem jelent sem biztosított jövedelmet, sem pedig azt, hogy az állampolgárok egyszer elért életszínvonala a gazdasági viszonyok kedvezőtlen alakulása következtében ne csökkenhetne. Az állam polgárainak szociális biztonsága tekintetében fennálló kötelezettségeit az alkotmányos szabályok általános jelleggel nevesítik. (32/1991. (VI. 6.) AB határozat).²¹

Magyarország Alaptörvénye a korábbi Alkotmány szabályaihoz képest újrafogalmazta a szociális jogokat. Így a megélhetéshez szükséges ellátásra való jogosultság helyett az állami szerepvállalást *törekvésként* fogalmazta meg, *amelynek alapján a rászorulókat támogatásra jogosultak*. Lehetővé teszi, hogy egyes szociális intézkedéseket arra tekintettel tegyenek meg, hogy az igénybe vevők végeznek-e a közösség számára hasznos tevékenységet.²²

A kábítószerhasználó fiatalok által igénybe vehető ellátások, szolgáltatások és a kábítószer-használata utáni felépülési lehetőségek esetében az állam által működtetett szociális biztonsági rendszer a probléma megoldásának egyik pólusa. A másik póluson a szubjektív tényezők, a családi élet rendezettsége jelenik meg. Ez mutatkozik meg a társadalmi periférián élő gyermekek és fiatalok droghasználati szokásainak feltárására irányuló kutatásban is. Alice Miller kutatásai során megállapította, hogy amit gyermekeinkkel teszünk életük első éveiben,

²⁰ A gazdasági és szociális jogok nemzetközi szintű védelme mindig beleütközött abba a problémába, hogy a demokratikus jogállamok rögzíteni kívánták a jogok katalógusát, de azok tiszteletben tartása az előbb említett önkéntes jogkövetésen alapult. Ha egy állam például nem biztosítja a szociális biztonsághoz való jogot, azaz nem alakítja ki jogrendjében azokat a feltételeket, amelyek a szociális biztonságot a lehető legmagasabb szinten biztosítják az állampolgárok számára, akkor sem kerül sor jogi szankció alkalmazására.

²¹ A klasszikus szerkezetű jogok és a szociális jogok közötti különbség kapcsán az Alkotmánybíróság a következőket állapította meg. *A szociális biztonsághoz való jog esetében az alapjogi viszony az egyén javára az államot tevérsre, pozitív cselekvésre kötelező igényt fogalmaz meg meghatározott körülmények bekövetkezése esetén*. Más szóval az állam éppen az egyén magánszférájába való behatolásra egyenesen köteles, hiszen kötelezettségének lényege éppen ez. Az állam tehát fogalmilag nem hatolhat be alapjogkorlátozás címén – és a hagyományos alapjogok esetében kidolgozott fenti módszertan szerint – az egyén cselekvési szabadságába, mivel már eleve fogalmilag benne van. A szociális biztonsághoz való alapjognak az állam behatolása révén történő korlátozása így elvileg és fogalmilag kizárt, gyakorlatilag pedig értelmezhetetlen. Az alkotmányosság vizsgálata kizárólag arra vonatkozhat, hogy *az alkotmányos rendszerek működnek-e, azaz hogy a megfelelő alrendszereket létrehozták és működtetik-e*. Kívül esik az alkotmányos szabályokon, hogy az állam *milyen további szociális rendszereket működtet, és abba mely esetscsoportokat von be*. De kívül esik a szociális biztonság jogán annak megítélése is, hogy a korábbi Alkotmány 70/E. § szerinti *rendszereket és alrendszereket részleteiben, konkrétan, milyen eszközökkel, milyen módon, milyen szolgáltatásokkal, és milyen mértékű szolgáltatásokkal valósítja meg*. (56/1995. (IX. 15.) AB határozat)

²² Az időskori ellátás tekintetében a szövegezés átveszi azt a korábban alkotmánybírósi döntésekben megfogalmazott álláspontot, *amely szerint a nyugellátás egyik elve és alapja a társadalmi szolidaritás, amely esetben a nemek között különbség tehető és a nőkre nézve kedvezőbb szabályokat állapíthatnak meg*.

tagadhatatlanul visszaüt az egész társadalomra, hogy a pszichózis, a kábítószer-függőség és a kriminalitás nem más, mint a legkorábbi élmények rejtett kifejeződése.²³ A Kezdetben volt a nevelés című könyv szerzőjének fenti gondolatai meghatározóak témánk szempontjából. Miller tanulmányának későbbi részében 12 pontban²⁴ összefoglalja a gyermekek traumatizálásának következményeit és azt, hogyan hat mindez a társadalomra. Miller szerint a gyermekeknek személyiségük kibontakoztatásához elengedhetetlen a felnőttek megbecsülése, védelme, szeretete és segítségnyújtása a becsületes viselkedés elsajátításában. Azonban, ha életfontosságú szükségleteik kielégítése helyett őket frusztrálják, verik, büntetik, manipulálják, elhanyagolják, megcsalják anélkül, hogy valaki közbelépne, akkor személyiségük integritása tartósan sérül. Ekkor a gyermekekben egy normális reakció lép fel, például harag, a fájdalom, de mivel ezeket el kell, hogy nyomja a kíméletlen környezet miatt, támadóit idealizálni kényszerül, és később fiatal kora miatt nem is emlékszik rá pontosan, mit tettek vele. Mégis düh, a tehetetlenség, a kétségbeesés, a sóvárgás, a szorongás és a fájdalom érzése kifejezésre kell, hogy jusson, vagy úgy, hogy a fiatal a társadalom kárára követ el kriminális cselekményeket, netán népirtást, esetleg romboló, káros hatásoknak veti alá magát, mint például az alkoholizmus, prostitúció, öngyilkosság, esetleg valamilyen pszichés betegség vagy kábítószer-függőség alakul ki nála. A fenti sorokból világosan kiderül, hogy a szülők döntő hatással vannak gyermekük személyiségfejlődésére már a legkorábbi életszakaszokban is. Így előfordulhat, hogy a helytelen neveléssel már a születés után közvetlenül akkora hatást gyakorolnak a még ki nem alakult személyiségre, amelynek következtében gyermekük később akár súlyos bűncselekményeket is elkövet(het). Társadalmunk számára óriási feladat és nagy felelősség az, hogy a gyermekeket testi-lelki erőszaktól mentesen neveljük fel, és mind a családban, mind a tágabb nevelésben fontos alapelv, hogy a fiatalok személyiségének kialakulása a lehető legideálisabb legyen.

3. A kábítószer-használó fiatalok a szociális ellátórendszerben

Általánosságban megállapítható, hogy a kábítószerhasználók társadalombiztosításban, az álláskereső támogatási rendszerében való megjelenése nehezen mérhető. Az irodalom és a kutatások főleg az alanyi jogon járó ellátások esetében foglalkoznak a kérdéssel és a szociális ellátórendszeren belül a szociális ellátások azok, amelyek nevesítik a szenvedélybetegeket. A vizsgálatunk során az mutatkozott meg, hogy a kábítószerhasználók esetében az önkéntes alapon szerveződő programok azok, amelyek hatékonyan segítik a vizsgált személyeket.

A kábítószer-használók járóbeteg és fekvőbeteg ellátása az egészségügyi és szociális ellátórendszer közös feladata. A szerhasználók ellátása nem képez külön kategóriát sem a szociális, sem az egészségügyi rendszeren belül, hanem általában az addiktológiai és pszichiátriai ellátások csoportjába tartozik. Ez megnehezíti az

²³ Alice Miller: Kezdetben volt a nevelés, PONT Kiadó, Budapest, 2002. 7-8.old.

²⁴ Uo.10-12. old.

ellátási lehetőségek, kapacitás és kihasználtság monitorozását. A hazai ellátás lényeges meghatározója még a büntetőeljárás alternatívájaként igénybe vehető kezelési/megelőző beavatkozások jogi lehetősége, melyhez a kezelésbe lépések többsége (2018-ban 77,7 %-a) köthető.²⁵

Az állandó lakcím szerint illetékes pszichiátriai és/vagy addiktológiai fekvőbeteg-osztály biztosítja a kórházi kezelést az elvonási, vagy egyéb társult tünetek esetében. A fekvőbeteg-ellátás pszichiátriai osztályokon, pszichiátriai osztályok addiktológiai részlegeiben és kisebb mértékben önálló addiktológiai részlegeken történik. Az addiktológiai (azon belül is a kábítószer-fogyasztó betegek rendelkezésére álló) kapacitásról, a kezelt drogbetegek számáról nehéz valós képet alkotni, mert az addiktológiai ágyak egy része pszichiátriai ágyként van elszámolva, valamint a kábítószer-használókat – különösen akkor, ha nem kifejezetten kábítószer-probléma miatt kezelik őket – nem így jelenítik meg.²⁶

Az egészségügyi ellátást tekintve az addiktológiai gondozók hagyományos szerepe mellett egyre nagyobb részt képviselnek a drogambulanciák. A drogfogyasztók egészségügyi kezelése térítésmentes, a társadalombiztosítás alanyi jogon finanszírozza az ellátást. Két olyan központ létezik Magyarországon, a Soroksári Addiktológiai Centrum és a Szolnoki Addiktológiai Centrum, ahol a betegek számára az ellátás ingyenes, de a finanszírozást nem a Nemzeti Egészségbiztosítási Alapkezelő, hanem a Magyar Ökumenikus Segélyszervezet biztosítja. Több magánorvosi rendelés is működik Magyarországon, ahol szenvedélybetegeket kezelnek és az ellátást teljes mértékben a betegnek kell fizetnie. A magánrendelések száma körülbelül 50. A drogbetegek egészségügyi ellátása területi ellátást jelent. Egy adott megye forgalmát jelentősen befolyásolja az, hogy működik-e a területén drogambulancia. A lakosságszámra vetített kezelt kábítószer-fogyasztók számában nincs jelentős eltérés az ország keleti és nyugati fele között. A kiugró különbség Budapest és vonzáskörzete, illetve az ország többi része között mutatkozik. Ez a különbség 1996 óta többszörösére nőtt.²⁷

A drogfogyasztókat érintő változás 2005-től, hogy a módosított szociális törvény szerint, a közösségi addiktológiai ellátás keretében lehetőség van ún. közösségi ellátás nyújtására és az utcai munkára normatív támogatás igénybevételére. Ezeket az ellátási formákat Magyarországon a szociális ellátások közé sorolják, azonban az EMCDDA TDI definíciója szerint itt is kezelés történik.

A Nemzet Család- és Szociálpolitikai Intézet 2005. évi felmérése szerint, amelyet szenvedélybetegeket ellátó szociális intézményeknek kiküldött kérdőívvel végeztek el, négyféle szakosított szociális intézményben folyt szenvedélybetegek ellátása: nappali ellátást, átmeneti elhelyezést, ápolást és gondozást nyújtó intézményekben, valamint rehabilitációs intézményekben. Az ápolást és gondozást nyújtó intézményekben ellátott szenvedélybetegek jelentős száma alkoholfüggőségben szenved, a kábítószer-fogyasztók száma itt elenyésző.²⁸

²⁵ Lásd előző forrás 92 oldal

²⁶ www.ncssz.hu Kábítószer-fogyasztás, prevenció, kezelés Részlet a 2005-évi magyarországi kábítószerhelyzetéről szóló jelentésből (2022.01.10.)

²⁷ http://epa.oszk.hu/02900/02943/00029/pdf/EPA02943_kapocs_2007_2_04.pdf (2022.01.10.)

²⁸ <file:///C:/Users/Dr.%20Jakab%20N%C3%B3ra/Downloads/kabitoszer-fogyasztas-prevencio-kezeles--->

A szociális igazgatásról és szociális ellátásokról szóló 1993. évi III. törvény (továbbiakban Szt.) a szenvedélybetegek ellátásával kapcsolatban a következő ellátási formákat különíti el. A szociális alapszolgáltatások között a családsegítést, a közösségi ellátásokat, az utcai szociális munkát és a nappali ellátást nevesíti a törvény. Az alapszolgáltatások az igénybe vevők saját otthonában és lakókörnyezetében történik. A családsegítés keretében a kábítószer-problémával küzdők részére tanácsadás nyújtása biztosítandó. A szenvedélybetegek közösségi ellátása 2005-től állami normatív támogatásban részesül és a következő feladatok megvalósítására hivatott:

- Lakókörnyezetben történő segítségnyújtás az önálló életvitel fenntartásában,
- Meglevő képességek megtartása, fejlesztése,
- Állapot folyamatos figyelemmel kísérése,
- Pszichoszociális rehabilitáció, szociális és mentális gondozás,
- Orvosi vagy egyéb terápiás kezelésen, szolgáltatásban, szűrővizsgálaton való részvétel ösztönzése és figyelemmel kísérése,
- Megkereső programok szervezése az ellátásra szoruló személyek elérése érdekében.

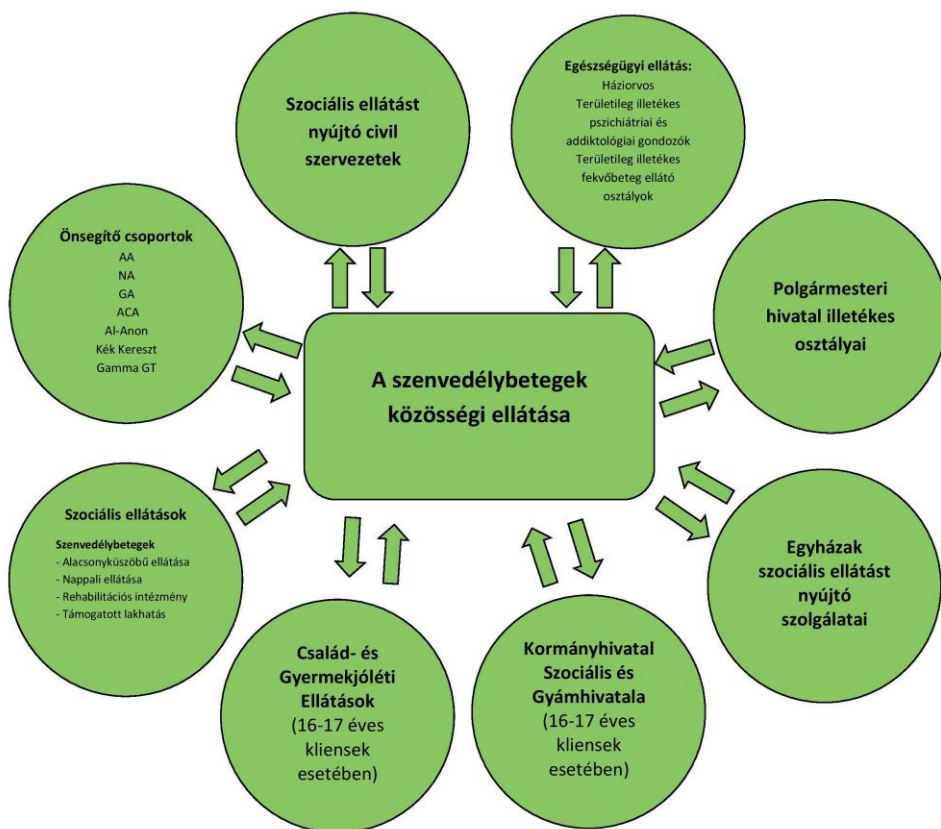
A közösségi ellátásokat a települési önkormányzat köteles biztosítani, ha területén 10.000 főnél több állandó lakos él. A 2007. január 1-től módosult az Szt., a törvénymódosítás nevesíti az alacsonyküszöbű ellátást, mint speciális közösségi ellátást, és ennek keretében a következők biztosítandók:

- a szenvedélybetegség okozta egészségügyi és szociális károk mérsékléséhez szükséges egyes ártalomcsökkentő szolgáltatásokat,
- a kríziskezelést az életet veszélyeztető, a testi, szociális, kapcsolati és életvezetési rendszerben kialakult kezelhetetlen helyzetek esetére.

Az alacsonyküszöbű ellátást minden települési önkormányzatnak biztosítania kell, amelynek területén legalább 30.000 állandó lakos él. A nappali ellátás kábítószer-fogyasztók részére lehetőséget biztosít a napközbeni tartózkodásra, társas kapcsolatok kialakítására, valamint az alapvető higiéniai szükségleteik kielégítésére, továbbá megszervezi az ellátottak napközbeni étkeztetését, illetve egyéni terápiás tervet dolgoz ki a segítséget kérő rehabilitálására, reszocializációjára. A települési önkormányzat köteles biztosítani a nappali ellátást, ha háromezer főnél több állandó lakos él a település területén.

A közösségi szolgáltatás a helyi viszonyoknak és az ellátott célcsoport igényeinek megfelelően alakítja ki az együttműködés rendszerét, melynek fontos része a más intézményekkel, szervezetekkel, szakemberekkel való együttműködés.

A következő ábra ezt szimbolizálja:

Forrás: Emberi Erőforrások Minisztériuma Szakmai ajánlás – szenvedélybetegek közösségi ellátása²⁹

1. ábra

Az alacsonyküszöbű szolgáltatások esetében az „alacsonyküszöb” kifejezés arra utal, hogy a szolgáltatást végzők nem támasztanak magas követelményeket az igénybe vevőkkel szemben, a szolgáltatás igénybevételének szinte nincs feltétele.³⁰ Speciális módon más szolgáltatásoktól eltérően ezek a szerhasználat/szerfüggés/viselkedés problémák ártalmait csökkentő, és pszicho-szociális támogatást, életviteli tanácsadást nyújtó programok, szolgáltatások, melyek térítés nélkül, könnyen elérhetőek, akár a szolgáltatás kihelyezésével, mobilizálásával is sokak által igénybe

²⁹ kozsosegiellatasok.hu/doc/KozSzendelybetegAjanlas.pdf (2022.01.10.) 22. old.

³⁰ Szociális és Munkaügyi Minisztérium Szakmai irányelv alacsonyküszöbű szolgáltatások a szenvedélybetegek szociális alapellátásában, Nemzeti Család- és Szociálpolitikai Intézet Addiktológiai Szakértői Munkacsoport, Budapest, 2006.

vehető. Az ellátás során nincsenek szigorú elvárások, terápiás szerződések, nem követelmény az absztinencia, nem feltétel a betegbiztosítás (TAJ-kártya), a szolgáltatást igénybevevő akár nevének (adatainak) közlése nélkül is kaphat segítséget. Az alacsonyküszöbű intézmény az, ahol a változást igénylő szenvedélybetegek, addiktológiai problémával küzdők, kortársaik, hozzátartozóik, közvetlen szociális környezetük szolgáltatásban részesül. A szolgáltatás célja a szenvedélybetegek, az addiktológiai problémával küzdők és közvetlen környezetük elérése, fogadása, aktuális problémájuk kezelése, a lehetséges járulékos ártalmak csökkentése, a változás elindítása és segítése. A szolgáltatás lényege az egészségügyi és szociális szolgáltatások megismertetése, használatuk ösztönzése, megkönnyítése a szenvedélybetegek számára. Alacsonyküszöbű tevékenységi formák: 1. pszicho-szociális intervenciók, 2. információs, valamint felvilágosító szolgáltatások, 3. telefonos, információs vonal fenntartása, 4. megkereső munka, partiszervíz, 5. Drop In (megpihenő klub), 6. tú- és fecskendőcsere szolgáltatások.³¹

A zenés-táncos szórakozóhelyeken megjelenő célzott prevenció és ártalomcsökkentő programok³² célja, hogy elősegítse a biztonságosabb szórakozást, megelőzze vagy csökkentse a legális és illegális szerhasználatból eredő ártalmakat, illetve bizonyos esetekben olyan edukációs feladatokat lásson el, amelyek az ezeken a színtereken megforduló fiatalok testi és lelki egészsége szempontjából fontosak lehetnek. A célok eléréséhez használható eszközök az életvezetési tanácsadástól a krízisintervención át az egyszerű ártalomcsökkentő módszerek átadásáig terjedhetnek.³³

A zenés-táncos szórakozóhelyeken megjelenő szolgáltatási formák Magyarországon alapvetően két modell mentén alakultak ki. A két hazai modell természetesen nem jelenti a kizárólag lehetséges két formát és fejlődési irányt, de mindkettő kipróbált és jól működő szolgáltatási forma. A két modell annak a két városnak a nevét kapta, ahol ezek a szolgáltatók létrejöttek.³⁴

³¹ Lásd részletesebben kifejtve a Szociális és Munkaügyi Minisztérium Szakmai irányelv alacsonyküszöbű szolgáltatások a szenvedélybetegek szociális alapellátásában, Nemzeti Család- és Szociálpolitikai Intézet Addiktológiai Szakértői Munkacsoport, Budapest, 2006.

³² Dávid Ferenc-Hegedűs Attila-Mervó Barbara: Módszertani levél a zenés-táncos szórakozóhelyeken prevenció és ártalomcsökkentő programokat megvalósító szolgáltatók számára, 2011, „Szociális szolgáltatások modernizációja, központi és területi stratégiai tervezési kapacitások megerősítése, szociálpolitikai döntések megalapozása” TÁMOP 5.4.1. Kiemelt projekt

³³ A 2000-ben elindított Biztonságos Szórakozóhely Program (BSzP) meghatározta azokat a feltételeket, e bizonyítottan hozzájárultak a biztonságosabb szórakozáshoz. Fontos volt, hogy a szolgáltatók ismerjék meg ezeket a szempontokat, és lehetőleg minél többre hívják fel az üzemeltető figyelmét, illetve az együttműködés kialakítása során hivatkozási alapként tekintsenek ezekre az irányelvekre és szempontokra. (például: ingyenes, korlátlan ivóvíz elérhetővé tétele, megfelelő szellőztetés biztosítása, egy elkülönített pihenésre alkalmas helyiség stb.)

³⁴ *A pesti modell- a Party Service* A modell alapját a KÉK Pont Party Service alkotta meg, és az elektronikus zenei színtereken jelent meg vele. Alapvető sajátossága az önkéntességre és a sorstárs segítségre épülő forma. A szakmai koordinációt két fő addiktológiai szakmában jártas, több éves szakmai múlttal rendelkező páros végzi, akik a partizást és az elektronikus zenei színtereket közelről ismerik, illetve a partikultúra elkötelezett hívei. Az önkéntesek bevonása elsősorban „hólabda” módszerrel történik, tehát a már programban dolgozó önkéntesek a partizás során kialakuló kapcsolataik révén újabb és újabb önkénteseket vonnak be a munkába. Az önkéntesek tanácsadást és konzultációt nem végeznek, szociális és ártalomcsökkentő anyagokat osztanak, illetve információt nyújtanak. *A pécsi modell- a Buliségély*

4. Záró gondolatok

A tanulmányunkban vizsgáltuk a kábítószer-fogyasztás hatását a fiatalok körére különös tekintettel a szociális kérdésekre. Vizsgáltuk a családot, a környezetet és a társadalmi tényezőket egyes kiragadott összefüggésük, hatásuk. Természetesen a tanulmány terjedelme miatt nem térhettünk ki minden egyes ezen témát érintő kérdésre, csak próbáltunk felvillantani mindenből egy kis szegletet. Azonban világossá vált számunkra, hogy környezetünkben, társadalmunkban számtalan olyan tényező létezik, amely pozitív vagy negatív irányba mozdíthatja a fiatalok fejlődését. Függetlenül a kortól, nemtől, származástól, olyan világ vesz minket körül, amely a nap minden egyes percében közvetve vagy közvetlenül pozitív vagy negatív hatással van ránk. Az állam, a társadalom feladata, hogy a szociális ellátórendszer minél hatékonyabb működésével elsősorban a megelőzést előtérbe helyezve koncentráljon a fiatalok védelmére. A hatóságoknak, szervezeteknek minél szélesebb körű együttműködést kell biztosítani. Bár a büntető törvénykönyv meghatározza a fiatalokkal szemben kiszabott büntetés vagy alkalmazott intézkedés célját, ami elsősorban az, hogy a fiatalok helyes irányba fejlődjenek, és a társadalom hasznos tagjává váljanak, azonban a társadalom kötelessége az, hogy a fiatalok ne is jusson el a büntetésig, hanem a megelőzés, felvilágosítás, oktatás során a fiatalok minden tudást és támogatást megkapjanak ahhoz, hogy a társadalom hasznos, egészséges tagja legyenek, hiszen ők képviselik a jövő generációját. Mindent meg kell tenni azért, mindenféle fórumon, hogy a gyermekeinkhez ne jusson el a kábítószer.

A legjobb drogpolitika is kudarcra van ítélve, ha az érintettek – tulajdonképpen a társadalom egésze - nem kellően tájékozott. Ezért kiemelkedő fontosságú a drogfogyasztás kockázatainak és a kapcsolódó elemzéseknek, valamint szabályozásoknak megalapozott, szenzációmentes és minél szélesebb körű kommunikációja. Csak egyértelműen megfogalmazott, tudományosan megalapozott, hiteles és időszerű nevelési-megelőzési programok hozhatják meg a kívánt eredményt: a drogok kihívásának ellenálló, egészséges és önmagáért, a családjáért valamint a társadalomért felelősséget érző, szabadon döntő és eszerint cselekvő személyiség kialakítását.

Ismételten kiemeljük, hogy a szociális ellátórendszerben, így a társadalombiztosításban, az álláskereső támogatási rendszerében a kábítószerhasználók megjelenése nehezen mérhető. Az irodalom és a kutatások főleg az alanyi jogon járó ellátások esetében foglalkoznak a kérdéssel és a szociális ellátórendszeren belül a szociális ellátások azok, amelyek nevesítik a szenvedélybetegeket. A szenvedélybetegek közösségi ellátásában felvázolt

A modell alapját az INDIT Közalapítvány Bulisegély szolgálata adta, melynek lényege egy olyan professzionális segítőkötől álló multifunkcionális team, ami minden szinten képes szolgáltatást nyújtani. A team kialakítása kezdetben meghívásos alapon szerveződött, mostanra azonban a felvétel egy több lépcsős protokoll alapján történik. A team teljes jogú tagjainak kötelező a felsőfokú szakmai képzés és az addiktológia területén szerzett több éves szakmai gyakorlat. A programban résztvevő szakemberek órábérben, illetve gyakornoki rendszerben önkéntesen dolgoznak. A képzésben főleg végzős szociális munkások, szociológusok és pszichológushallgatók jelennek meg.

együttműködés az, amely hosszútávon fenntartható megoldást eredményez. A vizsgálatunk során az mutatkozott meg, hogy a kábítószerhasználók esetében az önkéntes alapon és központilag szerveződő programok hatékonyan egészítik ki a szociális ellátórendszeren belül nyújtott ellátásokat.

Felhasznált irodalom

- 2019-es ÉVES JELENTÉS (2018-as adatok) az EMCDDA számára, készítette Nemzeti Drog Fókuszpont „MAGYARORSZÁG”
- A kábítószeres és a veszélyeztetett fiatalok csoportja www.emcdda.europa.eu/system/files/publications
- Alice Miller: Kezdetben volt a nevelés, PONT Kiadó, Budapest, 2002.
- Andorka Rudolf: Deviáns viselkedések Magyarországon, Devianciák Magyarországon, 1994, Közélet Kiadó
- Bayer István: A drogok történelme. A kábítószeres története az ókortól napjainkig Aranyhal Könyvkiadó, Budapest, 2000.
- Czúcz Ottó: Szociális jog I., Unió Kiadó, Budapest, 2003.
- Dávid Ferenc-Hegedűs Attila-Mervó Barbara: Módszertani levél a zenés-táncos szórakozóhelyeken prevenciós és ártalomcsökkentő programokat megvalósító szolgáltatók számára, 2011, „Szociális szolgáltatások modernizációja, központi és területi stratégiai tervezési kapacitások megerősítése, szociálpolitikai döntések megalapozása” TÁMOP 5.4.1. Kiemelt projekt
- -Demetrovics Zsolt: A szintetikus drogok világa, diszkódrogok, drogfogyasztók, szubkultúrák. Animula Kiadó, Budapest, 2000.
- Gecse Istvánné-Jakab Nóra-Prugberger Tamás-Tóth Hilda-Varga Zoltán: Szociális jog, Társadalombiztosítási jog, 2014.
- Gyulavári Tamás – Kardos Gábor (szerk.): Szociális jogok az Európai Unióban, Aduprint, Budapest, 1999.
- Horváth Dóra-Rucska Andrea-Sztojev-Angelov Ilona: Fiatalkorú elítéltek drogfogyasztásának okairól, Egészségtudományi Közlemények, 7. kötet, I. szám (2017)
- Jakab, Nóra; Mélypataki, Gábor; Szekeres, Bernadett - Jakab, Nóra (szerk.) A szociális biztonság nemzetközi kérdései Miskolc, Magyarország: Bíbor Kiadó, (2016)
- Jakab, Nóra; Mélypataki, Gábor; Szekeres, Bernadett - Mélypataki, Gábor (szerk.) A szociálpolitika jogi alapjai a XXI. század társadalmi kihívásainak tükrében Miskolc, Magyarország, Bíbor Kiadó, (2017)
- kozossegiellatasok.hu/doc/KozSzenvedelybetegAjanlas.pdf Emberi Erőforrások Minisztériuma Szakmai ajánlás – szenvedélybetegek közösségi ellátása Kiadta: Cibere Károly államtitkár, kiadva 2018.
- Lajtár István: A kiskorúak devianciája és a média összefüggései. A média hatása a gyermekekre és fiatalokúra. III. Nemzetközi Gyermekekmentő Szolgálat Magyar Egyesület, 2006.
- Lévay Miklós: Héják, baglyok, galambok. Változások a kábítószer-fogyasztás kriminálpolitikai megítélésében. www.epa.niif.hu/02300/02334/00005/pdf/EPA02334_Fundamentum_2001_01_049-057.pdf.
- Norman E. Zinberg: Függőség és kontroll, Drog, egyén, társadalom, Nyitott Könyvműhely Kiadó, Budapest, 2005.

-
- Paksi Borbála: Drogfogyasztási szokások. In: Németh Á., Várnai D. (szerk.) *Kamaszélelmód Magyarországon. Az iskoláskorú gyermekek egészségmagatartása elnevezésű, az Egészségügyi Világszervezet együttműködésében megvalósuló nemzetközi kutatás 2018. évi felméréséről készült nemzeti jelentés.* ELTE PPK - L'Harmattan Kiadó. Budapest. 2019.
 - Rab Henriett: *A nyugdíjbiztosítási ellátások fenntarthatóságának jogi garanciái*, PhD értekezés, Miskolci Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar Deák Ferenc Doktori Iskola, 2010. 15-16. old.
 - Szociális és Munkaügyi Minisztérium Szakmai irányelv alacsonyküszöbű szolgáltatások a szenvedélybetegek szociális alapellátásában, Nemzeti Család- és Szociálpolitikai Intézet Addiktológiai Szakértői Munkacsoport, Budapest, 2006.
 - *The economic costs of drug abuse in the United States, 1992-1998.* Executive Office of the President Office of National Drug Control Policy, Washington, *Public expenditure on drugs in the European Union 2000-2004.* EMCDDA, 2004; Hajnal Gy.-Nyírády A.: *A kábítószerrel összefüggő kezelés költségei.* In: *Jelentés a magyarországi kábítószerhelyzetről, 2007.* Nemzeti Kábítószer Adatgyűjtő és Kapcsolattartó Központ, 2007.
 - Ujváry István: *kockázatok és mellékhatások. A drog- és kábítószer-probléma kockázatelemzési modellje.* (MTA Kémiai Kutatóközpont Kémiai Intézet) *Magyar Tudomány, 2004/4.*
 - www.drogfokusz.hu
 - www.ncsszi.hu *Kábítószer-fogyasztás, prevenció, kezelés Részlet a 2005-évi magyarországi kábítószerhelyzetről szóló jelentésből*
-

Az internetes tartalomszabályozással kapcsolatos új gondolkodási irányok az Amerikai Egyesült Államokban

Gosztonyi Gergely*

Az egyértelműnek látszik, hogy az amerikai megoldás a tartalomszabályozás kapcsán, amely (szinte) teljes immunitást biztosít, felülvizsgálatra szorul, de hogy milyen irányban fog elindulni a szabályozó, az még sokesélyes. A szaporodó problémákat látva felmerült a kérdés egyrészt megvan-e a kellő politikai akarat és bátorság a döntéshozókban az internet, a közösségi média és az óriás techcégek szabályozására, másrészt, hogy ezen techmammutok vajon valóban érdekeltek-e a változásokban, vagy csak az időnyerésre játszanak. A tanulmány a platformszolgáltatók és a szabályozók álláspontjait mutatja be, de hogy melyik fog győzedelmeskedni, az egyelőre kétesélyes.

Kulcsszavak: internet, Amerikai Egyesült Államok, tartalomszabályozás, Facebook, CDA230

New ways of thinking about Internet content regulation in the United States

It seem to be obvious that the American solution to content regulation, which provides (almost) full immunity, needs to be reviewed. Seeing the growing problems, the question arose whether there is enough political will and courage in decision-makers to regulate the internet, social media and giant tech-companies, and also whether these techmammuts are really interested in change or just playing at times. The study presents the positions of platform providers and regulators, but which one will win is doubtful for the time being.

Keywords: internet, United States of America, content control, Facebook, CDA230

<https://doi.org/10.32980/MJSz.2021.4.1257>

*„Most ehhez a gombhoz kéne a kabát.
Lehet, hogy én mindig gombokhoz keresek kabátot?
Rendes szabó nem ilyen.
Mit értünk rendesen?”¹*

1. Bevezetés

A kérdés, ami sokakban felmerült a kétezertizedes évek végén, hogy vajon a szaporodó problémákat (fake news, deepfake, mis- és disinformation, internetes zaklatás, online gátlástalanság, flame war, bosszúpornó, magáncégek és

* Egyetemi adjunktus, Eötvös Loránd Tudományegyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Magyar Állam- és Jogtörténeti Tanszék.

¹ Esterházy Péter: *Hasnyálmirigynapló*. Budapest, Magvető, 2016, 100. o.

államok által folytatott cenzúra stb.) látva egyrészt megvan-e a kellő politikai akarat és bátorság a döntéshozókban az internet, a közösségi média és az óriás techcégek szabályozására, másrészt, hogy ezen techmammutok vajon valóban érdekeltek-e a változásokban, vagy csak az időnyerésre játszanak. Ahogy az Amerikai Legfelsőbb Bíróság fogalmazott – ugyanarra a következtetésre jutva, mint az Emberi Jogok Európai Bírósága (EJEB) a Cengiz és mások kontra Törökország ügyben² –: „míg korábban nehézségekbe ütközhetett a véleménynyilvánítás legfontosabb (térbeli értelemben vett) helyeinek meghatározása, ma erre már egyértelmű a válasz: ez a kibertér – általában az 'Internet demokratikus fórumai' és különösen a közösségi média.”³

Az amerikai szabályozás, amit az 1996-os Telekommunikációs törvény V. fejezetének (közkeletű nevén a kommunikációs tisztességről szóló törvény) 230(c)(1) paragrafusába találhatunk⁴, (szinte) teljes immunitást biztosít számára a harmadik fél által feltöltött tartalomért, és ez még akkor is igaz, amennyiben tudott a tartalom jogellenes voltáról⁵. A 230(c)(2) paragrafus tartalmazza továbbá az „jó szamaritánus” védelmet is a polgári jogi felelősséggel szemben a szolgáltatók által obszcénnek vagy sértőnek ítélt, akár alkotmányosan védett beszédek eltávolítása vagy moderációja esetén mindaddig, amíg jóhiszeműen járnak el.

Az elmúlt években ugyanakkor mind a tudomány, mind a politika, mind pedig a platformszolgáltatók számára egyértelművé vált, hogy a vonatkozó szabályok jelentős felülvizsgálatra szorulnak⁶, így az Amerikai Egyesült Államokban is számos szereplő fejtette ki a véleményét és megoldási javaslatait a témában. Ahogy Csáki-Hatalovics Gyula Balázs fogalmaz: „Mindkét politikai oldal (demokraták és republikánusok) több képviselője fogalmazott meg elvárásokat (vagy konkrét javaslatokat)”⁷. Ám mivel a vélemények között kevés átfedés van annak kapcsán, hogy pontosan mit és milyen szereplőnek is lenne szükséges szabályoznia, érdemes részletesen megvizsgálni a különféle amerikai megoldási javaslatokat és szabályozási irányokat.

² „Az internet mára az elsődleges eszközzé vált, amelyen keresztül a személyek az információk és ötletek fogadásához és átadásához fűződő szabadságukat gyakorolják.” *Cengiz and Others v. Turkey*, no. 48226/10 és 14027/11, 2015. december 1-jei ítélet, 49.

³ *Packingham v. North Carolina*, 137 S. Ct. 1730, 198 L. Ed. 2d 273 (2017).

⁴ Mivel a jelen tanulmányban vizsgált kérdés leginkább a 230(c)1 paragrafusban található szabályozással kapcsolatos, így erre az amerikai szakirodalomban használt rövidítést (CDA230) használok a továbbiakban. – A szerző.

⁵ *Zeran v. America Online*, 129 F.3d 327 (4th Cir. 1997). Részletesen lásd: Bayer Judit: *A háló szabadsága. Az internet tartalmának szabályozási problémái a véleménynyilvánítás szabadsága tükrében*. Budapest, Új Mandátum Könyvkiadó – Zsigmond Király Főiskola, 2005, 33. o.

⁶ Szőke Gergely László: A közösségi oldalak szabályozási problémái, in: *A technológiai fejlődés jogi kihívásai: Kézikönyv a jogalkotás és jogalkalmazás számára* (szerk: Kis Kelemen Bence – Mohay Ágoston), Pécs, Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 2021, 105–106. o.

⁷ Csáki-Hatalovics Gyula Balázs: A közösségi média személyiségvédelemmel összefüggő kihívásai és szabályozása az Amerikai Egyesült Államokban, in: *„Gondolatok közttere”. A közösségi média személyiségvédelemmel összefüggő kihívásai és szabályozása az egyes államokban* (szerk.: Czékmann Zsolt – Csák Csilla – Barzó Tímea), Miskolc, Miskolci Egyetemi Kiadó, 2021, 616. o.

2. A platformszolgáltatók álláspontja a szükséges szabályozás tekintetében

Mark Zuckerberg Facebook elnök-vezérigazgató 2019-ben a szenátusi meghallgatásán „felszólította a szabályozókat, hogy ‘aktívabb szerepet’ töltsenek be az internetet irányító szabályok kialakításában”.⁸ Ennek folyamánként a Washington Post-ban „Az internetnek új szabályokra van szüksége. Kezdjük ezen a négy területen.” címmel tett közzé olvasói levelet⁹, amelyet azonban – tartalmát tekintve – akár egy kiáltványként is felfoghatunk. A levél kezdetén elismeri, hogy „a technológia életünk jelentős része, és a vállalatok, mint például a Facebook, hatalmas felelősséggel tartoznak.”, majd négy területet jelöl meg (káros tartalom, a választások integritása, az adatvédelem, illetve az adatok hordozhatósága), ahol a szabályozóknak sürgős lépéseket kell tenniük, ha a szaporodó problémákat és az újmédia volumenét tekintve nem kívánnak az események után kullogni.

- a) A káros tartalom tartalmak kapcsán megjegyzi, hogy „a törvényalkotók gyakran azt mondják nekem, hogy túl nagy a hatalmunk a szólás felett, és őszintén szólva egyetértek. Meggyőződésem, hogy nem szabad ennyi fontos döntést egyedül hoznunk a szólásról.”¹⁰ Kiemeli, hogy az összes káros tartalom eltávolítása az internetről lehetetlen feladat technikailag is, ám egy egységesebb szabályrendszer segítheti a tisztánlátást. Természetesen e kérdésben az átláthatóság – mind az államok, mind a techcégek részéről – alapkövetelmény lenne.
- b) A választások integritása kapcsán a politikai reklámok szabályozása és a politikai kampányok szigorúbb jogi keretek közé terelése mellett érvel.
- c) Az adatvédelemmel összefüggésben az Amerikai Egyesült Államokban is a GDPR-hoz hasonló szabályozás meghozatalát javasolja¹¹.
- d) Negyedikként az adatok hordozhatóságára hívja fel a figyelmet, amely a különféle szolgáltatások és applikációk között nehézkesen valósul meg manapság¹².

Utolsó gondolatként megosztja a nagyközönséggel, hogy „az internetre vonatkozó szabályok lehetővé tették egy generációnak, hogy olyan szolgáltatásokat építsenek, amelyek megváltoztatták a világot, és rengeteg értéket teremtenek az emberek életében. Frissítsük ezeket a szabályokat, hogy egyértelműen meghatározzuk az

⁸ Christopher Bing: Facebook CEO calls for updated internet regulations, *Reuters*, 2019. március 31., <https://www.reuters.com/article/us-facebook-privacy-regulation-idUSKCN1RB0RX> (letöltés ideje: 2021. december 17.).

⁹ Mark Zuckerberg: The Internet needs new rules. Let's start in these four areas, *The Washington Post*, 2019. március 30., https://www.washingtonpost.com/opinions/mark-zuckerberg-the-internet-needs-new-rules-lets-start-in-these-four-areas/2019/03/29/9e6f0504-521a-11e9-a3f7-78b7525a8d5f_story.html (letöltés ideje: 2021. december 21.).

¹⁰ Zuckerberg: i.m.

¹¹ Erről még lásd: Shannon Togawa Mercer: The Limitations of European Data Protection As A Model for Global Privacy Regulation, *AJIL Unbound*, (2020) 114, 20–25. o.

¹² Kiemelhető, hogy ezzel a kérdéssel az új, 2020 végi európai digitális rendeletcsomag is foglalkozik: Javaslat az Európai Parlament és a tanács rendelete a digitális ágazat vonatkozásában a megtámadható és méltányos piacokról (digitális piacokról szóló jogszabály), 2020/0374(COD), COM/2020/842 final (továbbiakban: DMA, Digital Markets Act) 6. cikk (1) h).

emberek, a vállalatok és a kormányok felelősségét a továbbiakban.”¹³ A nagy techcégek az utóbbi pár évben láthatóan előre menekülnek, mivel érzik, hogy mind az Amerikai Egyesült Államokban, mind az Európai Unióban változások következnek be. A folyamat egyik fontos állomása volt a Facebook által 2020-ban kiadott 'Fehér Könyv'¹⁴, amely négy kulcskérdést azonosított – a kritikusok szerint a vállalat szája íze szerint –:¹⁵

- Hogyan lehet a tartalomszabályozással a legjobban elérni a káros tartalmak mennyiségének csökkentését a szabad véleménynyilvánítás megőrzése mellett?
- Hogyan lehetne javítani a szabályozással az internetes platformok nyilvánosság előtti elszámoltathatóságát?
- Előírja-e a szabályozás, hogy az internetes vállalatok elérjenek bizonyos teljesítménycélokat?
- Meg kell-e határozni a szabályozásnak, hogy mely káros tartalmat kell tiltani az internetes platformokon?

A cég az alábbiakkal érvel: „Az emberi jogi normákkal összhangban az internetes platformok általában tiszteletben tartják azoknak az országoknak a törvényeit, amelyekben működnek, ezen felül pedig szabadon meghatározhatják a megengedett kifejezéssel kapcsolatos saját szabályaikat, amelyek gyakran szigorúbbak, mint a törvények. Ennek eredményeként az internetes vállalatok minden nap döntések előtt állnak, amelyek befolyásolják, hogy ki képes beszélni, és milyen tartalmat lehet megosztani a platformjukon.”¹⁶ Kiemelik, hogy sokszor a döntéseiket a nagy tartalomszolgáltatók nem tudják kellően kommunikálni az emberek felé, kiemeli, hogy a döntések napi volumenéből adódóan elkerülhetetlen a hibázás, illetve kiemeli, hogy az illegális tartalmak – bár a közvélemény sokszor szinonimaként kezeli vele – és a káros tartalmak kategóriája jelentősen eltér egymástól (ami káros, nem biztos, hogy feltétlenül illegális is). Az internet szabályozása kapcsán négy problémára¹⁷ világít rá:

- A jogi környezet és a beszéd normái eltérnek a világ különböző országaiban, és mivel a legnagyobb techcégek nemzetközi környezetben szolgálatnak, ez okozhat egyenetlenségeket.
- A technológia és a beszéd is dinamikus jellegzetességekkel bír, azaz a technológiai folyamatosan változik, mint ahogy a beszéd is, hiszen már eszközzel és máshogy beszélünk a barátainkkal, egy állásinterjún vagy egy államközi online egyeztetésen.
- A végrehajtás mindig tökéletlen lesz, hiszen számos nyelven, nyelvjárásban kell alkalmazni, ráadásul az emberi kommunikációs teljes eszköztárát ismerve az iróniától a dühön át a kegyes hazugságig.

¹³ Zuckerberg: i.m.

¹⁴ A Fehér Könyv olyan nyomtatott vagy elektronikus kiadvány, amely egy szervezet hivatalosnak tekinthető álláspontját fogalmazza meg egy téma kapcsán.

¹⁵ Monika Bickert: Online Content Regulation, *Facebook*, 2020. február, https://about.fb.com/wp-content/uploads/2020/02/Charting-A-Way-Forward_Online-Content-Regulation-White-Paper-1.pdf (letöltés ideje: 2021. december 21.).

¹⁶ Bickert: i.m. 3. o.

¹⁷ Bickert: i.m. 6–7. o.

– A vállalatok közvetítők csupán, nem pedig tartalomkészítők.

A 'Fehér Könyv' kapcsán a Facebook vezetője nem csak az Amerikai Egyesült Államokban, hanem az Európai Unióban is próbált lobbizni. 2020. elején Věra Jourova, az Európai Bizottság alelnöke, az európai értékekért és átláthatóságért felelős biztos a számára bemutatott javaslatok kapcsán csak annyit jegyzett meg, hogy „a felelősség tekintetében messze van az elfogadható mértéktől”¹⁸. A Facebook részéről a folyamatot egy hatalmas erőforrásokkal megtámogatott médiakampány¹⁹ is kísérte mind a televízió, mind a nyomtatott sajtó, mind az internet felületein, ám ezt sokan kritizálták leegyszerűsítő hangneme és tárgyi tévedései miatt²⁰.

3. Egy megoldási kísérlet, avagy a Facebook Ellenőrző Bizottsága

Fentiek mellett – saját szemszögéből nézve – drasztikusabbnak tűnő lépésre is elszánta magát a világ vezető közösségimédia-szolgáltatója: 2020. május 6-án bejelentette, hogy elismert szakértőkből álló független Ellenőrző Bizottságot (*Oversight Board*) állított fel, amely a problematikus tartalmak kérdésében segíti a céget. „Külső szakértők és közösségi vezetők lévén eleget teszünk feladatunknak, hogy megválaszoljunk néhányat a legnehezebb kérdések közül az online véleménynyilvánítás szabadságával kapcsolatban: hogy mit kell eltávolítani, mit lehet fent hagyni, és miért.” – írják²¹.

Az Ellenőrző Bizottságot többen – jogilag nem túl megalapozott módon – a vállalat saját Alkotmánybíróságaként jellemezték²², hiszen felülírhatja egy magánvállalat tartalomszabályozással kapcsolatos döntéseit. Fontos ugyanakkor, hogy az Ellenőrző Bizottság csak olyan kérdésekben dönt, amelyek „bonyolultak, jelentősek, globálisan relevánsak és felhasználhatók a Facebook jövőbeni szabályainak megalapozott kidolgozásához.”²³ Mindazonáltal az Ellenőrző Bizottság működése nem változtat még azon a tényen, hogy az államok és annak politikusai továbbra is a szolgáltatókra hárítják a tartalmakról való döntés ódiáját – bár talán a testületben megjelenő szakértelem javíthat a döntések színvonalán.²⁴

Ugyan a testület működésének megindulásáról szóló hivatalos bejelentés csak 2020 közepén vált esedékessé, a kiválasztási folyamat már jó másfél éve zajlott

¹⁸ Valentina Pop: Zuckerberg Tells EU Regulators Facebook Wants More Content Liability, *The Wall Street Journal*, 2020. február 17., <https://www.wsj.com/articles/zuckerberg-tells-eu-regulators-facebook-wants-more-content-liability-11581961804> (letöltés ideje: 2021. december 17.).

¹⁹ <https://about.fb.com/regulations/> (letöltés ideje: 2021. december 17.).

²⁰ Mueller Milton: Updated Internet Regulations?, *IG Institutions, Platform Governance*, 2021. március 22., <https://www.internetgovernance.org/2021/03/22/updated-internet-regulations> (letöltés ideje: 2021. december 22.).

²¹ <https://oversightboard.com/meet-the-board/> (letöltés ideje: 2021. december 20.).

²² John Morgan: Scholars overseeing Facebook: Supreme Court or fairness washing?, *Times Higher Education*, 2021. március 10., <https://www.timeshighereducation.com/news/scholars-overseeing-facebook-supreme-court-or-fairness-washing> (letöltés ideje: 2021. december 20.).

²³ <https://oversightboard.com/appeals-process/> (letöltés ideje: 2021. december 17.).

²⁴ Edison Lanza – Matias Jackson: *Content Moderation and Self-Regulation Mechanisms. The Facebook Oversight Board and its Implications for Latin America*. Washington, D.C., Inter-American Dialogue, 2021.

akkor már: offline és online konzultációkat is tartottak szerte a világban²⁵. Az eredeti tervek szerint az Ellenőrző Bizottság 40 főből áll majd a jövőben, de már 2021-ben –, amikor a létszám 20 fő –, van köztük „egy volt miniszterelnök, egy Nobel-békedíjas, a *The Guardian* volt szerkesztője és kilenc akadémikus a világ egyeteméről.”²⁶ A kilenc akadémikus egyike Sajó András, az Emberi Jogok Európai Bíróságának volt elnökhelyettese²⁷.

A tagokat nagyjából ezer jelöltre választották ki, és a névsort vizsgálva eddig senkiben nem merült fel, hogy ne megalapozott módon történt volna a kiválasztás. A tagok közül Nicola Suzor például így nyilatkozott: „meg akartam ragadni a lehetőséget, hogy a kutatásaimat a gyakorlatba is átültethessem, miután egy évtizedig kiabáltam a techcégeknek, hogy jobban teljesítsenek. Ez egy klassz kísérlet, de nincs garancia arra, hogy működni fog. Ugyanakkor nagyon szerettem volna mindent megtenni annak érdekében, hogy lássam, mennyire tudom rávenni a Facebook-ot, hogy változtassa meg irányítási és működési gyakorlatát, hogy az megfeleljen az emberi jogi szabályoknak.”²⁸

A testület 2020 decemberében kiválasztotta azon első ügyeket, amelyek kapcsán felülvizsgálja a vállalat döntéseinek helyességét, az első döntések pedig 2021 elején már meg is születtek: az első öt ügyből négy esetben a Facebook moderációs döntésével szemben ítélt a testület, egy esetben pedig jóváhagyta a moderátorok korábbi döntését²⁹. Bár a 2021. decemberéig megszületett huszonegy döntésből³⁰ alapos szakmai állásfoglalást még nem lehet levonni, az látható, hogy tizenöt esetben a testület felülbírált a Facebook tartalom eltávolítására vonatkozó döntését:

²⁵ Kate Klonick: *The Facebook Oversight Board: Creating an Independent Institution to Adjudicate Online Free Expression*, *Yale Law Journal*, 129 (2020) 2418., 2451–2457. o.

²⁶ Morgan: i.m.

²⁷ <https://oversightboard.com/meet-the-board/andras-sajo/> (letöltés ideje: 2021. december 17.).

²⁸ Morgan: i.m.

²⁹ A legelső döntésekről kiváló szakmai elemzést közöl: Szikora Tamás: *A Facebook Oversight Board első döntései – meglepetések helyett „papírforma”?*, *Ludovika Blog*, 2021. február 5., <https://www.ludovika.hu/blogok/itkiblog/2021/02/05/a-facebook-oversight-board-első-dontesei-meglepetesek-helyett-papirforma/> (letöltés ideje: 2021. december 17.).

³⁰ Az Ellenőrző Bizottság összes döntése elolvasható ezen a linken: <https://oversightboard.com/decision/> (letöltés ideje: 2021. december 20.).

Az Ellenőrző Bizottság döntése	Esetszám (darab)
Felülvizsgáltra kiválasztott, de nem vizsgálható eset ³¹	1
Az Ellenőrző Bizottság felülbírálja a Facebook tartalom eltávolítására vonatkozó döntését, és megköveteli ³² a bejegyzés visszaállítását.	11
Az Ellenőrző Bizottság felülbírálja a Facebook tartalom eltávolítására vonatkozó eredeti döntését. A Bizottság ugyanakkor megjegyzi, hogy a Facebook a felülvizsgálatra kiválasztás után már visszaállította a bejegyzést.	4
Az Ellenőrző Bizottság helyben hagyta a Facebook döntését	5 ³³
Összesen	21 ³⁴

Látható tehát, hogy egy esetet technikai okokból nem tudott a testület vizsgálni, és mindössze öt esetben hagyta jóvá a korábbi döntést, ami 24%-os 'moderátori eredményességi mutató'. Természetesen ez az adat – mivel a testület választja ki azokat az ügyeket, amelyeket vizsgál – semmiképpen sem általánosítható, ám jól mutatja, hogy az Ellenőrző Bizottság felállításához vezető korábbi kritikáknak volt alapjuk. Külön érdekesség, hogy négy esetben a testület – későbbi elmarasztaló – döntését be sem várva, a Facebook visszaállította a kérdéses tartalmakat.

A működés első félévének döntéseiben foglaltak alapján megmutatkozhatnak a körvonalai annak is, hogy az Ellenőrző Bizottság milyen koordinátarendszerben képzei el saját tevékenységét:

- Fontosnak tartották kiemelni, hogy a mesterséges intelligencia általi moderálás – bármilyen emberi kontroll nélkül – elfogadhatatlan az emberi jogok szempontjából.

³¹ „A felülvizsgálatra kiválasztott eset egy bejegyzéshez fűzött hozzászólásra vonatkozott, amelyben a hozzászólást közzétevő felhasználó a Facebook által hozott, eltávolítást eredményező döntés visszavonását kérte. Ugyanakkor magát a bejegyzést, amely továbbra is elérhető maradt a platformon, később törölte annak közzétevője, így a hozzászólást – az eredeti bejegyzés nélkül – nem lehet már visszaállítani.” 2020-001-FB-UA, <https://oversightboard.com/decision/FB-KBHZS8BL/> (letöltés ideje: 2021. december 20.).

³² Érdekesség, hogy bár az Ellenőrző Bizottság következetesen a 'require' igét használja döntései során, a döntések magyar változatai ezt többféleképpen ('kéri', 'megköveteli', 'előírja', 'elvárja') fordítják, amely bár a magyar nyelv sokféleképpét mindenképpen jelzi, félrevezető lehet az igék közötti különbségeket illetően.

³³ A döntés, amely az összes közül a legnagyobb figyelmet kapta, a korábbi amerikai elnök, Donald Trump határozatlan időre történő letiltása volt. Az Ellenőrző Bizottság 2021-001-FB-FBR számon foglalkozott a kérdéssel (<https://oversightboard.com/decision/FB-691QAMHJ/>) (letöltés ideje: 2021. december 20.). Mivel a döntés részletes vizsgálata túllépne e könyv keretein, így itt csak Lénárd Sándor izgalmas gondoltakísérletét érdemes említeni a magánvállalatok és a nemzetközi emberi jogi egyezmények kapcsolatáról, miszerint „nem kizárt, hogy a nemzetközi emberi jogok alkalmazása mögött valójában az a megfontolás áll, hogy a Facebook államként vagy legalábbis állami funkciót ellátó vállalatként kíván saját magára tekinteni.” Lénárd Sándor: Kié az utolsó szó? A Facebook Ellenőrző Bizottság döntésének margójára, *Ludovika Blog*, 2021. május 25., <https://www.ludovika.hu/blogok/frontierblog/2021/05/25/kie-az-utolso-szo/> (letöltés ideje: 2021. december 20.).

³⁴ 2021. december 20-i állapot szerint. – A szerző.

- Kiemelték, hogy a moderálás során nem csupán a kérdéses tartalmat, hanem annak szöveg- és képi környezetét is vizsgálni szükséges
- Külön hangsúlyt fektettek, hogy a Facebook számára erősen javasolják, hogy a felhasználók által megismerhető szabályok világosak, egyértelműek, kiszámíthatóak és előreláthatóak legyenek.
- A Facebook közösségi alapelveinek és belső végrehajtási alapelveinek minél több nyelvre és nyelvjárásra való lefordítását javasolják.
- A Bizottság aggályosnak tartotta, hogy a Facebook több éven keresztül nem alkalmazott egy saját belső szabályzatával kapcsolatos kivételszabályt, és hogy ez számos más bejegyzés téves eltávolításához vezethetett.
- Több esetben javasolta a testület, hogy a tartalom eltávolítása helyett jogilag megalapozottabb lenne a szólásszabadságot kevésbé korlátozó eszközöket használni (például figyelmeztető üzenetek vagy akár hangjelzés formájában).

A problémák sokak szerint nem az testület összetételében vagy első döntéseiben, hanem máshol keresendő. Julie Cohen szerint a „sztárokkal teli Ellenőrző Bizottság és annak pazar finanszírozása³⁵ megakadályozza a későbbi jogi szabályozást, miközben lehetővé teszi a vállalat számára, hogy az ellentmondásos döntéseket kiszervezze.”³⁶ Ehhez hasonlót fogalmazott meg Laurence Tribe is –, aki az akadémikusok és aktivisták által 2020. novemberében létrehozott 'Igazi Facebook Ellenőrző Bizottság'³⁷ tagja –, miszerint: „olyan legitimációs patinát generál, amelyet a testület összetétele vagy funkciója valójában nem fog alátámasztani”. Mindkettőjük álláspontja szerint az Ellenőrző Bizottság csupán a nagyközönség (és természetesen még inkább az amerikai és európai politikusok) megtévesztésére szolgáló testület, amely elvonja a figyelmet a valódi történések elől és figyelemelterelésként szolgál. Szikora Tamás problémaként veti fel azt is, hogy „egyes konkrét tartalmakat érintő 'végső' döntés kimondásáig az utóbb jogsértőnek ítélt tartalom mindvégig elérhető lehet a nyilvánosság számára. Ez a körülmény pedig, ismerve a közösségi médiában terjedő információk sebességét, komoly károkat eredményezhet.”³⁸

Dipayan Ghosh a Harvard Business Review-ban kritikaként a következőket jegyzi meg: „Felületesen szemlélve az Ellenőrző Bizottság figyelemre méltó válasz egy új problémára. A világszerte jóval több mint kétmilliárd felhasználóval rendelkező cég súlyos problémák széles skáláját tapasztalta a fő profiljaként szolgáló

³⁵ A vállalat 130 millió dollárt (39 772 315 757 forintot) szán az Ellenőrző Bizottság működtetésére, és arra számít, hogy ez a pénz körülbelül hat évre lesz elegendő. Elizabeth Culliford: Facebook pledges \$130 million to content oversight board, delays naming members, *Reuters*, 2019. december 12., <https://www.reuters.com/article/facebook-oversight-idINKBN1YG23E> (letöltés ideje: 2021. december 17.).

³⁶ Kate Klonick: Inside the Making of Facebook's Supreme Court, *The New Yorker*, 2021. február 12., <https://www.newyorker.com/tech/annals-of-technology/inside-the-making-of-facebooks-supreme-court> (letöltés ideje: 2021. december 17.).

³⁷ Mike Butcher: The Real Facebook Oversight Board launches to counter Facebook's Oversight Board, *TechCrunch*, 2020. szeptember 30., <https://techcrunch.com/2020/09/30/the-real-facebook-oversight-board-launches-to-counter-facebooks-oversight-board/> (letöltés ideje: 2021. december 17.).

³⁸ Szikora Tamás: Vajon miben hoz érdemi változást a Facebook újonnan felállt felügyeleti szerve?, *Ludovika Blog*, 2020. május 25., <https://www.ludovika.hu/blogok/itkiblog/2020/05/25/vajon-miben-hoz-erdemi-valtozast-a-facebook-ujjonnan-felallt-felugyeleti-szerve/> (letöltés ideje: 2021. december 17.).

tartalomterjesztés kapcsán.”³⁹ Álláspontja szerint nem a tartalommoderálás rossz gyakorlati kivitelezése a problémák oka, hanem maga a modell, amiben ezen óriási techcégek működnek. A modell, amely szerint nem tartalmat terjesztenek, hanem hirdetést adnak el, és amely modellben a tartalom igazából másodlagos⁴⁰. Bonyolult algoritmusokra és a személyes adatok minél teljesebb begyűjtésére támaszkodik, hogy ezeket a hirdetéseket minél inkább és minél automatikusabb módon személyre tudja szabni a sokmillió felhasználó számára. A felhasználók így „bármilyen tartalmat megkapnak, amelyről a platform úgy gondolja, hogy maximalizálja a saját profitját.”⁴¹ A probléma kezelésére így az Ellenőrző Bizottság által elvégzett átvilágítása egyes problémáknak és egyes felhasználói tartalmaknak nem elegendő, hiszen például a fő problémák (egyikét) okozó politikai kampányok ellenőrzéséhez nem férhetnek hozzá. Mindaddig, amíg maguknak a nagy cégeknek a működési mechanizmusa nem változik, addig egyes ügyek vizsgálatával rendszerszintű változásokat nem lehet elérni.

Ghosh az Ellenőrző Bizottság hatáskörének jelentős kiszélesítésében látja a megoldást⁴²: nem csupán a tartalmak eltávolítása kapcsán lehetne lehetősége döntéseket hozni, hanem akár a vállalat adatkezelési gyakorlata, felvásárlási szándékai vagy akár a fogyasztóvédelem terén. Így az Ellenőrző Bizottság – a nevének megfelelően – nem csupán egy szépségfolt lenne, hanem valódi felügyeleti eszköz. A világ legnagyobb cégének a problémák kellős közepén példát kellene mutatnia. De mindez már átvezet a következő kérdéshez, hogy milyen irányba lenne érdemes elmozdulnia az amerikai szabályozásnak.

4. A lehetséges szabályozási utak

Elsőnek érdemes azt az amerikai álláspontot tisztázni, hogy létezik-e „átfogó internetszabályozás”⁴³, ahogy a Facebook hirdetéseiben és kampányában szerepel. A fent ismertetett CDA230 ugyan az Internet egyik alapvető kérdéskörét szabályozza, de teljeskörű szabályozásnak nehezen lehetne nevezni. Ezzel összekapcsolható kérdés, ami szintén megjelenik a kampányban, hogy „azóta nem történt semmi az internet szabályozása terén”.⁴⁴ Ezzel kapcsolatban Milton megjegyzi, hogy „a 105. kongresszus (1997-1998) és a 116. kongresszus (2019-2021) között több mint 300, az internethez kapcsolódó törvényjavaslatot fogadott el az amerikai kongresszus.”⁴⁵ Ezek közül az egyik legfontosabb pedig a

³⁹ Dipayan Ghosh: Facebook’s Oversight Board Is Not Enough, *Harvard Business Review*, 2019. október 16., <https://hbr.org/2019/10/facebooks-oversight-board-is-not-enough> (letöltés ideje: 2021. december 17.).

⁴⁰ Ahogy Siva Vaidhyathanan frappánsan megfogalmazta: „A Facebook-kal a Facebook a probléma”. Siva Vaidhyathanan: *Antisocial Media: How Facebook Disconnects Us and Undermines Democracy*, Oxford, Oxford University Press, 2018.

⁴¹ Ghosh: i.m.

⁴² Ghosh: i.m.

⁴³ <https://about.fb.com/regulations/> (letöltés ideje: 2021. december 20.).

⁴⁴ U.o.

⁴⁵ Milton, i.m.

netsemlegességre vonatkozó szabályok elfogadása 2015-ben a Szövetségi Távközlési Bizottság (Federal Communications Commission, FCC⁴⁶) által.⁴⁷ Bár ez utóbbi jogilag megkérdőjeleződött (bíróági eljárásban⁴⁸) és átdolgozásra is került (az akkor új, Trump-elnöki adminisztráció által⁴⁹), 2021. július 9-én Joe Biden elnök 14036-os számú elnöki rendeletben⁵⁰ utasította az FCC-t a netsemlegességi szabályok visszaállítására.

Tom Wheeler –, aki 2013 és 2017 között az FCC elnöke volt – amellett érvel⁵¹, hogy egy új szabályozó hatóságot kell létrehozni, hiszen az FCC számos módon túlterhelt (mind az ügyek, mind a hozzá tartozó joghatóság tekintetében), így egy olyan gyorsan változó és számos problémát felvető területen, mint az internet, nem képes ellátni a hatósági feladatokat. Wheeler az új DSA⁵²-DMA rendeletjavaslatokat⁵³ hozza fel követendő példaként. Álláspontja szerint immár nem csupán technológiai jellegű szabályozásra van szükség, hanem „ezúttal a technikai normák helyett viselkedési normák lennének szükségesek”.⁵⁴ A felvetett javaslat szerint a techcégek az érintettekkel együttműködésben egy önszabályozó jellegű kódex-javaslatot készítenének, amit azután ennek az új ügynökségnek kellene elfogadnia, így az állami- és az önszabályozás együttes megoldását, azaz a társszabályozást lehetne megfigyelni.⁵⁵ Mindezek mellett az amerikai trösztellenes szabályok módosítását is szükségesnek látja, hiszen „a merev, felülről lefelé irányuló, bürokratikus

⁴⁶ A Szövetségi Távközlési Bizottság mind az 50 államban, Columbia körzetében és az Egyesült Államok területén szabályozza a rádió, televízió, vezetékes, műholdas és kábel útján történő államközi és a nemzetközi kommunikációt. A kongresszus által felügyelt független amerikai kormányzati ügynökség, az FCC az Egyesült Államok első számú hatósága a kommunikációs törvények, a szabályozás és a technológiai innováció terén. <https://www.fcc.gov/about-fcc/what-we-do> (letöltés ideje: 2021. december 17.).

⁴⁷ Protecting and Promoting the Open Internet, 80 FR 19737.

⁴⁸ *United States Telecom Ass'n v. FCC* 825 F.3d 674 (D.C. Cir. 2016).

⁴⁹ Keith Collins: Net Neutrality Has Officially Been Repealed. Here's How That Could Affect You, *The New York Times*, 2018. június 11., <https://www.nytimes.com/2018/06/11/technology/net-neutrality-repeal.html> (letöltés ideje: 2021. december 17.).

⁵⁰ Executive Order 14036 Promoting Competition in the American Economy, Sec. 2. (k) (i), <https://www.federalregister.gov/documents/2021/07/14/2021-15069/promoting-competition-in-the-american-economy> (letöltés ideje: 2021. december 17.).

⁵¹ Tom Wheeler: Facebook Says It Supports Internet Regulation. Here's an Ambitious Proposal That Might Actually Make a Difference, *Time*, 2021. április 5., <https://time.com/5952630/facebook-regulation-agency/> (letöltés ideje: 2021. december 17.).

⁵² Javaslat az Európai Parlament és a tanács rendelete a digitális szolgáltatások egységes piacáról (digitális szolgáltatásokról szóló jogszabály) és a 2000/31/EK irányelv módosításáról, 2020/0361(COD), COM(2020) 825 final (továbbiakban: DSA, Digital Services Act).

⁵³ A javaslatokról részletesen lásd: Gosztonyi Gergely: Az Európai Unió új digitális rendeletcsomagjának irányai, in: *Ünnepi tanulmányok a 80 éves Máthé Gábor tiszteletére: Labor est etiam ipse voluptas* (szerk.: Peres Zsuzsanna – Bathó Gábor), Budapest, Ludovika Egyetemi Kiadó, 2021, 405–418. o.

⁵⁴ Wheeler: Facebook Says It Supports Internet Regulation. Here's an Ambitious Proposal That Might Actually Make a Difference.

⁵⁵ Érdekes példa, hogy minderre a magyar médiatörvény lehetőséget nyújt a 190–202. § alapján. Koltay András – Lapsánszky András: Az új magyar médiaszabályozás alkotmányossági kérdései, *Iustum Aequum Salutare*, 7 (2011) 2, 136–141. o.

megoldásokat, amelyekhez gyakran előzetes jóváhagyásra volt szükség az innováció terén, szabotálta a digitális korszak gyors üteme.”⁵⁶

Ugyanitt érdemes megemlíteni, hogy 2020 júniusában az akkori igazságügyi miniszter, William Barr minisztériuma egy jelentést⁵⁷ tett közzé a CDA230 kapcsán. A jelentés kiemeli, hogy „harmadik féltől származó tartalom esetén a szolgáltató – kifogás esetén – valószínűleg eltávolítja vagy cenzúrázza a tartalmat, hogy a felelősségi kockázatokat minimalizálja”, ezzel pedig óhatatlanul nem jogsértő tartalmak is eltávolításra kerülnek, ami pedig valóban felveti a gazdasági jellegű cenzúra vádját.⁵⁸ Egy azonos időben született igazságügyi miniszteri levélben pedig javaslatot tesz arra, hogy egyértelműsíteni kellene az immunitás kereteit, hogy a szolgáltatók „a CDA230-at pajzsként maguk előtt tartva ne cenzúrázhassák a törvényes beszédet rosszhiszeműen, a saját felhasználói szabályrendszerükkel is összeegyeztethetetlen módon”.⁵⁹ A levél és a jelentés az alábbi kérdések végig gondolását javasolja az Amerikai Egyesült Államok Kongresszusa és Szenátusa számára:

- Általános immunitás biztosítása szükséges-e vagy lehetőségek kivételszabályok bizonyos tartalmak (gyermekvédelem, terrorizmus, internetes zaklatás stb.) esetén?
- Mik a jóhiszeműség feltételei, és ezzel kapcsolatban a rosszhiszeműen eljáró szolgáltatók immunitása megvonható-e?⁶⁰
- Érdemes-e megkülönböztetni a különböző szolgáltatókat (akár méret, feladat, hozzájárulás alapján) vagy egységes szabályokat kell alkalmazni? Kezelhető-e egységesen jogilag egy egyszemélyes blog és a Facebook, a Twitter vagy a Google?
- A jelenleg látható helyzetben, ahol az internetes ökoszisztémában a nagy halak megeszik a kisebbeket, újabb szabályok alkotása nem jár-e a verseny (további) csökkenésével?
- Meg lehet-e különböztetni a platformszolgáltató saját tartalmait (és így a saját beszédét) harmadik fél által feltöltött tartalomtól (és így beszédétől)?
- Hosszú időre kell-e a szabályokat alkotni vagy átmeneti, a jelen helyzetet rendezőket?
- Meg kell-e tartani a rágalmazást, mint az immunitás alóli kivételszabályt?
- Hogy állapítható meg, hogy egy szolgáltató szerzőnek, szerkesztőnek vagy kiadónak minősül-e?

⁵⁶ Tom Wheeler: The Justice Department's Antitrust Lawsuit Against Google Isn't Enough to Stop the Abuses of Big Tech, *Time*, 2020. október 20., <https://time.com/5901696/google-antitrust-case/> (letöltés ideje: 2021. december 22.).

⁵⁷ U.S. Department of Justice: Section 230 - Nurturing Innovation or Fostering Unaccountability? Key Takeaways and Recommendations, 2020. június, <https://www.justice.gov/file/1286331/download> (letöltés ideje: 2021. december 22.).

⁵⁸ Mindezt az EJEB gyakorlata kapcsán vö.: *Delfi AS v. Estonia*, no. 64569/09, 2015. június 16-i ítélet, 67.: „err on the side of caution to avoid possible subsequent liability.”.

⁵⁹ <https://www.justice.gov/file/1319346/download> (letöltés ideje: 2021. december 22.).

⁶⁰ Például egy olyan esetben, amikor a szolgáltató annak ellenére részesült az immunitásból, hogy rosszhiszemű célra jött létre, mivel lőfegyvert árult olyanoknak, akik ettől el voltak tiltva – ráadásul az egyik vásárló utána a vásárolt fegyverrel három embert meg is ölt. (*Daniel v. Armslist, LLC*, 386 Wis. 2d 449 (Wis. 2019)).

- Illegális vagy káros tartalomról való tudomás (és nem cselekvés) esetén is fennáll-e az immunitás?
- Hogy kapcsolódik mindez a cenzúra kérdésköréhez?

A kérdések számosabbak a válaszkornál, és az amerikai politikában is láthattuk, ahogy ez a legutolsó kérdés milyen módon került átpolitizálásra. 2020. május 28-án Donald Trump, az akkori elnök kiadja az 13925-ös számú elnöki rendeletet⁶¹, amely az online cenzúra visszaszorítását célozza. Maga a szöveg végig az általánosságok szintjén mozog (például: „A Twitter, a Facebook, az Instagram és a YouTube hatalmas, ha nem is példátlan erővel bír a nyilvános események értelmezésének alakításában; cenzúráznak, törölnek vagy eltüntetnek információkat, és ellenőrizni kívánják, hogy az emberek mit láthassanak és mit nem.”⁶²), ám a CDA230 körüli vitákban szintén az internet szabadsága, a szabad verseny és a véleménynyilvánítása szabadsága mellett tette le az elnöki ‘vokst’.⁶³

A kérdés immár nem csupán az, hogy mi legyen a CDA230 sorsa, hanem hogy milyen utak állnak a platformszolgáltatók felelősségének megállapítása, azaz a kétezerhúszas évek internetjének legfontosabb kérdésének megválaszolása kapcsán. Kyle Langvardt négy utat vázol fel⁶⁴, amelyen a szabályozó el tud indulni:

- a) Az állam *expressis verbis* meghatározza, hogy milyen tartalmak minősülnek illegálisnak, károsnak vagy eltávolítandónak.
- b) A felhasználók választhatnak a szolgáltatók által meghatározott különféle felhasználási módokon között, így erősítve az egyéni felelősségvállalást.
- c) A tartalom moderálásával kapcsolatos irányelvek és eljárások kötelező közzététele.
- d) A tartalommoderálás privatizálása, azaz teljes egészében a szolgáltatókra bízva a tartalom közzétételéről való döntést.

Ahogy Kyle Langvardt megjegyzi, egyik út sem jelenti a tökéletes megoldást, hiszen:

- a) Az Internet jellegzetességeiből és a szabad kommunikációból adódóan az első megoldás folyamatos állami kontrollt (akár cenzúrát is) igényel. Ez ráadásul a korábban megszokott jogalkotási gyakorlattal is ellentétben állhat - elég csak az alapjogok legmagasabb szintű jogi normában való szabályozásának kötelezettségére gondolnunk. De ha alacsonyabb szintű jogi normában szabályozunk, „a végén valakit megbíznak a cenzúra-algoritmusok biztonsági

⁶¹ Executive Order 13925 Preventing Online Censorship, <https://www.federalregister.gov/documents/2020/06/02/2020-12030/preventing-online-censorship> (letöltés ideje: 2021. december 10.).

⁶² U.o. Section 1. Policy.

⁶³ Ugyanakkor Donald Trump, az Amerikai Egyesült Államok elnökeként Twitter-üzenetekben kommunikálva maga is hozzájárult a cenzúra szó valódi tartalmának jelentős elkoportatásához. Ehhez adalék 2019. május 3-i bejegyzése: „Továbbra is figyelemmel kísérem az AMERIKAI POLGÁROK (sic!) cenzúrázását a közösségi média platformjain. Ez az Amerikai Egyesült Államok - és nekünk megvan, amit úgy nevezünk SZÓLÁSSZABADSÁG (sic!)! Monitorozunk és figyelünk, közlő!!!”, melynek valódi (elnöki) tartalmát nem egyszerű megérteni. Tony Romm: Trump warns he'll 'monitor the censorship' on social media after Facebook banned some far-right leaders, *The Washington Post*, 2019. május 3., <https://www.washingtonpost.com/technology/2019/05/03/trump-jr-accuses-facebook-silencing-conservatives-day-after-it-bans-some-far-right-users/> (letöltés ideje: 2021. december 10.).

⁶⁴ Kyle Langvardt: Regulating Online Content Moderation, *Georgetown Law Journal*, 106 (2017) 5, 1353–1388. o.

ellenőrzésével, és ehhez egyfajta szoros, folyamatos szabályozási beavatkozásra lesz szükség a közszférában, amelyhez nincs egyértelmű történelmi párhuzam.”⁶⁵

- b) A második megoldás, azaz amikor a felhasználók választhatnak például, hogy felnőtt vagy gyerek nézi az adott oldalt könnyen elvezethet ugyanahhoz a problémához, amikor a felhasználókat – a felelősségvállalás alóli mentesülésre hivatkozva – olyan helyzetekbe hozzák a szolgáltatók, hogy bizonyos tartalmakat csak hazug módon érhetnek el.⁶⁶ Ráadásul a felkínált tartalmak kapcsán könnyen szembesülhetnek a szolgáltatók, hogy a különféle jogi és társadalmi kultúrájú országokban eltér egymástól a különféle tartalmak megítélése, így ami akár legális az egyik országban, könnyen lehet illegális máshol.
- c) A harmadik út kapcsán természetesen merülhetnek fel alkotmányossági problémák, egyrészt azzal kapcsolatban, hogy a moderálást irányító algoritmusok részét képezik-e az adott cégek szólásszabadságának⁶⁷, másrészt versenyjogi kérdések is felmerülhetnek egy magánvállalkozás tulajdonjogával kapcsolatban.
- d) Bár mondhatjuk, hogy a felhasználók jelentős többségét soha nem cenzúrázta egyik szolgáltató sem, jogilag ez még nem minősül jelentős érvek a negyedik út kapcsán. A jelentősebb probléma, hogy „egy ilyen rendszerben a szólásszabadság alakját a közvélemény, a piaci nyomás, a kormányzati nyomás és a cégvezetői lelkiismeret határozza meg.”⁶⁸ Ráadásul ebben az esetben a szolgáltatók a feltöltött tartalom folyamatos monitorozására lennének kényszerítve.

4. Záró gondolatok

Bár a fentebb vázolt különféle álláspontok számos tekintetben eltérnek egymástól, az egyértelműnek látszik, hogy az amerikai megoldás a tartalomszabályozás kapcsán, amely (szinte) teljes immunitást biztosít, felülvizsgálatra szorul. Azonban az, hogy milyen irányban fog lépéseket tenni a szabályozó, jelenleg még többesélyes: „a szabályozást szigorító kezdeményezésekkel szembeni legfőbb kritika (ugyanis)⁶⁹ az, hogy bárminemű szigorítás egyúttal magával hozza az Első Alkotmánykiegészítés szerinti véleménynyilvánítás szabadságának korlátozását.”⁷⁰

⁶⁵ Langvardt: i.m. 1378. o.

⁶⁶ Nem tökéletes analógia erre, de az irány hasonló: a közösségi médiát főszabályként 13 év alatti személyek nem használhatják, és ennek ellenőrzésére a szolgáltatók csupán egy önbevalláson alapuló megoldást használnak a regisztráció során.

⁶⁷ Matthew Panzarino: Apple Files Motion To Vacate The Court Order To Force It To Unlock iPhone, Citing Constitutional Free Speech Rights, *TechCrunch*, 2016. február 25., https://guce.techcrunch.com/copyConsent?sessionId=3_cc-session_fcd249e6-9b52-468c-810b-9640bb3f02b7&lang=en-US (letöltés ideje: 2021. december 22.).

⁶⁸ Langvardt: i.m. 1387. o.

⁶⁹ Értelmező beszúrás a szerző által.

⁷⁰ Csáki-Hatalovics: i.m. 615. o.

Ron Wyden szenátor 2021-ben a kérdéskör komplexitását az alábbiakban foglalta össze: „Mark Zuckerberg tudja, hogy a CDA230 megújítása megerősíti a Facebook pozícióját, mint domináns közösségi média-szolgáltató, és jelentősen megnehezíti az új startupok számára azt, hogy kihívják a ‘fejőstehenet’ ”⁷¹. Hiába tűnt úgy, hogy a kilencvenes- és a kétezertizes években elválhat egymástól az amerikai és az európai szabályozási út, az azóta eltelt idő bebizonyította, hogy szoros együttműködés nélkül az államok vereségre vannak ítélve a techmammutokkal szemben. Az Amerikai Egyesült Államokban a Szilícium-völgy és Washington harcában pedig még lehetetlen eldönteni, ki áll nyeresre.

Irodalomjegyzék

- Bayer Judit: *A háló szabadsága. Az internet tartalmának szabályozási problémái a véleménynyilvánítás szabadsága tükrében*. Budapest, Új Mandátum Könyvkiadó-Zsigmond Király Főiskola, 2005
- Christopher Bing: Facebook CEO calls for updated internet regulations, *Reuters*, 2019. március 31.
- Cristiano Lima: Lawmakers rebuff Facebook’s proposed internet rules, *Politico*, 2021. március 24.
- Csáki-Hatalovics Gyula Balázs: A közösségi média személyiségvédelemmel összefüggő kihívásai és szabályozása az Amerikai Egyesült Államokban, in: *„Gondolatok köztere”. A közösségi média személyiségvédelemmel összefüggő kihívásai és szabályozása az egyes államokban* (szerk.: Czékmann Zsolt – Csák Csilla – Barzó Tímea), Miskolc, Miskolci Egyetemi Kiadó, 2021
- Dipayan Ghosh: Facebook’s Oversight Board Is Not Enough, *Harvard Business Review*, 2019. október 16.
- Edison Lanza – Matias Jackson: *Content Moderation and Self-Regulation Mechanisms. The Facebook Oversight Board and its Implications for Latin America*. Washington, D.C., Inter-American Dialogue, 2021
- Elizabeth Culliford: Facebook pledges \$130 million to content oversight board, delays naming members, *Reuters*, 2019. december 12.
- Esterházy Péter: *Hasnyálmirigy napló*. Budapest, Magvető, 2016
- Gosztonyi Gergely: Az Európai Unió új digitális rendeletcsomagjának irányai, in: *Ünnepi tanulmányok a 80 éves Máthé Gábor tiszteletére: Labor est etiam ipse voluptas* (szerk.: Peres Zsuzsanna – Bathó Gábor), Budapest, Ludovika Egyetemi Kiadó, 2021
- John Morgan: Scholars overseeing Facebook: Supreme Court or fairness washing?, *Times Higher Education*, 2021. március 10.
- Kate Klonick: Inside the Making of Facebook’s Supreme Court, *The New Yorker*, 2021. február 12.
- Kate Klonick: The Facebook Oversight Board: Creating an Independent Institution to Adjudicate Online Free Expression, *Yale Law Journal*, 129 (2020) 2418
- Keith Collins: Net Neutrality Has Officially Been Repealed. Here’s How That Could Affect You, *The New York Times*, 2018. június 11.
- Koltay András – Lapsánszky András: Az új magyar médiaszabályozás alkotmányossági kérdései, *Iustum Aequum Salutare*, 7 (2011) 2

⁷¹ Cristiano Lima: Lawmakers rebuff Facebook’s proposed internet rules, *Politico*, 2021. március 24., <https://www.politico.com/news/2021/03/24/facebook-proposed-internet-rules-477868> (letöltés ideje: 2021. december 20.).

-
- Kyle Langvardt: Regulating Online Content Moderation, *Georgetown Law Journal*, 106 (2017) 5 <https://doi.org/10.2139/ssrn.3024739>
 - Lénárd Sándor: Kié az utolsó szó? A Facebook Ellenőrző Bizottság döntésének margójára, *Ludovika Blog*, 2021. május 25.
 - Mark Zuckerberg: The Internet needs new rules. Let's start in these four areas, *The Washington Post*, 2019. március 30.
 - Matthew Panzarino: Apple Files Motion To Vacate The Court Order To Force It To Unlock iPhone, Citing Constitutional Free Speech Rights, *TechCrunch*, 2016. február 25.
 - Mike Butcher: The Real Facebook Oversight Board launches to counter Facebook's Oversight Board, *TechCrunch*, 2020. szeptember 30.
 - Monika Bickert: Online Content Regulation, *Facebook*, 2020. február
 - Mueller Milton: Updated Internet Regulations?, *IG Institutions, Platform Governance*, 2021. március 22.
 - Shannon Togawa Mercer: The Limitations of European Data Protection As A Model for Global Privacy Regulation, *AJIL Unbound*, (2020) 114 <https://doi.org/10.1017/aju.2019.83>
 - Siva Vaidhyanathan: *Antisocial Media: How Facebook Disconnects Us and Undermines Democracy*, Oxford, Oxford University Press, 2018
 - Szikora Tamás: A Facebook Oversight Board első döntései – meglepetések helyett „papírforma”? *Ludovika Blog*, 2021. február 5.
 - Szikora Tamás: Vajon miben hoz érdemi változást a Facebook újonnan felállt felügyeleti szerve?, *Ludovika Blog*, 2020. május 25.
 - Szőke Gergely László: A közösségi oldalak szabályozási problémái, in: *A technológiai fejlődés jogi kihívásai: Kézikönyv a jogalkotás és jogalkalmazás számára* (szerk: Kis Kelemen Bence – Mohay Ágoston), Pécs, Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 2021
 - Tom Wheeler: Facebook Says It Supports Internet Regulation. Here's an Ambitious Proposal That Might Actually Make a Difference, *Time*, 2021. április 5.
 - Tom Wheeler: The Justice Department's Antitrust Lawsuit Against Google Isn't Enough to Stop the Abuses of Big Tech, *Time*, 2020. október 20.
 - Tony Romm: Trump warns he'll 'monitor the censorship' on social media after Facebook banned some far-right leaders, *The Washington Post*, 2019. május 3.
 - U.S. Department of Justice: Section 230 - Nurturing Innovation or Fostering Unaccountability? Key Takeaways and Recommendations, 2020. június
 - Valentina Pop: Zuckerberg Tells EU Regulators Facebook Wants More Content Liability, *The Wall Street Journal*, 2020. február 17
-

A generációk közötti együttműködés elősegítése a kiskereskedelmi munkahelyeken

Jakab Nóra* – Mélypataki Gábor** – Solymosi-Szekeres Bernadett*** – Berényi Laura****

A globális gazdasági válság leginkább a fiatal korosztály munkavállalási lehetőségeit érinti katasztrofálisan. Szakmai-módszertani fejlesztési célunk problémafelvetésének lényegi eleme: hogyan lehet az eltérő igényű, összetételű, adottságú generációkat együttesen motiválni úgy, hogy az egyensúly a szervezetben fenntartható legyen? Milyen munkajogi, foglalkoztatáspolitikai, szervezeti irányítási kérdések merülnek fel a kiskereskedelemben a generációk közötti együttműködés kontextusában? E kérdésekre keressük a választ a tanulmányunkban, áttekintve számos aspektust és problémát.

Kulcsszavak: generáció, kereskedelem, motiváció, konfliktus, munkáltatói technikák

Promoting intergenerational collaboration in retail workplaces

The global economic crisis has hit the young people's employment opportunities hardest and harder. The essential element of the problem-solving of our professional-methodological development goal: how can generations with different needs, compositions and endowments be motivated together so that the balance in the organization is sustainable? What are the communication strategies within which generational conflicts can be resolved? We seek answers to these questions in our study, reviewing a number of aspects and problems.

Keywords: generation, trade, motivation, conflict, employer techniques

<https://doi.org/10.32980/MJSz.2021.4.1258>

1. Problémák megfogalmazása a kiskereskedelemben

A munkaerőpiac radikális változáson megy keresztül, többek között a megállíthatatlan technikai fejlődésnek köszönhetően. A globális gazdasági válság leginkább a fiatal korosztály munkavállalási lehetőségeit érintette, érinti

* Egyetemi tanár, Miskolci Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Civilisztikai Tudományok Intézete.

** Egyetemi adjunktus, Miskolci Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Civilisztikai Tudományok Intézete.

*** Tudományos segédmunkatárs, Miskolci Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Civilisztikai Tudományok Intézete.

**** PhD-hallgató, Miskolci Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Civilisztikai Tudományok Intézete.

katasztrofálisan. Ma a fiatalok összesen 45 százalékának van munkája, kevesebbnek, mint 2007 decemberében, a válság kitörésekor. Ugyanakkor az időseknél éppen fordított a helyzet. Például az amerikai nyugdíjasok 18 százaléka dolgozik, a nyugdíjasok foglalkoztatási rátája 2012-ben volt a legmagasabb 1965 óta. A jelenség a demográfiai és egészségügyi okok mellett ugyancsak a válság számlájára írható. A legtöbben ugyanis nem engedhetik meg maguknak, hogy ne dolgozzanak. Nem vonulnak nyugdíjba, nem adják át sem a helyüket, sem a tudásukat a fiatalabb generációknak. Ennek többek között az oka az 1997-től elindult nyugdíjkorhatár-emelés, amelynek következtében mind a nők, mind a férfiak esetében egységesen nőtt az öregségi nyugdíjazás korhatára. A termékenység csökkenése és a várható élettartam növekedése hozzájárul a népesség öregedéséhez. Az évszázad végére a várható élettartam a Földön az előzetes számítások szerint a jelenlegi 68 évről 81 évre növekszik majd. Ennek következtében kialakulhat az úgynevezett „egyharmados” népesség: a népesség egyharmada – azaz minden harmadik ember – az időskorúak közé fog tartozni. A társadalmi folyamatok nyomán követhetőek a vállalatoknál is. A vállalatok korfája (a szervezetben dolgozók életkor és nem szerinti eloszlása) folyamatosan változik, igazodva a társadalmi változásokhoz. Amíg az ötvenes években a jellemzően a 20-30 évesek tették ki az alkalmazottak nagy részét – az optimális piramis modellben – addigra ez a 21. század közepére drasztikusan átalakult. A munkaerőpiac gerincét az X és Baby boom generáció alkotja, és csak őket követi az Y generáció. Azonban aktuálisan a munkaerőpiacon már megjelent a Z generáció is, akiket szokás digitális bennszülötteknek is nevezni. A szakirodalomban az Y és a Z generációt sokáig együtt kezelték a munkaerőpiac szempontjából. Kétségtelen, hogy vannak azonosságok, de több szempontból is különböznek. Kivételt ez alól csak az informatikai cégek képeznek, ahol többnyire az Y és Z generációs munkavállalók a jellemzőek.¹

Ez a helyzet a prognózisok szerint csak rosszabb lesz: jóval kevesebb fiatal fog dolgozni a cégeknél, ezzel szemben magasabb lesz az idősebb korosztályok jelenléte. Azt jelen helyzetben még nem lehet felmérni, hogy a 62/2021 (II. 12.) Kormányrendelettel² kihirdetett Gazdaság-újraindítási Akcióterv keretében a kistéleplési üzletek támogatása fog-e változtatni ezen a helyzeten. A munkaerőpiac radikális átalakuláson megy át: a munkaerő-kereslet (kiemelten a fiatal, tehetséges munkavállalók iránt) jelentősen megnő, míg a kínálat nagymértékben csökken, ami a munkáltatók közötti verseny fokozódásához vezet majd, átalakítva a munkaerőpiac kínálati oldalát. A munkáltatóknak fel kell készülni arra, hogy a munkavállalók egyre hosszabb időt kénytelenek a munkaerőpiacon és a munkahelyeken eltölteni. Ez problémát jelent a komoly fizikai és pszichikai megterhelést jelentő munkakörökben és munkahelyeken, mint amilyen a kiskereskedelmi szféra is.

A tanulmány megírását kérő szakszervezetek tájékoztatása szerint a kiskereskedelemben Magyarországon jelentős a munkaerőigény. A továbbiakban az általuk felvetett problémák ismertetésére kerül sor.

¹ Lásd erről: Generációk, munkaerőpiac és a motiváció kérdései a 21. században. <http://www.ohe.hu/hrmagazin/cikkek/generaciok-munkaeropiac-es-a-motivacio-kerdesei-a-21-szazadban> (2021.02.25.)

² Megjelent a Magyar Közlöny 2021. évi 21. számában

Jelenleg több betöltetlen álláshely is van a kiskereskedelemben. Nemcsak a multinacionális vállalkozások, hanem a kis- és középvállalkozások is létszámhiánnyal küzdenek az ágazatban. A kereskedelmi egységek nyitvatartása szinte folyamatos, hogy minél inkább ki tudják szolgálni a vásárlói igényeket. Éppen ezért nem mondható családbarát munkahelynek egyik kiskereskedelmi egység sem. Mégis, ha bemegyünk vásárlóként és körbenézünk, minden korosztály és mindkét nem képviselőjében találkozhatunk munkavállalókkal. A multicégek több munkakörben is foglalkoztatnak munkavállalókat. Mégis az az érzésünk egy ilyen kiskereskedelmi egységben, hogy csak elvétve vagy egyáltalán nem találkozunk olyan eladóval, aki segítséget tud nekünk nyújtani abban, hogy mit hol találunk. Tudomásul kell vennünk, hogy ezek a nagyáruházak önkiszolgáló áruházak. Az itt dolgozó munkavállalók elsősorban a termékek pultra és polcra kihelyezéséért felelősek, ezáltal biztosítva elérhetőségüket a vásárlók számára.

A kereskedelmi egységet képviselő munkavállalókkal szinte csak a pultokban, vagy fizetéskor a pénztáraknál találkozunk. Az önkiszolgáló kasszák terjedésével azonban a pénztárosi munkakörben dolgozó munkavállalók pozíciója is egyre kevésbé stabil. Jellemző, hogy a pultban kevés a fiatal munkavállaló. Megfigyelhető, hogy a fiatalok számára nem túl vonzó a baromfi-, a csemege-, vagy akár a húspult. Itt többnyire idősödő kollégák kedves, de gyakran fáradt kiszolgálásával találkozhatunk.

A pénztárakban többnyire hölgyek vannak, azonban itt valamennyi korosztály képviselteti munkavállalóként magát. Jellemző, hogy a megnövekedett forgalom esetén a pénztárakat fiatal, iskolaszünetkezeti munkavállalókkal töltik fel. Általában véve mégis kijelenthető, hogy e szegmensben egyaránt jelen van fiatal, középkorú és idős pénztáros is.

Azokban jelen esetben a boltok frissáru pultjaiban, vagy a pékség területén jelentkezik jelentősebb munkaerőhiány. Az áruházvezetők vagy boltvezetők kimondottan örülnek annak, amennyiben szakképzett eladót tudnak felvenni a jelenlegi munkaerőpiacról az előbb említett munkakörökbe. Gyakran a jelentkezők vagy megfelelő szakmai tapasztalattal, vagy megfelelő végzettséggel rendelkeznek az adott feladat ellátásához. Ritka az, ha valakinek megfelelő iskolai végzettsége és kellő szakmai tapasztalata is van. Ez a generáció leginkább az idősödő generáció.

Egyes munkáltatók a kiskereskedelmi ágazatban a jövő nemzedékek számára úgy kívánják vonzóvá tenni ezeket a munkahelyeket, hogy iskolai vagy akár óvodai csoportoknak nyílt napokat szerveznek, ahol a kisgyermekek előre egyeztetett időpontban megfelelő felügyelet és biztonsági szabályok betartása mellett oly módon nyernek betekintést a működési folyamatokban, hogy akár a pékségben vagy egy frissáru pultban fizikailag részesévé válnak a munkafolyamatnak. Vagyis például kakaós csigát vagy kiflit készítenek, vagy akár a húsboltban húst szeletelnek.

Talán azért jellemzőbb a frissáru pultokban, a kiskereskedelmi egységekben az idősebb korosztály vagy a középkorú korosztály jelenléte, mert bennük még megvan a kellő alázat és tisztelet a vásárlók irányába, valamint ők még valódi kereskedők, és ki tudják találni, hogy kinek mit kell mondaniuk, kit hogyan kell megszólítaniuk, és kinek mire van szüksége.

Szakmai-módszertani fejlesztési célunk problémafelvetésének lényegi eleme: hogyan lehet az eltérő igényű, összetételű, adottságú generációkat együttesen

motiválni úgy, hogy az egyensúly a szervezetben fenntartható legyen? Pontosabban, lehet-e egységesen motiválni az eltérő korcsoportokhoz tartozó munkavállalókat? Van-e az életkornak szerepe a motiváció hatékonyságának aspektusában? Van-e motivációs generációs probléma? Milyen kihívásokkal néznek szembe a kiskereskedelemben foglalkoztatottak különböző generációi? Melyek azok a mai jelenségek, amelyek relevánsak a projektfeladat megoldása szempontjából? Milyen munkajogi, foglalkoztatáspolitikai, szerveztirányítási kérdések merülnek fel a kiskereskedelemben a generációk közötti együttműködés kontextusában? Melyek azok a kommunikációs stratégiák, melyek keretében a generációs konfliktusok feloldhatók?

A kiskereskedelmi szférában továbbá kérdéses, hogy miként lehetne a fiatalabb munkavállalók számára is vonzóbbá tenni a frissáru pultokat, ehhez milyen technikai fejlesztések lehetségesek, melyek azok a fogások, praktikák, gyakorlatok, amelyeket az úgynevezett „régimódi”, „igazi” eladóktól el tudnának sajátítani?

Hogyan válhat érdekessé a fiatal munkavállalók számára ez a munkakör, és miként tudna jól egymás mellett dolgozni a fiatal és az idősödő generáció, hogyan tudják kiegészíteni, segíteni egymás munkáját a hétköznapiakban?

Feltételezzük, hogy a kérdéseink megválaszolásában a munkakörmegosztásnak, mint a tipikus foglalkozástól eltérő foglalkoztatási formának az alkalmazása megoldás lehet. Nyugat-Európában számos variációja ismert (sok esetben a nyugdíj előtt állókra alkalmazzák), és néhány országban az állam is támogatja a munkaszervezésnek ezt a rugalmas, foglalkoztatás-barát módszerét. Magyarországon csak néhány vállalatnál, intézménynél alkalmazzák azt a megoldást, hogy a tapasztaltabb munkavállaló és egy pályakezdő egy ideig együtt töltenek be egy munkakört (egymást követő időszakban, 4-4, esetleg 6-6 órában); a senior munkavállaló fokozatosan adja át a státuszával együtt járó feladatokat, tudnivalókat esetleg ügyfeleket utódának. Feltételezzük, hogy célszerű lehet egy olyan program indítása, amely lehetővé teszi a nyugdíj előtt álló munkavállalók és a pályakezdők foglalkoztatását azonos státuszon akár egy mentor program keretében. Az idősebb munkavállaló a részmunkaidős foglalkoztatásban vehetne részt a nyugdíjazásig, ennek részeként pedig a pályakezdő betanítását szolgálná a költségvetést kímélő megoldással. A munkakörmegosztás esetén az idősebb munkavállaló magasabb jövedelméből származó megtakarítás fedezheti az alacsonyabb jövedelmű fiatal munkavállalók alkalmazását, ugyanakkor biztosítani kell, hogy a munkaidejének felét felajánló munkavállalót ne érje jelentős hátrány. Ily módon a konstrukció egyszerre szolgálná a foglalkoztatás-bővítés és az államháztartási egyensúly javításának követelményét is, miközben lehetővé teszi a generációk közötti tapasztalatátadást.

Rendkívül fontos, hogy a kérdések kezelése során ismert(ek) legyen(ek) az elemzett cég(ek) generációs korfája. Az elemzés során a korfa ismertetésben törekedhet a munkáltató arra, hogy kiválasztási politikára tett javaslata a generációs egyensúly megtartására törekedjen, olyan munkavállalókat integráljon a rendszerbe, akik a meglévő generációs csoportok egyensúlyát erősítik tovább azzal, hogy képesek beilleszkedni a szervezetünkbe. Fontos, hogy a toborzás esetében szükséges figyelemmel lenni az egyes generációk sajátosságaira, ugyanakkor olyan általános alapértékek megfogalmazása is szükséges, melyek jellemzik a céget, és

amire a generációk együttműködése felfűzhető.

Nagyon fontos azonban tisztában lenni azzal, hogy mi az, amiben a generációs csoportok a leginkább eltérnek egymástól, melyek azok a tényezők, amelyek konfliktusokhoz vezethetnek. Az eltérések megnyilvánulhatnak (a teljesség igénye nélkül):

- a változásokhoz való viszonyulásokban,
- a folyamatos tanuláshoz való viszonyulásban,
- a karrierépítésben,
- vezetőkkel szembeni elvárásokban,
- a munkakörnyezettel szembeni elvárásokban.

A társadalmi összetartozást erősítheti a munkából és vagyonból származó jövedelem jelentőségének erősítése időskorban (amennyiben ezt az egészségi állapot lehetővé teszi). Az idős emberek társadalmi integrációját számottevően növelheti, ha továbbra is aktívan részt vesznek az erőforrások újratermelésében és megőrzésében, hiszen ezáltal gyakoribb kapcsolatteremtésre, együttműködésre nyílik lehetőségük a társadalom más tagjaival. A nyugdíj mellett saját erőforrásokra is történő támaszkodás az idősebb generációk iránti tisztelet és a különböző generációk közötti szolidaritás erősítésével is növelheti az egyes korosztályok közötti kohéziót. Mindezt foglalkoztatáspolitikai és oktatáspolitikai eszközökkel érhetjük el a soft skill-jellegű képességek fejlesztése révén.

Véleményünk szerint szükség van a problémakörhöz kapcsolódó megoldási javaslatok kidolgozására is, amely reményeink szerint jelentős mértékben túlmutat e projekt keretein.

A magyar társadalom aktív munkaerő-piaci generációi a Baby boom, X, Y, Z generációk; ők alkotják a munkaerőpiacot, hiszen a veterán generáció lassan teljesen kivonul. Láthatjuk, hogy jelentős különbségek találhatók az eltérő generációk között, éppen ezért értékeik is eltérőek, amelyekre az ösztönzésüknél és motiválásuknál is tekintettel kell lennünk. Az eltérő igényekből és motivációkból generációs konfliktusok alakulnak ki. Ezek feloldása mindenképpen szükséges. Ez a tevékenység tulajdonképp a *generációmenedzsment*, amely keretében a változó generációs igények összehangolása igen fontos feladattá lépett elő. *Ennek során szervezeti kultúraváltással, új típusú munkakör-tervezési módszerekkel, az időskori tudásátadás szervezésével néznek szembe a munkáltatók.*³ Több kutató egybehangzó véleménye, hogy akkor lehetséges sikeres HR menedzsmentet folytatni, ha azonosítjuk és megértjük a generációs különbségeket és ezek hatásait a munkavállalókra. Nem lehet reális cél a generációs különbségek megszüntetése, ehelyett inkább generációs harmóniát (szinergiát) szükséges teremteni. Meg kell találni a módját annak, hogy a generációk közti hasonlóságokra összpontosítsunk, az esetleges különbségeket pedig tiszteletben tartsuk. Példa lehet erre, hogy minden generáció preferálja az értékteremtő munkát, így közös belső motiváció ébreszthető azáltal, hogy mindannyian az őket foglalkoztató kereskedelmi üzlet sikeréhez tudnak hozzájárulni. További, az adott kiskereskedelmi egységet jellemző közös értékek felkutatásához elengedhetetlen a diskurzus a munkavállalók és a munkáltató között.

³ Csutorás Gábor Ákos: Az Y generációs munkatársak megtartási lehetőségei a közigazgatási szerveknél. Doktori (PhD) értekezés. Budapest, 2020. 45-49. o.

A generációs aspektusok alapján személyre szabott ösztönző rendszert alakíthatunk ki, amely során az ösztönző csomag a generációk különböző igényei szerint van összeállítva, és így személyre szabottan motiválja a kiskereskedelemben dolgozó munkatársakat.

A munkakörülmények javításával a vállalatok hozzájárulhatnak az alkalmazottak egészségi állapotának megőrzéséhez is. Mindez nemcsak az egészségügyileg kockázatos munkakörökben fontos, hiszen ma az egészséget, s így az ország emberi erőforrásait károsító jelentős problémák közé sorolható a munkahelyen elszenvedett stressz. A munka- és szervezeti kultúra átalakításával a vállalkozások is hozzájárulhatnak az ország emberi erőforrásainak javulásához, hosszú távú fenntarthatóságához.

Kérdés azonban, hogy van-e közös érték, amelybe a különböző generációk belekapaszkodhatnak? Ennek megválaszolására egy társadalmi és munkaerőpiaci programot vetítünk előre, amelyben komplexen kezeljük az idősödő emberek és a fiatalabb generációk problémáját.

2. A kutatás tág kontextusa

Jelen fejezetben röviden áttekintjük azokat a gazdasági és társadalmi folyamatokat, amelyek nagy hatással vannak minden gazdasági ágazatra, így a kiskereskedelemre is.

2.1. Illeszkedés az európai uniós célkitűzésekhez. A jelenleg az integrált iránymutatások részét képező, a 2005–2008 közötti időszakra előterjesztett foglalkoztatáspolitikai iránymutatások az európai foglalkoztatási stratégia központi elemét alkotják, s kulcsfontosságú szerepet töltenek be a tagállamok foglalkoztatáspolitikájának összehangolásában. Az iránymutatások tárgya az a kérdés, hogyan segítheti elő a foglalkoztatáspolitikai a mennyiségi és minőségi munkahelyteremtést, s ezzel összefüggésben három prioritást fogalmaznak meg:

- a foglalkoztatás mértékének tartós növelését és a szociális védelmi rendszerek korszerűsítését,
- a munkavállalók és a vállalkozások alkalmazkodóképességének javítását, illetve a munkaerőpiacok rugalmasságának növelését,
- az oktatás és a képességek javítása révén a befektetések növelését a humán erőforrások területén.⁴

Az idősödő társadalomban a nemzedékek közötti szolidaritás különösen olyan feltételek megteremtését követeli meg, amelyek segítségével az idősebbek függetlenebbé tudnak válni, ami által nagyobb mértékű felelősséget tudnak vállalni a saját életükért és hozzájárulhatnak a társadalom életéhez, és ami lehetővé teszi, hogy a társadalom teljes jogú tagjaiként méltóságban élhessenek. Ehhez az erőforrásokat és a lehetőségeket kiegyensúlyozott módon kell szétosztani a

⁴ A Bizottság közleménye a Tanácsnak az ifjúságot érintő európai szakpolitikákról. Napirenden az európai fiatalokat foglalkoztató kérdések: Az Európai ifjúsági paktum végrehajtása és az állampolgári szerepvállalás ösztönzése {SEC(2005)693}

generációk között.

A tevékeny időskorra és a nemzedékek közötti szolidaritásra vonatkozó menetrend iránti uniós kötelezettségvállalás kiterjed egyrészt arra, hogy biztosítva legyen az idősek joga a méltó és önálló élethez, a társadalmi, gazdasági, kulturális és közösségi életben való részvételhez, másrészt egy olyan társadalom kialakítására, amely minden generáció számára megfelelő lehetőségeket nyújt.⁵

Európa az átalakulás korát éli. A válság több év gazdasági és szociális haladását semmisítette meg, és rávilágított az európai gazdaság strukturális hiányosságaira. Ezzel egy időben a világ gyorsan halad, a hosszú távú kihívások – globalizáció, az erőforrásokra nehezedő nyomás, az öregedés – pedig egyre intenzívebbé válnak. Az EU-nak kézbe kell vennie jövőjét.

Európa akkor lehet sikeres, ha közösen, unióként lép fel. Stratégiára van szükségünk ahhoz, hogy megerősödvé kerüljünk ki a válságból, és hogy olyan intelligens, fenntartható és inkluzív gazdasággá tegyük az EU-t, amelyben magas a foglalkoztatottság és a termelékenység, erős a társadalmi kohézió. Az Európa 2020 a 21. század európai szociális piacgazdaságának képét festi elénk. Az Európa 2020 három, egymást kölcsönösen megerősítő prioritást tart szem előtt:

- Intelligens növekedés: tudáson és innováción alapuló gazdaság kialakítása.
- Fenntartható növekedés: erőforrás-hatékonyabb, környezetbarátabb és versenyképesebb gazdaság.
- Inkluzív növekedés: magas foglalkoztatás, valamint szociális és területi kohézió jellemezte gazdaság kialakításának ösztönzése.⁶

2.2. Változások kora – ipari társadalom vs. információs társadalom. A változás oka egyszerű: az ipari társadalmat fokozatosan felváltja az információs társadalom, majd a tudásalapú társadalom, amely teljesen átírja az emberek közötti kommunikáció rendjét. A gazdaságban egy paradigmaváltás következett be. Az ipari forradalom időszaka régen lezajlott, és annak modelljei meghaladottá váltak: átléptünk a digitális korszakba. Ha arra keressük a választ, hogyan változtak meg a szereplők, akkor meg kell néznünk *a játék* változásait is, ideértve a *játékteret* és a *játékszabályokat* is.

A munkajog, csakúgy, mint minden körülöttünk, változik. A XX. században a gazdálkodó szervezetek hatalmas és vertikálisan tagozódó termelőrendszerekké alakultak át, amely a tömegtermelésre tért át. A munkaviszonyok teljes munkaidőre, határozatlan időre jöttek létre, annak reményében, hogy az állás a munkavállaló élete végéig tart. Természetesen ezek az állások nem tűntek el, azonban a változás egyértelmű jelei mutatkoznak, amely gyengíti a XX. században elterjedt foglalkoztatási modellt. Az emberek gyakrabban váltanak munkahelyet, gyakoriak a határozott időtartamú munkaviszonyok, ideiglenes munkák, munkaerő-kölcsönzés keretében végzett munkák. Többen önfoglalkoztatóvá váltak,⁷ a munkaidő beosztása

⁵ A Tanács nyilatkozata a tevékeny időskor és a nemzedékek közötti szolidaritás európai évéről: A következő lépések

⁶ Európa 2020 Stratégia

⁷Lásd erről. Gyulavári Tamás: *A szürke állomány, Gazdaságilag függő munkavégzés a munkaviszony és az önfoglalkoztatás határán.* Budapest, Pázmány Press, 2014., valamint Prugberger Tamás, Bankó Zoltán, Szekeres Bernadett és Bagdy Katalin vonatkozó művei, mint például: Prugberger Tamás: *Az*

rugalmasan változik, a munka jellege is sokszínűvé, rugalmasabbá vált. Megjelentek tehát az új foglalkoztatási jogviszonyok.

Az elmúlt 25 évben megfigyelhető a munkaerőpiac rugalmasságának növekedése. Mindez minden iparágra, így a kiskereskedelemre is kihatással van. 2016-ban a munkaszerződések egynegyede „nem hagyományos” foglalkoztatási formákra vonatkozott, az elmúlt tíz évben pedig az összes új munkahely több mint fele „nem hagyományos” formát öltött.⁸ A digitalizáció megkönnyítette az új foglalkoztatási formák kialakulását, a demográfiai változások pedig az aktív népesség sokszínűbbé válását eredményezték.

2.3. Szociális kirekesztődés. A szociális kirekesztődés, mint jelenség minden gazdasági ágazatban, sok olyan csoportra vonatkozik, amelyek képtelenek részt venni a munkaerő-piac előnyeiből, éppen ezért cél a foglalkoztatási ráta növelése makrogazdasági politika révén.⁹ Új szabályozási technikákra van szükség szemben a korábbi hierarchián és utasításon alapuló rendszerrel. Ilyennek minősül például a munkavállalók és önfoglalkoztatók adókedvezménye, a foglalkoztatói nyugdíjrendszerek működtetése, a munkavállaló részvényessé tétele vagy az átmeneti támogatások gazdálkodó szervezetek részére, amennyiben tartós álláskeresőt foglalkoztatnak. Új tájékoztatási és konzultációs mechanizmusokra van szükség, amely a munkáltató(k) és a munkavállalók közössége között a partneri kapcsolatot részesíti előnyben. Mindezekon túl a XX. század második felétől erősödő emberi jogi harcok és a globalizáció igen nagy hatással vannak a munkajogra. Az emberi jogi eredmények nagyon fontosak a téma szempontjából, így az egyenlőséghez, a munkához és a foglalkoztatás szabad megválasztásához való jog garantálása.¹⁰

2.4. Globalizáció. A globalizációt tárgyalva többen azt hangsúlyozzák, hogy a nemzeti szintű kollektív tárgyalások képtelenek voltak a munkáltató és a munkavégzők közötti kapcsolat szabályozására. Mit is értünk ez alatt? A kollektív tárgyalások akkor tudják biztosítani a magasabb béreket, ha lefedettségük nagy, és nemcsak az adott vállalat összes munkavállalóját tömörítik, hanem az adott ágazatban is erősek.¹¹ Ebben az esetben a vállalatok igyekeztek más országból

önfoglalkoztatás intézménye a nyugat-európai és a magyar munkajogban – Magyar Jog, 2014/2.; Szekeres Bernadett: Fogalmi zűrzavar a munkajogtudományban: az önfoglalkoztatás problematikája – Publicationes Universitatis Miskolcensis Sectio Juridica et Politica, Tomus XXXVI/2 (2018); Ferencz Jácint: Atipikus foglalkoztatási formák. Dialóg-Campus Kiadó, Budapest-Pécs, 2015.

⁸ A nem hagyományos formák közé tartoznak az állandó részmunkaidős, illetve az ideiglenes teljes munkaidős és részmunkaidős foglalkoztatások. COM (2017) 797: Proposal for a Directive of the European Parliament and of the Council on transparent and predictable working conditions in the European Union. Brussels, 21.12.2017

⁹ A politika és intézmények értékelését az határozza meg, hogy mennyire képesek az egyén képességeit kiteljesíteni. Éppen ezért azok, akik hosszú ideje kívül rekedtek a munkaerő-piacon, okkal kérik számon a munkaerő-piac működésén, hogy miért nem teszi lehetővé a fizetett munkához való hozzájutást. DEAKIN, S. – ROGOWSKI, R. (2011) 238-241.

¹⁰ HUGH, C. – K. D. EWING – MCCOLGAN, A. (2012): *Labour Law*. Cambridge University Press, Cambridge, 38-44 Lásd még: ROGOWSKI, R. – ROBERT, S. – NOEL, W. (2011): *Transforming European Employment Policy- Labour Market Transitions and the Promotion of Capability*. Edward Elgar Publishing, Cheltenham, 229-242.

¹¹ Közel negyven éve halljuk, hogy a multinacionális vállalatok erősebbek, mint az állam, és ezért a

származó munkaerőt alkalmazni. Az elmúlt húsz évben figyeltünk fel így a világméretű termékláncokra, amikor is egy fejlett gazdaságban működő vállalat egy fejlődő országból lényegesen rosszabb munkafeltételek mellett vásárolja meg az anyagokat, kész terméket. Mivel jogvédők hangsúlyozták, hogy a vevő vállalat kérheti a szállító vállalattól, hogy tartsa be az alapvető nemzetközi munkajogi normákat, akár szerződésbe foglaltan, a vállalatok megalkották a saját magatartási kódexeiket.¹² Elmondhatjuk, hogy a vállalatok önkéntes jogkövetés útján igyekeznek betartani a nemzetközi jogi előírásokat.¹³ A vállalatok ugyanis felismerték azt, hogy

válaszok szupranacionális szintről érkeztek.

¹² A Világgazdasági Fórum 1999 januári ülésén Kofi Annan meghirdette a UN Global Impact elveit, amelyek közül négy munkafeltételre vonatkozott. <https://www.unglobalcompact.org/> (letöltés ideje: 2018. november 1.)

A World Economic Forum továbbá arra a megállapításra jutott, hogy az új technológiák ugyanúgy megnyitják az utat a gazdasági növekedés, és a társadalmi egyenlőtlenségek csökkentése irányába, mint a kevésbé nemes célok felé (például polgárháborúk, propagandák terjesztése). A szervezet kutatása során létrehozott egy új mértékegységet, a DVS-t (Digital Value to Society), amely elemzi a digitalizáció hatását az egészségre, biztonságra, foglalkoztatásra, környezetre és a fogyasztókra. Az elemzés alapján kapott DVS mutató kifejezi, hogy a digitális transzformáció adott esetekre hogyan járul hozzá az értékteremtéshez az üzleti szektorban és társadalomban. *Unlocking Digital Value To Society: A New Framework For Growth White Paper*, World Economic Forum, 2017. <http://reports.weforum.org/digital-transformation/wp-content/blogs.dir/94/mp/files/pages/files/dti-unlocking-digital-value-to-society-white-paper.pdf> (Letöltés ideje: 2018. október 13.)

Szintén az 1990-es években figyelt fel az ENSZ arra, hogy a növekvő környezeti és társadalmi terhelés egyre nagyobb veszéllyel fenyegeti a bolygót és az emberiséget. Válaszként erre a fenyegetésre 1983-ban létrehozta a Környezet és Fejlődés Világbizottságot (World Commission on Environment and Development), ismertebb nevén a Brundtland Bizottságot. A bizottság 1984. és 1987. közötti működése során a világméretű környezeti és társadalmi problémákra próbált meg megoldásokkal előállni. Működésük végén az eredményeket, amelyekre jutottak egy jelentésben publikálták. Megoldásként a problémákra a fenntartható fejlődést vélték a megfelelő eszköznek, melyet olyan fejlődésként definiáltak, amely kielégíti a jelen generáció szükségleteit anélkül, hogy veszélyeztetné a jövő generációk esélyét arra, hogy ők is kielégíthessék a szükségleteiket. *Report of the World Commission on Environment and Development: Our Common Future*: <http://www.un-documents.net/our-common-future.pdf> (Letöltés ideje: 2018.10.18.)

¹³ Ebbe a folyamatba illeszkedik véleményem szerint a CRS és PSR tevékenység is. A CSR egyik legáltalánosabban elfogadott definíciója szerinte a vállalatok társadalmi felelőssége négy, egymásra épülő felelősségi területet foglal magában, mégpedig a gazdasági, jogi, etikai és jótékonyági (filantróp) elvárásokat, amelyek a társadalom oldaláról jelennek meg a vállalatok irányába, ahol a társadalom alatt a vállalati érintettek (stakeholderek) széles körét értjük. Ez a megközelítés Archie B. Carroll munkáságához köthető, méghozzá az általa alkotott CSR piramis metaforához. SZEGEDI, K.– MÉLYPATAKI, G. (2016): A vállalati társadalmi felelősségvállalás (CSR) és a jog kapcsolata, *Miskolci Jogi Szemle*, 1. 51-70.

Az Európai Unió is megalkotta saját definícióját, amely szerint a CSR egy olyan koncepció, amelynek keretében a vállalatok önkéntesen szociális és környezeti szempontokat integrálnak üzleti működésükbe, és ilyen elvek mentén alakítják kapcsolataikat a társadalommal, azaz bárkivel, akire tevékenységük hatással van, vagy aki a vállalat működésére befolyással bír. *Green Paper: Promoting a European framework for corporate social responsibility*, European Commission, 2001. europa.eu/rapid/press-release_DOC-01-9_en.pdf (letöltés ideje: 2018. november 1.) Kun Attila: *A vállalati szociális elkötelezettség tematizálásának alapvonalai az Európai Unióban*. http://jesz.ajk.elte.hu/kun17.html#_ftn31 (Letöltés ideje: 2018.10.19.)

A GSR rövidítés a Global/Collective Social Responsibility koncepcióját takarja. A globalizáció, és az információtechnológia eszközök fejlődésének egyik áldásos hatása, hogy a különböző szervezetek és személyek egyre könnyebben találhatnak rá egymásra. Ennek, valamint annak köszönhetően, hogy az egyénekből és szervezetekből megszületett a szándék egymás keresésére, a társadalmi

a tevékenységük hatása a gyárkapukon kívül is hatással van, ezért fontos az érintettek bevonása. Valamennyi érintetti csoportnak joga van ahhoz, hogy ne eszközként kezeljék valamely cél elérése érdekében és ezért részt kell engedni részére, hogy beleszóljon az által érdekelt vállalat jövőjével kapcsolatos döntésbe.¹⁴ Jelen esetben ezen érdekelték közé tartoznak a munkavállalók, de tágabb értelemben a fogyasztók is.

Az évtizedek alatt végbemenő technológiai fejlődés a távközlés területén és az angol nyelv általános üzleti nyelvként való elterjedése az európai, illetőleg az észak-amerikai vállalatok számára lehetővé tették, hogy lényegesen egyszerűbben tudjanak üzleti kapcsolatot létesíteni egymással. Az ún. „Uruguay Round” tárgyalás sorozatot követően számos bilaterális kereskedelmi egyezmény született a világ különböző pontjain fekvő országok között¹⁵, s mindez megteremtette annak lehetőségét, hogy az európai piacra szánt termékeket Ázsiában készítsék el, ahol a munkabéreköltség csupán a töredéke az európai béreköltségeknek. A WTO (*World Trade Organization, Világkereskedelmi Szervezet*) létrejöttét követően pedig a nemzetközi kereskedelem útjában álló valamennyi akadály elhárulni látszott. Kiemelt relevanciát nyert ennek körében az, hogy hogyan tudnak az egyes vállalatok versenyképes árakat biztosítani, s a lehető legtöbb profitra szert tenni oly módon, hogy mindemellett optimalizálják és visszaszorítják a munkabéreköltségeket. Ennek vonatkozásában pedig lehetőség nyílik megfelelő stratégia alkalmazására az adott tagállam által biztosított jogi keretek szem előtt tartásával.¹⁶

felelősségvállalás globálissá és szektorközivé válik.

Az egész társadalomra kiterjedő problémák megoldására, és a különböző felmerülő lehetőségek kiaknázásának érdekében a vállalati (CSR), közületi (PSR), a civil és a személyes (ISR) társadalmi felelősségvállalás összekapcsolódik és globalizálódik, hogy egy sokoldalú együttműködésben teljesebben ki.

A PSR a közszféra intézményeinek sajátos tevékenységi területéhez kapcsolódik. Ezen intézmények működésének, a közfelelősségnek az ellenőrzése egyrészt a nyilvánosság útján valósul meg. Ebből a felelősségből akkor lesz *társadalmi közfelelősség*, ha a szervezet a kötelezően előírt feladatain túl a rendeltetési körében, vagy esetenként azon is túlnyúlóan, végez olyan tevékenységeket, amelyekkel a fontos társadalmi szükségletek kielégítéséhez, vagy éppen a problémák megoldásához járulnak hozzá. *A GVH társadalmi közfelelősség vállalási (PSR) stratégiája*, 2016. május http://www.gvh.hu/data/cms1036194/GVH_PSR_strategia_2017_04_27.pdf (Letöltés ideje: 2018.10.25.) A közszféra társadalmi felelősségvállalása az elmúlt években egyre nagyobb figyelemnek örvend. Ezt mi sem bizonyítja jobban, mint hogy számos kutatás és projekt irányul a területre, többek közt például az Európai Unió támogatásával a Dél-Kelet Európai Transznacionális Együttműködési Program keretein belül megvalósuló Governmental Social Responsibility Model: An Innovative Approach of Quality in Governmental Operations and Outcomes című projekt. *Társadalmi érték és felelősség a közszférában* - Nemzeti Közszozlógalmi Egyetem műhelykonferencián elhangzottak alapján 2018. 09.11.

¹⁴ Freeman, R. E. -McVea, J (2006): A Stakeholder Approach to Strategic Management. In: Hitt, M. A. - Freeman, R. E. - Harrison J. S. (eds.): The Blackwell Handbook of Strategic Management. Blackwell Publishing. Lásd még: Kun Attila: A multinacionális vállalatok szociális felelőssége (CSR alapú önszabályozás kontra (munka)jogi szabályozás) Ad Librum Kiadó, Budapest, 2009.III.3-6. pontok, valamint Kiss György: A foglalkoztatás rugalmassága és a munkavállalói jogállás védelme. Wolters Kluwer, Budapest 2020.

¹⁵ A hét és fél éven át tartó, összesen 123 ország részvételével lezajló kereskedelmi tárgyalás sorozat a mai napig világviszonylatban is egyedülálló kezdeményezésként van számon tartva. Lásd erről bővebben: https://www.wto.org/english/thewto_e/whatis_e/tif_e/fact5_e.html(letöltés ideje: 2018. december 2.)

¹⁶ BELLACE, J.R. (2018): The Changing Face of Capital: The Withering of the Employment Relationship in

2.5. Információs technológia fejlődése – automatizáció. A számítógép megjelenése és a mikroprocesszor 1970-es évekbeli feltalálása óta beszélünk az információs korszakról. A munka világa a gyárak helyett az iroda lett, ahol jelentősen csökkent az alkalmazott munkavállalók száma.¹⁷ Az információs technológia teljesen átalakította azt, ahogyan az emberek dolgoznak. Ahelyett, hogy sok ember ugyanazon folyton ismétlődő munkafolyamatokat hajtaná végre, kevesebb munkaeő számítógép segítségével állítja elő a termékeket. Nem csoda, ha a vállalatok *az egyénre* helyezték a hangsúlyt ebben a változásban. Hiszen, aki ma boldogulni szeretne a nyílt munkaeő-piacon az alábbi tulajdonságokkal kell, hogy rendelkezzen: fejlett interperszonális képességek, csapatmunkára való képesség, probléma meghatározó és megoldási képesség, folyamatos tanulásra és megújulásra való képesség, az új technológiák befogadására való képesség (*soft skill képességek*)¹⁸. A munkához való állandó alkalmazkodás a sikeres foglalkoztatás kulcsa lett. A fenti tulajdonságok mind ezt a rugalmasságot segítik elő. A munkavégzőket a karrier-szemlélet még erősebben érinti a XXI. században, mint korábban.¹⁹ A munka-etika is megváltozott. Míg korábban a kemény munkának, őszinteségnek, integritásnak volt jelentősége, addig ma a változások arra sarkalják a munkavégzőket, hogy érzelmileg ne kötődjenek a munkahelyükhöz, és külső motivációkat keresnek, így például a szabadidős tevékenységekben. Azaz a munka már nem feltétlenül a személyiség meghatározó építőköve.²⁰ A munkavállalók nem

the Information Age. In: HENDRICKX, F. – STEFANO, V. (eds.): *Game Changers in Labour Law. Shaping the Future of Work. Bulletin of Comparative Labour Relations – 100.* Kluwer Law International BV, Netherlands, 17.

¹⁷ Lásd még: Prugberger Tamás-Mészáros Melinda: *A magyar munkajogi szabályok változásai európai kitekintéssel.* Novotni Kiadó, Miskolc, 2020. 180-187. o.

¹⁸ A tanulási folyamatban olyan módszertant kell alkalmazni, amellyel az egyén mindig képes az újhoz alkalmazkodni. Ez ma a tanulási eredmény alapú oktatás alapja.

¹⁹ MURRAY, B. – HERON, R. (2003): *Placement Of Job-Seekers With Disabilities. Elements of an Effective Service.* International Labour Organisation. 3-4.; HOLMES, J. (2007): *Vocational Rehabilitation.* Blackwell Publishing, Oxford. 7-9.

²⁰ Murray, B. – Heron, R. (2003) 4. Itt utalok arra, hogy a reflexív munkajogi szabályozásnak komoly szerepe van olyan szociálpolitika kialakításában, amelyben minél több ember képességeinek megfelelően jólétben él, a szociális jogok minél teljesebb élvezetében. Freedland és Countouris mellett Deakin és Rogowski is Sen és Nussbaum korábban ismertetett képesség-elméletére hivatkozik, s mindezt a munkaeő-piaccal hozza összefüggésbe. Lásd erről: Deakin, S. – Rogowski, R. (2011) 230-238. Amartya K. Sen és Martha Nussbaum elmélete a képességet emberi jogi oldalról, holisztikus szemléletmódot követve fogja fel. Amartya K. Sen nevéhez fűződik a fogyatékoság képességen alapuló megközelítése. Sen elméletének a középpontjában a személy cselekvésének a képessége áll (capability to function), azaz arra fókuszál, hogy valaki valamit meg tud-e csinálni vagy sem. Ez az elmélet nem a fizikai és a mentális képesség meglétét jelenti, hanem azt gyakorlati lehetőségként (practical opportunity) fogja fel. A működés az egyén tényleges teljesítménye, amit az egyén léte és cselekedetei által ténylegesen elér. Mit is jelent a gyakorlati lehetőség? Sen számára képességet jelent. Ugyanígy a cselekvésnek sem a hagyományos értelemben vett fogalmát használja, számára a cselekedeteken kívül egyéb kívánalmakat is jelent, mint például, hogy valaki megfelelően táplálkozzon. Ennek illusztrálására két éhező ember példáját hozza. Az egyik vallási meggyőződésből nem eszik, a másik pedig, mert nincs mit ennie. Ez a különbség a cselekvés és a gyakorlati lehetőség között. Azaz Sen inkább a személyt vezérlő érdekeket nézi, mintsem a cselekvéseket. Két utat különböztet meg arra, hogy miként kellene értelmezni valaki érdekeit és teljesítményét: ez a jólét és az előny útja. Azaz a jólét mutatja meg azokat a cselekvéseket, amiket az egyén jóléte érdekében tesz; az előny pedig azokat a tényleges lehetőségeket jelenti, amelyek valaki rendelkezésére állnak, s amelyek alapján a személy élhet a

feltétlenül helyettesíthetik már egymást, *a munkavállaló intelligenciája és egyéni elköteleződése* egyre nagyobb szerepet kap. Ebben a tekintetben pedig egyértelműen változik a hagyományos munkáltató-munkavállaló közötti viszony.

Észak-Amerikában és Európában főként a *kétkezi munkások* voltak azok, akik szakszervezetbe tömörültek. Ők képviselik valóban a hagyományos, fordista modellen alapuló munkáltató-munkavállaló kapcsolatot. Az ő esetükben nem beszélhetünk erős szabad akaratról, ők valóban *együtt* tudtak eredményeket elérni. Az 1970-es évektől kezdődően azonban egy teljesen más generáció nőtt fel, akik már nem azonosíthatók a korábbi munkásosztállyal. A millenniumi generációt digitális bennszülötteknek nevezzük, s ők azok, akik a születésük óta együtt élnek a technológiával. Ezek a munkavállalók online közösség tagjainak érzik magukat, amely nagyon messze áll az ötven évvel ezelőtti munkásközösségtől.²¹

A globalizáció, a munka természetének változása és az egyén fokozott szerepe miatt mondhatjuk, hogy egyidőben, egymást erősítve feszegetik a nemzeti munkajogi szabályozás határait. A XIX. és a XX. században a munkafeltételek jobbá tétele kollektív tárgyalások útján történt. A munkavállalók kollektív tudata erős volt. A multinacionális vállalatok határokon átívelő tevékenysége következtében azonban a munkavállalók szervezettsége meggyengült.²² A digitális gazdaságban nem egyszerű megoldani azt, hogy a munkavégzők kollektív fellépjenek, hiszen a játéktér teljesen más.²³

Az internet megkönnyíti az információk megszerzését, ugyanakkor megváltoztatja az emberek közötti viszonyok jellegét és soha nem látott generációs konfliktusokat szül. Ugyanis az információs társadalom egy virtuális társadalmat is megteremtett. A fiatalabb generációk már ebben a virtuális társadalomban szocializálódnak, és ez az a hely, ahol magabiztosan mozognak. Az idősebb generációk pedig sokszor kizárva érzik magukat ebből az új világból. Ugyanazt az adathalmazt eltérően értelmezik az egyes generációk, mely a generációk közötti konfliktusok egyik alapja. Illetve a különbözőségeket erősítik az eltérő kompetenciák birtoklása is.

2.6. Generációmenedzsment. A munkaerőpiacon jelenleg négy különböző generáció van jelen. A Baby Boomer, az X, az Y és a Z generáció. Jelentős kihívás a

választás a jogával. Egy személy képességeinek együttese tulajdonképpen cselekvésirányok összessége, amelyek alapján az illető gyakorolja a választás szabadságát. A képességek együttesét pedig befolyásolják a rendelkezésre álló javak, az egyént körülvevő környezet és a személyes tulajdonságok, s mindezek vezetnek cselekvésekhez. A képesség együttesének mérésére Sen nem határoz meg módszert, abból a megfontolásból, hogy az adott probléma és a körülmények folyamatos változóvá teszik az egyén tulajdonságait, a képességét és a cselekvéseit. Mitra, S. (2006): *Capability Approach and Disability*. *Journal of Disability Policy Studies*, 4, 236.; Freedland, M. – Countouris, N. (2011b): *The Legal Construction of Personal Work Relations*. Oxford University Press, Oxford. 378-379.

²¹ BELLACE, J. R. (2018) 19-20.

²² Ebben az időszakban Magyarországon és a többi volt szocialista országban egy olyan előnytelen helyzettel találkozunk, hogy a rendszerváltást követően a szerény kollektív tudattal rendelkező munkavállalók még kiszolgáltatottabbak voltak. Érezhető, hogy a II. világháborút követő közel negyven év hátrányt a mai napig is nehéz ellensúlyozni. Mindeközben láthatjuk az 1992. évi és a 2012. évi Munka Törvénykönyve változásait, s egyértelműen megállapítható polgári jogias szemlélet térnyerése. Erről lásd később.

²³ Ahogyan Bellace fogalmaz: „a platform és az algoritmusok automatikusan működnek.” BELLACE, J. R. (2018) 20-21.

szervezetek számára, hogyan tudja koordinálni ezeket a korosztályokat. Abban nincs újdonság, hogy korábban is eltérő generációk dolgoztak egymás mellett. Azonban a technológia évről évre történő fejlődése okán az egymáshoz közelebb álló generációk között is egyre nagyobb a szakadék. Az eltérő ismeretek eltérő motivációt jelentenek, melyből konfliktusok is keletkezhetnek. Ezeket a konfliktusokat a munkáltatónak tudnia kell kezelni annál is inkább mivel a jelenlegi munkaerőpiacon elég nagy a fluktuáció. Ez kifejezetten igaz az általunk vizsgált kiskereskedelmi szektorokra is. A generációk közötti különbségek kezelése azonban nemcsak a munkáltató érdeke, de a munkavállalói érdekképviseltek érdeke is. A generációk különbözőségéből fakadó problémák kezelése a munkáltató és a szakszervezet közös érdeke, mind a két szervezet esetében fontos lenne a fiatal munkavállalók megtartása és az idősebb generáció egyidejű motiválása is. Ennek a problémának a kezelése komoly humánpolitikai kérdés, melynek a megoldásában a generációmenedzsment intézménye segíthet.²⁴

Egyes kutatások szerint a munkaerőpiacon elég nagy a szórás az egyes generációk képviselőinek aránya között. A kutatás során vizsgált szervezetek felénél (52 százalék) a munkavállalók átlagos életkora 36 és 45 év közé esik. A második leggyakoribb esetben a munkavállalók átlagos életkora az eggyel fiatalabb életkorcsoport-kategóriába, 26 és 35 év közé esik. Csak a szervezetek 7 százalékánál tapasztalható az, hogy az idősebb munkavállalók nagyobb aránya miatt az átlagéletkor 45 év fölé esett volna. Egyesek szerint a mikrogenerációkkal²⁵ (két generáció határán születettekkel) is külön foglalkozni kellene. Jelen tanulmány ezzel a kérdéskörrel nem foglalkozik, a problémát azonban itt is jelezni szeretnénk.

Az egyes generációk eltérő munkamódszerekkel dolgoznak, és eltérő az attitűdjük az egyes kihívásokhoz, a technológiához. Ebből fakadóan alakulnak ki úgynevezett generációs konfliktusok. Az egyes generációk közötti különbséget sok szempontból leírhatjuk. Ezek közül az egyik, hogy mely életszakaszban találkoztak az internettel. Ez azért kifejezetten fontos mert a mindennapi kiskereskedelem is teljesen átalakul és egyre inkább a digitális vagy internet alapú megoldások befolyásolják.

Ahhoz, hogy vizsgálni tudjuk magát a generációk közötti konfliktust, először meg kell néznünk a generáció fogalmát, majd ezt követően röviden jellemeznünk az egyes generációknál gyakran előforduló munkatevékenységeket, illetve munkavégzéssel összefüggő jellemzőket. A generációt olyan személyek csoportjaként határozzuk meg, *akik ugyanabban a korszakban születtek, ugyanazon időszak formálta őket, és ugyanazon társadalmi markerek voltak hatással rájuk – más szóval a generáció egy azonos életkor és életszakasz, létfeltételek és technológia, események és tapasztalatok által összekapcsolt csoportja.*"

Fontos, hogy az egyes generációk hogyan állnak hozzá a munkához, éppen ezért röviden jellemeznünk kell azt, hogy melyik generációra milyen jellemző vonások adhatók a munkaerőpiac szempontjából.

²⁴ Tardos, Katalin: *Életkor és esélyegyenlőség: Az életkori sokszínűség alakulása a vállalati HR stratégiák tükrében*, Budapest, Magyarország, Szeged, Magyarország: Belvedere Meridionale, mtd Tanácsadói Közösség (2017), 63.

²⁵ Csutorás Gábor Ákos: *Az Y generációs munkatársak megtartási lehetőségei a közigazgatási szerveknél*, PhD értekezés, Budapest, 2020, 38.

Az első a Boomer generáció, akik jólétben születtek már, de a kemény munkában látják a fantáziát. Tudnak egyébként csapatban és egyénileg is dolgozni. Most jelenleg vezető szerepet töltenek be, de nagyrészt alapoznak az egyenrangúságra is. A munkájukat a pénz és a rang motiválja. Az internettel menet közben találkoztak és nehezen viselik a változást. Ami jellemző még a generációra, hogy a munkahelyükön hűséges generációként ismerjük őket. A rendszerváltást megelőzően stabil helyzetük volt egy hierarchikus, de egyébként egyenlőségre épülő rendszerben dolgozhattak. A rendszerváltás viszont megdöntötte ezt a stabilitást, és alapvetően azokat az alapokat vette ki, amelyeket felépítettek maguknak. A változásokhoz lassabban alkalmazkodnak, ezért a fiatal generációk szemében gyakran lassúnak tűnnek, de ez nem jelenti azt, hogy kevésbé lennének hatékonyak a vállalat életében.

Az X generációt a változás és a bizonytalanság jellemzi. Ennek a generációnak a szülei a Boomer generáció tagjai. A munkához való hozzáállásukban alapvetően a munka és magánélet egyensúlyát keresik, szemben a szüleikkel. Könnyen váltanak munkahelyet és stabilabban használják az elektronikai eszközöket, mint a Boomer generáció. A munkatársakkal való kapcsolatra kisebb hangsúlyt fektetnek és vezetőikkel gyakran egyenesen szkeptikusok.

Munkájuk során naprakész információkra van szükségük és szeretnek egyszerre több feladattal szembenézni. Fontos számukra a szabad és rugalmas munkavégzés és az állandó visszacsatolás. Digitális bevándorlóknak is nevezzük őket, mivel az internetet idősebb fejjel kellett megismerniük, azonban a munkavégzésükhöz elvárás lett ennek ismerete. Ez gyakran okoz konfliktusokat munkahelyi életükben.

Az Y generáció tagjai általában optimista életszemlélettel rendelkeznek. Munkájuk során elutasítják a hierarchiát. Az előre jutásban és a jutalmazásban a teljesítményt és a tudást tartják fontos tényezőnek. Kommunikáció tekintetében is elutasítják a top-down szemléletet. Feletteseikkel és munkatársaikkal is bizalmas és motiváló viszonyt igyekeznek kialakítani. Munkájukban a legjobban a pénz és a karrier motiválja őket és kevésbé hűségesek, mint a korábbiakban bemutatott generációk. Bármikor hajlandóak váltani, ha elégedetlenek jelenlegi munkahelyükön. Célorientáltak és a pontos munkaleírást szeretik, ugyanakkor rugalmasságra és szabad időbeosztásra vágnak. Munkájuk során igénylik a figyelmet és a dicséretet. A csapatmunkát jobban kedvelik az egyéni feladatvégzés helyett. X generációs főnökeikkel ez konfliktuspont lehet azok individualista gondolkodása miatt. Életük fontos formálója az internet, ezért digitális bennszülötteknek is nevezzük őket. Problémamegoldásukat és kommunikációjukat a digitális világ formálta. Fordított szocializálódásnak nevezik a szakemberek, hogy a technológia vívmányait gyakran ők tanítják szüleiknek és nem fordítva történik a tanítás.

A Z generáció tagjai is nagyon fiatalok a munkaerőpiac többi tagjához képest. Szinte már minden munkahelyen képviselteti magát ez a generáció. Technikai tudásuk miatt kiváló munkaerővé válnak, ugyanakkor a hatalom-kultúrával egyáltalán nem tudnak azonosulni és hagyományos motivációs eszközök nem működnek náluk. A szabadság, az önmegvalósítás motiváló számukra. Gyorsak a munka és a magánélet területén is, így a fizetésemelésre sem várnak éveket, elvárásaik rögtön magasak. Gyakori visszajelzésre van szükségük a sikeres

munkához. A rugalmasság még egy generációnak sem volt annyira fontos, mint nekik: időben és térben is szabadok akarnak lenni. Az információk gyors áramlása elvárás számukra, így türelmetlennek és nem fókuszálnak tűnhetnek az idősebb vezetők szemében. Fontos számukra a csapatuk összetétele és a jó viszony a munkatársakkal. Az első valóban globális generációnak vagy digitális bennszülötteknek is nevezzük őket, mivel szocializálódásukat és életüket teljesen átalakította az, hogy állandóan online tudnak lenni. A családjuk létszáma jelentősen lecsökkent a korábbi generációkhoz képest, gyakran egykeként, csonka családokban nőnek fel.

Ezek a generációk mind jelen vannak a munkaerőpiacon. Egyre nagyobb számban találhatunk Z generációs munkavállalókat a munkaerőpiacon, de kitolódik a Boomer generáció munkaideje is. Ők is egyre később mennek nyugdíjba. Ennek eredménye, hogy a munkahelyeken úgynevezett multigenerációs csoportok jönnek létre. Ezeknek a csoportoknak a működését nemcsak a csoportdinamika, de a csoport egyes tagjainak generációs igényei is befolyásolják. A multigenerációs csoportok megfelelő alkalmazása a munkahelyen képes arra, hogy a cég brandjét is pozitívan befolyásolja. Azonban az Egyesült Államokban is csak a munkahelyek egyharmadának van felkészülési terve a multigenerációs csoportok kezelésére. Hazánkban pedig az érintett munkavállalók 85%-a szerint a saját munkahelyük sem reagál megfelelő időben a generációs problémákra. A multigenerációs csoportok alkalmazásának természetesen vannak előnyei és hátrányai is. A generációmenedzsment egyik fő feladata, hogy a pozitív hatásokat és az előnyöket domborítsa ki.

Multigenerációs csoportok alkalmazásánál óhatatlanul is előjöhhetnek generációs konfliktusok. Ahhoz, hogy a vállalatok lépést tudjanak tartani a folyamatos változásokkal muszáj multigenerációs munkahelyi környezetet létrehozni. Mivel ez garantálja, hogy minden generáció a saját legértékesebb tudásával járul hozzá a cég tevékenységéhez. A fiatal generációk technikai innovációja szükséges, hogy keveredjen az X és Boomer generációk szakmai tudásával. Azonban ez elkerülhetetlenül munkahelyi konfliktusokat hordoz magában. Pont ez a két terület, a tudásmegosztás és a technológia az, ami a leginkább konfliktusokkal terhelt.

A jelentkező ellentmondások, azok megoldása mindig lehetőséget rejt magában arra, hogy az anyavállalat megfelelő változtatásokat vezethessen be.²⁶ Egy ilyen konfliktus kezelésének sikeressége mutatja meg azt, hogy mennyire eredményes maga az alvállalkozás is akár belső, akár külső alapú ingerről beszélünk. Abban minden generáció egyetért, hogy a konfliktusaik mögött általában értékrendbeli eltérések húzódnak meg. Az értékrend kialakulása azonban nemcsak a generációs hovatartozástól függ. Generációk közös munkatevékenységéből nem mindig fakad értékrendbeli konfliktus és, hogy ez mennyire így van, bizonyítja azt, hogy általában a generációk ugyanazokat a negatív jelzőket aggatják egymásra. A konfliktusok valódi oka általában mélyebben keresendő, mint az értékrendbeli különbségek.

Az egyik ilyen gyökérprobléma, ha a vállalaton belül nem megfelelő a kommunikáció áramlása. Ennek fontosságát mutatja az is, hogy az egyes generációk

²⁶ Fontos a szociális párbeszéd a probléma kezelésében. Lásd még: Prugberger Tamás-Mészáros Melinda: A magyar munkajogi szabályok változásai európai kitekintéssel. Novotni Kiadó, Miskolc, 2020. 180-187. o.

esetében eltérő az információmennyiség iránti igény. Azonban azt is látni kell, hogy a konfliktusok egy része pont abból fakad, hogy a megkapott információ az egyes generáció tagjainak elégségesek, míg a másik generáció tagjai számára kevesek ahhoz, hogy a megfelelő munkát el tudják végezni. Gyakori probléma az is, hogy az eltérő generáció tagjai ugyanazokat az információkat nem ugyanúgy értelmezik. Az ilyen problémák esetében szorgalmazni kell azt, hogy a csapat tagjai megismerjék egymást, ezeken az értekezleteken bevált módszer lehet a túl sok információ adása is. Abból még sohasem volt probléma, hogyha valaki túl sok információt kapott, így lényegében minden generáció tagja megkapja, amit szeretne és a megfelelő mennyiségű információval távozik a megbeszélésekről. Mivel nincs két vállalati struktúra, ami teljesen egyforma lenne és a cégek egyes tevékenységének jellemzőiből fakadóan eltérő méretű csoportokról beszélünk, minden vállalatnak egyénileg kell felkészülni arra, hogy a jelentkező generációs problémákat kezelje, ha hatékonyan akar működni a továbbiakban is.²⁷

A generációk közti megértést támogathatja a párbeszéd ösztönzése mellett az együttműködések szorgalmazása. Az éves elégedettségmérések, a megfelelő vezetési stílus kiválasztása, a több generáció bevonásával kidolgozott mentorprogramok szintén hatékony megoldások lehetnek. Önmagában a szervezetnél a sokszínűség támogatása (nemcsak generációs értelemben) a befogadó környezetet teremti meg, ami a hozzáállásban is az elfogadásra ösztönöz bármely különbség terén.

HR szakemberek ésszerű, „win-win” jellegű megoldások támogatásával sokat segíthetnek abban, hogy a személyi állományban természetesen jelen lévő generációs csoportok közötti eltérő, kölcsönösen egymásra ható érdekek (például a jövedelmek elosztása, a szervezeten belüli státusz, elismertség, jogok és kötelezettségek, munka és magánélet terén) integrációja megvalósulhasson. Ha ezen konfliktusok kezelése nem sikerül, az negatívan hathat a vállalat működésére és nagyfokú fluktuációt eredményezhet.

A szervezeteknél egyfajta „intergenerációs empátia” kialakítása jelenthet megoldást. Ehhez az úgynevezett „generációs intelligencia” lehet egy kulcsfontosságú képesség, mely segít abban, hogy úgy reflektálunk, úgy viselkedünk, hogy azzal megértést mutassunk mások élethelyzete, családi és társadalmi előélete iránt.²⁸ Mindezt úgy, hogy az aktuális társadalmi környezetbe helyezzük el. A megoldás egyik fő kulcsa lehet a generációs intelligencia alap gondolata, mely szerint képesek vagyunk egy más életkorú, vagy más generációba tartozó személy helyébe képzelni magunkat és átélni helyzetüket.

A megoldás egyik útját lehet a Csutorás Gábor Ákos által levezetett folyamat:

- Generációs diverzitás bizottság felállítása, melynek lényege, hogy az elfoglaltságot és az egyoldalú nézőpontból adódó problémákat megkerülve egy olyan csoport jöjjön létre, amelyben a személyi állomány eltérő nézőpontja minél diverzifikáltabban jelenhessenek meg.

²⁷ Csutorás Gábor Ákos: Az Y generációs munkatársak megtartási lehetőségei a közigazgatási szerveknél, PhD értekezés, Budapest, 2020, 45.-49.

²⁸ BIGGS, Simon –LOWENSTEIN, Ariela (2011): A Critical Approach to Age Relations.1th edition. Routledge. 2011

- A jövőkép-meghatározás során a felső vezetéssel és érdekelttekkel, a szervezeti egységek képviselőivel három különböző, alternatív jövőképet vázolnak fel, amelyben megjelennek a diverzitásból adódó hatások is, majd kiválasztanak egyet, amelyre fókuszálnak.
- Vízió és stratégiaalkotás a kiválasztott scenárióra a felső vezetés bevonásával, melynek végeredménye a generációmenedzsment bevezetésére vonatkozó stratégia.
- Diverzitás-audit személyes interjúk és kiegészítő kérdőív által, amelynek során megvizsgálják a jelenlegi helyzetet és a szervezeti kultúrát a generációs diverzitás szempontjából. Ennek eredményeire alapulhatnak majd a szükséges beavatkozások.
- Szervezeti célok kitűzése a felső vezetés és a diverzitás bizottság által a generációmenedzsment bevezetéséhez.
- Végül a generációmenedzsment bevezetése, amelynek során a diverzitás bizottság felügyeli, irányítja a folyamatokat és a kommunikációt, így például a vezetőfejlesztéseket, csapatépítő programokat és egyéb eseményeket, HR módszerek változtatásait.²⁹

A szervezeti generációs intelligencia fejlesztésének lehetséges eszköze az úgynevezett GEN GAME modell. Ez tulajdonképpen a különböző korosztályú munkatársak közös játékát jelenti a munkahelyen, melynek keretében megismerhetik egymást és megvalósulhat a hatékony munkavégzéshez szükséges összhang. A játékos formát igazolja, hogy a legidősebb és legfiatalabb résztvevők esetében a bevonódást egyaránt a közös játék, mint egyfajta közös hívó szó tudja eredményezni, megteremtve az egyenlőség hangulatát.

A modell négy alappillére a megismerés, a megértés és elfogadás, az újraeretezés, majd a magasabb szintű együttműködés. A modellt megvalósító kb. 20 hetes, szemléletformáló program egyes lépései a GEN GAME mozaikszó kezdő betűihez igazodóan a következők:

- a „gócso” helyzetfeltáró szakaszban áttekintésre kerül a szervezet az elérhető szervezeti adatok (pl. átlagéletkor, szervezeti korfa, fluktuáció, elégedettségmérések és exit interjúk eredményei) alapján. Egy szakértő által, valamint egy generációs kérdőív lefuttatása az érintettekkel;
- „elindulás” egy alapozó alkalommal, ahol a program megismertetése a cél;
- „nézzük”: interaktív, kreatív formában a generációk jellemzőinek megismerése, különböző generációk „szemüvegén” keresztül a világ megismerése-generációs elfogadás erősítése online rendszeren keresztül kapott konkrét feladatokkal, amiket offline térben kell megoldani. Egymás helyzetébe történő kerülés szimulálása, társasjáték-szerűen, az élményszerű tanulás módszerével, a tapasztalatok megosztásával.
- -akadálymentes kommunikáció megteremtése érdekében egynapos gyakorlatorientált tréning, konfliktushelyzetek szimulálásával - mindennapok gyakorlata játékosan, ismét online utókövető rendszer keretei között. A végső,

²⁹ Csutorás Gábor Ákos: Az Y generációs munkatársak megtartási lehetőségei a közigazgatási szerveknél, PhD értekezés, Budapest, 2020

„együtt hatékonyan” szakaszban egy rövid, fókuszált alkalommal a résztvevők lefektetik az együttműködés szabályait, kijelölik az utakat és akciótervet készítenek, melynek megvalósulása nyomon követhető az online rendszeren keresztül is. A program végén „sikersizület” keretében összegzik az eredményeket

2.7. CSR. A generációk konfliktusát és megoldásait célszerű a társadalmi felelősségvállalás (CSR) keretében is vizsgálni. A CSR egyszerű és általunk is alkalmazhatónak tekintett definíciója szerint ez az érintettek értékeinek és érdekeinek beépítését jelenti az üzleti működésbe.³⁰

Maga a definíció, a vállalatok társadalmi felelőssége, négy, egymásra épülő felelősségi területet foglal magába, olyan gazdasági, jogi, etikai és jótékonyági elvárásokat jelent, amelyek a társadalom részéről jelennek meg a vállalatok irányába, ahol társadalom alatt a vállalati érintettek (stakeholder) széles körét értjük. A gazdasági felelősség a tulajdonosok irányában megnyilvánuló felelősséget jelenti, amely a sikeres és hatékony működést, és a hosszú távú megtérülést tartja szem előtt. Ez a fajta felelősségvállalás általában önkéntes, amely önkéntesség éppen aktuális érdekeken alapszik. A CSR egy olyan fajta felelősségvállalást jelent, amely túlmutat a jogi kereteken, és az alapja inkább etikai. A CSR-ra vonatkozó jogi aktusok inkább a soft law (puha jog) eszközeivel szabályozottak. Ez azonban nem jelenti azt, hogy ne lenne negatív hatása a CSR szabályok és irányvonalak be nem tartásának. Mindazonáltal a jelenlegi elemzésben kiemelendő, hogy a vállalatirányítás a vállalatok társadalmi felelősségvállalásának alapvető eleme, különös tekintettel a hatóságokkal, a munkavállalókkal és azok képviselői szerveivel fenntartott kapcsolatokra, valamint a vállalati jutalmazási, javadalmazási és bérezési politikáira.

Ebben a keretben helyezhető el a generációk problémájának a kezelése is, mely elsősorban HR feladat ugyan, de a CSR és a HR jelentős mértékben összefüggenek.

Kiemelt szerepet kell, hogy kapjanak a HR-esek a CSR-ban, ráadásul háromszoros feladatkör hárul rájuk. Egyfelől az ő feladatuk biztosítani, hogy a menedzsment tevékenysége etikusan működjön, másfelől a társadalmi felelősségvállalást be kell ágyazniuk a vállalat életébe, és ennek érdekében minden képzést és támogatást meg kell adniuk a dolgozóknak. Azaz a HR-nek fontos szerepe van ezen tanulási és fejlődési lehetőségek biztosításában is. Harmadrészt az etikai szabályok szervezetbe való integrálása is fontos feladat, amihez szorosan hozzátartozik az is, hogy képesek kell, hogy legyenek vezetői szinten is felvetni a kihívást jelentő kérdéseket, és az azokra adott lehetséges válaszreakciókat. A HR ideális helyzetben van ahhoz, hogy a szervezeti kultúrát felmérje, megértse és megváltoztassa, és levezényelje akár a GEN-GAME folyamatokat is. A CSR-t sokan úgy értelmezik, mint a vállalatnak a közért való felelősségét, mely nem áll meg a vállalat kerítésénél. Ez alapján véve így is van.

A CSR-ként esetében a munkáltató a kötelező jogszabályi kötelezettségein túli gondoskodó hozzáállását emelhetjük ki. Egyfajta magasabb szociális érzékenységet, mely nem csak jótékonyágból történő és döntő részben nem PR tevékenységen

³⁰ Braun Róbert: Vállalati társadalmi felelősségvállalás - a Vállalatok politikája, Akadémiai Kiadó, Budapest, 2015

alapuló szociális jellegű intézkedések formájában ölt testet. A mai magyar gazdaságban leginkább a külső CSR ismeretes, amikor egy cég dolgozói valamilyen szociális és/vagy közösségi programban segítséget nyújtanak a környezetükben élőknek. Azonban a CSR-nak van egy kevésbé ismert a munkavállalókat célzó belső oldala,³¹ mely nem függetleníthető a munkáltató-munkavállaló kapcsolatrendszerétől, de bizonyos szinten túl is mutat azon. Itt elsősorban nem feltétlenül személyi kapcsolatok elmélyüléséről beszélünk, hanem a bizalmi jellegű jogviszony bizonyos fokú továbbfejlesztéséről szociális kérdések mentén.

Munkahelyválasztásnál a fiatalok (különösképpen a Z generáció) számára fontos szempont az, hogy a vállalat etikusan, fenntarthatóan működik-e, valamint a pusztán üzleti célokra túlmutató, valamilyen magasabb rendű céllal azonosul-e. A vonzó munkahely kiterjed többek között a kismamák visszaintegrálására, fiatal gyakornokok, friss diplomások fogadására, fiatal tehetségek gondozására, a jutalmazási rendszerre, a munkahelyi balesetek kivédésére, a dolgozók munkamagánélet egyensúlyának kialakítására, egészségesnek megőrzésére. De mindenképpen ide sorolható az idősebb generációhoz tartozó munkavállalók és az általuk képviselt tudás megőrzése.

Azonban nem csupán az a lényeg, hogy a munkatársak minél jobban és minél többet termeljenek, hanem az is, hogy jól érezzék magukat. A megfelelő kommunikáció és munkavállalók stakeholder (érintettként) kezelése egyszerre illeszkedik be a CSR és a generációmenedzsmentbe, mint a vállalat életét meghatározó policy. Ezekkel a lépésekkel a vállalati fluktuáció is minimálisra csökkenthető. Ha ugyanis a munkavállalókat a megfelelő kommunikációval a meghatározott közös generációktól független értékek mentén sikerül multigenerációs csoportokba szervezni, az közelebb visz a sikeres működéshez és mindeközben a vállalat egy belső CSR programot is végre tud hajtani, melyben az érintetti menedzsment keretében a munkavállalók érdekeit is figyelembe tudja venni a generációs törések és azonosságok mentén.

3. A generációk közötti együttműködés megoldásai egy társadalmi és munkaerőpiaci programban

A továbbiakban azokat a beavatkozási pontokat vizsgáljuk meg, amelyek a generációk közötti együttműködés megvalósítása szempontjából jelentőséggel bírnak. Meggyőződésünk, hogy a probléma nem oldható meg egyetlen szakpolitika vizsgálatával. A probléma fel/megoldása holisztikus szemléletben, átfogó koncepció keretében kezelhető, amelyet egy társadalmi és munkaerőpiaci programnak nevezünk el. A generális megoldási módozatokat ezt követően a kiskereskedelemben meglévő problémák megoldására fordítjuk le.

³¹ Csapóné Riskó Tünde – Tóth Eszter: Vállalati felelősség – alkalmazottakat célzó belső CSR programok, in: Jelenkori társadalmi és gazdasági folyamatok, 4 (2017), 207-218.

3.1. Javaslat a generációk közötti együttműködés megvalósítása érdekében egy társadalmi és munkaerőpiaci program elemeire. Generációs különbségek és az ebből fakadó konfliktusok minden munkahelyen előfordultak az ott dolgozók között, ez nem a 21. század új keletű problémája. Azonban soha nem volt ilyen mély szakadék az egy munkahelyen dolgozó aktív generációk között. A generációk közötti szakadék leírása nagyszerűen megmutatkozik közel- és távolabbi múlt eseményein keresztül. A generációk közötti szakadék elmélyülését a technika folyamatos fejlődése is fokozza. Míg az X és a Boomer generáció között kisebb szakadékokról beszélünk, addig az Y, de főleg a Z generáció sokkal messzebb áll az előzőektől. Ezen szakadékhöz és a belőle fakadó ellentmondásokhoz szükséges négy alappillért:

- Megismerés - meg kell ismerni a különböző generációkat és az ő igényeiket a munka világában is;
- Megértés és elfogadás - a munkáltatóknak ezen ismereteket be kell fogadniuk, értelmezniük kell a saját szervezetükben is;
- Újrakeretezés - olyan új struktúrákat kell kidolgozni, amelyek egyszerre szolgálnak különböző generációk motiválására;
- Magasabb szintű együttműködés - ezen folyamat eredményeképp létrejöhet a generációs szakadékokat áthidaló, eredményes és sikeres munkahelyi légkör.

A generációk közötti konfliktusok feloldását szolgáló szolidaritáson és közös értékeken alapuló munkaerőpiaci és társadalmi programokra van szükség. Ezek a programok ki kell, hogy terjedjenek az alábbiakra:

- Szakoktatás és -képzés a későbbi életszakaszokban
- Egészséges munkakörülmények
- Életkor-kezelési stratégiák
- Foglalkoztatási szolgáltatások
- Az életkor alapján történő megkülönböztetés megakadályozása
- Foglalkoztatásbarát adó-/ és juttatási rendszerek
- A munka és a gondozási tevékenység összeegyeztetése

A meghatározott munkaerőpiaci és társadalmi programoknak a nyitottságra kell épülni. Ezek fakadhatnak abból, hogy már a közoktatásba szükséges bevezetni olyan képességeket, melyek könnyebbé teszik a generációs intelligencia fejlesztését. A generációs intelligencia kialakítása és fejlesztése segíti a generációk közötti íratlan szerződés érvényesülését. A kialakítandó munkaerőpiaci programok egyik alapelveként kell, hogy megjelenjen a generációk közötti íratlan szerződés érvényesülésének erősítése. A társadalmi és munkaerőpiaci változásokat a szerződés erősítése érdekében kell használni és nem annak gyengítésére. Olyan programok kialakítása szükséges, mely egyszerre támogatja a fiatalabb és az idősebb generációkat. A generációk támogatása mellett azonban a vállalatokat is ösztönzi kell, hogy olyan irányelveket és programokat dolgozzanak ki, melyek képesek a generációs konfliktusok kezelésére és ezáltal a munkaerőpiaci fluktuáció megállítására, de legalábbis lassítására.

A programnak figyelembe kell vennie a „sharing” jelenségét és a kétirányú szocializáció lehetőségét. A kialakítandó munkaerőpiaci és társadalmi programnak a tudás megosztására kell alapozódnia egy speciális mentorprogram keretében,

melyben nem csak az idősebb generációk, de a fiatalabbak is mentorálhatnak idősebb generációkat. A digitális technológiák fejlődésével ugyanis egy fordított szocializáció már amúgy is megvalósult. A kialakítandó munkaerőpiaci programnak több rétegűnek kell lennie abban a tekintetben, hogy figyelemmel van az egyes generációk sajátosságaira. A generációk közötti egészséges mértékű versenyt és a szolidaritást egyaránt szolgálnia szükséges.

A fentiek figyelembevételével javasoljuk elsősorban olyan aktív munkaerőpiaci eszközök kialakítását, melyek segíteni tudnak a társadalmi méretű generációs konfliktuson és magukban foglalják a fent említett elemeket. Ezt annál is inkább fontosnak tartanánk, mert a pályakezdő Z generáció és az idősebb, akár nyugdíj előtt álló generáció tagjai egyformán veszélyeztetettek, és egyszerre lehetnek jelentős versenytársai egymásnak. Ennek jó példája az iskolaszövetkezeti és a közérdekű nyugdíjas szövetkezeti tagjai között jelentkező versenyhelyzet is. Egy ilyen program hozzájárul ahhoz, hogy a munkáltató olyan szervezeti kultúrát alakítson ki, amelyben kezelhetővé válik a generációs probléma, mind a generációmenedzsment, mind a CSR eszközeivel.

3.2. Javaslatok a generációk közötti együttműködés elősegítésére a kiskereskedelmi munkahelyeken. A kiskereskedelmi munkahelyeken mindenképpen többszintű problémakezelés lenne javasolt. Ez egyrészt annak a függvénye is, hogy az adott kiskereskedelmi egység milyen munkakörökben és mennyi munkavállalót foglalkoztat. Természetesen egy kisbolt esetében általában más megoldásokat kell keresni, mint egy szupermarketben, vagy egy akár egy hipermarketben. Természetesen lehetnek olyan megoldások, amelyek mindenhol működnek. A problémák forrása és a konfliktusok milyensége függ attól is, hogy az egyes generációk milyen mértékben képviselik magukat az adott munkahelyen. Ezen kívül az is fontos, hogy mennyi és milyen létszámú multigenerációs csoport kerül kialakításra.

Megerősítjük azt, hogy akkor lehetséges sikeres HR menedzsmentet folytatni, ha azonosítjuk és megértjük a generációs különbségeket és ezek hatásait a munkavállalókra. Nem lehet reális cél a generációs különbségek megszüntetése, ehelyett inkább generációs harmóniát (szinergiát) szükséges teremteni. Meg kell találni a módját annak, hogy a generációk közti hasonlóságokra összpontosítsunk, az esetleges különbségeket pedig tiszteletben tartsuk. Így minden generáció preferálja az értékteremtő munkát, a tisztességes megélhetést, az emberhez méltó munkakörülményeket, így közös belső motiváció ébreszthető azáltal, hogy mindannyian az őket foglalkoztató kereskedelmi üzlet sikeréhez tudnak hozzájárulni. További, az adott kiskereskedelmi egységet jellemző közös értékek felkutatásához elengedhetetlen a diskurzus a munkavállalók és a munkáltató között.

A generációs aspektusok alapján személyre szabott ösztönző rendszert alakíthatunk ki, amely során az ösztönző csomag a generációk különböző igényei szerint van összeállítva, és így személyre szabottan motiválja a kiskereskedelemben dolgozó munkatársakat. A munkakörülmények javításával a vállalatok hozzájárulhatnak az alkalmazottak egészségi állapotának megőrzéséhez is. Mindez nemcsak az egészségügyileg kockázatos munkakörökben fontos, hiszen ma az egészséget, s így az ország emberi erőforrásait károsító jelentős problémák közé

sorolható a munkahelyen elszenvedett stressz.

Toborzás. Az első lépés a toborzással kapcsolatos policy kialakítása. Fontos, hogy a toborzásnál figyelemmel legyenek a vállalkozások az egyes generációk jellemzőire, és emellett fogalmazzanak meg olyan generációs semleges értékeket, melyek a későbbiekben olyan vezérfonalak lehetnek, melyekkel azonosulva az egyes generáció tagjai kapcsolódni tudnak egymáshoz, jobban megismerik egymást.

Feltérképezés. Fontos, hogy mielőtt a vállalkozás bármilyen konkrét intézkedést is bevezet, térképezze fel a lehetséges problémákat és veszélyforrásokat is. A megfelelő feltérképezés azért szükséges, hogy látható legyen, hogy mi kerüljön valóban a fókuszba, ezáltal meghatározható, hogy milyen módszerre van egyáltalán szükség.

Kommunikáció. A feltérképezés mellett fontos a kommunikáció. A korábbiakban jelzett adat szerint a munkavállalók 85%-a gondolja úgy, hogy a munkáltató nem foglalkozik a generációs problémákkal. Nem kapnak megfelelő információkat és visszajelzést. Erre javasoljuk, hogy a vállalkozás folytasson aktívabb kommunikációt a munkavállalókkal, valamilyen rendszerességgel adjon számukra visszajelzést. Fontos, hogy figyeljen arra, hogy az egyes generációknak eltérő az információigénye. Ezért javasoljuk a túl sok információ módszerét. Inkább legyen több az információ, abból baj még sosem származott. Illetve azért is fontos az információ adása, mert az egyes generáció tagjai eltérően értelmezhetnek egyes információkat, ezért a vállalkozás törekedjen a pontos és világos információk átadására.

Együttműködés és a másik megismerése. A generációs konfliktusok megelőzésének és kezelésének egyik jelentős formája a generációk közötti együttműködések ösztönzése. Ez megvalósulhat kétirányú mentorprogramokkal. Egyes esetekben a fiatal generációk is lehetnének mentorok. A mentorálás akár speciális párok kialakításával is megvalósulhat. Ennek egyik módszere lehet az osztott munkakör alkalmazása, amikor is ugyanarra a 8 órás munkakörre vesz fel a vállalat egy gyakornokot és mellette alkalmaz nyugdíj mellett dolgozó tapasztalt munkavállalót. A jól kialakított párok erősítik egymás tudását.

Olyan multigenerációs csoportok kialakítása megoldás lehet, melynek a vezetését a fiatalabb generációra bízzák megfelelő érdemeik alapján. A generációs intelligencia fejlesztése szükséges már a közoktatásban annak érdekében, hogy az egyes generációk kölcsönösen tiszteljék egymást. Fontos, hogy a generációk megismerhessék egymást, erre különböző tréningek alkalmazása lehet alkalmas. A csapat összhang megteremtésében sokat segíthet a team building módszere is, illetve a korábban már említett GEN GAME módszer is. Ennek alkalmazását meg kell, hogy előzze a feltérképezés. Nem biztos, hogy minden munkahelyen alkalmazható, ezért szükséges a munkahelyi viszonyokat az alkalmazása előtt felmérni. Exit interjú. Fontos, hogy a HR készítsen kilépő interjúkat, mivel ebből kaphat olyan jelzéseket, mely szerint mely területek újragondolása szükséges.

4. Záró gondolatok

Tanulmányunkban „A generációk közötti együttműködés elősegítése a kiskereskedelmi munkahelyeken; érdekképviselői szervezetek együttműködésével és a Miskolci Egyetem bevonásával” címmel a kutatási kérdéseinket megválaszoltuk, és hipotézisünket megerősítettük. A generációs problémák kezelése csak több szakpolitikai akció révén kezelhető, amelyhez hozzátartozik a munkáltatói tudatosság növelése, a szervezeti kultúra átalakítása, munkajogi és foglalkoztatáspolitikai eszközök alkalmazása a 9. pontban meghatározott európai szakpolitikai ajánlások figyelembevételével és a kifejtett megoldási javaslatokkal. Meggyőződésünk, hogy a siker kulcsa jelentős mértékben a folyamatos párbeszédben és a partneri kapcsolatok érvényesítésében rejti.

Irodalomjegyzék

- Generációk, munkaerőpiac és a motiváció kérdései a 21. században. <http://www.ohe.hu/hrmagazin/cikkek/generaciok-munkaeropiac-es-a-motivacio-kerdesei-a-21-szazadban> (2021.02.25.)
- Csutorás Gábor Ákos: Az Y generációs munkatársak megtartási lehetőségei a közigazgatási szerveknél. Doktori (PhD) értekezés. Budapest, 2020. 45-49. o.
- A Bizottság közleménye a Tanácsnak az ifjúságot érintő európai szakpolitikákról. Napirenden az európai fiatalokat foglalkoztató kérdések: Az Európai ifjúsági paktum végrehajtása és az állampolgári szerepvállalás ösztönzése {SEC(2005)693}
- A Tanács nyilatkozata a tevékeny időszak és a nemzedékek közötti szolidaritás európai évéről: A következő lépések Európa 2020 Stratégia
- Gyulavári Tamás: A szürke állomány, Gazdaságilag függő munkavégzés a munkaviszony és az önfoglalkoztatás határán. Budapest, Pázmány Press, 2014.,
- Prugberger Tamás: Az önfoglalkoztatás intézménye a nyugat-európai és a magyar munkajogban – Magyar Jog, 2014/2.
- Szekeres Bernadett: Fogalmi zűrzavar a munkajogtudományban: az önfoglalkoztatás problematikája– Publicationes Universitatis Miskolcensis Sectio Juridica et Politica, Tomus XXXVI/2 (2018)
- Ferencz Jácint: Atipikus foglalkoztatási formák. Dialóg-Campus Kiadó, Budapest- Pécs, 2015.
- COM (2017) 797: Proposal for a Directive of the European Parliament and of the Council on transparent and predictable working conditions in the European Union. Brussels, 21.12.2017
- Hugh, C. – K. D. Ewing – McColgan, A. (2012): Labour Law. Cambridge University Press, Cambridge, 38-44
- Rogowski, R. – Robert, S. – Noel, W. (2011): Transforming European Employment Policy- Labour Market Transitions and the Promotion of Capability. Edward Elgar Publishing, Cheltenham, 229-242.
- Unlocking Digital Value To Society: A New Framework For Growth White Paper, World Economic Forum, 2017. <http://reports.weforum.org/digital-transformation/wp-content/blogs.dir/94/mp/files/pages/files/dti-unlocking-digital-value-to-society-white-paper.pdf> (Letöltés ideje: 2018. október 13.)
- Szegedi, K.– Mélypataki, G. (2016): A vállalati társadalmi felelősségvállalás (CSR) és a jog kapcsolata, Miskolci Jogi Szemle, 1. 51-70.
- Green Paper: Promoting a European framework for corporate social responsibility,

- European Commission, 2001. europa.eu/rapid/press-release_DOC-01-9_en.pdf (letöltés ideje: 2018. november 1.)
- Kun Attila: A vállalati szociális elkötelezettség tematizálásának alapvonalai az Európai Unióban. http://jesz.ajk.elte.hu/kun17.html#_ftn31 (Letöltés ideje: 2018.10.19.)
 - Freeman, R. E. -McVea, J (2006): A Stakeholder Approach to Strategic Management. In: Hitt, M. A. - Freeman, R. E.- Harrison J. S. (eds.): *The Blackwell Handbook of Strategic Management*. Blackwell Publishing.
 - Kun Attila: A multinacionális vállalatok szociális felelőssége (CSR alapú önszabályozás kontra (munka)jogi szabályozás) Ad Librum Kiadó, Budapest, 2009.III.3-6. pontok
 - Kiss György: A foglalkoztatás rugalmassága és a munkavállalói jogállás védelme. Wolters Kluwer, Budapest 2020.
 - https://www.wto.org/english/thewto_e/whatis_e/tif_e/fact5_e.html (letöltés ideje: 2018. december 2.)
 - Bellace, J.R. (2018): The Changing Face of Capital: The Withering of the Employment Relationship in the Information Age. In: HENDRICKX, F. – STEFANO, V. (eds.): *Game Changers in Labour Law. Shaping the Future of Work. Bulletin of Comparative Labour Relations – 100*. Kluwer Law International BV, Netherlands, 17.
 - Prugberger Tamás-Mészáros Melinda: A magyar munkajogi szabályok változásai európai kitekintéssel. Novotni Kiadó, Miskolc, 2020. 180-187. o.
 - Murray, B. – Heron, R. (2003): Placement Of Job-Seekers With Disabilities. Elements of an Effective Service. International Labour Organisation. 3-4.
 - Holmes, J. (2007): *Vocational Rehabilitation*. Blackwell Publishing, Oxford. 7-9.
 - Mitra, S. (2006): Capability Approach and Disability. *Journal of Disability Policy Studies*, 4, 236.; <https://doi.org/10.1177/10442073060160040501>
 - Freedland, M. – Countouris, N. (2011): *The Legal Construction of Personal Work Relations*. Oxford University Press, Oxford. 378-379. <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199551750.001.0001>
 - Tardos, Katalin: Életkor és esélyegyenlőség: Az életkori sokszínűség alakulása a vállalati HR stratégiák tükrében, Budapest, Magyarország, Szeged, Magyarország: Belvedere Meridionale, mtd Tanácsadói Közösség (2017), 63. <https://doi.org/10.14232/belvbok.2017.58534>
 - Biggs, Simon –Lowenstein, Ariela (2011): *A Critical Approach to Age Relations*. 1th edition. Routledge. 2011
 - Braun Róbert: *Vállalati társadalmi felelősségvállalás - a Vállalatok politikája*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 2015. <https://doi.org/10.1556/9789630597623>
 - Csapóné Riskó Tünde – Tóth Eszter: Vállalati felelősség – alkalmazottakat célzó belső CSR programok, in: *Jelenkori társadalmi és gazdasági folyamatok*, 4 (2017), 207-218. <https://doi.org/10.14232/jtgf.2017.4.207-218>
-
-

Emberkereskedelem a bírői gyakorlatban

Pocsai Tamás*

Az emberkereskedelem globális probléma. Az emberkereskedelem alapját a prostitúció és a kényszermunka képezi, amely során a valójában kiszolgáltatott helyzetben lévő alanyok – potenciális sértettek - kizsákmányolása zajlik. A kizsákmányolt személyeknek nincsen más lehetőségük, nincsen más választásuk, kénytelenek magukat a potenciális elkövetők akaratának alávetni. Szállásuk, munkavégzésük körülményei, a velük való bánásmód legtöbb esetben embertelen. Ennek ellenére ragaszkodnak kizsákmányolóikhoz, nélkülük „dolgozni” sem tudnak.

Kulcsszavak: emberkereskedelem, prostitúció, kényszermunka, kizsákmányolás, kiszolgáltatott helyzet, szervezett bűnözés

Human trafficking in judicial custom

Human trafficking is a global problem. Human trafficking is based on prostitution and compulsory labour, which is the process of the defenceless individuals – potential injured person – of exploitation. Exploited individuals have no other opportunity, no other choice, they are forced to defer to the will of potential perpetrators. Their accomodation, circumstances of work, their treatment of them - most of instances - are inhuman. In spite of that fact, they are attached to their exploiters, they cannot „work” without them.

Keywords: human trafficking, prostitution, compulsory labour, exploitation, defenceless situation, organized delinquency

<https://doi.org/10.32980/MJSz.2021.4.1259>

1. Alapvetés

magyarország Alaptörvénye III. Cikk (1) bekezdése értelmében „Senkit nem lehet kínzásnak, embertelen, megalázó bánásmódnak vagy büntetésnek alávetni, valamint szolgaságban tartani. Tilos az emberkereskedelem.”

A történelemben nem ismeretlen intézmény, fogalom az emberkereskedelem. Volt olyan időszak, amikor egy ember azért, mert a társadalom legalacsonyabb rétegéhez tartozott vagy éppen ilyen sorsra rendeltetett, áruba bocsátható volt. Lényegében piaci körülmények között pont annyi jelentőséget tulajdonítottak lényének, mint bármely árunak. Alku tárgyát képezte, megállapodást kötöttek rá, végül tulajdonost

* Törvényszékre kirendelt járásbírói bíró, Miskolci Törvényszék.

– gazdát – cserélt, úgy ahogyan ellenértéke is és betöltse azon szerepet, mint egy élettelen tárgy. Hasonlóan bántak is vele.

Az emberkereskedelem, mint jelenség korszakokon átível, azonban mindig mást jelentett, jelent. Nyilvánvalóan a jogi értelemben vett emberkereskedelem is más értelmet kapott.

Az emberkereskedelem törvényi tényállását teljességgel eltérő koncepcióra helyezte a 2013. július 01. napján hatályba lépett, A büntető törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény, azaz az új Btk.

Nemzetközi szinten vizsgálat tárgyát és statisztikai adatok halmazát képezte, az egyes országokban hány eljárás indult minősített kerítés büntette és emberkereskedelem büntette miatt. Mondani sem kell, hogy Magyarország nem felelt meg az elvárásoknak és lényegében a vádhatóságok éltek is az eljárásjog adta azon lehetőséggel, miszerint módosították a járásbírók előtt minősített kerítés bűncselekménye miatt zajló vádiratok történeti tényállásait és annak folytán a jogi minősítést is, amely indítványok rendre a magasabb hatáskörű bíróság eljárását alapították. Nem is volt kérdés ezt követően, hogy a törvényszékek, mint elsőfokú bíróságok úttörő szerepet vállalnak ezen eljárások kimenetelében, figyelemmel arra is, hogy a magyar büntető igazságszolgáltatás hasonló feladattal még nem nagyon találkozott.¹

Utalni kell arra is, hogy időközben a jogalkotó tovább alakította az emberkereskedelem törvényi tényállását, nem mellőzve azon lényeges felsőbb bírósági – kúriai – gyakorlatot is, amely alapján korábban, kettő, külön tényállásban szabályozott bűncselekményből egy tényállást alkotson.²

„A sértettek valamennyien kiszolgáltatott, szorult élethelyzetben voltak, illetve függték a terheltektől. Egy részük azért, mert nem volt jövedelmük, illetve hajléktalanok voltak, mások pedig fizikailag is képtelenek voltak az önellátásra. A sértettek tisztában voltak azzal, hogy amennyiben nem tesznek eleget a terheltek elvárásainak, utcára kerülnek. Ezzel magyarázható, hogy fizikai korlátaikat túllépve, az időjárási viszontagságok ellenére is kint álltak, koldultak a terheltek javára.”³

Korábban több olyan ügy került a bíróságok elé, ahol lényegében „adásvétel” is képezte az emberkereskedelem tárgyát. A korábbi Btk. 175/B. § (2) bekezdés d) pontja minősített esetként szabályozta a fajtalanlás vagy közösülés céljából elkövetett emberkereskedelmet, de a Btk. – figyelemmel a 192. § (8) bekezdésben foglaltakra – továbbra is emberkereskedelemként rendeli büntetni a passzív alany ilyen célzatú másnak megszerzését is.

Az 1978. évi IV. törvény (régii Btk.) az alábbiak szerint szabályozta a bűncselekmény törvényi tényállását:

„Emberkereskedelem”⁴

¹ A cikk szerzőjének volt szerencséje több ilyen ügyben is eljárnia a Miskolci Törvényszéken, azonban az ún. nagy ügy, mely monumentálisnak számít, még nem fejeződött be jogerősen a cikk megírásakor.

² 2013. június 30. napjáig Emberkereskedelem bűncselekményét ismerte a törvény, amely 2013. július 01. napjától Emberkereskedelem lett és külön tényállásban szabályozta a jogalkotó a Kényszermunka bűncselekményét, majd a jelenleg hatályos törvény Emberkereskedelem és kényszermunka elnevezésű tényállást ismer.

³ Kúria Bfv.II.600/2019/13. számú döntése

⁴ Az 1999. március 01. napjától hatályos szöveget a 1998. évi LXXXVII. törvény 43. §-a iktatta be.

175/B. § (1) Aki mást elad, megvásárol, ellenszolgáltatásként átad, vagy átvesz, más személyért elcserél, úgyszintén, aki ennek érdekében toboroz, mást szállít, elszállásol, elrejt, másnak megszerez, büntetést követ el, és három évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

(2) A büntetés egy évtől öt évig terjedő szabadságvesztés, ha a bűncselekményt

- a) tizennyolcadik életévét be nem töltött személy sérelmére,
 - b) a személyi szabadságától megfosztott személy sérelmére,
 - c) munkavégzés céljából,
 - d) fajtalanság vagy közösülés céljából,
 - e) emberi test tiltott felhasználása céljából,
 - f) bűnszövetségben vagy
 - g) üzletszerűen
- követik el.

(3) A büntetés két évtől nyolc évig terjedő szabadságvesztés, ha a bűncselekményt

- a) az elkövető nevelése, felügyelete, gondozása vagy gyógykezelése alatt álló személy sérelmére, vagy

b) a (2) bekezdés c)-e) pontjában meghatározott célból

1. erőszakkal vagy fenyegetéssel,
 2. megtévesztéssel,
 3. a sértett sanyargatásával
- követik el.

(4) A büntetés öt évtől tíz évig terjedő szabadságvesztés, ha a bűncselekményt

- a) a (2) bekezdés a)-b) pontjában, vagy a (3) bekezdés a) pontjában meghatározott személy sérelmére, a (2) bekezdés c)-e) pontjában meghatározott célból, illetve a (3) bekezdés b) pontja 1-3. alpontjában meghatározott módon, vagy
 - b) tiltott pornográf felvétel készítése céljából
- követik el.

(5) A büntetés öt évtől húsz évig terjedő, vagy életfogytig tartó szabadságvesztés, ha a bűncselekményt tizenkettedik életévét be nem töltött személy sérelmére

- a) a (2) bekezdés c)-e) pontjában meghatározott célból,
 - b) a (3) bekezdés b) pontja 1-3. alpontjában meghatározott módon, vagy
 - c) tiltott pornográf felvétel készítése céljából
- követik el.

(6) Aki emberkereskedelemre irányuló előkészületet követ el, vétség miatt két évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.”

Ezzel szemben a 2013. július 01. napjától hatályos koncepció kettő, új és értelmezési nehézségeket is felvető tényállási elemet vezetett be. Az egyik ilyen elem a kizsákmányolás, míg a másik a kiszolgáltatott helyzet. A Btk. az alábbiak szerint szabályozza a bűncselekmény törvényi tényállását:

„Emberkereskedelem

192. § (1) Aki mást

- a) elad, megvásárol, elcserél, ellenszolgáltatásként átad vagy átvesz, illetve
 - b) az a) pontban meghatározott cselekmény megvalósítása érdekében szállít, elszállásol, elrejt vagy másnak megszerez,
- büntetést miatt három évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

(2) Aki mást kizsákmányolás céljából elad, megvásárol, elcserél, átad, átvesz, toboroz, szállít, elszállásol, elrejt vagy másnak megszerez, egy évtől öt évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

(3) A büntetés két évtől nyolc évig terjedő szabadságvesztés, ha az emberkereskedelmet

a) személyi szabadságától megfosztott személy sérelmére,

b) erőszakkal vagy fenyegetéssel,

c) megtévesztéssel,

d) a sértett sanyargatásával,

e) az elkövető nevelése, felügyelete, gondozása vagy gyógykezelése alatt álló személy sérelmére, illetve a sértettel kapcsolatban fennálló egyéb hatalmi vagy befolyási viszonytal visszaélve,

f) emberi test tiltott felhasználása céljából,

g) hivatalos személyként, e minőséget felhasználva,

h) bűnszövetségben vagy

i) üzletszerűen

követik el.

(4) A büntetés öt évtől tíz évig terjedő szabadságvesztés, ha

a) a (2) bekezdésben meghatározott bűncselekményt tizennyolcadik életévét be nem töltött személy sérelmére követik el,

b) a személyi szabadságától megfosztott személy sérelmére elkövetett, a (2) bekezdésben meghatározott bűncselekmény a (3) bekezdés b)-i) pontjaiban foglaltak valamelyike szerint minősül, vagy

c) a (2) bekezdésben meghatározott bűncselekmény különösen súlyos hátrányt vagy életveszélyt okoz.

(5) A büntetés öt évtől tizenöt évig terjedő szabadságvesztés, ha

a) a (2) bekezdésben meghatározott bűncselekményt tizennegyedik életévét be nem töltött személy sérelmére követik el,

b) a tizennyolcadik életévét be nem töltött személy sérelmére elkövetett, a (2) bekezdésben meghatározott bűncselekmény a (3) bekezdés valamely pontja szerint is minősül,

c) a tizennyolcadik életévét be nem töltött személy sérelmére elkövetett, a (2) bekezdésben meghatározott bűncselekmény különösen súlyos hátrányt vagy életveszélyt okoz, vagy

d) a (2) bekezdésben meghatározott bűncselekményt tizennyolcadik életévét be nem töltött személy sérelmére gyermekpornográfia céljából követik el.

(6) A büntetés öt évtől húsz évig terjedő vagy életfogytig tartó szabadságvesztés, ha

a) a tizennegyedik életévét be nem töltött személy sérelmére elkövetett, a (2) bekezdésben meghatározott bűncselekmény a (3) bekezdés valamely pontja szerint is minősül,

b) a tizennegyedik életévét be nem töltött személy sérelmére elkövetett, a (2) bekezdésben meghatározott bűncselekmény különösen súlyos hátrányt vagy életveszélyt okoz, vagy

c) a (2) bekezdésben meghatározott bűncselekményt tizennegyedik életévét be nem

töltött személy sérelmére gyermekpornográfia céljából követik el.

(7) Aki emberkereskedelemre irányuló előkészületet követ el, vétség miatt két évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

(8) E § alkalmazásában kizsákmányolás a kiszolgáltatott helyzetbe hozott vagy helyzetben tartott sértett e helyzetének kihasználásával előny szerzésére törekvés."

A 2020. július 01. napjától hatályos tényállás:

„Emberkereskedelem és kényszermunka

192. § (1) Aki mást

a) elad, megvásárol, elcserél, ellenszolgáltatásként átad, átvesz, vagy

b) az a) pontban meghatározott cselekmény megvalósítása érdekében szállít, elszállásol, elrejt, vagy másnak megszerez, büntetett miatt egy évtől öt évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

(2) Aki mást rendszeres előny szerzése céljából munkavégzésre, munka jellegű tevékenység végzésére, egyéb szolgáltatásra, vagy jogellenes cselekmény folytatására

a) megtévesztéssel, a sértett nevelésével, felügyeletével, gondozásával, gyógykezelésével kapcsolatos, illetve a sértettel kapcsolatban fennálló egyéb hatalmi vagy befolyási viszonyával visszaélve, vagy a sértett kiszolgáltatott helyzetét kihasználva rábír, vagy

b) erőszakkal vagy fenyegetéssel kényszerít, büntetett miatt két évtől nyolc évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

(3) Aki mást a (2) bekezdésben meghatározott cselekmény megvalósítása érdekében toboroz, átad, átvesz, elad, megvásárol, elcserél, ellenszolgáltatásként átad vagy átvesz, másnak megszerez, szállít, elszállásol, elrejt, büntetett miatt két évtől nyolc évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

(4) Aki a (2) vagy a (3) bekezdésben meghatározott bűncselekményt szexuális cselekmény végzése vagy emberi test tiltott felhasználása érdekében követi el, büntetett miatt öt évtől tíz évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

(5) A büntetés a (2) vagy a (3) bekezdésben meghatározott bűncselekmény esetén öt évtől tíz évig terjedő szabadságvesztés, a (4) bekezdésben meghatározott bűncselekmény esetén öt évtől tizenöt évig terjedő szabadságvesztés, ha azt

a) tizennyolcadik életévét be nem töltött személy sérelmére,

b) a sértett sanyargatásával,

c) hivatalos személyként, e minőséget felhasználva, vagy

d) több ember sérelmére

követik el.

(6) A büntetés a (2) vagy a (3) bekezdésben meghatározott bűncselekmény esetén öt évtől tizenöt évig terjedő szabadságvesztés, a (4) bekezdésben meghatározott bűncselekmény esetén öt évtől húsz évig vagy életfogytig terjedő szabadságvesztés, ha azt

a) tizenkettedik életévét be nem töltött személy sérelmére, vagy

b) életveszélyt vagy különösen súlyos hátrányt okozva

követik el.

(7) Aki emberkereskedelem és kényszermunkára irányuló előkészületet követ el, az

(1) bekezdésben meghatározott esetben vétség miatt egy évig, a (2) vagy (3)

bekezdésben meghatározott esetben büntett miatt három évig, a (4) bekezdésben meghatározott esetben egy évtől öt évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

(8) Aki

a) a (2) bekezdésben meghatározott emberkereskedelem és kényszermunka sértettjének munkáját, munka jellegű tevékenységét, egyéb szolgáltatását vagy jogellenes cselekményét igénybe veszi vagy felhasználja, három évig terjedő szabadságvesztéssel,

b) az a) pontban meghatározott bűncselekményt szexuális cselekmény igénybevételével vagy emberi test tiltott felhasználása érdekében követi el, egy évtől öt évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.”

Éppen azt a joghézagot és szabályozási hiányosságot kívánták a külön erre specializálódott személyek, szervezetek kihasználni, hogy elsősorban prostitúciós tevékenység folytatása végett toborozzanak fiatal nőket. A külföldön végzett prostitúciós tevékenység folytatásához a legszükségesebb feltételeket megteremtették, valamint szintén kihasználták azt a nem éppen elhanyagolható körülményt, miszerint a külföldi (német, holland, svájci, dán) jogi szabályozás megengedőbb.

Mert az egyértelműen megállapítható, hogy a magyar szabályozástól lényegesen enyhébbek a külföldi rendelkezések, sőt egyes országokban olyan jogszabályi háttérrel is biztosít a jogalkotó, amely alapján az „emberkereskedelem” az előírt feltételek teljesülése és betartása esetén akár „normális”, szokványos gazdasági tevékenység szerepét is betöltheti.

Alapvetően kétfajta modell létezik Európában. A holland modellt követő országokban a prostitúció legális tevékenység. Ennek megfelelően sem a prostituált nőket, sem a klienseket nem büntetik jogilag. Ez a modell arra az elképzelésre épül, hogy a prostitúció, mint olyan nem erőszakos vagy immorális tevékenység, a probléma vele az, ha más illegális tevékenységekkel társul (pl. feketemunka, nemi erőszak, emberkereskedelem). Ebben a modellben ideális esetben a prostituált nők bejegyzett vállalkozók lennének, akiknek jövedelme adóköteles és részei a társadalombiztosítási rendszernek, mint bármely más munkavállaló. A stricik menedzserré alakulnak át, de ha elszedik a prostituált nők jövedelmét, kényszerítik őket, vagy fiatalkorúakat foglalkoztatnak, akkor emberkereskedővé minősülnek, és büntetés vár rájuk. (Reglementáló modell)

A modell 2000-ben került bevezetésre és hatására Hollandia a nemzetközi prostitúció központjává vált, az emberkereskedelmi ügyek száma 1998 óta közel hatszorosára nőtt. A szintén liberalizált (2001-ben fogadta el a jogalkotó az ún. Prostitútióengesetz-et) Németországban sem váltotta be a modellt a hozzáfűzött reményeket. A több százazresre becsült prostitúciós iparágak töredéke vált csak az ún. 'fehér gazdaság' részévé, továbbra is súlyos problémát jelentett az emberkereskedelem és a stricik által elkövetett erőszak is. Egyes német feminista szervezetek szerint a legalizáció egyenesen „Európa bordélyházává változtatta Németországot”.⁵

⁵ I. Erről bővebben: A prostitúció legalizálása „Európa bordélyházává” változtatta Németországot – szgyellhetjük magunkat – www.magyardiplo.hu (2019. január 12.)

A svéd modell célja az volt, hogy megszüntesse a prostituált nőkre való igényt, így hosszútávon felszámolja a prostitúciót. Ezért tiltja az állampolgárok számára a szex „megvásárlását”, de nem tiltja a prostituált nők és gyermekek tevékenységét. Emögött a közpolitikai modell mögött az a felfogás áll, mely szerint a prostitúció a nők és gyermekek elleni erőszaknak egyik formája, amennyiben a szexuális aktus nem konszenzuális. Nem konszenzuális, hiszen a kliens a prostituált nőt megvásárolja, így a prostituált nő a fizetés ellenében és nem szabad akaratából vesz részt az aktusban. Azokban az országokban, ahol a svéd modellt alkalmazzák a prostituált nőket nem büntetik jogilag, illetve igyekeznek az erre nyitott prostituált nők számára szociális segítséget biztosítani, hogy elhagyhassák a prostitúciót. A kliensek pénzbüntetésre vagy börtönbüntetésre számíthatnak, a legsúlyosabban pedig a kerítőket, emberkereskedőket és bordélyház-üzemeltetőket büntetik. (Abolicionista modell)

1999-ben került bevezetésre és hatására a prostituáltak száma felére, a kliensek háromnegyedével csökkent a következő években.⁶ A svédországi sikerek nyomán ezt a közpolitikai modellt azóta több ország is bevezette, köztük Izland, Franciaország, Norvégia és 2018-ban Izraelben is megszavazta a törvényhozás.

Az emberkereskedelem törvényi tényállását 2020. július 01. napjával hatályba lépett (2020. évi V. törvény 9. §-a) rendelkezés teljességgel átalakította. Abból ki kell emelni azon fordulatot, miszerint összefoglalt bűncselekményt állapított meg a 2020. évi V. törvény, mivel az emberkereskedelem helyébe lépő és annak lényegét érintő szabályozás, így most már a 192. § (5) bekezdése, a több ember sérelmére elkövetett, kizsákmányolással megvalósított emberkereskedelem törvényi tényállásában foglaltakat szigorúbban rendeli büntetni.

Mindenképpen hangsúlyozni kívánom, hogy a bírói gyakorlat még nem kiforrott. Azok az ügyek, amelyekben nagyszámú terhelt és sértett, hosszabb időszakot felölelő vádbeli eseménysor került a bíróságok elé, még számos esetben nem fejeződtek be jogerős érdemi döntéssel. A törvényszékek, mint elsőfokú bíróságok állást foglaltak már, azonban mind a rendes, mind a rendkívüli jogorvoslati lehetőségek folytán a végleges szakmai iránymutatás és állásfoglalás várat magára. Továbbá az emberkereskedelem értelmezésével kapcsolatos bírói gyakorlat elemzésére a Kúria elnöke 2020. év elején joggyakorlat -elemző csoportot állított fel.⁷

Jelenleg azt áll módomban bemutatni, hogyan és miképpen értelmezte a törvényi tényállás fent már említett kettő fogalmi elemét az elsőfokú bíróság, figyelemmel az eseménysor sajátos jellegére. Elsősorban a szexuális kizsákmányolás az értekezés fő témája, a kényszermunkára érintőlegesen térek ki. Továbbá kitérek a bizonyítás nehézségeire is.

⁶ I. Erről bővebben: Élő Anita: *Tetovált lányok* válasz.hu, 2012. november 14.

⁷ I. Erről bővebben: Somogyi Gábor: Az emberkereskedelem értelmezésével kapcsolatos bírói gyakorlat. Forum Sententiarum Curiae, 2020/1., 10-11. o. https://kuria-birosag.hu/sites/default/files/fsc_tanulmany/dr.somogyi.pdf

2. Az emberkereskedelem

Szükséges a bűncselekményt érintő nemzetközi jogi normákra is utalni röviden, különösen azon koncepció mentén, mely a közös fellépést hivatott szolgálni, mind nemzetközi szinten és külön az egyes államok által átültetett szabályozás körében.

Ezek az alábbiak:

- az Egyesült Nemzetek keretében Palermóban 2000. december 14. napján létrejött, a nemzetközi szervezett bűnözés elleni Egyezménynek az emberkereskedelem, különösen a nők és gyermekek kereskedelme megelőzéséről, visszaszorításáról és büntetéséről szóló jegyzőkönyve, melyet kihirdetett Magyarországon a 2006. évi CII. törvény, továbbiakban Palermói Protokoll;
- az Európai Parlament és Tanács 2011/36/EU. számú irányelve az emberkereskedelem megelőzéséről és az ellene folytatott küzdelemről az áldozatok védelméről, valamint a 2002/629/IB tanácsi kerethatározat felváltásáról szóló, 2011. április 05. napján kelt 2011/36/EU. számú Európai Parlament és Tanácsi irányelv;
- valamint az Európa Tanács Emberkereskedelem Elleni Fellépésről szóló Egyezményének kihirdetéséről rendelkező 2005. május 16. napján kelt, illetőleg a kihirdetésről rendelkező 2013. évi XVIII. törvény.

A Palermói Protokoll, az irányelv és a fenti Varsói Egyezmény egyezően határozzák meg, hogy a kizsákmányolás magában foglalja a prostitúció révén történő szexuális kizsákmányolás különböző formáit. Egyébként az irányelv az, amely legszélesebb körben adja meg a kizsákmányolás fogalmát.

Az egyes államok, tagállamok eltérő tartalommal és szabályozási keretben ültették át nemzeti jogalkotásukba a nemzetközi szinten elfogadott elveket. Németországban 2001-ben, illetőleg 2017-ben a prostituáltak védelméről a jogalkotó törvényt fogadott el és abban rögzítésre került, hogy az önkéntes prostitúció az nemtől függetlenül engedélyezett, míg a 18 év alatti, azaz kiskorúakat érintő prostitúció tilos, valamint a prostitúcióhoz kapcsolódóan tilos a kerítés, a kizsákmányolás és az emberkereskedelem. Leszögezi a jogszabály, hogy munkaviszony keretében végezhető, vagy akár egyéni vállalkozóként is. A jogszabályi környezet megteremti ennek a lehetőségét és részletes szabályozást ad, mely formáiban nem tilalmazott magatartás, milyen típusú gazdasági társaság alapításával, illetőleg tevékenységi formában lehet folytatni, milyen módon kell utána jövedelemadót fizetni, etc. Rendelkezik róla a jogszabály, miszerint az állam elvonhatja a jövedelem egy részét, míg kifejezetten tiltja, ha a jövedelmet az úgynevezett, a prostituált személyt kizsákmányoló személy, vagy személyek vonják el. Ebben az esetben a németországi szabályozási viszonyok között is tilalmazott a magatartás és bűncselekményt valósít meg.

Összefoglalva mind a magyar, mind a külföldi szabályozás körében annak van jelentősége, hogy inkább reglementáló, vagy az abolicionista meghatározást követi a jogalkotó. Magyarország az utóbbit tette magáévá a jogalkotás körében, figyelemmel arra, hogy az abolicionista irányzat az gyakorlatilag azonos fogalomként és jelenséggént kezeli a prostitúciót, illetve az emberkereskedelmet, feltételezve,

hogy a kettő egymás nélkül semmilyen formában nem létezik, illetőleg bármelyik jelenik meg, automatikusan magával hozza a másik jellemzőit, illetőleg magát a jelenséget. Ezzel szemben a reglementáló modell az élesen elkülöníti a prostitúciót, illetőleg az emberkereskedelmet egymástól.

Egyébként a fenti és részletesen kifejtett nemzetközi tendenciák folytán került abba a helyzetbe a magyar igazságszolgáltatás, illetőleg ebből kifolyólag az ilyen módon és hasonló körülmények között, valamint bűncselekmények vizsgálatára hivatott eljárások, miszerint a nagyobb számú üzletszerű kerítés büntetést már az emberkereskedelem tényállásának keretei között kell a magasabb hatáskörű bíróságnak vizsgálnia. Emiatt szinte kivétel nélkül a vádhatóság az ügy áttételét indítványozta arra figyelemmel, a vádban foglalt eseménysor akár az üzletszerű kerítéstől súlyosabban is minősülhet és a bíróságnak kötelezettsége az emberkereskedelem törvényi tényállási elemeit vizsgálni. A Legfőbb Ügyészség kiadta a KSB 3771/2018/5-I. – NF.3889/2014/11-es számú iránymutatását, melyben az emberkereskedelemre vonatkozóan a kizsákmányolás és a kiszolgáltatott helyzet értelmezését, valamint a kerítés bűncselekményétől történő elhatárolását fejtegeti.

A fent kiemelt két bűncselekmény arányszámai 2013. július 01. napját követően és a Legfőbb Ügyészség szakmai állásfoglalását megelőzően.⁸

	2013	2014	2015	2016	2017	Összesen
192.§ Emberkereskedelem		8	6		10	24
193.§ Kényszermunka		3	15	3	9	30
194.§ Személyi szabadság megsértése	33	389	484	445	378	1729
195.§ Kényszerítés	14	86	115	92	110	417
200.§ Kerítés	3	51	68	136	98	356
202.§ Kíttartottság	1	29	25	58	31	144
203. § Gyermekprostitúció kihasználása		9	51	28	38	126
Összesen	51	575	764	762	674	2826

Rendkívüli jelentősége van az úgynevezett „másnak megszerzés” törvényi fordulatának. Különös gonddal történő vizsgálat és összehasonlító elemzés elvégzése szükséges a cselekmények értékelésekor az üzletszerű kerítés, illetőleg a kizsákmányolás, az emberkereskedelem bűncselekménye körében, mivel lényeges tényállási elem. A kettőt össze kell vetni, az összehasonlítás során ki kell emelni, hogy kerítés bűncselekménye esetén a másnak megszerzés az haszonszerzés céljából, szexuális cselekmény végzésére történik, míg az emberkereskedelem esetén kizsákmányolás céljából. Tehát a kizsákmányolás, az elkövetési magatartás célzata, míg az azon belül értelmezett kiszolgáltatott helyzet, vagy az azzal való visszaélés, az csak az elkövetési módja az emberkereskedelemnek. Korábban a Kúria (Legfelsőbb Bíróság) már leszögezte, miszerint az emberkereskedelem esetén a

⁸ Dr. Windt Szandra Tudományos Főmunkatárs – Országos Kriminológiai Intézet – A Belügyminisztérium által szervezett, 2019. november 20. és 21. napjain megtartott szemléletformáló tréningen elhangzott, Az emberkereskedelem szociológiai és kriminológiai jellemzői című előadásából

célzat a lényeges, nem pedig kifejezetten a magatartás.

Hollán Miklós: Emberkereskedelem. A kizsákmányolás büntetendő esete és a büntetőjogi szabályozás határai című művében meghatározza, hogy „a kizsákmányolás lényege más által nyújtott szexuális szolgáltatásból, ... olyan bevétel szerzése, amelynek mértéke különösen aránytalanul meghaladja a tettes által azokhoz nyújtott segítség, vagy ellenszolgáltatás ellenértékét”⁹. Tehát a kettő közötti viszony, azaz, hogy a sértettet a kiszolgáltatott helyzet jellemzi, amely miatt a prostitúciós tevékenységet megvalósítja, lényegében beleegyezése nélkül emberkereskedelem áldozata lesz. A kerítés bűncselekményénél egy specifikus tényállási elem a másnak megszerzés. Önmagában az emberkereskedelemhez ez kevés, mert szemben a kerítéssel a sértett rendelkezési jogát korlátozza az elkövető, sőt sérül az emberi méltósága, gyakorlatilag az emberi mivolta tulajdonjog tárgyává válik.

Rendkívüli jelentősége van annak, hogy a cselekmény tárgya maga a sértett vagy a sértett által nyújtandó szexuális szolgáltatás. Az emberkereskedelem bűncselekménye esetén a sértettet véglegesen szerzi meg az elkövető. A lényegében folyamatosan prostitúciós tevékenységet folytató sértettek esetében, akik az utcán kint állnak és kuncsaftokra várnak, mindig időről-időre történik a másnak megszerzés, azonban ez élesen elkülönül attól, hogy bár a sértettet rendelkezésre bocsájtja az elkövető szexuális aktus céljára, de jelen esetben nem ez ad alapot az emberkereskedelem törvényi tényállásának megállapítására, hanem az, hogy a sértettet, illetőleg a sértetteket az elkövető a prostitúciós tevékenység végzésére, illetőleg folytatására toborozza. Kiemelendő, hogy a törvényi tényállásból a toborzás, a szállítás, az elszállásolás és a másnak megszerzés fordulatoknak van jelentősége. Az elkövetők, egyébként szervezetten, hosszú időszakon át a toborzást éppen azért végzik, hogy a sértettek majd prostitúciós tevékenységet folytassanak és ebből jövedelmük származzon, azaz a prostitúciós tevékenység helyszínére történt szállítással, elszállásolással, illetőleg az ellátásuk biztosításával mindent elkövetnek maradéktalanul ahhoz, hogy a sértett az elkövető szándékának és akaratának megfelelő magatartást tanúsítson. Ebből kívánnak előnyt kovácsolni, haszonra szert tenni és ilyen módon történt a berendezkedett, hosszabb időre előretékintő magatartás, aminek lényege és alapja a prostitúciós tevékenységre történő toborzás.¹⁰

Az elkövető által megvalósított és szándékolt, úgynevezett berendezkedett magatartás is alkalmas akár rövidebb időszakban megvalósított eseménysor alapján a szóban forgó bűncselekmény megállapítására. A konkrét ügyben¹¹ a sértett fiatalkorú volt és enyhén értelmi fogyatékos. A terhelt attól sem riadt vissza, hogy a sértettet akár erőszakkal „vegye rá” a prostitúciós tevékenység folytatására és számára anyagi haszon realizálására. A berendezkedett magatartásra való

⁹ Dr. Hollán Miklós: Emberkereskedelem. A kizsákmányolás büntetendő esete és a büntetőjogi szabályozás határai, Budapest, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó, 2012. 310. o.

¹⁰ Lásd erről bővebben: Ignácz György – Lancsár Károly: A Kúria felülvizsgálati határozata az emberkereskedelem és a kerítés elhatárolásáról címmel – Jogesetek Magyarázata 2020/1 – 2. – Büntetőjog

¹¹ Miskolci Törvényszék 17.B.53/2019. és Debreceni Ítéletőktábla Bf.IV.519/2020. számok alatt

következtetést abból vonta le a bíróság, hogy az egyébként szabadságvesztés büntetésből szabadult terhelt szinte azonnal olyan jellegű kapcsolatok és lehetőségek után kutatott, amely az alapvető létfenntartáshoz szükséges anyagi feltételeket megteremti. Ő maga egyáltalán nem kívánt ilyen irányú erőfeszítéseket tenni. Az időszak kettő hetet ölelt fel és a terheltől függetlenül találták meg a rendőrség tagjai a sértettet, mert édesanyja bejelentette eltűnését. A terhelt egyáltalán nem szándékozott a sértett kizsákmányolásán kívül más módon haszonra szert tenni. A sértett tipikusan naiv, befolyásolható, eleve gyengébb képességű személy volt, akinek még imponált is az idősebb terhelt kezdetben kedveskedő magatartása.

A kiszolgáltatott helyzet, illetőleg azon törvényi definíció vizsgálatával folytatom. A kizsákmányolás törvényi tényállási elemének definícióját pontosan meghatározza a fent is említett Btk. 192. § (8) bekezdése, amely kimondja, hogy a kiszolgáltatott helyzetben lévő sértett e helyzetének kihasználásával előny szerzésére való törekvés. A korábban már említett nemzetközi normák a kiszolgáltatott helyzetet úgy definiálják, hogy azok az adott személy tényleges, vagy elfogadható választási lehetőségének hiányában történő, az önálló rendelkezési jogát korlátozó magatartások, melynek eredményeképpen a sértett kénytelen alávetni magát az adott visszaélésnek. Meg kell vizsgálni adott bizonyítási eljárás során a jogszabályban foglaltak szerint is a kiszolgáltatott helyzetben lévő, illetőleg a kiszolgáltatott helyzetben tartott személy mibenlétét. Azt le kell azonban szögezni, hogy a potenciális sértettek mindenféle elkövetői ráhatás nélkül is kiszolgáltatott helyzetben lehetnek, illetőleg olyan helyzetbe kerülhetnek. Az kétségtelen tény, hogy a nemzetközi normák alapján a szándékos kizsákmányolásba való beleegyezés nem vehető figyelembe, nyilván az ilyen kiszolgáltatott helyzetben lévő sértett érvényes beleegyezést nem adhat az emberi méltóságát, illetőleg a személyi szabadságát sértő bűncselekmény elkövetéséhez. Azonban a kiszolgáltatott sértett önkéntességére, saját elhatározására történő hivatkozás az elkövetőt az emberkereskedelem büntette alóli felelősség alól nem mentesítheti, illetőleg nem mentesíti.

A korábban is említett törvényi definíció, illetve értelmező rendelkezés kétféle szituációban lévő, illetve abba került sértettet határoz meg. Jelen esetben vizsgálандóak a magyarországi helyzet és viszonyok, illetőleg a nagy távolság miatt önmagában generált másik és idegen helyszínen történő és a sértetteket érintő szituáció. Ennek folytán megállapítható, hogy az egymástól élesen elhatárolható kiszolgáltatott helyzetben lévő sértett mibenléte nagyban elkülönül a kiszolgáltatott helyzetben tartott sértett mibenlététől. A vizsgálat tárgyát képezik a *354/2012. (XII.13) számú Kormányrendelet* jellemzői, amely jogszabály különböző indikátorokat határoz meg abból a célból, melyek jellemzőek a kiszolgáltatott helyzetben lévő, illetőleg helyzetben tartott sértettekre. Különböző kiszolgáltatott helyzeteket is számba vesz mind a jogszabály, mind pedig a bírói gyakorlat, utalva arra is, hogy érinti a sértetteket egyrészt az egzisztenciális kiszolgáltatott helyzet, amely rendszeres munkahely, illetőleg jövedelem hiányában mindenképpen meghatározó és nagyban kihat a potenciális sértett mindennapjaira, míg ebben a körben nem lehet figyelmen kívül hagyni egy meghatározott ország régiójára jellemző paramétereket. Jelen esetben a Magyarország észak-keleti, keleti részén

elterülő megyéket, mint Heves, Borsod-Abaúj-Zemplén, illetőleg Szabolcs-Szatmár-Bereg megye, valamint délen Baranya a maga sajátos népesség-összetételével, illetőleg a társadalom olyan alsó rétegeivel, melyek esetében nem is minden esetben jelent megvetettséget, illetőleg bármilyen olyan negatív visszhangot az adott közösség köreiben, amennyiben a mindig rendelkezésre álló és fiatal nők által folytatott prostitúció, mint jövedelemszerzés, illetőleg jövedelemforrás egyfajta eszköz a létfenntartáshoz szükséges javak megteremtéséhez.

Megemlíteni szükséges, hogy 2019. november 20 – 21. napjain részt vettem egy, a Belügyminisztérium által szervezett emberkereskedelem tárgyú szemléletformáló tréningen.¹² A bemutatkozás során említésre került, miért a fent említett három megye igazságszolgáltatási szervei – nyomozóhatóság, ügyészség, bíróság – képviseltették magukat. Bár az ország területén van másik megye (pl.: Baranya), régió, ahol ezzel a problémával kell szembesülniük a bűnüldöző szervezeteknek. Nyilvánvalóan ez azóta változott, valamint a pandémia erősen befolyásolta a prostitúciós tevékenységet, illetőleg az abból élők tevékenységét.

Ezentúl figyelembevehető a szituatív kiszolgáltatottság, mint az iskolai végzettség hiánya, az idegennyelv-ismeret hiánya, helyismeret hiánya, amely gyakorlatilag az idegen földrajzi környezet teljes ismeretének hiányában is megmutatkozik¹³, továbbá a sértettek hátrahagyott kisgyermek mellett is folytatták, folytatják ezen tevékenységet. A külföldi, berendezkedett helyszínen bevételeik teljes elvonása, személyi okmányaiknak hiánya, azok elkövetők által történt elvétele tovább fokozzák kiszolgáltatott helyzetüket. De meghatározóak a munkavégzésre irányadó jellemzők, mint a megkövetelt öltözködési mód, amely egyértelműsíti a tevékenységet folytató személy mibenlétét, az éjjeli munkavégzés, az extra hosszú munkaidő, valamint, hogy a személyi szabadságukban gyakran korlátozottak ezen sértettek.

Ki kell arra térni, hogy a sértettek érzelmi kiszolgáltatottságban is voltak, amely nem feltétlenül azt jelenti, hogy bármilyen hozzátartozó, család, felmenők hiányában dönt úgy a potenciális sértett, hogy a szülőföldjét elhagyja, mert semmiféle olyan kapocsal nem rendelkezik, illetőleg kötődése nincs, amely meghatározó volna, hanem a prostitúciós tevékenység megkezdésétől kezdve a potenciális vádlottak, illetőleg az elkövetők iránt érzett gyengéd szálak, a számukra megmentő szerepében tetszelgő terheltek, valamint az együttélést¹⁴ meghatározó egyéb prostituált személyek, akikhez kötődnek. A bíróság több esetben, illetve sértett tekintetében jutott arra a következtetésre, hogy a prostituáltak az adott helyszínen történt együttélés, illetve az abban résztvevő személyeket, elsődlegesen a vádlottakat, többi sértettet a családjuknak tekintették.

¹² I. Erről bővebben: Huszár Julianna – Windt Szandra: Szemléletformáló tréning, avagy a rendőr, az ügyész, a bíró és öt emberkereskedelmes ügy, *Ügyészek Lapja*, 2020/1. szám, pp. 57 -65.

¹³ A Miskolci Törvényszék előtt tanúként kihallgatásra került olyan sértett, akit gépjárművel szállítottak Berlinbe, azonban nemhogy a város vagy valamely utcája megnevezésével akadt problémája, de már a szóban forgó kontinens mibenlétére vonatkozó tudását is sűrű homály fedte. (Miskolci Törvényszék 17.B.11/2019. szám)

¹⁴ Szinte kivétel nélkül középiskolai kollégiumhoz hasonló többágyas szobában kerülnek elszállásolásra, ahol lényegében annyi időt töltenek, míg kipihenik magukat és felkészülnek a következő „bevetésre”. (Miskolci Törvényszék 17.B.11/2019. szám)

Összegezve megállapítható, hogy a sértettek többnyire elegendő információ, nyelvismeret, illetőleg a tevékenység megkezdéséhez szükséges anyagi eszközök, kapcsolatrendszer és biztonságérzet hiányában nem állnak tényleges, vagy elfogadhatónak tekinthető választási lehetőség előtt a prostitúciós tevékenységre irányuló szándékuk kialakulásakor, illetőleg annak közlésekor. Ezen lehetőség hiányában kénytelenek elfogadni, illetőleg keresik, valamint kezdeményezik a vádlottak közreműködését, tudomásul véve, hogy ezáltal önálló rendelkezési joguk legalább korlátozottá válik és kénytelenek olyan magatartást tanúsítani, amelyek a vádlotti szándéknak, illetve akaratnak megfelelnek és többnyire ezen feltételeket a terheltek egyoldalúan diktálják. A kiszolgáltatott helyzet, mint utaltam már rá, ilyen önkéntes elfogadása a nemzetközi normákban foglaltakra is figyelemmel az emberkereskedelem áldozatainál nem vehetőek figyelembe. Az ezen kiszolgáltatott helyzetben lévő személyek érvényes beleegyezést, ilyen felhatalmazást nem adhatnak, ezáltal a vádlottakat a büntetőjogi felelősség alól ilyen tartamú nyilatkozatok sem mentesíthetik.

Ki kell azonban emelni a prostitúciós tevékenységre vonatkozóan, hogy a kiszolgáltatottság legjellemzőbb megnyilvánulási formái azzal összeegyeztethetőek, hogy a prostitúciós tevékenységet végző személy, azaz a potenciális sértettek, nem maguk döntenek a tevékenység helyszínéről, az időtartamról, annak kezdő és befejező időpontjáról, valamint az anyagi feltételekről. Egyértelműen alátámasztja a kiszolgáltatott helyzetet azon körülmény, hogy a vádlottak a sértettektől minden bevételt és jövedelmet elvonnak, lényegében akár minimális szükségletet jelentő eszközt, tárgyi javakat is csak vádlotti engedéllyel, illetve vádlotti felügyelet mellett vásárolhatnak. Bár biztosították szállásukat, ellátásukat, azonban annak tényleges költségeit és abban foglalt elszámolást a sértettekkel soha nem közölnek, konkrétan olyan kimutatást feljűk nem igazolnak. Míg néhány esetben van rá példa, hogy a kiszolgáltatott sértettek akár olyan módon Magyarországra hazautazhatnak, a vádlottak az utazás költségeit biztosítják, jóllehet abból a jövedelemből, melyet maga a sértett keresett meg prostitúciós tevékenységével.

A gyakorlatban a kiszolgáltatott helyzettel visszaélés, mint értelmező rendelkezés értékelése okoz a legtöbb problémát. Azonban értelmezhető a törvényi rendelkezés úgyis, hogy élesen elválasztja egymástól a bírói gyakorlat az értelmezés során a kiszolgáltatott helyzetbe hozott vagy kiszolgáltatott helyzetben tartott személy mibenlétét. Vizsgálni kell, vannak olyan sértettek, akik, jóllehet rendelkeztek más választási lehetőséggel, azaz nem voltak abban a helyzetben, hogy reális választási lehetőség hiányában kizárólag a prostitúcióra adhatták fejűket, de ezzel szemben olyanok is – lényegesen nagyobb számban – akik gyakorlatilag „az úgy sincs veszteni valóm” mottót tették magukévá. De ki kell emelni és a korábban utalt beleegyezés hiányára, illetőleg annak tilalmazottságára figyelemmel előtérbe kerültek a sértettek olyan személyi tulajdonságai és jellemzői, amelyek többnyire megállapíthatóvá váltak. Ilyen a naivitás, a gyenge képességek, meghatározóak voltak és a terheltek ennek felismerésével lényegében a sértetteket könnyen befolyásolni, illetőleg sodorni tudták. A potenciális sértett az elkövetővel történt kapcsolatteremtést követően a jobb kereseti lehetőség, illetőleg a majdani magasabb, előnyösebb egzisztencia reményében választja a prostitúciós tevékenységet. Az elkövető

kifejezetten ezt a típust toborozza, mert naivitása, sodorhatósága és befolyásolhatósága révén, még ha más választási lehetősége is volna, az elkövető szándékának megfelelő magatartást tanúsítja.

Jelentőséggel bír a szituatív kiszolgáltatottság, mivel a külföldi munkavégzés miatt a nagy távolság számos olyan körülményt generál, amely nem maradhat figyelmen kívül. A terheltek által berendezett helyszín kizárólag a prostituáltak szállását, ellátását, valamint a tevékenység kitartó, majd hogyanem szünet nélküli végzését hivatott szolgálni. Ezentúl a prostituált és az ekkor már kiszolgáltatott helyzetben tartott prostituált nem rendelkezik jövedelemmel, mozdulni, magának vásárolni nincs módja, utazásához jegyet venni, a saját ellátását finanszírozni szintén nincs módja, egyébként arra nincs is szüksége, mivel azt a terheltek biztosítják. Azaz teljes mértékben ki van szolgáltatva az elkövetők azon magatartásának és szándékának, hogy kizárólag az ő részükre megszerzendő előnyért dolgozzon. De az ilyen nem kiszolgáltatott helyzetből került sértett a prostitúció végzésének helyszínén kerül kiszolgáltatott helyzetbe, azaz a terhelt, vagy a terheltek abban tartják és mindent elkövetnek annak érdekében, hogy az abból való kilábalást megakadályozzák. (Lényeges körülmény, hogy azon prostituáltak töltenek el rövid időt a terheltek felügyelete alatt, akiről viszonylag gyorsan bebizonyosodik, hogy nem képesek olyan módon és mértékben folytatni a tevékenységet, amely megfelelő és elvárt jövedelmet hozna, illetőleg azt biztosítja a vádlottak részére). Ebben az esetben a terheltek rövid időn belül megszabadulnak ezen sértettől azzal, hogy őt Magyarországra visszküldik, míg Magyarországon az ilyen sértettet, illetőleg tevékenységét és az abból származó jövedelmet igyekeznek minél hamarabb másik személy bevonásával pótolni.

Az ilyen kiszolgáltatott helyzetben tartott sértett tekintetében is meg kell azt állapítani, hogy a sértettek naivitása vezet oda, illetőleg ebből eredő feltételezésük, és a magasabb kereseti lehetőség reményében kerülnek kiszolgáltatott helyzetbe, valamint a terheltek abban tartják őket, azonban a naivitásuk a terhelteket nem mentesíti a felelősségre vonás alól. Továbbá megállapítható, hogy ilyen esetben jelentős a sérteti ráhatás, mivel a terhelteknek különösebb győzködés, vagy bármilyen egyéb magatartást tanúsítaniuk nem kell és egy-egy esetben más választási lehetőségük is van.

Mindezen körülmények mellett feltétlenül ki kell térni a bizonyítási nehézségekre. A sértettek felkutatása komoly problémákat okoz és kihívás elé állítja az eljárást lefolytató igazságszolgáltatási szervezetrendszer. A sértettek nagyrésze – bár megszökik kizsákmányolótól - azonban nem tér haza Magyarországra, külföldön marad. Bíróság előtti megjelenésük, számos esetben lehetetlen. A sértettek vallomásai elengedhetetlen bizonyítékai egy ilyen eljárásnak, különösen, ha hosszú időszakot ölel fel a vádbeli eseménysor.

A vádlott, vádlottak tagadásban megnyilvánuló védekezése mellett tovább nehezíti a bizonyítást, amennyiben a sértettek – különféle okok miatt - változtatják vallomásaikat az eljárás eltérő szakaszaiban. A bíróság szinte minden esetben törekszik a kihallgatás megfelelő körülményeit megteremteni, amelyet elsősorban a vádlottak távollétében történő kihallgatás elrendelésével biztosít. A tanúkon egyértelműen látszanak a feszélyezettség jelei, valamint az átalagosnál jóval

zavartabbak, feszültebbek.

Kiemelt jelentősége van a pénzmozgásokról beszerzett adatoknak. Külföldről érkező anyagi haszon vonatkozásában a kiinduló és érkező ország, település, az átutalást végző, illetve azt fogadó személyek kiléte, adataik és nem utolsósorban az érintett pénzügyösszeg nagysága, valamint az utalás gyakorisága mind olyan értékes információ, amely számos következtetés levonására alapot adhat.

Ezentúl szintén kiemelt szerep jut a leplezett eszközök alkalmazásának. A szervezett elkövetés megállapításának adatai gyakorlatilag ezúton beszerzett információkon nyugszanak. Követhető a terheltek mozgása, életvitelük, külföldi és hazai kapcsolatrendszerük.

Kiterjedt bizonyítás felvételét igényli egy megalapozott döntés és nem utolsósorban szükséges külföldi hatóságokkal is felvenni a kapcsolatot, amely tovább lassítja az ügymenetet és odázza az érdemi döntés meghozatalát.

Röviden utalni szükséges a bűnelkövetés társas, legmagasabb szinten szervezett formájára, a bűnszervezetre, mivel az szoros kapcsolatban áll a prostitúcióval, illetőleg az emberkereskedelemmel.

Figyelemmel arra is, hogy a bizonyítás során terheltek nagy részének önmagában azzal nincsen különösebb gondja, hogy lányokat, fiatal nőket „futtattak” a vád szerint, sőt számos esetben azt beismerik, nem vitatják. Azonban a bűnszervezeti minősültség már komoly érdemi védekezést generál.

3. Bűnszervezet

A bűnszervezet törvényi fogalmát legelőször az 1997. évi LXXIII. törvény 9. §-a határozta meg, illetőleg iktatta be az akkor hatályos Btk. 137. § 7. pontjaként. Ezt követően 1998-ban az elfogadott 1998. évi LXXXVII. törvény 35. §-a rendelkezett a Btk. 137. § 8. pontjában a bűnszervezet meghatározásáról, azt 1999. március 01. napjával kezdődően módosította. Majd a 2001. évi CXXI. törvény 19. § (5) bekezdése állapította meg azt a fogalmat, amely 2002. április 01. napjától 2019. július 09. napjáig hatályban volt.

A bűnszervezet korábbi fogalma: három vagy több személyből álló, hosszabb időre szervezett, összehangoltan működő csoport, amelynek célja 5 évi, vagy ezt meghaladó szabadságvesztéssel büntetendő szándékos bűncselekmények elkövetése. Ki kell emelni, hogy a 2019. évi LXVI. törvény 107. §-a 2019. július 10. napjától olyan módon határozta meg a hatályos Btk. 459. § (1) bekezdés 1. pontjában írt bűnszervezeti fogalmat, hogy az értelmező rendelkezést kettő darab idegen kifejezéssel módosította. A bűnszervezeti fogalom jelenleg hatályos szövege: legalább három személyből álló, hosszabb időre, hierarchikusan szervezett, konspiratíván működő csoport, melynek célja 5 évi, vagy ezt meghaladó szabadságvesztéssel büntetendő szándékos bűncselekmények elkövetése.

A módosítás lényege arra kíván rámutatni, hogy a bírói gyakorlat a bűnszervezeti fogalmat nagyon tág hatókörrel értelmezi és lényegében nincs éles határvonal a bűnszövetég, mint társas elkövetési forma és a bűnszervezet, mint a társas elkövetési forma legmagasabb szintű és ilyen irányú elkövetői körre, vagy

bűncselekményre vonatkozó megállapítások között. Az a körülmény, hogy a jogalkotó a korábbi definícióban szereplő szavakat idegen szavakra felcserélte és az értelmező rendelkezést akként határozta meg, ahhoz akár a nyelvtani értelmezést is figyelembe véve és alkalmazva Az idegen szavak és kifejezések szótárát, valamint a Magyar Értelmező Kéziszótárt kell felhívni, még nem jelenti feltétlenül azt, hogy a látszólag komolyabb hatást tükröző bűnszervezeti fogalom az a gyakorlatban ilyen módon is kerül alkalmazásra és nem is következik egyértelműen ebből az, hogy a hatóköre szűkebb volna.

Lényeges, hogy Az idegen szavak és kifejezések szótára szerint a hierarchikus szó rangsor szerinti jelentést rögzít és visszautal a hierarchia szóra azzal, az rangsort jelent, mely szigorúan megállapított és betartott. Míg a konspiratív jelző titkos tevékenységre jellemző tulajdonsággal ruházza fel. Ezen túl az értelmező kéziszótár szerint a hierarchikus az hierarchián alapul és a hierarchia az megszabott alá- és fölérendeltségi viszonyt jelent, míg a konspiratív szó nem szerepel benne, de a konspiráció összeesküvést jelent. A gyakorlatban részletesen vizsgálni szükséges a bűnszervezet fogalmi elemeit.

Három, vagy több fő: a bűnszervezet csoportként működik, de nem kell feltétlenül minden tagnak tudomással bírnia minden egyéb személyről, illetőleg számszerűen, konkrétan ismernie mindegyik másik személyt, aki a bűnszervezetben részt vesz, vagy annak működésébe eseti jelleggel belefolyik, közreműködik, a tevékenységével valamilyen formán kiveszi a részét, és nem is kell feltétlenül kapcsolatba lennie mindenkivel, valamint a csoport többi tagjaival. Az emberkereskedelem nemzetközi viszonylatban működik leginkább, önmagában már a nagy távolságok adta nehézségek leküzdése miatt is több személy aktív közreműködésére van szükség.

A második kritérium a hosszabb időre szervezett törvényi kitétel. Éveken át tartó működés esetén nem is képezi vita tárgyát a törvényi fordulat megállapítása. A külföldi, berendezkedett helyszín egyértelmű jelét adja annak, hogy nem eseti jelleggel kezdenek bele az elkövetők a tevékenység folytatásába.¹⁵

Harmadik ilyen kritérium az összehangolt működés, ami lényeges, hogy legalább három személy aktív, tevőleges magatartását, közreműködését jelenti, de jelen esetben több személy egymással kapcsolatban állva teljesítette a rábízott feladatokat. Nyilvánvalóan minden esetben van, de legalább vizsgálni szükséges, hogy egy vagy több személy hozza-e a stratégiai döntéseket. Vizsgálni szükséges milyen módon és hány személy között kerülnek felosztásra a feladatok, milyen mértékű a közreműködés. Tehát a bűnszervezet megállapítása során és az összehangolt működés vizsgálata alkalmával nem esszenciális feltétele annak a többszintű, akár omerta jellegű felépítés. Akkor is megállapítható az összehangolt működés, illetve az alá-főlé rendeltség, ha van egy személy, aki a stratégiai döntéseket hozza, illetőleg akinél a jövedelem jelentős hányada lecsapódik, de az ő tevékenységéhez, személyéhez kapcsolódik a többi terhelt magatartása is, és az egész szervezetet azon közös cél fogja össze, minél magasabb jövedelemhez hozzájutni és ehhez a terheltársak különböző módon és mértékben tanúsítanak

¹⁵ A Miskolci Törvényszék előtt 17.B.11/2019. szám alatti ügyben a szervezet kettő tagja életvitelszerűen - mint család kiskorú gyermekekkel - kiköltöztek Berlinbe és ott éltek, ellátták a prostituáltak feletti felügyeletet, valamint a mindennapi teendőket.

közreműködést.

A negyedik fogalmi ismérv az öt évi, vagy azt meghaladó büntetéssel fenyegetett bűncselekmények elkövetése. Az emberkereskedelem minősített esetei feltétel nélkül, mint az öt évet elérő szabadságvesztéssel büntetendő bűncselekmények megfelelnek a törvényi tényállásnak.

Röviden kívánok utalni arra, hogy a hatályos törvényi definícióban szereplő kettő idegen kifejezés nem kellően átgondolt jogalkotói magatartás. Értelmező rendelkezést idegen szóval, kifejezéssel ellátni nem túl szerencsés, azonban a bírói gyakorlatot, a jogalkalmazást és az értelmezést nem zavarja meg különösebben.

Ki kell emelni a haszonszerzésre törekvést, mint a bűnszervezet legfőbb célját. A prostitúciós tevékenység jelentős jövedelemforrást hordoz magában. Bár a beszerzett lányok azok, akik megszerzik a jövedelmet, azonban annak töredékében részesülnek. A kiszolgáltatottságnak szintén esszenciális kelléke, hogy nem rendelkezhetnek - számos esetben még részben sem - a megszerzett jövedelmükkel.

A bevételből szinte kivétel nélkül részesülnek a terheltek közvetlen családtagjai, illetőleg számos esetben távolabbi családi körben álló hozzátartozói is. Az érzelmileg kiszolgáltatott helyzetben lévő prostituáltak a beígért jövedelem és annak folytán akár ingatlanvagyon megszerzésének reményében töretlen kitartással folytatják tevékenységüket, azonban az elkövetők és családtagjaik gyakorlatilag élőködő életmódot folytatva kizárólag arra ügyelnek, hogy a passzív alanyok, illetőleg a sértettek bármilyen körülmények között folytassák a tevékenységet. A családtagok egyébiránt abban is kiemelkedő közreműködő szerepet vállalnak, hogy a kieső lányokat rövid időn belül pótolni legyen módjuk, amely szintén a befolyt jövedelem összege fenntartásában és emiatt az addig kialakított magas színvonalú létfenntartáshoz elengedhetetlen.

A külföldre irányuló prostitúciós tevékenységre és kényszermunkára toborzott sértettek tevékenységét irányító elkövetők nem is képesek összehangoltság hiányában folytatni a tevékenységet. Egyértelműen a vizsgálat tárgyát képezi a bűnszervezeti minőség és annak megállapítása.

Tehát annak büntetőjogilag nincsen relevanciája, hogy a prostituált mennyi időt tölt a vádlottak irányítása és felügyelete alatt és mekkora összeget keres meg, majd bocsátja rendelkezésükre, mivel a szervezet felügyelete alá került prostituált rendelkezési jogosultsága korlátozottá válik, emberi méltósága sérül és mint sértett a szexuális kizsákmányolás „tárgyává” válik.

4. A prostitúció, mint örökérvényű tevékenység

A prostitúció számúzhetetlen az emberiség történelméből és civilizációtól független is. Mindig is volt, van és lesz rá igény. Az már más kérdés, hogy az államok a jogalkotás eszközeivel milyen módon képesek kordában tartani, milyen jogszabályi környezetet hoznak létre annak érdekében, hogy a mindig is igényelt „szexuális szolgáltatás” ne legyen a táptalaja a szervezett bűnözésnek és az azzal együtt járó egyéb bűncselekményeknek, továbbá egész, szervezett, bűnözői hálózatok

kiépülésének. Mint korábban utaltam rá, egyes országok a megengedőbb szabályozásban látják a megoldást, valamint olyan rendelkezések biztosításával, amelyek garanciát adhatnak az abban résztvevők részére.

A Magyarországról induló szervezetek éppen a megengedőbb szabályokat kihasználva tudtak komoly méreteket öltő tevékenységet kiépíteni. Kiszolgáltatott helyzetben lévő potenciális sértettek is mindig lesznek és rendelkezésre is fognak állni. Elegendő jelen esetben pusztán az intézeti nevelt fiatalokra gondolni, akik a várva várt felnőttkor elérését követően kilátástalanul állnak az élet, előttük kinyíló, nagy kapujában. A legideálisabb alany a kizsákmányolásra váró elkövetők körében. Nyilvánvaló, hogy a jogalkotói szándék az a tevékenység felszámolását kívánja és a hatályos törvény rendelkezései egyértelműen a sértettek védelmében lép fel, szigorú joghátránnyal fenyegeti az elkövetőket. Természetesen nem is vitatható a bűncselekmény-fogalom materiális eleme a társadalomra veszélyesség, hiszen az elkövetők luxus életkörülményeket képesek megteremteni a prostituáltak kizsákmányolásából származó bevételből. Munkát nem végeznek és arra nem hajlandóak, lényegében parazita életmódot folytatnak. Az állam ezt üldözi, pönalizálja, bűnösség megállapítása esetén viselniük is kell ennek következményeit. A bíróság a bűnösséget egállapító érdemi döntésében a vagyonekobbzás körében súlyos joghátránnyal sújtja a terhelteket.

Az új törvényi rendelkezés pönalizálja a kuncsaft¹⁶ magatartását is, mondván tőle származik a bűnös anyagi ellenszolgáltatás. Gyakorlati relevanciája csekély. 2013. július 01. napjától a Btk. 203. §-ban is büntetni rendeli a jogalkotó az igénybe vevő személyt. A 2011/36. EU Irányelv miatt szükséges volt azt a tényállásba belefoglalni. A „segítő kuncsaft” ritkán fordul elő a való életben. Kérdéses, hogy az eljárásban korábban tanú minőségben szereplő személy (felnőtt sértettet feltételezve) ezt követően terheltként kerül kihallgatásra. Más eljárásjogi minőség, más tartalmú figyelmeztetés, eltérő következmények. Beszámítási képességével rendelkező személy azzal eredményesen nem védekezhets, nem volt tudomása arról, hogy a sértettet milyen célból kereste fel, vele milyen viszonyba lépett és a szolgáltatásért cserébe ellenszolgáltatást nyújtott, adott.

5. Következtetések és összegzés

A szervezett bűnözésre szakosodott, berendezkedett csoportok a szexuális, a munkaerő célú, a koldulás érdekében, valamint bűncselekmények elkövetése érdekében történő kizsákmányolás céljából szervezik be áldozataikat. Az emberkereskedők módszerei változnak, sőt számos esetben nyomon követhető már a végbement változás, melyet az internet és a közösségi média eszközei és

¹⁶ A 2019. november 20 – 21. napjain megtartott emberkereskedelem tárgyú szemléletformáló tréningen elhangzott az Országos Kriminológiai Intézet kutatói részéről, hogy a kuncsaftot is be kellene vonni a tényállásba és konkrét kérdést is intéztek felém. Mint az igazságszolgáltatás bár hivatalos, de méltatlan szolgálja kifejezetten elleneztem a felvetést. Tudniillik gyakorlati szempontból a kuncsaft az egyetlen személy, aki a prostituálton vagy a kiszolgáltatott személyen akár segíteni is tud. Azt meg ne is várjuk, akár egy prostituált is fel tudná, illetőleg fel is sorolná a kuncsaftjait.

széleskörű használata biztosít számukra. Az online tér a szervezett láncolat működtetésében és a megszerzett haszon befektetésében, hatóságok elől történő „elrejtésében” is megfelelő helyszín. Rendkívül ügyesen és tapasztalt módon használják. A bűnüldöző szerveket is külön fel kell készíteni ezen eszközök és online tér kiváló ismeretére, információk egyszerű és hatékony módon történő megszerzésére.

A bűnüldöző és igazságügyi hatóságoknak különböző nehézségekkel kell megküzdeniük, úgymint a bűncselekmények bonyolultságával kapcsolatos bizonyítási nehézségek; a pénzügyi vizsgálatok és elemzések elvégzéséhez szükséges erőforrások és ismeretek megszerzése, biztosítás; a határokon átnyúló és nemzetközi együttműködéssel kapcsolatos nehézségek.¹⁷

Hangsúlyozni kell, hogy az emberkereskedelemmel érintett ügyekben túlnyomórészt személy jellegű bizonyítékok állnak rendelkezésre, ad absurdum tanúvallomások. Fentebb már utaltam arra, hogy a szóban forgó tanúktól többnyire ritkán várható mindenre kiterjedő, egyértelmű következtetések levonására alkalmas, határozott érdemi információt tartalmazó nyilatkozat. Rendkívüli gondossággal kell a többi rendelkezésre álló bizonyítékkal együtt értékelni. (Kényszermunka, illetőleg koldulásra irányuló kizsákmányolás esetén a sértettek életkora, egészségi, mind fizikai, mind szellemi állapota óvatosságra inti a ténymegállapító bíróságot. Komoly nehézségekkel kell a bíróságoknak megküzdeniük.)

Az emberkereskedelem elleni hatékony és szigorú fellépés elengedhetetlen, mivel számos formája létezik és azok száma növekszik Európában. Az emberkereskedőket kizárólag a nagyarányú haszon motiválja, azonban az áldozatok száma is ezzel egyenes arányosságban növekszik. A bűnüldöző hatóságoknak és igazságügyi szerveknek feltétlenül együtt kell működniük. A tagállamok, a Bizottság és az EU - LISA^{18a} SIS II további fejlesztésén, megerősítésén dolgozik, amely éppen ezen év végétől biztosít új eszközöket a bűnüldöző szervek részére.

A bírói gyakorlat folyamatosan alakul, fejlődik. A jogalkotó lohol az élet adta változások, új helyzetek, kihívások után. Tényként rögzíthető, hogy amíg az adott élethelyzetre reagáló válaszból jogszabály lesz, majd annak alapján eljárás indul és érdemben arra a bíróság akár bűnösség, akár annak hiánya megállapításával választ ad, hosszú időszak, adott esetben évek telnek el. Addigra a folyamat – lehet az élet más területein – újraindul. A szexuális szolgáltatások és a körük épülő iparágak, jelen esetben a tilalmazott és büntetni is rendelt magatartások soha véget nem érő körforgást alkotnak. Az mindenképpen kijelenthető, hogy a kiszolgáltatott helyzetben lévő vagy abban tartott személyek által nem éppen felemelő körülmények között „megkeresett” anyagi haszon bármilyen, más személyek általi akár részbeni elvonása egyértelműen tilalmazott magatartás kell legyen.

¹⁷ I. Erről bővebben: A Bizottság jelentése az Európai Parlamentnek és a Tanácsnak az emberkereskedelem megelőzéséről, és az ellene folytatott küzdelemről, az áldozatok védelméről szóló 2011/36/EU irányelv 20. cikkében előírtak szerinti harmadik jelentés az emberkereskedelem elleni küzdelem terén elért eredményekről (2020)

¹⁸ A szabadságon, a biztonságon és a jog érvényesülésén alapuló térség nagyméretű IT-rendszereinek üzemeltetési igazgatását végző európai uniós ügynökség

Ez nem kérdés abban az esetben sem, ha a magáról teljességgel gondoskodni nem képes személyek által kényszermunka során „megkeresett” anyagi javakat vonják el. Mindenesetre megállapítható, hogy az emberkereskedelem hatalmas emberi, társadalmi, és gazdasági költségekhez vezet, míg az emberkereskedők és az emberkereskedelmi láncolat, szervezet jogellenes üzleti tevékenysége folytán óriási mértékű haszonra tesznek szert. Az államok, de a nemzetközi szervezetek bűnüldöző hatóságainak kötelessége ellenük fellépni.

Az a körülmény és tendencia pedig külön üdvözlendő, hogy az elsőfokú bíróságok álláspontjait a másodfokú, illetőleg magasabb hatáskörű bíróságok nagyjából akceptálják. Jogértelmezési kérdéseket minden ügy fölvet, de éppen ettől szép és teljes a ténymegállapító bíróságok feladata. Legyen mindig új kihívás, jelen esetben a büntetőjog területére vetődött potenciális elkövetők által életre hívott olyan kérdések, megoldatlan problémák, amelyek mozgásban és lendületben tartják az igazságszolgáltatás szervezetrendszerét.

Irodalomjegyzék

- Élő Anita: *Tetovált lányok* valasz.hu, 2012. november 14
 - A prostitúció legalizálása „Európa bordélyházává” változtatta Németországot – szégyellhetjük magunkat – www.magyardiplo.hu (2019. január 12.)
 - Dr. Windt Szandra Tudományos Főmunkatárs – Országos Kriminológiai Intézet – A Belügyminisztérium által szervezett, 2019. november 19. és 20. napjain megtartott konferencián elhangzott, Az emberkereskedelem szociológiai és kriminológiai jellemzői című előadásából
 - Dr. Hollán Miklós. Emberkereskedelem. A kizsákmányolás büntetendő esete és a büntetőjogi szabályozás határai, Budapest, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó, 2012.
 - Ignác György – Lancsár Károly: A Kúria felülvizsgálati határozata az emberkereskedelem és a kerítés elhatárolásáról címmel – Jogesetek Magyarázata 2020/1 – 2. – Büntetőjog
 - A Bizottság jelentése az Európai Parlamentnek és a Tanácsnak az emberkereskedelem megelőzéséről, és az ellene folytatott küzdelemről, az áldozatok védelméről szóló 2011/36/EU irányelv 20. cikkében előírtak szerinti harmadik jelentés az emberkereskedelem elleni küzdelem terén elért eredményekről (2020)
 - Vélemény - Az emberkereskedelem elleni küzdelem – A Bizottság Közleménye az Európai Parlamentnek, a Tanácsnak, az Európai Gazdasági és Szociális Bizottságnak és a Régiók Bizottságának az emberkereskedelem elleni küzdelemre irányuló uniós stratégiáról (2021 – 2025)
-
-

Az ombudsman és az egyenlő bánásmód előmozdítását szolgáló szervek közötti kapcsolat Magyarország és Horvátország viszonylatában

De Negri Laura*

Horvátország az Európai Unióban egyedülállóan sokrétű, az ombudsmanhoz telepített- az egyenlő bánásmód előmozdítását szolgáló- intézményi rendszerrel rendelkezik. Míg Magyarországon az ombudsman intézményének fejlődése annak megjelenése óta azt a tendenciát követte, hogy az ombudsmani feladatokat ellátó személyi kör egyre szűkebbé vált, Horvátországban ezzel ellentétes tendencia érhető tetten, ugyanis az egyes speciális területeket érintő ombudsmani ügycsoportok egyre több önálló szakosodott ombudsman kezébe kerülnek. A szócikk részletesen bemutatja a Horvátországban működő ombudsmanok feladat- és hatáskörét, valamint rámutat a horvát és a magyar vonatkozó jogszabályi megoldások közötti hasonlóságokra és különbségekre.

Kulcsszavak: *ombudsman, speciális ügycsoportok, alapvető jogok biztosa, egyenlő bánásmód*

The relation between the ombudsman and the bodies for the promotion of equal treatment in relation to Hungary and Croatia

Croatia has a uniquely diverse system in the European Union to promote equal treatment, assigned to the ombudsman. While the development of the institution of ombudsman in Hungary has followed the tendency of the number of staff performing ombudsman tasks becoming smaller, in Croatia the opposite trend can be seen, as each ombudsman case type falls into the hands of more and more independent specialized ombudsmen. The article details the tasks and powers of ombudsmen in Croatia and points out the similarities and differences between the relevant Croatian and Hungarian legal provisions.

Keywords: *ombudsman, special case types, commissioner for fundamental rights, equal treatment*

<https://doi.org/10.32980/MJSz.2021.4.1260>

* Kutató, Mádl Ferenc Összehasonlító Jogi Intézet, Közjogi Kutatási Főosztály.

1. Az ombudsman intézményéről általában

A parlamentáris kormányzati rendszer modern államaiban a 20. század második felétől kezdődően a közigazgatás feletti parlamenti ellenőrzés módszerét egy újfajta ellenőrzési mechanizmussal egészítik ki. Az újfajta ellenőrzést megvalósító intézmény a parlamenti ombudsman, amelynek feladata, hogy figyelemmel kísérje az emberi jogok és az állampolgári jogok tiszteletben tartását az államigazgatás és a közhatalmi szervek részéről.

Közismert, hogy az ombudsman intézménye mintegy kétszáz éves Svédországban gyökerező múltra tekint vissza. Az ombudsmani intézmény eredete a 18. században jelenik meg először, amikor 1709-ben az orosz seregektől elszenvedett vereség nyomán XII. Károly svéd király Törökországba menekült, s távolléte idejére elrendelte egy új hivatal felállítását – élén az ombudsmannel –, amelynek feladata a törvények és rendeletek betartatása volt, valamint a közhivatalnokok jogszerű munkájának ellenőrzése.¹ Az ombudsman intézménye csak a huszadik század elején terjedt Svédországon túlra, amikor a függetlenné vált Finnország 1919-ben elfogadta ezt az intézményt. További két skandináv ország jóval később hozta létre az ombudsman intézményét: Dániában 1955-ben nevezték ki az első ombudsmant, míg Norvégiában 1963-ban.² Európában az ombudsman intézménye szélesebb körben a nyolcvanas és kilencvenes években jelenik meg.³

Az ombudsman-funkciók az intézmény megjelenése óta jelentős változásokon mentek keresztül. Az ombudsman-funkciók történeti fejlődésének három vonulata figyelhető meg. Az eredeti svéd modell szerinti ombudsman-funkció alapvetően a közigazgatás jó minőségének biztosítása és a hibázó köztisztviselő szankcionálása, illetve a szankció kezdeményezése köré összpontosult.⁴ Az emberi jogok jelentőségének a második világháború után történt felértékelődése nyomán az 1960-1970-es években a nyugat-európai demokráciákban létrejött ombudsmani hivatalok funkciója már eltért a kiindulópontnak tekinthető svéd modelltől. Az ombudsman-funkciók második vonulatának legmeghatározóbb példája a dán, illetve a dán modellt követő norvég biztosi intézmény, amelyek elsősorban panaszkezelő intézmény szerepét töltötték be, és amelyek -szemben a svéd és a finn biztossal- nem vádlói funkcióban jártak el.⁵ Az ombudsmani fejlődéstörténet utolsó lépcsőjén a harmadik generációs ún. emberijog-védő ombudsmanok kaptak helyet, amelyek a huszadik század második felének totalitáriánus államberendezkedéseire adott válaszként jöttek létre, s ebben a felállásban az ombudsmanok az emberi jogok védelmét látják

¹ Kerekes Zsuzsa: Az ombudsman intézménye az Európai Unióban és Magyarországon, *Politikatudományi Szemle* (1998) 1. szám, 137. o.

² Linda C. Reif: *The Ombudsman, Good Governance and the International Human Rights System*, Dordrecht: Springer Science+Business Media, 2004, 6. o.

³ Gabriel Kucsko-Stadlmayer: The Spread of the Ombudsman Idea in Europe, Back to Roots: Tracing the Swedish Origin of Ombudsman Institutions, (2009), http://www.theioi.org/downloads/34chi/Stockholm%20Conference_25.%20Back%20to%20the%20Roots_Gabriele%20Kucsko%20Stadlmayer.pdf (2021.07.21.).

⁴ Somody Bernadette: *Az ombudsman típusú jogvédelem*, Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2010, 100. o.

⁵ *Uo.* 101. o.

el.⁶ Azok az Európai államok, amelyek a 21. század második felében honosították meg az ombudsman intézményét, főként a dán modellt követve széles vizsgálati jogkörrel és ajánlások meghozatalának jogával ruházták fel az ombudsman intézményét, továbbá jellemzően az ombudsman általános feladatkörét alkotta, hogy éves jelentést készítsen a parlamentnek. Ugyanakkor az ombudsman intézményét a határozatok végrehajtására vonatkozó hatáskörök hiánya is jellemezte és jellemzi, amely az intézmény lényegi sajátosságának tekinthető. Ami az ombudsman ajánlásainak végrehajtását illeti, ki kell emelni, hogy csupán egyfajta „lágyabb nyomás” kifejtésére alkalmasak, amely a széleskörű vizsgálati jogkörhöz és az ombudsmani funkcióval járó különleges és nyilvános hatáskörhöz köthető. A klasszikus elképzelés szerint a felügyelt szerveket az ombudsman ajánlásainak megfelelőségéről az ajánlásban foglalt érveléssel kell meggyőzni, nem pedig azok kényszerítő jellegével.⁷ Számos Európai ország hasonlóképpen, a fenti jellemzőknek megfelelően modellezte a saját ombudsmani intézményrendszerét.⁸

A jogintézmény térhódítása a '90-es években sem torpant meg, ekkorra már nyolcvannál is több országban megtalálható az ombudsman intézménye. A parlamenti biztosi intézményt különböző elnevezések alatt hozzák létre: ombudsman, a nép védőügyvédje, állampolgári jogok ügyvivője stb.⁹ Az ombudsmani rendszerek országoként napjainkban is eltérnek egymástól. Ha górcső alá vesszük az Unió tagállamok ombudsmani intézményeit, megállapíthatjuk, hogy Európában nincs két teljesen azonos ombudsmani intézmény. Ennek oka alapvetően az, hogy az egyes államok eltérő elképzeléseket és motivációkat kívánnak megvalósítani az ombudsman intézményének felállításával. Mindazonáltal az ombudsman intézményének széleskörű recepciója arra a közös nevezőre vezethető vissza, hogy a képviseleti demokrácia és a parlamentarizmus árnyoldalai minden országban hasonlóképpen mutatkoznak meg, következésképpen az egyes államok válaszai is hasonlóak.¹⁰

Az idő múlásával, ahogy az alapvető jogok egyre nagyobb szerepet kaptak nemzetközi szintéren és az európai régióban egyaránt, újabb feladatokkal egészítették ki a hagyományos ombudsmani modellt, amelyek eredendően a közigazgatás ellenőrzésre irányultak. Ez az újabb terület, amelyre az ombudsman hatásköre kiterjed az alapvető jogok védelmére. Az ombudsman megbízatása mára számos országban a klasszikus közigazgatás ellenőrzésére vonatkozó funkció mellett kiterjed az alapvető jogok védelmére is.¹¹ Ebből következően megállapítható, hogy

⁶ Uo. 105. o.

⁷ Gabriel Kucsko-Stadlmayer: *European Ombudsman-Institutions - A comparative legal analysis regarding the multifaceted realisation of an idea*, Wien: Springer, 2008, 10–11. o.

⁸ Ez tükröződik pl. Belgium, Bulgária, Dánia, Írország, Izland, Hollandia, Nagybritannia, Németország, továbbá az Európai Unió ombudsmanja esetében is.

⁹ Az ombudsmanok tíz éve 1995-2005. 4. o.

https://www.ajbh.hu/documents/14315/15713/ten_years_of_ombudsmen.pdf/22e08e42-0634-431e-85c0-b255aeb2bbbd (2021.07.21.).

¹⁰ Majtényi László: *Ombudsmann*, Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1992, 25. o.

¹¹ Albániában, Bosznia-Hercegovinában, Horvátországban, Csehországban, Dániában, Finnországban, Grúziában, Magyarországon, Lettországon, Macedóniában, Moldovában, Norvégiában, Lengyelországban, Portugáliában, Romániában, az Orosz Föderációban, Szlovákiában, Szlovéniában, Spanyolországban, Svédországban és Ukrajnában. *The Institution of Ombudsman*, Parliamentary

az alapvető jogok védelmének az ombudsman hatáskörébe történő utalása az elmúlt évtizedekben Európában jogalkotási tendenciának tekinthető.

A szakirodalomban az ombudsman-típusok egzakt kategorizálását nem találjuk meg. A témával foglalkozó szerzők bizonyos közös jellemzők alapján különféle jellemzők szerint csoportosítják az ombudsmanokat. Ily módon pl. különbséget tehetünk parlamenti és nem parlamenti ombudsman között, általános és szakosodott ombudsmanok között, nemzeti és regionális ombudsmanok között. Ezen túlmenően egyes szerzők speciális csoportosítási módszer szerint tesznek különbséget az egyes ombudsman típusok között. Eképpen pl. Kucsko-Stadlmayer különbséget tesz a klasszikus ombudsmani modell és az alapvető jogok biztosa-modell között.¹² Szintén Stadlmayer az ombudsman típusok kapcsán különbséget tesz az ellenőrzés tárgya, az ellenőrzés szabályai, valamint az ombudsmani hatáskörök kapcsán. E körben három modellt különböztet meg: az alapmodellt vagy klasszikus modellt, jogállami modellt és az emberi jogi modellt. Az elsőnél a „puha” hatáskörök, az ajánlások jellemzőek a közigazgatás ellenőrzésében. A másodiknál már tágabb cselekvési lehetőségeket figyelhetünk meg, míg a harmadiknál kifejezetten az emberi jogok tekintetében állnak fenn számottevő jogosítványok.¹³

Mára számos országban az általános felhatalmazású biztosa kívül egy vagy több szakosodott ombudsman is működik: így pl. büntetés-végrehajtási, környezetvédelmi, katonai, kisebbségi biztosa. Az Európai Unión belül a szakosodott ombudsmani modell eklatáns példája Horvátország, ahol az ombudsmani feladatok összesen négy, az ombudsman égisze alatt működő szakosodott szerv kezében összpontosulnak.

A 2000/43 EK irányelv 13. cikk (1) bekezdése alapján a tagállamok kijelölnék egy vagy több az egyenlő bánásmód előmozdítását szolgáló szervet, amelynek feladata annak ösztönzése, hogy a személyek faji vagy etnikai származáson alapuló megkülönböztetés nélküli egyenlő bánásmódja megvalósuljon. Ezek a szervek az emberi jogok vagy az egyének jogainak védelmére nemzeti szinten hivatott intézmények részét képezhetik.¹⁴ A fenti irányelv kapcsolatot teremt az ombudsman-intézmény és az egyenlő bánásmód előmozdítását szolgáló szerv között, hiszen az irányelv alapján az ombudsmanhoz is telepíthető az egyenlő bánásmód előmozdítását szolgáló szerv feladatköre. E megoldási-modell jó példája a horvátországi ombudsmani-rendszer, ahol az egyes speciális területeket érintő, egyenlő bánásmód előmozdítását szolgáló ügycsoportok összesen négy szakosodott ombudsman hatáskörébe tartoznak.

Assembly of the Council of Europe (PACE), Committee on Legal Affairs and Human Rights, Doc. 9878, 16 July 2003, <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/X2H-Xref-ViewHTML.asp?FileID=10235&lang=EN> (5.12.17). 20. pont.

¹² Kucsko-Stadlmayer: *European Ombudsman-Institutions - A comparative legal analysis regarding the multifaceted realisation of an idea*, 61-65. o.

¹³ Cservák Csaba: Az alapvető jogok biztosa nemzetközi összevetésben. *Polgári Szemle*, 13. évf., 4-8 szám, 2017, 261. o.

¹⁴ A Tanács 2000/43/EK irányelve (2000. június 29.) a személyek közötti, faji- vagy etnikai származásra való tekintet nélküli egyenlő bánásmód elvének alkalmazásáról (HL L 180 , 19/07/2000 o. 0022 – 0026) 13. cikk (1) bekezdés.

2. Az ombudsman intézménye Horvátországban

Az ombudsman intézményét a Horvát Köztársaság alkotmánya 1990-ben vezette be a horvát jogrendszerbe.¹⁵ Az ombudsman intézményének létrehozása mindenekelőtt a horvát alkotmányozó azon törekvésének következménye, hogy a horvát szükségleteknek megfelelően egy speciális ellenőrzési mechanizmust hozzon létre, amely mechanizmus más országokban már széleskörben elterjedt, és jelentős eredményeket hozott.¹⁶ Az ombudsman intézményére vonatkozó törvényi szabályozás 1992-ben jelenik meg, az első ombudsmanról szóló törvény formájában.¹⁷ Ily módon az ombudsman Horvátországban a közigazgatás feletti parlamenti ellenőrzés egyik alanyává és az alapvető jogok és szabadságjogok felett őrködő intézménnyé válik.¹⁸ Azóta az intézmény jogállását szabályozó alkotmányos rendelkezések nagy változásokon mentek keresztül, kibővítették az ombudsman megbízatását és megerősítették annak intézményét.

Horvátország alkotmányának 93. cikke értelmében az ombudsman az alkotmányban, az emberi jogokról és szabadságjogokról szóló jogszabályokban és a Horvát Köztársaság részéről aláírt nemzetközi egyezményekben lefektetett emberi jogok és szabadságjogok előmozdításáért és védelméért felelős szerv.¹⁹ Az egyenlő bánásmód és az emberi jogok és szabadságjogok felett őrködő intézményi keretet a diszkriminációellenes törvény²⁰ fekteti le. A horvát jogrendszer sajátossága, hogy az egyenlő bánásmód előmozdítását szolgáló központi szerv mellett, speciális területekért felelős, szakosodott emberi jogi testületek is megjelennek. Ennek értelmében Horvátországban az „általános” ügyekkel foglalkozó ombudsman mellett, három különböző speciális területtel foglalkozó ombudsmani hivatal is működik. Horvátországban tehát az egyenlő bánásmód és az emberi jogok és szabadságjogok felett őrködő intézményi keret a következő négy ombudsmani hivatalból áll:

- központi ombudsman (*Pučki pravobranitelj*)
- nemek közötti egyenlőségért felelős ombudsman (*Pravobraniteljica za ravnopravnost spolova*)
- a fogyatékkal élő személyekért felelős ombudsman (*Pravobranitelj za osobe s invaliditetom*)
- gyermekügyi ombudsman (*Pravobranitelj za djecu*).

Valamennyi, az egyenlő bánásmód előmozdítása ügyében tevékenykedő szerv önállóan és függetlenül működik, illetve valamennyi ombudsman feladat- és hatáskörét külön törvény szabályozza. A négy ombudsman feladat és hatásköre

¹⁵ Ivan Mečanović: Pučki pravobranitelj u pravnom sustavu republike Hrvatske, *Pravni vjesnik*, 7 (1-4) 1991., 183. o.

¹⁶ Damir Aviani: Pučki pravobranitelj Republike Hrvatske (hrvatski parlamentarni ombudsman) *Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci* v. 19, br. 1, 1998., 85 o.

¹⁷ Zakon o pučkom pravobranitelju, *Narodne novine* br. 60/92.

¹⁸ Damir Aviani: Pučki pravobranitelj Republike Hrvatske (hrvatski parlamentarni ombudsman) 86. o.

¹⁹ Ustav Republike Hrvatske NN 56/90, 135/97, 113/00, 124/00, 28/01, 41/01, 55/01, 76/10, 85/10, 05/14, 93. cikk.

²⁰ Zakon o suzbijanju diskriminacije NN 85/08, 112/12.

alapvetően azonos, különbség csupán abban mutatkozik, hogy a szakosodott ombudsmanok – amint arra a nevük is utal – az egyenlő bánásmód előmozdítását igénylő területek egy szűkebb témakörén belül, meghatározott embercsoport jogainak előmozdítása érdekében tevékenykednek.

A központi ombudsman feladatkörét, munkamódszerét, kinevezésének és felmentésének módját a központi ombudsmanról szóló törvény²¹ valamint az említett diszkriminációellenes törvény rendelkezései fektetik le. A központi ombudsman a horvát parlament által felhatalmazott, az emberi jogok és szabadságjogok előmozdításáért, valamint a diszkrimináció leküzdéséért felelős szerv.²² Az ombudsmant és helyetteseit nyolcéves időtartamra választja a horvát parlament.²³ Feladata az emberi jogok és a szabadságjogok védelme oly módon, hogy megvizsgálja az állami szervek, a helyi és regionális önkormányzati szervek, valamint a hatósági jogkörrel felruházott szervek munkájában tapasztalható jogellenességeket és szabálytalanságokat.²⁴ Az ombudsman egyben a hátrányos megkülönböztetés elleni küzdelem, valamint a kínzás és más kegyetlen, embertelen vagy megalázó bánásmód vagy büntetés elleni nemzeti megelőző mechanizmus feladatait ellátó központi szerv.²⁵

A nemek közötti egyenlőség előmozdításáért felelős független testület a nemek közötti egyenlőségért felelős ombudsman. Feladat és hatáskörét a nemek közti egyenlőségről szóló törvény²⁶ szabályozza. Figyelemmel kíséri a nemek közötti egyenlőségről szóló törvény helyes alkalmazását, és a nemek közötti egyenlőségre vonatkozó egyéb jogszabályok érvényesülését. Kezeli a nemek közötti különbségeken, családi állapoton, illetve szexuális irányultságon alapuló megkülönböztetésből eredő panaszokat, vizsgálja a nemek közötti egyenlőség elvének tiszteletben tartását, valamint az egyének és egyének csoportjainak nemi alapon történő hátrányos megkülönböztetését.²⁷ Feladatai ellátása során az ombudsman jogosult figyelmeztetésre, javaslattételre és ajánlások megfogalmazására. Amennyiben úgy véli, hogy megsértették a nemek közötti egyenlőség elvét, az ombudsmannak jogában áll javaslatot tenni a törvények alkotmányosságának, vagy más jogszabályok alkotmányosságának és jogszerűségének felülvizsgálatára.²⁸

A fogyatékossgal élő személyekért felelős ombudsman védi, ellenőrzi és elősegíti a fogyatékossgal élő személyek jogait és érdekeit. Feladat és hatáskörét a fogyatékossgal élő személyek ombudsmanjáról szóló törvény²⁹ szabályozza. A fogyatékossgal élő személyek ombudsmanjának hivatala független állami

²¹ Zakon o pučkom pravobranitelju NN 76/12.

²² Zakon o pučkom pravobranitelju 2. cikke.

²³ Zakon o pučkom pravobranitelju 10. cikke.

²⁴ Zakon o pučkom pravobranitelju 4. cikke.

²⁵ Horvátországi ombudsman hivatalos honlapja. <https://www.ombudsman.hr/hr/ovlasti-i-nadleznosti/> (2021.07.23.)

²⁶ Zakon o ravnopravosti spolova NN 82/08, 69/17.

²⁷ A nemek közötti egyenlőségért felelős ombudsman hivatalos honlapja. <https://www.prs.hr/cms/page/9> (2021.07.23.)

²⁸ Zakon o ravnopravosti spolova II. fejezet.

²⁹ Zakon o pravobranitelju za osobe s invaliditetom NN 107/2007-3127.

intézmény, amelynek fő feladata a fogyatékossgal élő személyek jogainak nyomon követése és előmozdítása. A fogyatékossgal élő személyek jogainak megsértése esetén az ombudsman jogosult figyelmeztetni a jogsértő szervet, intézkedéseket javasolni, ajánlásokat tenni és jelentéseket kérni a jogsértő közigazgatási szervtől a megtett intézkedésekről. Amennyiben az ombudsman megállapítja, hogy egy adott jogszabályi megoldás hátrányosan érinti a fogyatékossgal élő személyeket vagy a fogyatékossgal élő gyermekeket, javaslatot tehet az adott jogi megoldás módosítására. A fogyatékossgal élő személyek ombudsmanjának hivatala egyéni panaszokat fogad a fogyatékossgal élő személyektől és az ilyen személyek jogai előmozdításáért tevékenykedő alanyoktól, megvizsgálja a fogyatékossgal élő személyek jogainak megsértését, és kapcsolatba lép az e kérdésekkel foglalkozó intézményekkel, a legkedvezőbb megoldás megtalálása érdekében. A fogyatékossgal élő személyek ombudsmanja tanácsokkal látja el a fogyatékossgal élő személyeket arra vonatkozóan, hogy hogyan gyakorolhatják és hogyan védhetik meg jogaikat és érdekeiket.³⁰

A horvátországi ombudsmani rendszer egy olyan modell, amelyben a törvény a gyermekek jogainak védelmét egy külön független szervre - a gyermekjogi ombudsmanra - bízta.³¹

A gyermekügyi ombudsman ellenőrzi, hogy a gyermekek jogainak és érdekeinek védelmével kapcsolatos törvények és rendeletek megfelelnek-e a Horvát Köztársaság alkotmányának, a gyermekek jogairól szóló egyezményeknek, valamint a gyermekek jogainak és érdekeinek védelmével kapcsolatos egyéb nemzetközi dokumentumoknak. Tevékenységi körét a gyermekügyi ombudsmanról szóló törvény szabályozza.³² Nyomon követi a gyermekek egyéni jogainak megsértését, tanulmányozza a gyermekek jogait és érdekeit sértő általános jelenségeket. Támogatja a sajátos nevelési igényű gyermekek jogainak és érdekeinek védelmét és előmozdítását, valamint javaslatot tesz a gyermekek jogainak védelmét és előmozdítását szolgáló átfogó rendszer kiépítésére. A gyermekügyi ombudsman feladata továbbá, hogy kezdeményezze és részt vegyen a gyermekek helyzetének javítását célzó nyilvános tevékenységekben. Amennyiben tudomására jut, hogy a gyermek fizikai vagy mentális erőszaknak, szexuális zaklatásnak, bántalmazásnak, kizsákmányolásnak, hanyagságnak vagy kötelességszegésnek van kitéve, haladéktalanul jelentést tesz az illetékes ügyészségnél, és figyelmezteti az illetékes szociális jóléti központot, intézkedéseket javasol a gyermek jogainak és érdekeinek védelme érdekében. Munkája során szakértői segítséget kérhet olyan tudományos és szakmai személyektől és intézményektől, akiknek feladata a gyermekek védelme.³³

³⁰ A fogyatékossgal élő személyekért felelős ombudsman hivatalos honlapja. <https://www.prs.hr/cms/page/9> (2021.07.25.)

³¹ Ivan Mečanović: Prava djeteta i njegova zaštita (Ombudsman za zaštitu prava djece) *Pravni vjesnik* 16 (1-2) 2000, 18. o.

³² Zakon o pravobranitelju za djecu NN 73/17. E

³³ Gyermekügyi ombudsman hivatalos honlapja. <https://dijete.hr/pravobranitelj/sto-i-kako-radi-pravobraniteljica/> (2021.07.27.)

2.1. A horvát ombudsman feladata és hatásköre. Valamennyi horvátországi ombudsman feladat és hatáskörébe mindenekelőtt az emberi jogok védelme, az emberi jogok és az egyenlő bánásmód előmozdítása, továbbá a hátrányos megkülönböztetés elleni küzdelem tartozik.

Az emberi jogok előmozdítása magába foglalja az emberi jogok témakörével foglalkozó kutatást és elemzést, adatbázisok és dokumentáció begyűjtését és vizsgálatát, a nyilvánosság és az érintettek időben és rendszeresen történő tájékoztatását. Szintén ide tartozik a civil társadalommal, nemzetközi szervezetekkel és tudományos kutatóintézetekkel való aktív kapcsolattartás és együttműködés, valamint a jogszabályoknak a nemzetközi és az európai előírásokkal való harmonizációja.³⁴

Aki úgy ítéli meg, hogy egy adott közigazgatási szerv jogellenes vagy helytelen munkája veszélyeztette vagy megsértette az alkotmányos vagy törvényes jogait vagy szabadságjogait, panaszt nyújthat be az ombudsmannál.³⁵ Az ombudsman fogadja a természetes és jogi személyek által benyújtott panaszokat, és megvizsgálja azokat. Biztosítja a szükséges tájékoztatást a panasz előterjesztőjének jogaira és kötelezettségeire vonatkozóan, valamint a bírósági és egyéb eljárások megindításának lehetőségével kapcsolatban. Megvizsgálja az egyéni kérelmeket, és hatáskörében intézkedik a hátrányos megkülönböztetés megszüntetése és a megkülönböztetett személyek jogainak védelme érdekében. Az ombudsman saját kezdeményezésére eljárást indíthat az emberi jogok és szabadságjogok egyedi vagy hasonló jellegű, ismétlődő megsértésének kivizsgálása érdekében.³⁶

Mindkét fél beleegyezésével peren kívüli egyezség megkötésének lehetőségét nyújtó mediációs eljárásokat folytathat, továbbá a hátrányos megkülönböztetéssel kapcsolatban büntetőeljárást kezdeményezhet az illetékes ügyészségnél.³⁷

Az ombudsman 2012 óta ellátja a nemzeti megelőző mechanizmus feladatait is,³⁸ amelynek célja a kínzás és más kegyetlen, embertelen vagy megalázó bánásmód vagy büntetés megakadályozása minden olyan államilag felügyelt helyen, ahol a személyeket szabadságuktól megfosztják, őrizetben tartják, fogva tartják vagy befogadják, és amelyet saját akaratukból nem hagyhatnak el. Ez a gyakorlatban azt jelenti, hogy az ombudsman hivatalának ilyen minőségben eljáró munkatársai megelőző intézkedés keretében meglátogatják a börtönöket, büntetés-végrehajtási intézeteket, egyéb fogvatartási helyeket és a mentális rendellenességekkel küzdő személyek befogadására alkalmas intézményeket, a szabadságuktól megfosztott vagy szabadságukban korlátozott személyek védelme érdekében.

Hatáskörét tekintve az ombudsman a beérkezett panaszok vizsgálata és a megállapított tényállás alapján ajánlásokat, véleményeket, javaslatokat és

³⁴ Horvátországi ombudsman hivatalos honlapja. <https://www.ombudsman.hr/hr/ovlasti-i-nadleznosti/> (2021.07.27.)

³⁵ Zakon o pučkom pravobranitelju 20. cikk (1) bekezdés.

³⁶ Zakon o pučkom pravobranitelju 20. cikk (2) bekezdés.

³⁷ Zakon o suzbijanju diskriminacije 12. cikke.

³⁸ EQUINET European Network of Equality Bodies/Croatia. https://equineteurope.org/author/croatia_ombudsman/ (2021.07.25.)

figyelmeztetéseket fogalmazhat meg az állami szervek, a hatósági jogkörrel felruházott szervek, valamint a helyi és regionális önkormányzati szervek irányába.³⁹

Abban az esetben, ha az ombudsman a beérkezett panasz alapján vizsgálatot folytat, a vizsgálódáshoz szükséges információkat, adatokat, magyarázatokat, és egyéb dokumentumokat kérhet a panaszolt közigazgatási szervtől. E vonatkozásban az ombudsman határozza meg azt a határidőt, amelyen belül az adott szerv köteles eleget tenni az ombudsman kéréseinek. A panaszolt szerv köteles biztosítani a kért információk elérhetőségét, és rendelkezésre bocsátani a panasz tárgyához kapcsolódó összes adatot, dokumentumot, azaz minden szükséges segítséget meg kell adnia az ombudsmannak. Ha az adott szerv nem biztosítja a kért információkhoz való hozzáférést, vagy a kijelölt határidőn belül nem bocsátja rendelkezésre a kért adatokat és dokumentumokat, az ombudsman értesíti az adott közigazgatási szerv felügyeleti szervét.

Miután az ombudsman befejezi a vizsgálati eljárást, jelentést készít az esetről, amelyet továbbít ahhoz a szervhez, amelynek munkájához a panasz kapcsolódik, és megküldi azt a panasz előterjesztőjének is. A jelentésnek tartalmaznia kell a vizsgált eset szempontjából releváns tények és körülményeinek leírását, azok értékelését, továbbá azt, hogy a panasz előterjesztőjének alkotmányos vagy törvényes jogait veszélyeztették-e vagy megsértették-e, és ha igen, milyen módon követték el a jogok veszélyeztetését vagy megsértését. Ugyanezen jelentésben az ombudsman lehetőség szerint javaslatot tesz a panaszolt szervnek a jogok veszélyeztetésének vagy megsértésének megszüntetésére. Az ombudsman javaslatot tehet büntető-, vagy fegyelmi eljárás megindítására, ha feladatai ellátása során megállapítja, hogy a panasz előterjesztőjének jogait bűncselekmény, vétség vagy a munkafegyelmem megsértésével követték el. A panaszolt szerv köteles az ombudsmant az általa meghatározott határidőn belül tájékoztatni az ajánlásával vagy javaslatával kapcsolatban hozott intézkedésekről. Amennyiben a panaszolt szerv nem értesíti az ombudsmant a meghozott intézkedésekről, vagy nem az ajánlása vagy javaslata szerint jár el, az ombudsman értesíti a panaszolt szerv felügyeleti szervét. Ha a felügyeleti szerv a megállapított tényekről és a megtett intézkedésekről a megadott határidőn belül nem számol be, az ombudsman erről tájékoztatja a Horvát Köztársaság kormányát. Ha az állampolgárok jogait nagyobb mértékben sértik vagy veszélyeztetik, vagy elmulasztják az ajánlás vagy javaslat szerinti intézkedéseket, az ombudsman tájékoztathatja a horvát parlamentet és a nyilvánosságot.

Az ombudsman hatáskörét illetően nem hagyható figyelmen kívül tevékenységének az a gyakran hangsúlyozott jellemzője, miszerint az ombudsman nem rendelkezik olyan döntéshozatali jogkörrel, amely jogi kötőerővel bírna. Ez valójában azt jelenti, hogy az ombudsman intézkedéseit nem lehet kikényszeríteni. Az ombudsman minden erőfeszítése következmények nélkül maradhat, azokban az esetekben, amikor az alanyok, amelyeket az ombudsman figyelmeztet, figyelmen kívül hagyják az ombudsman hozzájuk intézett felhívásait.⁴⁰ A horvát ombudsman ellenőrzési jogköre tehát a közigazgatási szervek munkájában bekövetkező

³⁹ Zakon o pučkom pravobranitelju 15. cikke.

⁴⁰ Damir Aviani: Kontrola uprave putem pučkog pravobranitelja. *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu* 1/2016. 146. o.

jogellenességek vagy szabálytalanságok megállapításának jogára korlátozódik. Az ombudsman hatáskörei a parlamenttel fennálló kapcsolatából erednek, amelynek nevében tevékenykedik. Ez az oka annak is, hogy az ombudsman által gyakorolt ellenőrzés a közigazgatás feletti parlamenti ellenőrzés egyik formájának tekinthető.⁴¹ Az ombudsman tehát jogosult konstatálni az általa felügyelt szervek munkájában megállapított szabálytalanságokat és jogellenességeket, azonban a szabálytalan vagy jogellenes közigazgatási aktusokat nem helyezheti hatályon kívül, és érdemben nem bírálhatja el az adott ügyet.⁴²

Az ombudsman éves jelentést készít a horvát parlament részére. Az éves jelentésnek tartalmaznia kell az emberi jogok és szabadságjogok védelmére vonatkozó állapot elemzését és értékelését, az egyének vagy az egyes társadalmi csoportok jogainak megsértésére vonatkozó tényállások ismertetését és elemzését. Az ombudsman külön jelentéseket nyújthat be a horvát parlamentnek a hatáskörébe tartozó bizonyos kérdésekről, különösen akkor, ha az alkotmányos és a törvényes jogokat nagyobb mértékben sértik vagy veszélyeztetik. Az ombudsman, amennyiben szükségesnek tartja a hatáskörébe tartozó tényállások figyelemmel kísérése nyomán felhívhatja a horvát parlamentet az egyes törvények és egyéb jogszabályok elfogadásának és módosításának szükségességére, továbbá kezdeményezheti azon jogszabályok alkotmányossági vizsgálatát, amelyeknél a helyes alkalmazás felügyelete a hatáskörébe tartozik.

Az ombudsman részt vesz a horvát parlament munkaszervezeteinek munkájában, és részt vesz a horvát parlament ülésein, abban az esetben, ha az ombudsman hatáskörébe tartozó kérdések kerülnek napirendre. Az ombudsman felhívást intézhet a Horvát Köztársaság kormányához is, ha úgy ítéli meg, hogy törvényeket, stratégiákat, programokat vagy egyéb szabályozó eszközöket kell elfogadni az emberi jogok és szabadságjogok védelme területén. Ilyenkor az ombudsman részt vesz a hatáskörébe tartozó rendeletek kidolgozásában is.

Tekintettel arra, hogy az ombudsman intézkedései önmagukban joghatás kiváltására nem alkalmasak, a diszkriminációellenes törvény a konkrét jogsértések szankcionálását bíróság előtti eljárásra utalja, amely bírósági eljárás kezdeményezője adott esetben az ombudsman is lehet. A törvény 16. cikke kimondja, hogy azon személy, aki úgy találja, hogy hátrányos megkülönböztetés nyomán valamely joga sérült, keresetet nyújthat be az illetékes bírósághoz, és kérheti

- (a) a diszkrimináció tényének megállapítását
- (b) a jogsértő magatartás jövőbeni tanúsításának tilalmát és a jogsértő állapot megszüntetését
- (c) kártérítési igény érvényesítését
- (d) a jogsértést megállapító jogerős határozat nyilvános közzétételét.⁴³

⁴¹ Uo. 140. o.

⁴² Dario Đerda–Teodor Antić: Nadzor nad radom izvršnih i upravnih tijela jedinica lokalne samouprave u Hrvatskoj, *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu*, god. 53, 1/2016., 196. o.

⁴³ Zakon o suzbijanju diskriminacije 16. cikke.

A bíróság a fél kérelmére ideiglenes intézkedéseket is hozhat.⁴⁴ A hátrányos megkülönböztetés szankcionálására vonatkozó rendelkezéseket a diszkriminációellenes törvény szabálysértésekre vonatkozó rendelkezései fektetik le.

A törvény 21. cikke kimondja, hogy az a személy, aki azzal a céllal, hogy másokban félelmet keltsen, vagy ellenséges, megalázó vagy sértő környezetet teremtsen a másik személy számára faji hovatartozása, bőrszíne, neme, anyanyelve, vallása, politikai vagy más meggyőződése, nemzeti vagy társadalmi hovatartozása, vagyoni helyzete, szakszervezeti tagsága, családi állapota, életkora, egészségi állapota, fogyatékosága, genetikai öröksége, nemi identitása vagy szexuális irányultsága miatt, s ezáltal a másik személyt méltóságában megsérti, szabálysértés miatt 5 000,00 és 30 000,00 HRK közötti pénzbírsággal büntetendő.⁴⁵ A pénzbírság összege magasabb, ha a jogsértést önálló tevékenységet folytató személy követte el az általa végzett szakma vagy tevékenység keretében, továbbá ha a jogsértést jogi személy követte el. A szexuális jellegű megkülönböztetésen alapuló jogsértésekért kiszabható büntetést a törvény szigorúbban szankcionálja, ezekben az esetekben a kiszabható büntetési tétel felső határa 40.000 HRK.⁴⁶

Pénzbírsággal súlytandó az az állami szerv, helyi és regionális önkormányzati szerv, valamint hatósági jogkörrel felruházott szerv is, amely az ombudsman vagy a szakosodott ombudsman kérésére a hátrányos megkülönböztetéssel kapcsolatos nyilatkozatokat, adatokat és dokumentumokat az ombudsman kérésétől számított 30 napon belül nem bocsátja rendelkezésre.

A párhuzamos eljárások elkerülését célzó szabály, hogy az ombudsman nem jár el a már bírósági eljárás alá vont ügyekben, kivéve, ha az eljárás során sürgősségi intézkedésre vagy egyértelműen megállapítható hatalommal való visszaélés következik be.⁴⁷

Az ombudsman függetlenségére vonatkozó rendelkezéseket a központi ombudsmanról szóló törvény 7. cikke fekteti le. Az ombudsman munkájában önálló és független. Tilos az ombudsman munkáját bármilyen módon befolyásolni. Hatáskörének gyakorlása során az ombudsman a Horvát Köztársaság által elfogadott emberi jogokra és szabadságjogokra vonatkozó alkotmányos és törvényi rendelkezésekkel összhangban, valamint az elfogadott nemzetközi jogi aktusokkal összhangban jár el. Munkája során az ombudsman a tisztesség, az egyenlőség és a jó erkölcs elve alapján pártatlanul és a jó kormányzás normáival összhangban jár el. Az ombudsman a hatáskörébe tartozó feladatok ellátása során együttműködik a nyilvánossággal, különösen az állampolgárok jogait hirdető egyesületekkel, az akadémiai közösséggel és a médiával. Az ombudsman a hatáskörébe tartozó feladatok ellátásához tudósok, szakértők, speciális intézmények és más szervezetek segítségét kérheti.⁴⁸ A horvát ombudsman intézménye 2008-ban „A” státuszt kapott az ENSZ párizsi alapelveinek megfelelően, és 2019-ben újra akkreditálták.⁴⁹

⁴⁴ Zakon o suzbijanju diskriminacije 19. cikke

⁴⁵ Zakon o suzbijanju diskriminacije 25. cikk (1) bekezdés.

⁴⁶ Zakon o suzbijanju diskriminacije 26. cikk (1) bekezdés.

⁴⁷ Zakon o pučkom pravobranitelju 22. cikke.

⁴⁸ Zakon o pučkom pravobranitelju 7. cikke.

⁴⁹ A Bizottság közleménye az Európai Parlamentnek és a Tanácsnak a schengeni vívmányok Horvátország általi teljes körű alkalmazásának ellenőrzéséről. Brüsszel, 2019.10.22. COM (2019) 497 final. 15. o.

3. Az alapvető jogok biztosa Magyarországon-aktuális változások

A totalitárius rendszerekből átalakuló országokban az eredeti ombudsman-modelltől eltérően az ombudsmanok az emberi jogok védelmének rendszerében kaptak helyet, elősegítve a jogállami átmenetet, örködve a demokratikus értékek felett.⁵⁰ Magyarországon az 1989. évi XXXI. törvény, a rendszerváltó alkotmánymódosítás vezette be az ombudsman intézményét.⁵¹ Ezzel egyidejűleg rendelkezett arról is, hogy az Országgyűlés egyes alkotmányos jogok védelmére külön biztost választhat.⁵² Az Alkotmány 1989-es módosítását végrehajtó ombudsman-törvény⁵³ (Obtv.) megalkotására azonban egészen 1993-ig kellett várni,⁵⁴ az első országgyűlési biztosokat pedig csak további két év múlva, 1995-ben választotta meg a parlament, így az országgyűlési biztosi hivatal csak ekkor kezdte meg tényleges működését. Az általános ombudsman az állampolgári jogok országgyűlési biztosa volt, mellette pedig működött egy kisebbségi ügyi és egy adatvédelmi biztos is; mindhármuknak miniszteri besorolás járt. Az általános biztos rendelkezett egy államtitkári besorolásban tevékenykedő általános helyettesessel is.⁵⁵ Az Obtv. módosítása⁵⁶ folytán az általános helyettes tisztsége 2007-ben megszűnt, és negyedik biztosként egy új szakombudsmant, a jövő nemzedékek országgyűlési biztosát választotta meg az Országgyűlés.⁵⁷

Az alapvető jogok biztosa fennállásának során a számos törvénymódosítás és az Európai Unióba való csatlakozás folytán, továbbá az Alaptörvény hatálybalépésével újabb és újabb kérdések merültek fel az ombudsman intézményének továbbfejlesztésével kapcsolatban. A 2011-ben elfogadott Alaptörvény és az annak rendelkezéseit végrehajtó 2011-es törvény⁵⁸ alapvető jogok biztosára módosította az ombudsman intézménye megnevezését, egyúttal merőben átalakította az intézmény szerkezeti felépítését is. Az új Alaptörvény hatálybalépése szakított a korábbi Alkotmány négy külön biztosból álló rendszerével, és létrehozta az egységes ombudsmani rendszert.⁵⁹ Az állampolgári jogok országgyűlési biztosa általános hatáskörű *alapvető jogok biztosa* elnevezést viselve folytatta tevékenységét, míg a

<https://ec.europa.eu/transparency/regdoc/rep/1/2019/HU/COM-2019-497-F1-HU-MAIN-PART-1.PDF>
(2021.07.2g.).

⁵⁰ Bedő Renáta: Merre tovább? – Az ombudsman szerepváltásának kérdése. https://www.ajbh.hu/documents/10180/2491455/Bedő%20Renáta_végleges.pdf/b716d3d1-28ae-4919-a461-4b20cb23a244 (2021.07.2g.).

⁵¹ Az állampolgári jogok országgyűlési biztosáról szóló 1993. évi LIX. törvény.

⁵² Varga Zs. András: *Ombudsmanok Magyarországon*, Budapest, Rejtjel Kiadó, 2004., 55. o.

⁵³ Az állampolgári jogok országgyűlési biztosáról szóló 1993. évi LIX. törvény.

⁵⁴ 1993. évi LIX. törvény.

⁵⁵ Cservák Csaba: Az alapvető jogok biztosa nemzetközi összehasonlásban. *Polgári Szemle*, 13. évf., 4–6 szám, 2017, 261. o.

⁵⁶ Ld. a 2001. évi XC. törvényt az állampolgári jogok országgyűlési biztosáról szóló 1993. évi LIX. törvény módosításáról

⁵⁷ Varga Zs. András: *Ombudsman, ügyész, magánjogi felelősség. Alternatív közigazgatási kontroll Magyarországon. Jogtudományi monográfiák 3.* Pázmány Press, 2012., 135. o.

⁵⁸ 2011. évi CXI. törvény.

⁵⁹ Kurunczi Gábor: Az ombudsmani rendszer átalakulása és hatásai az alapjogvédelem területén, in: *Az ombudsmani rendszer és az alkotmánybíráskodás átalakulása. Tanulmányok az alapjogvédelem köréből.* Berkes Lilla–Csink Lóránt (szerk.) Pázmány Press Budapest, 2015., 161. o.

korábbi, önálló részhatáskörű szakombudsmanok közül ketten, a kisebbségi biztos és a jövő nemzedékek biztosja az alapvető jogok biztosának helyetteseként működtek tovább.⁶⁰

Az alapvető jogok biztosának intézményi alapjait lefektető, 2012. január 1-jén hatályba lépő 2011. évi CXI. törvény érintetlenül hagyta az intézmény eredeti karakterét, azaz az alapvető jogok biztosja a közigazgatás visszasságait vizsgáló és az alapvető jogokat védő független alkotmányos szerv maradt. Ugyanakkor az intézmény átalakítása jelentős változásokat is hozott. Az új jogi szabályozás szélesebb körű mandátummal ruházta fel a Biztost, amely már kifejezetten magában foglalt az emberi jogok védelmére és előmozdítására irányuló elemeket is.⁶¹

Az addig működő, általános hatáskörű és három önálló szakosított (kisebbségi, adatvédelmi, környezetvédelmi) biztosból álló ombudsman-struktúrát tehát egy főbiztosból, valamint a jövő nemzedékek érdekeinek, valamint a nemzetiségek jogainak védelméért felelős helyetteseiből álló intézmény váltotta fel. Az információs jogok érvényesülése az Alaptörvény alapján egy független hatóság, a Nemzeti Adatvédelmi és Információszabadság Hatóság ellenőrzése alá került.⁶²

Magyarországon egészen 2020. év végéig az alapvető jogokkal, a hátrányos megkülönböztetéssel kapcsolatos jogsérelmek kivizsgálására és orvoslására a bírói úton kívül több lehetőség is rendelkezésre állt. Az egyik lehetőség az alapvető jogok biztosához történő panasz benyújtása, aki többek között törvényben meghatározott hatóságok tevékenységével vagy mulasztásával felmerülő alapjogi jogsérelmeket, illetve a jogsérelem veszélyének fennállását vizsgálja ki egyedi panasz alapján vagy hivatalból.

Az ombudsmani jogvédelem mellett a másik lehetőség a hatósági típusú alapjogvédelem, amit Magyarországon 2020. végéig a 2004-ben létrehozott Egyenlő Bánásmód Hatóság látott el, amely autonóm államigazgatási szervként egyéni jogsérelmeket vizsgált és jogsértés esetén szankcionálási eszközöket is alkalmazott. Az Egyenlő Bánásmód Hatóság (EBH) létrehozását az uniós jogalkotó tette kötelezővé a faji és etnikai hovatartozástól függetlenül a személyek közötti egyenlő elbánás elvének megvalósításáról szóló 2000. június 29-i 2000/43/EK tanácsi irányelvvel. 2002-ben pedig a nemi diszkriminációra is kiterjesztették az antidiszkriminációs testület létrehozására irányuló kötelezettséget.

A fenti megosztást megtörve, a legaktuálisabb változás nyomán a 2021. január 1. napjával hatályba lépő törvénymódosítással az egyenlő bánásmód körében az ombudsman lett a nem bírói alapjogvédelem egyedüli bástyája,⁶³ugyanis ekkortól Magyarországon megszűnt az Egyenlő Bánásmód Hatóság, feladatait pedig az alapvető jogok biztosja vette át.

A jogalkotó ezt a strukturális változást azzal indokolta, hogy az alapvető jogok

⁶⁰ Varga Zs. András: *Ombudsman, ügyész, magánjogi felelősség. Alternatív közigazgatási kontroll Magyarországon. Jogtudományi monográfiák 3.* Pázmány Press, 2012., 135. o.

⁶¹ Haász Veronika: *Reaktív ombudsmanból proaktív emberi jogi biztos lett? Magyarország nemzeti emberi jogi intézményének rövid értékelése tíz év távlatából, Közjogi Szemle, 2021/2., 27. o.*

⁶² Somody Bernadette: *Ombudsman*, in: *Internetes Jogtudományi Enciklopédia* Jakab András - Fekete Balázs szerk. <https://ijoten.hu/szocikk/ombudsman> (2021.07.26.)

⁶³ Kovács Fruzsina: *Ombudsman: az egyenlő bánásmód non plus ultrája, Ars Boni, 2021. március 31.* <https://arsboni.hu/ombudsman-az-egyenlo-banasmod-non-plus-ultraja/> (2021.12.08.)

biztosa és az EBH integrálásával az egyenlő bánásmód követelményének még hatékonyabb érvényülését biztosító jogintézmény jön létre, ugyanis az egyre szélesebb spektrumban elismert emberi jogok védelme szükségessé tette az állam egymástól függetlenül működő egyes jogvédő szerveinek integrálását. A jogalkotó hangsúlyozta, hogy az országgyűlési külön biztos rendszer helyébe lépő alapvető jogok biztosa eddigi működése a biztosíték arra, hogy ez az integráció erősíti az alapjogvédelem hatékonyságát.⁶⁴

Az alapvető jogok biztosa a kínzás és más kegyetlen, embertelen vagy megalázó bánásmód vagy büntetés elleni egyezmény fakultatív jegyzőkönyve 3. cikke szerinti nemzeti megelőző mechanizmus feladatait is ellátja.⁶⁵

3.1. Az alapvető jogok biztosának kettős szerepe. Az alapvető jogok biztosa az egyenlő bánásmód sérelmét az alapvető jogok biztosának eljárásában, illetve a jogi szabályozás területén egyaránt vizsgálja. Az alapvető jogok biztosa ún. hatósági eljárást folytat le, melynek szabályait az egyenlő bánásmódról és az esélyegyenlőség előmozdításáról szóló 2003. évi CXXV. törvény, valamint az általános közigazgatási rendtartásról szóló 2016. évi CL. törvény tartalmazza. A hatósági eljárás lényegesen különbözik az alapvető jogok biztosának ombudsmani eljárásától, melynek eredményeként, ha az alapvető jogok biztosa visszásságot állapít meg, jelentésében ajánlást tesz, illetve más szervek eljárását kezdeményezheti,⁶⁶ döntése azonban jogi úton nem kikényszeríthető, szankciót közvetlenül nem alkalmazhat, jelentésével szemben pedig jogorvoslatra nincs lehetőség.⁶⁷ Lényeges különbség a két eljárás között az is, hogy a hatósági eljárás lefolytatásának határidejét jogszabály írja elő, ezzel szemben az Ajbt. szerinti ombudsmani eljárást az alapvető jogok biztosa a saját maga által megszabott ügyintézési határidőben folytatja le.⁶⁸

Az alapvető jogok biztosa immáron széles körű vizsgálati jogkörökkel rendelkezik, ami szintén újításnak számít, hiszen az eddigiek során hatósági jogkörrel nem rendelkezett, a feltárt visszásságot nem szankcionálhatta. Az EBH feladatköreinek átvételével azonban, minden korábbinál szélesebb vizsgálati és intézkedési jogkör hárul az alapvető jogok biztosára annak érdekében, hogy felléphessen az alapvető jogok, és az egyenlő bánásmódhoz fűződő jogok érvényesülése érdekében. A hatósági jogkörök átvételével az alapvető jogok biztosa kötelező jellegű határozatot hozhat és jogában áll a jogsértővel szemben szankciót kiszabni.

Az egyenlő bánásmódhoz kapcsolódó feladatok ellátásában az alapvető jogok biztosának munkáját egy külön szervezeti egység segíti, amelynek élén az egyenlő bánásmóddért felelős főigazgató áll. Ezen túlmenően, az alapvető jogok hivatalának szervezetén belül említést kell tenni a Magyarországon élő nemzetiségek jogainak védelmét ellátó biztoshelyettesről, akinek az egyenlő bánásmód szempontjából kitüntetett szerepe van. A nemzetiségi biztos kiemelt feladata, hogy figyelemmel kísérje a Magyarországon élő nemzetiségek jogainak érvényesülését, és ezzel

⁶⁴ T/13631. számú törvényjavaslat, 9.o. <https://www.parlament.hu/irom41/13631/13631.pdf> (2021.07.27.).

⁶⁵ 2011. évi CXI. törvény az alapvető jogok biztosáról 2. cikk (6) bekezdés.

⁶⁶ Ajbt. 33. cikk (1) bekezdés.

⁶⁷ Ajbt. 28. cikk (4) bekezdés.

⁶⁸ Alapvető jogok biztosának hivatalos honlapja. <https://www.ajbh.hu/ebff-hogyan-zajlik-az-eljaras> (2021.12.08.)

összefüggésben szerzett tapasztalatairól rendszeresen tájékoztatást nyújtson, illetve felhívja a nyilvánosság és az érintett intézmények figyelmét a nemzetiségeket érintő jogsértések veszélyére.⁶⁹ A nemzetiségi biztos az alapvető jogok biztosának hivatalbóli eljárás megindítását javasolhatja, valamint közreműködik az alapvető jogok biztosának vizsgálatában. Feladatainak ellátása során a nemzetiségi biztoshelyettes többek között javasolhatja, hogy az alapvető jogok biztosa az Alkotmánybírósághoz forduljon, illetve javaslatot tehet a Magyarországon élő nemzetiségek jogait érintő jogszabályok megalkotására és módosítására.⁷⁰ Ezen túlmenően különösen fontos szerepe van az alapvető jogok biztosa jövő nemzedékek érdekeinek védelmét ellátó helyettesének, akinek küldetése, hogy az Alaptörvény szellemiségével és értékrendjével összhangban biztosítsa a jövő nemzedékek érdekeinek képviselését. A zöld ombudsmanok eddigi értékelései a magyar jogtudomány szempontjából is különösen fontosnak tekinthetők, és ösztönzőleg hatnak a tudományos gondolkodásra.⁷¹ Az alapvető jogok biztosának helyettesei feladataik ellátása során elvi állásfoglalást adhatnak ki.⁷²

Tekintettel arra, hogy az EBH eljárásai átkerültek az alapvető jogok biztosának hatáskörébe, e feladatok ellátása során a Biztos közigazgatási hatósági eljárás keretében jár el. Az alapvető jogok biztosa immáron kétfajta eljárásban vizsgálhatja az egyenlő bánásmód követelményének érvényesülését: az alapvető jogok biztosáról szóló törvény és az egyenlő bánásmódról szóló törvény szerinti eljárásokban. Annak eldöntéséről, hogy melyik törvény szerinti eljárás megindítását kéri a biztostól, a beadványozó jogosult nyilatkozni. A biztos tehát ennek értelmében eljárhat közigazgatási hatósági jogkörben, valamint az egyenlő bánásmódról szóló törvény alapján. Ha a beadvány alapján mindkét eljárásfajta megindítható, az eljárás fajtájára a beadványtevő nyilatkozata mérvadó. Ha a beadványtevő nyilatkozata alapján az egyenlő bánásmódról szóló törvény szerinti eljárás megindítását kéri, a beadványt az egyenlő bánásmódról szóló törvény szerinti kérelemnek kell tekinteni. Ugyanakkor amennyiben a beadványtevő az eljárás fajtájáról nem nyilatkozik, vagy mindkét eljárás megindítását kéri, az alapvető jogok biztosának az egyenlő bánásmódról szóló törvény szerinti eljárást kell megindítania és erről a beadványtevőt 10 napon belül tájékoztatnia kell.⁷³

A törvény alapján a közigazgatási hatósági eljárás keretében hozott közigazgatási döntést az alapvető jogok biztosa az alapvető jogok biztosáról szóló törvény eljárásban nem vizsgálhatja.⁷⁴ Ugyanakkor az alapvető jogok biztosáról szóló törvény alapján folytatott eljárás nem zárja ki, hogy annak lezárását követően ugyanabban az ügyben az alapvető jogok biztosa kérelemre vagy hivatalból az egyenlő

⁶⁹ Alaptörvény 30. cikk; Ajbt. 3 cikk (2) bekezdés.

⁷⁰ 2011. évi CXI. törvény az alapvető jogok biztosáról 3. cikk (2) bekezdés.

⁷¹ Szilágyi János Ede: A magyar zöld ombudsmanok tevékenysége a géntechnológiai szabályozás tükrében, in: *Vox generationum futurorum* Tahyné Kovács Ágnes (szerk.) Budapest, Pázmány Press, 2021, 464. o.

⁷² Az alapvető jogok biztosának 1/2012. (I. 2.) számú utasítása az Alapvető Jogok Biztosának Hivatala Szervezeti és Működési Szabályzatáról 8. § (2) bekezdés a) pontja.

⁷³ 2011. évi CXI. törvény az alapvető jogok biztosáról 39/M cikk (3) bekezdés.

⁷⁴ 2011. évi CXI. törvény az alapvető jogok biztosáról 39/M cikk (5) bekezdés.

bánásmódról szóló törvény alapján járjon el.⁷⁵ Ily módon lehetővé válik, hogy ha jelentésében az egyenlő bánásmód követelményének sérelmét állapítja meg, nem csupán kötelező erővel bíró javaslatot tehesen a visszásság orvoslására, hanem egy külön eljárásban közigazgatási határozatot hozhat, amelyben szankciót is megállapíthat.

4. A horvát és a magyar szabályozás összehasonlítása

Az egyenlő bánásmód előmozdításával kapcsolatos szabályozás tekintetében a horvát és a magyar jogrendszer megoldásai között alapvető különbség mutatkozik az egyenlő bánásmód előmozdítását szolgáló intézményi keret felépítését illetően. Míg Magyarországon jelenleg az alapvető jogok biztosa egyedüli hatóságként látja el az egyenlő bánásmód hatékonyabb érvényesítését, Horvátországban az általános ügyekkel foglalkozó ombudsman mellett különböző szakosodott emberi jogi testületekkel is találkozunk. Különbség mutatkozik a tekintetben is, hogy Magyarországon 2021. január 1-jétől az alapvető jogok biztosa közigazgatási hatósági eljárás keretében jár el az egyenlő bánásmódról és az esélyegyenlőség előmozdításáról szóló 2003. évi CXXV. törvényben⁷⁶ meghatározott ügyekben, míg Horvátországban a hátrányos megkülönböztetésből fakadó jogsértések orvoslása bíróság előtt zajlik.⁷⁷ A horvátországi ombudsmanok hatásköre alapvetően a bírósági eljárás előtti szakaszra, valamint bizonyos esetekben a bírósági eljárás megindítására korlátozódik. Ezzel szemben Magyarországon az alapvető jogok biztosa közigazgatási hatósági eljárás keretében érdemi döntést hozhat az ügyben, azaz megállapíthatja a jogsértést, továbbá szankció formájában elrendelheti a jogsértő állapot megszüntetését, megtilthatja a jogsértő magatartás jövőbeni tanúsítását, elrendelheti a jogsértést megállapító jogerős határozat nyilvános közzétételét, bírságot szabhat ki, továbbá külön törvényben meghatározott jogkövetkezmenyt alkalmazhat. A horvátországi ombudsman ilyen jogosultságokkal nem rendelkezik.

Hasonlóságok, mutatkoznak ugyanakkor a klasszikus ombudsmani hatáskörök között. Az alapvető jogok biztosának és a horvátországi ombudsmanoknak egyaránt feladata, hogy az alapjogokkal kapcsolatos visszásságokat kivizsgálja és orvoslásuk érdekében általános vagy egyedi intézkedéseket kezdeményezzen. Azonosság figyelhető meg a tekintetben, hogy az alapvető jogok biztosa és a horvátországi ombudsman egyaránt a nemzetközi megelőző mechanizmus feladatait is ellátják. Mindkét országban általános szabály, hogy az egyenlő bánásmód előmozdítását szolgáló szervhez bárki fordulhat, ha megítélése szerint valamely hatóság tevékenysége vagy mulasztása a beadványt tevő személy alapvető jogát sérti vagy alapvető jogát közvetlenül veszélyezteti.

⁷⁵ Mátyás Ferenc: Januártól megszűnik az Egyenlő Bánásmód Hatóság, (2020) <https://jogaszvilag.hu/szakma/januartol-megszunik-az-egyenlo-banasmod-hatosag/> (2021.07.21.).

⁷⁶ 2003. évi CXXV. törvény az egyenlő bánásmód és az esélyegyenlőség előmozdításáról.

⁷⁷ E körben megjegyzendő, hogy a bíróságoknak Magyarországon is meghatározó szerepe lehet: személyiségi jogi, munkaügyi perekben, illetve a hatósági határozat felülvizsgálatában.

A vizsgált országok kapcsán figyelemre méltó jelenség, hogy az ombudsmani struktúrák alakulása ellentétes tendenciát követ. Míg Magyarországon az ombudsmani és az egyenlő bánásmód előmozdítását szolgáló szervek feladatait ellátó személyi kör egyre szűkebbé vált, Horvátországban az említett feladatkörök egyre több önálló szakosodott ombudsmani intézmény hatáskörébe kerültek.

A horvát és a magyar ombudsmani rendszer vizsgálata nyomán általános jelleggel megállapítható, hogy a horvátországi ombudsmani intézményrendszerrel szemben az alapvető jogok biztosa hatékonyabban érvényesítheti az intézmény céljait, hiszen érdemi ráhatással bír a hatáskörébe tartozó ügyek kimenetelére. Mindazonáltal a legújabb magyar jogvédelmi megoldás hatékonysága kapcsán számos kérdés merülhet fel. A jogalkotó által a strukturális változástól elvárható célok világosan megfogalmazódnak, azonban azon kérdés megválaszolása, hogy az új intézményi struktúra megalakulásától elvárt célok milyen mértékben valósíthatók meg, meglátásom szerint jelen pillanatban még korai, hiszen ehhez a gyakorlati tapasztalatok átfogó elemzése szükséges, s az új megoldás fennállásának első évében az erre vonatkozó átfogó következtetések levonása korainak bizonyul.

Irodalomjegyzék

- Cservák Csaba: Az alapvető jogok biztosa nemzetközi összehasonlásban. *Polgári Szemle*, 13. évf., 4–6 szám, 2017., 259–275. <https://doi.org/10.24307/psz.2017.1219>
- Damir Aviani: Kontrola uprave putem pučkog pravobranitelja, *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu* 1/2016, 139–146. <https://doi.org/10.31141/zrpf.2016.53.119.139>
- Damir Aviani: Pučki pravobranitelj Republike Hrvatske (hrvatski parlamentarni ombudsman) *Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci* 1998., vol. 19, no. 1, 85–114.
- Dario Đerđa, Teodor Antić: Nadzor nad radom izvršnih i upravnih tijela jedinica lokalne samouprave u Hrvatskoj, *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu*, god. 53, 1/2016., 165–205. <https://doi.org/10.31141/zrpf.2016.53.119.165>
- Gabriel Kucsko-Stadlmayer (ed.): *European Ombudsman-Institutions - A comparative legal analysis regarding the multifaceted realisation of an idea*, Wien, Springer, 2008. <https://doi.org/10.1007/978-3-211-72882-6>
- Gabriel Kucsko-Stadlmayer: *The Spread of the Ombudsman Idea in Europe, Back to Roots: Tracing the Swedish Origin of Ombudsman Institutions* (2009) http://www.theioi.org/downloads/34chi/Stockholm%20Conference_25.%20Back%20to%20the%20Roots_Gabriele%20Kucsko%20Stadlmayer.pdf
- Haász Veronika: Reaktív ombudsmanból proaktív emberi jogi biztos lett? Magyarország nemzeti emberi jogi intézményének rövid értékelése tíz év távlatából *Közjogi Szemle*, 2021/2., 27–33. o.
- Ivan Mećanović: Prava djeteta i njegova zaštita (Ombudsman za zaštitu prava djece) *Pravni vjesnik* 16 (1-2) 2000, 7–28. o.
- Ivan Mećanović: Pučki pravobranitelj u pravnom sustavu republike Hrvatske, *Pravni vjesnik*, 7 (1-4) 1991., 183–191. o.
- Kerekes Zsuzsa: Az ombudsman intézménye az Európai Unióban és Magyarországon, *Politikatudományi Szemle*, 1998. 1. szám. 137-148.o.
- Kovács Fruzsina: Ombudsman: az egyenlő bánásmód non plus ultrája, *Ars Boni*, 2021. március 31. <https://arsboni.hu/ombudsman-az-egyenlo-banasmod-non-plus-ultraja/> (2021.12.08.)

-
- Kurunczi Gábor: Az ombudsmani rendszer átalakulása és hatásai az alapjogvédelem területén, in: *Az ombudsmani rendszer és az alkotmánybíráskodás átalakulása. Tanulmányok az alapjogvédelem köréből.* Berkes Lilla–Csink Lóránt (szerk.) Pázmány Press Budapest, 2015., 161–183. o.
 - Linda C. Reif: *The Ombudsman, Good Governance and the International Human Rights System*, Dordrecht: Springer Science+Business Media, 2004.
 - Mátyás Ferenc: Januártól megszűnik az Egyenlő Bánásmód Hatóság, (2020) <https://jogaszvilag.hu/szakma/januartol-megszunik-az-egyenlo-banasmod-hatosag/>
 - Somody Bernadette: *Az ombudsman típusú jogvédelem*, Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2010.
 - Somody Bernadette: Hol húzódnak az ombudsman alapjogértelmezésének határai? *Jogtudományi Közöny*, 2004/10., 317–328. o.
 - Somody Bernadette: Ombudsman. In: *Internetes Jogtudományi Enciklopédia* (szerk. Jakab András - Fekete Balázs) <https://ijoten.hu/szocikk/ombudsman>
 - Szilágyi János Ede: A magyar zöld ombudsmanok tevékenysége a géntechnológiai szabályozás tükrében, in: *Vox generationum futurorum* Tahyné Kovács Ágnes (szerk.) Budapest, Pázmány Press, 2021, 455–464. o.
 - *The Institution of Ombudsman*, Parliamentary Assembly of the Council of Europe (PACE), Committee on Legal Affairs and Human Rights, Doc. 9878, 16 July 2003, <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/X2H-Xref-ViewHTML.asp?FileID=10235&lang=EN> (5.12.17).
 - Varga Zs. András: Ombudsman, ügyész, magánjogi felelősség. Alternatív közigazgatási kontroll Magyarországon. *Jogtudományi monográfiák 3.*, Pázmány Press, 2012.
 - Varga Zs. András: *Ombudsmanok Magyarországon*, Budapest, Rejtjel Kiadó, 2004.
-
-

Gondolatok az EUB „kóservágás” ügyével kapcsolatban

Marinkás György*

A jelen írás szerzője arra tesz kísérletet, hogy ismertesse és elemezze az *Európai Unió Bírósága* (EUB) 2020. december 17-én meghozott C-336-19. sz. ügyben hozott *ítéletét*, valamint a főtanácsnoki indítványt. Az EUB említett ítéletében a Bíróság – a főtanácsnok indítványával ellentétesen – az uniós joggal konformitásban állónak nyilvánította azt a tagállami szabályozást, amely „a vallási célú vágás keretében olyan kábítási eljárást ír elő, amely visszafordítható és nem alkalmas az állat halálának előidézésére.” A cikk szerzője elemzi a főtanácsnok és az EUB nagytanácsának jogértelmezésében fellelhető különbségeket és megvizsgálja, az egyes értelmezések uniós joggal való konformitását.

Kulcsszavak: vallási diszkrimináció, kóservágás, halal, rituális vágás, Európai Unió Bírósága, Emberi Jogok Európai Bírósága

Some Remarks on the 'Shechita Case' of the ECJ

The author of the current scientific article strives to introduce and analyse the European Court of Justice's (ECJ) *Centraal Israëlitisch Consistorie van België* judgement alongside with the opinion of the advocate general. In the said judgement, the ECJ – contrary to what the advocate general proposed – stated that '[the law of the European Union] must be interpreted as not precluding legislation of a Member State which requires, in the context of ritual slaughter, a reversible stunning procedure which cannot result in the animal's death.' The author of the article analyses the points where the advocate general's opinion and the Grand Chamber's judgement differ on the interpretation of EU law and analyses the conformity of the respective interpretations with EU law.

Keywords: religious discrimination, shechita, halal, ritual slaughter, Court of Justice of the European Union, European Court of Human Rights

<https://doi.org/10.32980/MJSz.2021.4.1261>

* Kutató, Mádl Ferenc Összehasonlító Jogi Intézet.

1. Bevezető gondolatok

Az Európai Unió Bírósága (EUB) 2020. december 17-én meghozott – politikai vitákat generáló – ítéletében¹ a főtanácsnok indítványában² foglaltakkal ellentétesen arra az álláspontra helyezkedett, hogy „[az uniós jogot] úgy kell értelmezni, hogy azzal nem ellentétes az olyan tagállami szabályozás, amely a vallási célú vágás keretében olyan kábítási eljárást ír elő, amely visszafordítható és nem alkalmas az állat halálának előidézésére.” Említést érdemel, hogy hasonlóan éles kritikák³ fogalmazódtak meg a *Belga Alkotmánybíróság (Grondwettelijk Hof)* nemrégiben – 2021. szeptember 30-án – hozott döntésével⁴ kapcsolatban, amelyben a taláros testület az EUB jogértelmezésével összhangban hatályában fenntartotta az előzetes kábítás nélkül végzett vágást tiltó nemzeti rendelkezést.

Az említett EUB ítélet az uniós joggal foglalkozó szakember számára azért érdekes különösképpen, mert *egyrésztől* – amint azt *Gerard Hogan főtanácsnok* a főtanácsnoki indítványában⁵ kiemelte – *az EUB ebben az ügyben elemezte először a Tanács 1099/2009/EK rendeletének*⁶ *26. cikke (2) bekezdése első albekezdésének c) pontját, illetve döntött annak érvényessége tárgyában. Másrésztől a főtanácsnoki indítvány és a Bíróság ítélete között feltűnő eltérés figyelhető meg az uniós jog értelmezése kapcsán, amely a szerző álláspontja szerint alaposabb elemzést tesz szükségessé.*

Előzetesen azt érdemes megjegyezni, hogy *az 1099/2009/EK rendelet 4. cikk (1) bekezdése révén az uniós jogalkotó az előzetes kábítással végzett vágást tekinti főszabálynak, amely alól kivételes jelleggel a rituális vágás élvez mentességet a 4. cikk (4) bekezdése értelmében.* Az 1099/2009/EK rendelet 26. cikke (2) bekezdése első albekezdésének c) pontja e kivétellel ellentétesen *kifejezetten lehetővé teszi a tagállamok számára, hogy az állatjóléti szempontoknak a vágás során minél szélesebb körű érvényesülését biztosító* – a 4. cikk (4) bekezdésében rögzített kivétel érvényesülését jellemzően korlátozó – *nemzeti szabályokat fogadjanak el.* Egy tagállam szabályozása akármelyik irányba is mozdul el az uniós jog által biztosított mozgástéren belül, szinte törvényszerű, hogy újból és újból felmerül annak kérdése, hogy az állatjóléti megfontolásokat és a vallásszabadsághoz való jogot 'mérlegre téve' hol található a kettő közötti egyensúlyi pont.

¹ A Bíróság C-336/19. sz. Centraal Israëlitisch Consistorie van België és társai ügyben 2020. december 17-én hozott ítélete, para. 96

² Gerard Hogan főtanácsnok indítványa a Bíróság C-336/19. sz. Centraal Israëlitisch Consistorie van België és társai ügyben, 2020. szeptember 10.

³ Az *Európai Rabbik Konferenciájának* elnöke szerint a tilalom a náci időköt idézi. Lásd: Jeremy Sharon, *Belgian court upholds ban on religious slaughter. The Jerusalem Post* (30 September 2021). <https://www.jpost.com/diaspora/belgian-court-upholds-ban-on-religious-slaughter-680733> [letöltve: 2021. 10. 1.]

⁴ Stephanie Romands: Brussels minister voor Dierenwelzijn legt verbod onverdoofd slachten op tafel. *De Tijd* (30 September 2021) <https://www.tijd.be/politiek-economie/belgie-brussel/Brussels-minister-voor-Dierenwelzijn-legt-verbod-onverdoofd-slachten-op-tafel/10335743> [letöltve: 2021. 10. 1.]

⁵ C-336/19. sz. ügy, főtanácsnoki indítvány, para. 13.

⁶ A Tanács 1099/2009/EK rendelete (2009. szeptember 24.) az állatok leölésük során való védelméről (EGT-vonatkozású szöveg) (HL L 303, 2009.11.18., pp. 1-30)

Jelen írás a fenti kérdésre próbál választ kapni az uniós jog értelmezése révén. Az írás bővebb változata – amelynek kézírata elérhető a *Mádl Ferenc Összehasonlító Jogi Intézet honlapján*⁷ – a szerző arra vállalkozik, hogy ismertesse azokat a történeti és vallási okokat, amelyek ismeretében jobban érthető az EUB Centraal Israëlitisch Consistorie van België ítélete által kiváltott politikai és közéleti viták hevesége. A jelen írásban a szerző mindössze utal arra, hogy a szóban forgó ítélet a zsidó vallás híveit egy olyan vallási hagyomány – a rituális vágás – gyakorlásában korlátozza, amelyet – szinte egyedüliként – az emancipáció során érintetlenül hagytak, és amely a vallásuk egyik alapvető eleme. A *kóservágás, a 'sehita' konformitása az 'európai értékekkel' egyebekben már a XIX. század vége óta része a közéleti és politikai vitáknak Európában*. Jóllehet a kóservágás betiltása mellet érvelő véleményformálók egy részét már több mint száz évvel korábban is valódi állatvédelmi megfontolások vezették, *a polémiába sajnálatos módon a kezdetektől fogva bőven vegyültek antiszemita felhangok*,⁸ különösképpen a XX. század első negyedének végén, második negyedének elején. *A történelem sötét korszakai ma is árnyat vetnek a kóser – és újonnan a halal – vágás körüli vitákra*, különös tekintettel arra, hogy az antiszemitizmus – és általában a xenofóbia – napjainkban újból erősödőben van.⁹ E folyamatok a zsidó közösségekben – érthető módon – régi félelmeket ébresztenek fel.

Az írás második felében – a fent említett heves politikai és társadalmi viták megértésének céljából – *a szerző áttekintő jelleggel ismerteti a kóser és a halal vágás teológiai és tudományos hátterét*. Utóbbi kapcsán a szerző kitér arra *egyrésztől*, hogy a kóser és a halal vágás során megkövetelt kivézetetésnek a régi időkben nem csak

⁷ Marinkás György: A kézirat hosszabb, teológiai és állatorvosi kérdéseket is tárgyaló verziója online elérhető a *Mádl Ferenc Összehasonlító Jogi Intézet honlapján* a 'Kutatás/Publikációk/2021.év/II. negyedév' menüpont alatt. A kézirat közvetlenül elérhető az alábbi linken: <http://mfi.gov.hu/wp-content/uploads/2021/10/Vallasi-diszkriminacio-megnovekedese-Europaban-es-az-arra-adott-allamivalaszok-III..pdf> [letöltve: 2021.10.4.]

⁸ Michael F. Metcalf: Regulating Slaughter: Animal Protection and Antisemitism in Scandinavia, 1880-1941, *Patterns of Prejudice*, 23 (1989) 32., 32-48. o.; Salo W. Baron, The Jewish Question in the Nineteenth Century, *Journal of Early Modern History*, 10 (1938) 1., 51-65. o.; Diego Lucci: Judaism and the Jews in the British Deists' Attacks on Revealed Religion. *Hebraic Political Studies*, 3 (2008) 2., 177-214. o.; Daniel Jütte, Tierschutz und Nationalsozialismus. Die Entstehung und die Auswirkungen des nationalsozialistischen Reichstierschutzgesetzes von 1933. *Didaktik Biologie*, 2 (2002), 167-184. o.

⁹ A szakirodalom megosztott annak kérdésében, hogy mi indukálja e növekedést: míg egyes kutatások szerint a muszlim népesség számarányának – többek között a bevándorlásból eredő – növekedése egyértelműen szerepet játszik benne, más kutatások cáfolják ezen összefüggés fennálltát. Az mindenesetre tény, hogy az *Európai Unió Alapjogi Ügynöksége* (FRA) egy 2019-es felmérése értelmében az *európai zsidó közösségek egyértelműen növekvő mértékű antiszemitizmusról számoltak be és fenyegetésként jelölték meg a muszlim vallású népesség arányának növekedését*. Utóbbi kapcsán megjegyzendő, hogy az antiszemita atrocitások elszenvetői a támadóikat döntő többségben úgy jellemezték, mint feltételezhető muszlim szélsőségeket. Lásd: FRA, Young Jewish Europeans: perceptions and experiences of antisemitism (04 July 2019). <https://fra.europa.eu/en/publication/2019/young-jewish-europeans-perceptions-and-experiences-antisemitism#TabPubKeyfindings1> [letöltve: 2021. 09. 24.]; Lásd továbbá: Annemarike Stremmelaar – Leo Lucassen: Antisemitism and Immigration in Western Europe Today. Is there a connection? The case of the Netherlands. EVZ Foundation (April 2018). <https://bisa.bbk.ac.uk/wp-content/uploads/2020/09/BBK-J5998-Pears-Institute-Reports-NETHERLANDS-COUNTRY-REPORT-180420.pdf> [letöltve: 2021.09.24.]; Scott N. Siegel: A new exodus? Explaining Jewish migration from Europe after the Cold War. *Journal of Modern Jewish Studies*, 17 (2018) 4., 416-433. o.

vallási, hanem higiéniai – a hús tartósíthatóságát növelő – okai voltak, *másrésről* arra, hogy az előzetes kábítás hatással van-e a kivéreztetés hatékonyságára. Végül, de nem utolsó sorban a szerző megvizsgálja, hogy az állat kímélete¹⁰ szempontjából van-e különbség a kábítás nélkül – ám egyéb, az állatok stressz szintjét a vágás előtt csökkenteni hivatott rendelkezések figyelembevételével – végzett kóser és a halal vágás, valamint a kábítással – ám futószalagon – végzett modern, nagyipari vágás között. A szerző ennek kapcsán arra is kitér, hogy az előzetes kábítás viszonylag nagy százalékban bizonyul sikertelennek.¹¹

Szintén az írás második felében ismerteti a szerző az *Emberi Jogok Európai Bírósága* (EJEB) és az EUB rituális vágással kapcsolatos joggyakorlatát.¹² E helyütt a szerző csak utal arra, hogy bár az EJEB 'régimotoros' az emberi jogok védelme terén, a vallásszabadság és értelmezése kapcsán csak az elmúlt negyedévszázadban munkált ki kiterjedt és precíz joggyakorlatot.¹³ Az EUB ezzel szemben az *Európai Unió Alapjogi Chartájának* (EU Charta)¹⁴ jogi kötőerővel történő felruházásától – azaz 2009-től kezdve – egészen 2017-ig nem hozott döntést a vallásszabadságot érintő kérdésekben. Jóllehet az EUB időközben pótolta e hiányosságot és több a vallásgyakorlás szabadságát érintő döntést hozott, amelyek közül három kimondottan a rituális vágással foglalkozik. A terjedelmi korlátokra tekintettel az EJEB ítélezési gyakorlatának¹⁵ vázlatos áttekintését követően az ítéletek közül

¹⁰ Részletesen lásd: Karen von Holleben et. al: Report on good and adverse practices – Animal welfare concerns in relation to slaughter practices from the viewpoint of veterinary sciences. *Dialrel Report*, 02/2010. Research done within the framework of the Dialrel Project: Religious slaughter, improving knowledge and expertise through dialogue and debate on issues of welfare, legislation and socio-economic aspects (European Union, FP6 Priority 5 "Food Quality and Safety"); Robert J. Delahunty, Does Animal Welfare Trump Religious Liberty – The Danish Ban on Kosher and Halal Butchering. *San Diego International Law Journal*, 16 (2015) 2., 341-380 o.; Temple Grandin – Joe M. Regenstein, Slaughter: Religious slaughter and animal welfare: A discussion for meat scientists. *Meat Focus International* 1994, 115-123. o. <https://www.grandin.com/ritual/kosher.slaugh.html> [letöltve: 2021. 09. 24.]; Pablo Lerner – Alfredo Mordechai Rabello: The Prohibition of Ritual Slaughtering (Kosher Shechita and Halal) and Freedom of Religion of Minorities. *Journal of Law and Religion*, 22 (2006) 1., 1-62. o.

¹¹ Martin Von Wenzlawowicz et al: Identifying reasons for stun failures in slaughterhouses for cattle and pigs: A field study. *Animal Welfare*, 21 (2012) 1., 10.7120/096272812X13353700593527; Vladimir Vecerek et al.: *The Impact of Deviation of the Stun Shot from the Ideal Point on Motor Paralysis in Cattle*. Multidisciplinary Digital Publishing Institute, 20 January 2020 <https://www.mdpi.com/2076-2615/10/2/280/pdf> [letöltve: 2021. 09. 24.]

¹² John Witte Jr. – Andrea Pin: Faith in Strasbourg and Luxembourg? The Fresh Rise of Religious Freedom Litigation in the Pan-European Courts. *Emory Law Journal*, 70 (2021) 3. 587-661. o. <https://scholarlycommons.law.emory.edu/elj/vol70/iss3/2> [letöltve: 2021. 09. 24.]; Andrea Pin – John Witte Jr.: Meet the New Boss of Religious Freedom: The New Cases of the Court of Justice of the European Union. *Texas International Law Journal*, 55 (2020) 2., 223-268. o.

¹³ E megnövekedett aktivitás egyik lehetséges magyarázata, hogy deszekularizáció zajlik, ahogyan azt Peter Berger az 1999-ben megjelent könyvében megfogalmazta. Lásd: Peter Berger, *The Desecularization of the World: The Resurgence of Religion in World Politics*. Eerdmans, Grand Rapids, 1999, 143. o.; Rosta Gergely: Szekularizáció? Deszekularizáció? Merre tart a vallási változás a világban? *Magyar Tudomány*, 180 (2019) 6., 792-803. o.; Claudia Morini: Secularism and Freedom of Religion. *Israel Law Review*, 43 (2010) 3., 611-630. o.

¹⁴ Az Európai Unió Alapjogi Chartája (HL C 326, 2012.10.26. 391-407. o.)

¹⁵ Az EJEB ítélezési gyakorlatát illetően lásd: Schanda Balázs – Csziné Schlosser Annamária: Újabb fejlemények az Európai Emberi Jogi Bíróság vallásszabadsággal kapcsolatos gyakorlatában. *Iustum Aequum Salutare*, V (2009) 2., 67-81. o.

részletesen kizárólag a jelen cikk témája szempontjából legjelentősebb EJEB ügy – a *Cha'are Shalom ve Tsedek kontra Franciaország*¹⁶ – kerül ismertetésre a cikk második felében. A cikk második felében bemutatásra kerül ezenfelül az EUB által a jelen sorok írásáig¹⁷ hozott három, a rituális vágást érintő ítéletéből a Centraal Israëlitisch Consistorie van België ügyet megelőző kettő ügy, jelesül a C-426/16. sz. *Liga van Moskeeën*¹⁸ és a C-497/17 sz. *Œuvre d'assistance aux bêtes d'abattoirs ügyek*.¹⁹

Jelen cikk azonban – a fentebb vázoltak szerint – kizárólag a C-336/19 számú ügyben hozott ítélet és a főtanácsnoki indítvány jogi szempontú elemzésével foglalkozik.

2. Az EUB C-336/19. sz. Centraal Israëlitisch Consistorie van België és társai ügy

Az ügy kiemelkedő jelentőségét – ahogyan arra a főtanácsnok is rámutatott az indítványában²⁰ – az adja, hogy a C-336/19. sz. ügy volt az első olyan eset, ahol az EUB-nak kimondottan arra kellett választ adnia, hogy (i) *az 1099/2009/EK rendelet 26. cikke (2) bekezdése első albekezdés c) pontja érvényes-e*. Továbbá, hogy a szóban forgó rendelkezés (ii) *kifejezetten felhatalmazza-e a tagállamokat arra, hogy a rendelet 4. cikkének (4) bekezdésében szereplőhöz képest az állatok leölésük során való szélesebb körű védelmének biztosítására irányuló szabályokat fogadjanak el*.

Előzetesen az a tény érdemel említést, hogy *az EU jogalkotó intézményei az előzetes kábítás mellett végzett vágást tették meg főszabályként, míg az előzetes kábítás nélkül végzett rituális vágás kivételes esetnek tekinthető az 1099/2009/EK rendelet alapján*. Másrészt az érdemel kiemelés, hogy *az állatjólét nem tekinthető az uniós jog általános elvének,²¹ helyette elfogadott értékként és közérdekként értelmezendő az EUB joggyakorlata alapján*.²² A Bíróság ezen álláspontját még az EUMSz 13. cikkének beillesztését követően is fenntartotta.²³ Ebből adódóan – ahogyan *Micaela Lottini* és *Michele Giannino* írja –, *az állatok jelenleg kettős*

¹⁶ EJEB, *Cha'are Shalom ve Tsedek kontra Franciaország* ügy, ítélet, 2000 június 27.; Az ügy elemzését lásd: Békefi Judit: *Vallásszabadság jogi szemszögből. Szombat* (2016.07.09.) <https://www.szombat.org/politika/vallasszabadsag-jogi-szemszoglobol> [letöltve: 2021.09.24.]

¹⁷ 2021 szeptembere

¹⁸ A Bíróság C-426/16. sz. *Liga van Moskeeën en Islamitische Organisaties Provincie Antwerpen VZW* és társai ügyben hozott ítélete, 2018. május 29.

¹⁹ A Bíróság C-497/17 sz. *Œuvre d'assistance aux bêtes d'abattoirs* ügyben hozott ítélete, 2019. február 26.

²⁰ C-336/19. sz. ügy, főtanácsnoki indítvány, para. 13.

²¹ A Bíróság C-189/01. sz., *Jippes* ügyben hozott ítélete, 2001. július 12.

²² Michal Bobek főtanácsnoki indítványa a C-592/14 sz., *European Federation for Cosmetic Ingredients k. Secretary of State for Business, Innovation and Skills* ügyben, 2016. március 17, paras. 20-21; A Bíróság C-355/11 sz. *G. Brouwer* ügyben hozott ítélete, 2012. június 14.

²³ *Micaela Lottini* – *Michele Giannino*: *Slaughtering without Pre-Stunning and EU Law on Animal Welfare: The Particular Case of Organic Production*. *European Food and Feed Law Review*, 14 (2019) 6., 502-511. o.

státusszal bírnak az uniós jogban: egyrészről: érző lényeknek tekinthetők, amely alapján korlátozott jogi védelem illeti meg őket. Másrészről árúnak minősülnek, mivel pénzbeli értékkel bírnak, és tranzakció tárgyát képezhetik.²⁴ – Hasonlóképpen, mint a magyar törvényi szabályozásban.²⁵

A Centraal Israëlitisch Consistorie van België ügy kiinduló pontja az 1986. augusztus 14-én a flamand régió törvényhozása által elfogadott „az állatok védelméről és kíméletéről szóló törvényt”²⁶ módosító, 2017. július 7-én elfogadott és 2019. január 1-én hatályba lépett rendelet (a továbbiakban: a megtámadott rendelet) *belga alkotmánybíróóság (Grondwettelijk Hof)* általi felülvizsgálata volt. A törvény 16. cikk (1) bekezdésének első albekezdése a módosítást megelőzően azt a kötelezettséget írta elő, hogy (i) a vágásra csak az állat elkábítását követően, illetve (ii) vis maior esetén a legkevesebb fájdalmat okozó módon kerülhet sor. A szóban forgó cikk (2) bekezdése ugyanakkor pontosította, hogy ettől eltérően, ez a kötelezettség nem vonatkozik „a vallási szertartások által előírt vágásra”. *Az említett módosító rendelet a flamand régió vonatkozásában megszüntette ezt a kivételt.* A módosított törvény 15. cikk (2) bekezdése értelmében az állatok vallási szertartásokhoz megkövetelt különleges módszerekkel történő levágása során a kábításnak visszafordíthatónak kell lennie, és a kábítás nem okozhatja az állat halálát.²⁷

A jogalkotó szándékát *a rendelet előkészítő anyagai alapján* érdemes megvizsgálni. E dokumentumok világossá teszik, hogy *a reform célja az volt, hogy a törvényi szabályozás egyszerre biztosítsa, az állatok fölösleges szenvedéstől való megkímélését és a vallási előírások lehető legteljesebb körű tiszteletben tartását.* E helyütt érdemes emlékeztetni a kóser és a halal vágás közötti lényeges eltérésre: *míg a kóservágás esetén az állat bármiféle előzetes kábítása egyértelműen és egységesen tiltott, az iszlám jogtudósok megosztottak a kérdést illetően.*²⁸ E megosztottságnak két oka van: (i) az iszlám egyház kevésbé centralizált volta²⁹ és az a tény, hogy (ii) *az előzetes kábítás tilalmáról az iszlám semmilyen tilalmat nem*

²⁴ Katy Sowery: Sentient beings and tradable products: The curious constitutional status of animals under Union law. *Common Market Law Review*, 55 (2018) 1., 55-59. o.; See also: Rudolf Geiger – Daniel Erasmus Khan – Michael Kotzur (eds.): *European Union Treaties*. (München: C.H.Beck Hart: 2015) 225. o.

²⁵ Az állatok a magyar törvényi szabályozás (2013. évi V. törvény 5:14 § (3) bekezdés) értelmében dolognak számítanak: „A dologra vonatkozó szabályokat az állatokra a természetüknek megfelelő eltéréseket megállapító törvényi rendelkezések figyelembevételével kell alkalmazni.” Ennek dogmatikai vetületeit részletesen lásd: Szilágyi János Ede: VII. fejezet: Állatvédelmi jog. In: *Környezetjog II. kötet. Tanulmányok a környezetjogi gondolkodás köréből* (szerk: Szilágyi János Ede). Miskolc, Novotni Kiadó, 129-130.o.

²⁶ Wet betreffende de bescherming en het welzijn der dieren (Belgisch Staatsblad, 3 December 1986. p. 16382)

²⁷ C-336/19. sz. ügy, ítélet paras. 11-12

²⁸ Mustafa M. Farouk et al.: Halal and Kosher Slaughter Methods and Meat Quality: A Review. *Meat Science*, 98 (2014) 3., 505-519. o. ISSN 0309-1740; Lásd továbbá: Antonio Cuccurese et al.: Acceptability of Electrical Stunning and Post-Cut Stunning Among Muslim Communities: A Possible Dialogue. *Society & Animals*, 21 (2013) 5., 443-458. o. 10.1163/15685306-12341310.

²⁹ Lásd: Benyusz Márta – Pék Erzsébet – Marinkás György: Vallási diszkrimináció megnövekedése Európában és az arra adott állami válaszok I. Vallásszabadság a nyugat-európai állam-egyház modellekben. *Miskolci Jogi Szemle*, 15 (2020) 2., 148-173. o.

rögzít. Így amíg egyes iszlám jogtudósok arra az álláspontra helyezkednek, hogy az előzetes kábítás nem megengedett – mivel álláspontjuk szerint az előzetes kábítás esetén kétséges, hogy az állat halálát tisztán a kivérzés okozza és a kivérzés hatékonysága is kérdéses – addig mások szerint *az állat szenvedésének csökkentése egyenesen az iszlám által előírt kötelesség*.³⁰ A tudományos tények³¹ és a vallási előírások figyelembe vételével a jogalkotó választása az elektromos árammal történő kábításra, az ún. *elektronarkózisra*³² esett. *A szóban forgó kábítási módszer ugyanis nem okoz maradandó károsodást az állatban, a kiváltott hatás teljes mértékben visszafordítható: amennyiben az állat torkát időközben nem vágják el, az állat magához tér. Amennyiben pedig megtörténik a torok elvágása, úgy az állat halálát a kóser és a halal vágás szabályaival összhangban az állat kivérzése okozza, amelynek a hatékonysága – amint arra a jogalkotó rámutat – nem romlik az elektronarkózis eredményeként.*³³

Az alapügy felperesei által a Grondwettelijk Hof elé terjesztett kérelmükben előadott érvelést a főtanácsnok³⁴ öt pontban ismertette: (i) „A flamand jogalkotó megsértette az egyenlőség elvével és a hátrányos megkülönböztetés tilalmával összefüggésben értelmezett 1099/2009/EK rendeletet, mivel a zsidó és iszlám hívőket megfosztja az 1099/2009/EK rendelet 4. cikkének (4) bekezdésében szabályozott azon garanciától, amely szerint a rituális vágások nem tehetők függővé az előzetes kábításra vonatkozó feltételtől.” Ezen érvek további erősítéseként arra is hivatkoztak, hogy – állításuk szerint – az 1099/2009/EK rendelet 26. cikkének (2) bekezdésével ellentétesen a flamand törvényhozás nem tájékoztatta előzetesen és megfelelő időben az Európai Bizottságot a tervezett módosításról. (ii) „A flamand törvényhozás megsértette a vallásszabadságot, mivel a zsidó és iszlám hívők számára lehetetlenné teszi egyfelől azt, hogy a vallásuk előírásainak megfelelően vágjanak le állatokat, másfelől pedig azt, hogy az e vallási előírásoknak megfelelően levágott állatokból származó húst szerezzenek be.” (iii) „Álláspontjuk szerint a

³⁰ Az iszlám előírása ennek kapcsán a *17. hadiszben* található, amely a zsidó megfelelőjével ellentétben expressis verbis rögzíti az állat kíméletnek követelményét: „[...] ha állatot vágtok, akkor szépen vágjátok le, élesítsétek meg késeiteket, és könnyítsetek állatokon levágásakor!” Shubail Mohamed Eisa: *An-Nawawi által gyűjtött Negyven hadisz. Fordítás és magyarázat*. Magyarországi Muszlimok Egyháza, 2008

³¹ Mustafa M. Farouk et al.: Halal and Kosher Slaughter Methods and Meat Quality: A Review. *Meat Science*, 98 (2014), Issue 3, 505-519. o. ISSN 0309-1740; A magyar nyelvű szakirodalmat illetően lásd: Bartosiewicz László – Csiky Gergely – Gyarmati János: Animal Welfare, Ethology and Housing Systems, 4 (2008) 3., 133 o.; Bartosiewicz László: Szívszorító hasonlóságok. *Gondolatok a rituális állatvágás kapcsán. Ókor: folyóirat az antik kultúrákról*, 13 (2014) 3., 77-81. o.; Berényi Máttyás: *A haszonállatok halal vágása, a rituális vágás élelmiszer-biztonsági kérdései, hatása a húsmínőségre*. PhD értekezés. Debrecen, 2014, 63. o.

³² A módszer leírását lásd: Végh Ákos: *Állatokon végzett jólléti vizsgálatok és az elektromos kábítás mutatóinak összefüggései sertéseken*. PhD értekezés. Budapest, 2016, 73. o.

³³ A szerző e helyütt látja indokoltnak emlékeztetni arra az *Európai Élelmiszerbiztonsági Hatóság* (EFSA) által rögzített tényre, miszerint az állat „teljes kivéreztetése” nem lehetséges tudományos értelemben, ugyanis a folyamat során mindig marad vér az állat ereiben. Lásd: EFSA, The welfare aspects of the main systems of stunning and killing applied to commercially farmed deer, goats, rabbits, ostriches, ducks, geese and quail. *The EFSA Journal* (2006) 326, 1-18. o.; EFSA, Welfare aspects of the main systems of stunning and killing the main commercial species of animals. *The EFSA Journal*, 45 (2004), 1-29. o.

³⁴ C-336/19. sz. ügy, főtanácsnoki indítvány, para. 34

flamand törvényhozás megsértette az állam és az egyház szétválasztásának elvét, mivel a megtámadott rendelet rendelkezései állítólagosan előírják a vallási szertartások végrehajtásának módját.” (iv) „A flamand törvényhozó megsértette a munkához és a foglalkozás szabad megválasztásához való jogot, a vállalkozás szabadságát, az áruk szabad mozgását és a szolgáltatásnyújtás szabadságát. A felperesek álláspontja szerint a vallásos hentesek számára lehetetlenné teszi foglalkozásuk gyakorlását [...] és [...] torzítják a versenyt [a törvény területi hatálya alá tartozó] régiók és az Európai Unió más olyan tagállamában található vágóhidak között, amelyben megengedett az állatok kábítás nélkül történő levágása.” (v) „A flamand törvényhozó megsértette az egyenlőség elvét és a hátrányos megkülönböztetés tilalmát.” A felperesek szerint *egyrészt*, „mert objektív indok nélkül azonos bánásmódban részesítik a zsidó és iszlám hívőket azokkal a személyekkel szemben, akikre nem vonatkoznak az élelmiszerekkel kapcsolatos különleges vallási előírások.” *Másrészt*, „mivel objektív indok nélkül eltérő bánásmódban részesítik azokat a személyeket, akik vadászati vagy horgászati tevékenység vagy kártevők elleni védekezés során ölnek le állatokat, és azokat a személyeket, akik a hagyományos vallási szertartások által előírt különleges vágási módszerek szerint ölnek le állatokat.”³⁵

A flamand és a vallon kormány ezzel szemben arra az álláspontra helyezkedett, hogy az 1099/2009/EK rendelet 26. cikke (2) bekezdése első albekezdésének c) pontja kifejezetten felhatalmazza a tagállamokat arra, hogy eltérjenek e rendelet 4. cikkének (4) bekezdésében foglalt rendelkezésektől.

A Grondwettelijk Hof az eljárás felfüggesztése és előzetes döntéshozatali eljárás kezdeményezése mellett döntött. *A tagállami bíróság három kérdést terjesztett a Bíróság elé.*³⁶

[1] Úgy kell-e értelmezni az [1099/2009 rendelet] 26. cikke (2) bekezdése első albekezdésének c) pontját, hogy megengedett a tagállamok számára, hogy – az e rendelet 4. cikkének (4) bekezdésében szabályozott kivételtől eltérve és az állatok kíméletének javítása céljából – olyan rendelkezéseket fogadjanak el, mint amelyeket a [megtámadott rendelet] előír, amelyek egyfelől előírják az állatok kábítás nélkül történő levágásának – vallási szertartás keretében végzett vágásra is vonatkozó – tilalmát, másfelől pedig olyan alternatív kábítási módszert léptetnek hatályba a vallási szertartás keretében végzett vágásra vonatkozóan, amelyek úgy vannak kialakítva, hogy a kábításnak visszafordíthatónak kell lennie, és az nem idézheti elő az állat halálát?

[2] Az előzetes döntéshozatalra előterjesztett első kérdésre adandó igenlő válasz esetén: ellentétes-e [a Charta] 10. cikkének (1) bekezdésével az 1099/2009 rendelet 26. cikke (2) bekezdése első albekezdésének c) pontja az előzetes döntéshozatalra előterjesztett első kérdés szerinti értelmezés esetén?

[3] Az előzetes döntéshozatalra előterjesztett első kérdésre adandó igenlő válasz esetén: ellentétes-e [a Charta] 20., 21. és 22. cikkével az 1099/2009

³⁵ Említést érdemel, hogy hasonló érvelés a skandináv országok által a számi őslakos népek számára garantált kivételek kapcsán is felmerült.

³⁶ C-336/19. sz. ügy, ítélet, para. 32

rendeletnek a 4. cikke (4) bekezdésével összefüggésben értelmezett 26. cikke (2) bekezdése első albekezdésének c) pontja az előzetes döntéshozatalra előterjesztett első kérdés szerinti értelmezés esetén, mivel a bizonyos vallási szertartások által előírt különleges vágási módszereknek alávetett állatok tekintetében csupán feltételekhez kötött kivételt írtak elő az állat kábítására vonatkozó kötelezettség alól (a 26. cikk (2) bekezdésével összefüggésben értelmezett 4. cikk (4) bekezdése), míg állatoknak vadászati, horgászati tevékenység, kulturális vagy sportesemények során történő leölésére vonatkozóan a rendelet preambulumbekendéseiben megjelölt okokból olyan rendelkezéseket írtak elő, amelyek szerint e tevékenységek nem tartoznak a rendelet alkalmazási körébe, illetve az állat leölése során történő kábítására vonatkozó kötelezettség hatálya alá (az 1. cikk (1) bekezdésének második albekezdése és (3) bekezdése)?”

A főtanácsnok az indítványában – az EUB kifejezett kérésére – kizárólag az első két kérdést elemezte és – saját mérlegelési jogkörében – az első két kérdés közötti szerves kapcsolatra tekintettel azokat együttesen válaszolta meg.³⁷

A főtanácsnok az előzetes megjegyzéseiben két fontos megállapítást tett: (i) cáfolta a felperesek azon állítását, hogy a belga törvényhozó nem tájékoztatta előzetesen és megfelelő időben az Európai Bizottságot. (ii) A C-243/19 sz. *A. kontra Veselibas Ministrija* ügyben³⁸ általa jegyzett főtanácsnoki indítványában írottakra, illetve az EJEB joggyakorlatára³⁹ emlékeztetve Gerard Hogan főtanácsnok arra az álláspontra helyezkedett, hogy „a világi bíróság nem dönthet a vallási ortodoxia kérdésében.”⁴⁰ Amint a főtanácsnok írta: „elegendő megemlíteni, hogy az iszlám és a zsidó hitnek egyaránt jelentős számú olyan követője van, aki az állat kábítás nélküli levágását egy szükségszerű vallási szertartás alapvető aspektusának tekinti.”⁴¹

A főtanácsnok az ügy érdemének vizsgálata során először az 1099/2009/EK rendelet 4. cikk (1) (4) bekezdését vetette alá elemzésnek. Ennek során idézte az EUB korábbi joggyakorlatát.⁴² A *Liga van Moskeeën* ügy kapcsán arra emlékeztetett, hogy az EUB ítélezési gyakorlata értelmében az EU Charta gondolat-, lelkiismeret- és vallásszabadságot védelemben részesítő 10. cikk (1) bekezdésében szereplő 'vallás' fogalma tágran értelmezendő, azaz magában foglalja mind a *forum internumot*, azaz a meggyőződés meglétének a tényét, mind pedig a *forum externumot*, azaz a vallási hit nyilvános kifejezésre juttatását.⁴³ Minderre tekintettel a fent említett ügyben az EUB arra a következtetésre jutott, hogy az EU Charta 10. cikk (1) bekezdésének a hatálya kiterjed az 1099/2009/EK rendelet 4. cikkének (4) bekezdése szerinti, a vallási szertartások által előírt különleges vágási módszerekre, mint amelyek a vallási hit nyilvános kifejezésre juttatásának részeként

³⁷ C-336/19. sz. ügy, főtanácsnoki indítvány, paras. 43, 45

³⁸ Gerard Hogan főtanácsnoki indítványa a C-243/19. sz. ügyben, 2020. április 30, para. 5

³⁹ „[...] az állam e bíróság ítélezési gyakorlatában meghatározott semlegességi és pártatlansági kötelezettsége [...] összeegyeztethetetlen a vallási hiedelmek jogosságának vizsgálatával kapcsolatos bármilyen állami jogkörrel.” Lásd: EJEB, *Vartic k. Románia*, ítélet, 2014. március 17., para. 34

⁴⁰ C-336/19. sz. ügy, főtanácsnoki indítvány, para. 47

⁴¹ C-336/19. sz. ügy, főtanácsnoki indítvány, para. 47

⁴² C-336/19. sz. ügy, főtanácsnoki indítvány, paras. 50-59 és az ott idézett EUB joggyakorlat.

⁴³ A *forum internum* és *externum* közötti különbséget illetően részletesen lásd: Morini i.m. 2010

értelmezendők. Ugyanakkor – amint arra a főtanácsnok emlékeztetett – a *Liga van Moskeeën* ügyben az EUB által tett megállapítások alapján a rendelet 4. cikkének (1) bekezdésével összhangban a (4) bekezdés hatálya alá tartozó vágás esetében „előírhatók olyan, az alkalmazásukat illetően semleges és hátrányos megkülönböztetéstől mentes műszaki feltételek vagy előírások, amelyek a leölés időpontjában az állat szenvedésének minimalizálására [...] irányulnak.”⁴⁴ Mindezzel összhangban van az EUB az *Œuvre d'assistance* ügyben hozott ítélete,⁴⁵ amelyben a Bíróság arra az álláspontra helyezkedett, hogy „az 1099/2009 rendelet 4. cikkének (4) bekezdésében szereplő eltérés nem halad[hat]ja meg azt a mértéket, amely a vallásszabadság tiszteletben tartásának biztosításához feltétlenül szükséges.”⁴⁶

A főtanácsnoki indítvány különösen értékes – és így külön kiemelését érdemlő – része⁴⁷ az, amelyben a főtanácsnok felhívja a figyelmet az 1099/2009/EK rendelet 4. cikk (1) bekezdése és a (4) bekezdés szövegezéséből eredő jogértelmezési bizonytalanságra. Míg előbbi a főtanácsnok szerint „szigorú megfogalmazást” alkalmaz, addig a (4) bekezdésében szereplő „a vallási szertartások által előírt különleges vágási módszereknek alávetett állatokra” kifejezés „az eltérést nem köti semmilyen konkrét vagy különös korláthoz, azt a követelményt leszámítva, hogy a szóban forgó vágást vallási szertartás írja elő, és azt vágóhídon kell elvégezni.” Következésképpen a (4) bekezdés szövegezése „homályos, így tág értelmezést tesz lehetővé az állatok jóllétének rovására.” – A Bíróság ítélete mindezen hiányosságot figyelmen kívül hagyja.

Az ügy érdemének főtanácsnok általi vizsgálata során a második – részletesebb elemzésnek alávetett rész – az 1099/2009/EK rendelet 26. cikk (2) bekezdés első albekezdésének C) pontja volt. A szóban forgó jogszabályhely lehetővé teszi, hogy a tagállamok olyan nemzeti szabályokat fogadjanak el, amelyek célja az e rendeletben foglaltaknál nagyobb fokú védelem biztosítása az állatoknak a leölés időpontjában, többek között az állatoknak a 4. cikk (4) bekezdése szerinti levágása és a kapcsolódó műveletek során. Amint arra a főtanácsnok emlékeztetett: „[a szóban forgó jogszabályhely] általános megfogalmazása nem értelmezhető akként, hogy az kiüresíti a 4. cikk (4) bekezdésének különös rendelkezéseit.”⁴⁸ A főtanácsnok felhívta a figyelmet, hogy a szigorúbb nemzeti szabályozás elfogadásának feltétele, hogy „a szóban forgó vallási szertartás 'lényege', nevezetesen a vallási célú vágás nem sérül.”⁴⁹ A főtanácsnok az indítványában példákat is sorol a megengedhető korlátozásokra, amelyek a következők: (i) képzett állatorvos jelenlétének előírása, (ii) a levágás e különleges formáját végző személy megfelelő képzettségére vonatkozó előírás, illetve (iii) a használt kés fajtájára, méretére és élességére vonatkozó szabályok. A főtanácsnok szerint az állatok kábítás nélkül történő levágásnak tilalma azonban nem tekinthető ilyen intézkedésnek. A főtanácsnoki

⁴⁴ C-336/19. sz. ügy, főtanácsnoki indítvány, para. 58 és az ott hivatkozott *Liga van Moskeeën* ügy (C-426/16. sz. ügy) 56. pontja

⁴⁵

⁴⁶ C-336/19. sz. ügy, főtanácsnoki indítvány, para. 58 és az ott hivatkozott *Œuvre d'assistance* ügy (C-497/17. sz. ügy), para. 48-50 pontja

⁴⁷ C-336/19. sz. ügy, főtanácsnoki indítvány, paras. 60-65

⁴⁸ C-336/19. sz. ügy, főtanácsnoki indítvány, para. 67

⁴⁹ C-336/19. sz. ügy, főtanácsnoki indítvány, para. 72

*vélemény addig világos és koherens logikája e ponton megbicsaklani látszik: a főtanácsnok adós marad annak megindokolásával, hogy az állatok kábítás nélküli levágásnak tilalmát miért nem tartja megengedhetőnek az uniós jog alapján.*⁵⁰ Ehelyett a főtanácsnoki indítvány 76. pontja alapján az olvasónak be kell érnie annyival, hogy a főtanácsnok szerint „nem vezet eredményre az azzal kapcsolatos találgatás, hogy a tagállamok milyen típusú intézkedéseket fogadhatnak el jogszerűen” illetve, hogy „a Bíróságnak nem feladata, hogy tanácsadói véleményt adjon e kérdésben.”⁵¹ Ez utóbbit már a főtanácsnoki indítvány 47. pontjában tett kijelentés is előrevetítette, miszerint „a világi bíróság nem dönthet a vallási ortodoxia kérdésében.” Gondolatait összefoglalva, a főtanácsnok az indítványának 76. pontjában kijelentette, hogy „Egyszerűen elegendő megjegyezni, hogy e jogkör nem terjed ki a kábítás nélküli, vallási célú vágás megtiltására, ahogyan azt a flamand jogalkotó a jelen eljárásban előirányozta.”

A jelen cikk írója szerint a főtanácsnok e helyütt egyszerűen lesöpörte az asztalról a visszafordítható előzetes kábítással végzett vágás mellett szóló tudományos érveket arra hivatkozva, hogy vallási kérdésekben világi bíróság nem dönthet. Jóllehet a cikk írója is úgy véli e kérdéseket elsősorban társadalmi és politikai vita keretében kell eldönteni, amennyiben azonban az ügy a bíróság elé kerül, a bírák – és adott esetben a főtanácsnok – nem tehetik meg, hogy megtagadják az ügy lényegi részének elbírálását. Azonban még ennél is súlyosabb problémaként értékeli a szerző, hogy *a főtanácsnok önkényesen szelektált az uniós jogi rendelkezések között és önkényesen értékelte azokat a mérlegelés során.* A főtanácsnok – amint arra a *Eurogroup for Animals*⁵² által jegyzett *Amicus Curiae Brief* is felhívja a figyelmet – a következtetései megformálása során nem vette figyelembe, hogy az állatok rituális szabályok szerinti levágása terén *az uniós jogalkotó szándékosan csak részleges harmonizációt hajtott végre.* Ezt támasztja alá az EUMSZ. 13. cikke által rögzített kitétel miszerint „[...] a tagállamok teljes mértékben figyelembe veszik az állatok, mint érző lények kíméletére vonatkozó követelményeket, miközben tiszteletben tartják a tagállamok – különösen a vallási szertartásokra, kulturális hagyományokra és regionális örökségre vonatkozó – jogszabályi vagy közigazgatási rendelkezéseit és szokásait [...]” Továbbá az 1099/2009/EK rendelet (18) preambuláris bekezdés értelmében is bizonyos szintű szubszidiaritás marad a tagállamoknál az állatok levágására vonatkozó intézkedések bevezetése kapcsán. A rendelet 26. cikk (2) bekezdés c) pontja értelmében a tagállamok „elfogadhatnak olyan nemzeti szabályokat, amelyek célja az e rendeletben foglaltaknál nagyobb fokú védelem biztosítása az állatoknak a leölés időpontjában: [...] az állatoknak a 4. cikk (4) bekezdése szerinti levágása és *a kapcsolódó műveletek*⁵³ során.” Utóbbit a rendelet 2. cikk b) pontja úgy definiálja, mint: „olyan műveletek, amelyeket a leöléssel összefüggésben, annak helyszínén végeznek el úgy, mint az állatok kezelése,

⁵⁰ Azt illetően már valamivel részletesebb indokolást ad a főtanácsnok, hogy a kóser és halal szabályoknak megfelelő hús behozatalának korlátozatlansága – az EJB Cha'are Shalom ítéletében rögzítettekkel szemben – miért nem megfelelő garancia a vallásgyakorlás szabadságának érvényesülése vonatkozásában. Lásd C-336/19. sz. ügy, főtanácsnoki indítvány, paras. 82-87

⁵¹ C-336/19. sz. ügy, főtanácsnoki indítvány, para. 76

⁵² Eurogroup for Animals: i.m. 4-5. o.

⁵³ Kiemelés a szerzőtől

elhelyezése, féken tartása, *elkábítása*⁵⁴ és elvéreztetése.”

E hiányosságok különösen fájók arra való tekintettel, hogy – amint azt a szerző fentebb említette – a főtanácsnoki indítvány több értékes megállapítást is tartalmaz, ideértve az 1099/2009/EK rendelet szövegezésében fellelhető – az állatvédelmi szempontok érvényesülését hátrányosan érintő – inkonzisztenciákat. További hiányosság, hogy bár *a főtanácsnok az indítványban maga is felismeri és elismeri az EUMSZ. 13. cikkéből eredő tagállami jogokat és kötelezettségeket, helytelen következtetéseket von le azokból.* Amint a főtanácsnok írja: „az 1099/2009 rendelet 4. cikkének (1) bekezdése a rendelet sarokköve, amely tükrözi és konkrétan kifejezi az Unió és a tagállamok EUMSZ 13. cikk első részén alapuló azon *egyértelmű kötelezettségét*,⁵⁵ hogy teljes mértékben figyelembe vegyék az állatok mint érző lények kíméletére vonatkozó követelményeket [...]” illetve, hogy „[...] az uniós jogalkotónak valódi súllyal és jelentőséggel kell felruháznia az állatok jóllétének az EUMSZ 13. cikk által előírányzott védelmét.”⁵⁶

A fenti bekezdésben írottakkal ellentétesen a főtanácsnok a Bíróságnak tett javaslatában arra a következtetésre jutott, hogy: „Az állatok leölésük során való védelméről szóló, 2009. szeptember 24-i 1099/2009/EK tanácsi rendelet 26. cikke (2) bekezdése első albekezdésének az e rendelet 4. cikkének (1) és (4) bekezdésével összefüggésben értelmezett c) pontját – az Európai Unió Alapjogi Chartájának 10. cikkére és az EUMSZ 13. cikkre tekintettel – úgy kell értelmezni, hogy a tagállamok nem fogadhatnak el olyan szabályokat, amelyek egyfelől előírják az állatok kábítás nélkül történő levágásának – vallási szertartás keretében végzett vágásra is vonatkozó – tilalmát, másfelől pedig olyan alternatív kábítási módszereket léptetnek hatályba a vallási szertartás keretében végzett vágásra vonatkozóan, amelyek a kábítás visszafordítható jellegén és azon a feltételen alapulnak, hogy a kábítás nem idézheti elő az állat halálát.”⁵⁷

A Bíróság a főtanácsnok által vizsgált első két kérdés kapcsán teljesen ellentétes végkövetkeztetést vont le, jelesül arra az álláspontra helyezkedett, hogy: „Az állatok leölésük során való védelméről szóló, 2009. szeptember 24-i 1099/2009/EK tanácsi rendelet 26. cikke (2) bekezdése első albekezdésének az EUMSZ 13. cikkel és az Európai Unió Alapjogi Chartája 10. cikkének (1) bekezdésével összefüggésben értelmezett c) pontját úgy kell értelmezni, hogy azzal nem ellentétes az olyan tagállami szabályozás, amely a vallási célú vágás keretében olyan kábítási eljárást ír elő, amely visszafordítható és nem alkalmas az állat halálának előidézésére.”⁵⁸

Tekintettel arra, hogy az eltérő döntés alapvetően a főtanácsnok által is felhozott érvek eltérő súlyozásán alapul, a szerző e helyütt a szóban forgó különbségek ismertetésére épít.

Az egyik különbség, hogy *a Bíróság nagyobb hangsúlyt fektetett* – az EUMSZ 13. cikkével együtt olvasott – *EU Charta 52. cikkének (1) és (3) bekezdésében rögzítettek*

⁵⁴ Kiemelés a szerzőtől

⁵⁵ Kiemelés a szerzőtől

⁵⁶ C-336/19. sz. ügy, főtanácsnoki indítvány, para. 52

⁵⁷ C-336/19. sz. ügy, főtanácsnoki indítvány, para. 88

⁵⁸ C-336/19. sz. ügy, ítélet, para. 96

értvényesülésére. A Bíróság e helyütt a Gebhard-tesztet⁵⁹ alkalmazta. Amint a Bíróság rámutatott: (i) a vallás kifejezésre jutásához való jog gyakorlásának a jelen ítélet 55. pontjában leírt korlátozását az EU Charta 52. cikk (1) bekezdése értelmében vett törvény írja elő. (ii) A vallási célú vágásra vonatkozó nemzeti szabályozás az állat előzetes kábításának kötelezettsége mellett azt is megköveteli, hogy a kábításnak visszafordíthatónak kell lennie és nem okozhatja az állat halálát. Mindez a Bíróság értékelésében azt jelenti, hogy az ilyen nemzeti szabályozásból eredő beavatkozás csupán az említett vágásból álló sajátos szertartás szerinti cselekmény egyik aspektusát korlátozza, de nem tiltja meg azt. Következésképpen a rendelkezés tiszteletben tartja az EU Charta 10. cikkének lényeges tartalmát. (iii) Az EUB álláspontja szerint a flamand jogalkotó szándéka, azaz az állatok fölösleges szenvedéstől való megvédése és a jólétük védelme – az EUB szóhasználatában az állatok kímélete –, mind a Bíróság ítélezési gyakorlata,⁶⁰ mind az EUMSz. 13. cikke alapján az Unió által elismert, általános érdekű célkitűzés. (iv) Az EUB szerint a flamand törvény megfelel az arányosság követelményének. Ez utóbbi állítást a Bíróság több szempont alapján tartja megalapozottnak: (iv/a) a fentebb kifejtettek szerint az EU Charta 52. cikk (3) bekezdése értelmében az EJEE rendelkezései megfelelően figyelembe veendőek. Amint arra az EUB emlékeztet, az EJEB joggyakorlata⁶¹ alapján az állam az EJEE 9. cikkének alkalmazási körében főszabály szerint széles mérlegelési jogkörrel rendelkezik. A mérlegelési jogkör 'szélessége' azonban nem kizárólag az EJEB joggyakorlatából adódik, hanem abból is, hogy Unió szinten nem létezik egyértelmű konszenzus az 1099/2009/EK rendelet által szabályozott tárgykör vonatkozásában. Az uniós jogalkotó nem véletlenül rögzítette a rendelet (18) preambulum bekezdésében, hogy a tagállamok számára „bizonyos fokú szubszidiaritást” kell hagyni a kérdést illetően. Hasonlóképpen a rendelet 4. cikk (1) és (4) bekezdés közötti különbség – amelyre a főtanácsnok külön is felhívta a figyelmet –, illetve 26. cikk (2) bekezdés c) pontja által biztosított kivétel lehetősége is e tagállami eltérések kezelése végett került bele a rendelet szövegébe.⁶² (iv/b) Az EJEE-hez hasonlóan az EU Charta is 'élő eszköz' ('living instrument'), „amelyet az aktuális életkörülmények és a demokratikus államokban napjainkban uralkodó felfogás fényében kell értelmezni [...] így figyelembe kell venni a tagállamokban mind társadalmi, mind jogalkotási szempontból bekövetkezett érték- és fogalomváltozásokat. Az állatjólét, mint olyan érték, amelynek a mai demokratikus társadalmakban évek óta egyre növekvő jelentőséget tulajdonítanak.”⁶³ Természetesen az állatvédelem és vallási hagyományok egymással szembeni értékelése társadalmaként eltérő lehet. Amint azonban arra az EUB rámutatott, a flamand jogalkotó előzetesen közéleti vita tárgyává tette a jogszabály módosítást és figyelembe vette az állatok védelmével kapcsolatos közvélekedést.⁶⁴ (iv/c) A tudomány jelenlegi állása és az annak alapján kialakult tudományos konszenzus

⁵⁹ A Bíróság C-55/94. sz. Gebhard-ügyben 1995. november 30-án hozott ítélete, para. 37

⁶⁰ Lásd a C-336/19. sz. ügy, ítélet, 63. pontjában idézett ügyeket.

⁶¹ Lásd: EJEB, SAS kontra Franciaország ügy, ítélet, 2014. július 1.

⁶² C-336/19. sz. ügy, ítélet paras. 64-71

⁶³ C-336/19. sz. ügy, ítélet, para. 77

⁶⁴ C-336/19. sz. ügy, ítélet, para. 79

értelmében „az előzetes kábítás az optimális eszköz az állat szenvedésének csökkentésére a leölés során.”⁶⁵ Ez utóbbi megállapítást az 1099/2009/EK rendelet (6) preambulum bekezdésében hivatkozott EFSA állásfoglalások is alátámasztják.⁶⁶ *Amint a Bíróság rámutatott, a flamand jogalkotó megfelelően súlyozta egymással szemben az állatvédelmi szempontokat és a vallásszabadság érvényre jutásának követelményét, amikor az állat vágás előtt történő kábítására olyan eljárást írt elő, amely tudományosan is bizonyítottan teljesen visszafordítható eredménnyel jár – azaz nem okozza az állat halálát –, másrésztől szintén tudományosan bizonyítottan nem befolyásolja hátrányosan az állat kivérzését, azaz megfelelően figyelembe vette a vonatkozó vallási előírásokat.* (iv/d) A flamand törvény – a rendelet 26. cikk (4) bekezdésével összhangban – *a behozatalt nem tiltja és nem is korlátozza állatvédelmi szempontból sem más tagállamokból sem harmadik országokból.*⁶⁷ Jóllehet ezen megállapítás összhangban van az EJEB Cha'are Shalom ve Tsedek kontra Franciaország ügyében hozott többségi döntéssel, az EUB a főtanácsnok indítványával⁶⁸ ellentétesen – és a cikk szerzőjének álláspontja szerint tévesen – nem szentelt figyelmet annak a ténynek, hogy a más tagállamokból vagy harmadik országokból érkező húsellátmányok adott esetben akadozhatnak. A lehetséges akadkozás oka *egy részről* az egyes államok által a kóservágással előállított húsról bevezetett vagy bevezetni tervezett export tilalmak,⁶⁹ *más részről* az olyan nem várt vis maior események, mint a COVID-19 járvány.⁷⁰

A harmadik – a főtanácsnok által az EUB kérésére nem elemzett – kérdéssel az előterjesztő bíróság lényegében arra kereste a választ, hogy *érvényes-e az 1099/2009/EK rendelet 26. cikk (2) bekezdés c) pontja, tekintettel arra, hogy – az alapügy felperesei szerint – a szóban forgó jogszabályhely ellentétes a Charta 20, 21, 22 cikkeivel, mivel egyenlőtlen bánásmódot valósít meg.* Az alapügy felperesei mindezen állításukat azzal indokolták, hogy az előzetes kábítás nélkül végzett leölést csak a vallási célzattal végzett vágás esetén teszi kötelezővé, míg az állatok vadászati

⁶⁵ C-336/19. sz. ügy, ítélet, para. 72

⁶⁶ C-336/19. sz. ügy, ítélet, paras. 72-76

⁶⁷ C-336/19. sz. ügy, ítélet, para. 78.

⁶⁸ Lásd a C-336/19. sz. ügghöz fűzött főtanácsnoki indítvány 82-87. pontját.

⁶⁹ Kayleigh Lewis: Netherlands bans export of kosher and halal meat to 'minimise' negative effects on animal welfare Martijn van Dam, Netherlands' junior minister for economic affairs, hopes new measures minimising 'ritual slaughter' will reduce animal suffering. *Independent* (18 February 2016) <https://www.independent.co.uk/news/world/europe/netherlands-bans-export-kosher-and-halal-meat-minimise-negative-effects-animal-welfare-a6881406.html> [letöltve: 2021.09.24.]; Aaron Reich: Poland postpones kosher meat export ban till 2025. *The Jerusalem Post* (14 October 2020) <https://www.jpost.com/diaspora/poland-postpones-kosher-meat-export-ban-till-2025-645717> [letöltve: 2021.09.24.]

⁷⁰ Marinkás György: A Covid-19 járvány európai uniós kezelése a „hatáskörök hálója”, avagy a rejtett hatáskörök révén (Megjelenés tervezett helye és ideje: *Publicationes Universitatis Miskolcensis, Sectio Juridica et Politica*, 2021) a kézirat lektorált változata elérhető: <https://drive.google.com/file/d/11UWtJ0tcuo6o7w3-q6THjEM3QIn1Zm45/view?usp=sharing> [letöltve: 2021. 09. 24.]; Lásd továbbá: Ungvári Álmos – Hojnyák Dávid: Az Európai Unió egyes tagállamainak koronavírus-járványra adott válasza, különös tekintettel a vizsgált államok által bevezetett különleges jogrendi szabályozásra. *Miskolci Jogi Szemle*, XV (2020) 1., 122-138. o.; a COVID-19 járvány vallásszabadságra gyakorolt hatását illetően lásd: Ungvári Álmos: A koronavírus-járvány hatása a szabad vallásgyakorlás jogára a Visegrádi Együttműködés államaiban. (Megjelenés tervezett helye és ideje: *Keresztény Jogakadémia*, 2021)

és halászati tevékenységek körében vagy kulturális és sportesemények keretében történő leölése esetében nem tartalmaz ugyanilyen előírást.⁷¹

Amint az EUB a joggyakorlatát felidézve emlékeztetett, „a hátrányos megkülönböztetés tilalma csupán az egyenlőség általános elvének konkrét kifejeződése, amely az uniós jog alapelveinek részét képezi, és hogy ezen elv megköveteli, hogy az összehasonlítható helyzeteket ne kezeljék eltérő módon, illetve hogy az eltérő helyzeteket ne kezeljék egyenlő módon, kivéve, ha az ilyen bánásmód objektíven igazolható.”⁷² A Bíróság ennek fényében vetette vizsgálat alá az 1099/2009/EK rendelet 1. cikk (3) bekezdését, amelynek értelmében a „rendelet nem alkalmazandó, a) amennyiben az állatok leölésére: [...] ii. vadászati vagy hobbihorgászati tevékenység során; iii. kulturális vagy sportesemények során kerül sor [...]”.⁷³

*Az EUB összesen négy megállapítást tett ennek kapcsán, amely közül a szerző az első kettőt ismerteti, mint álláspontja szerint releváns és 'perdöntő' érveket. A Bíróság első megállapítása a kérdésben, hogy a rendelet 2. cikk h) pontja „kulturális vagy sportesemények” fogalmát úgy definiálja, mint „lényegében vagy túlnyomórészt régen meggyökeresedett kulturális hagyományok vagy sportesemények [...], amelyekben nem kerül sor hús vagy más állati termékek előállítására, vagy [...] mértéke [...] elhanyagolható és gazdaságilag jelentéktelen [...]”.*⁷⁴ Ennek kapcsán a Bíróság idézte a rendelet (16) preambulum bekezdését, amelynek értelmében *e tevékenységek nem érintik az állati eredetű termékek piacát, és amelyek végzését nem termelési célok indokolják.* Következésképpen a Bíróság értelmezése szerint a kulturális és sportesemény nem tekinthető a rendelet 1. cikk (1) bekezdése értelmében vett élelmiszer-előállítási tevékenységnek. *Másodszor – amint arra az EUB felhívta a figyelmet – a rendelet (14) preambulum bekezdése is elismeri a vadászati vagy hobbihorgászati tevékenységek esetében a leölés körülményei nagyban eltérnek a haszonállatok leölésének a körülményeitől. Következésképpen, hacsak nem az a cél, hogy a vadászat és a hobbi horgászat fogalmát megfosszák az eredeti értelmétől, nem várható el, hogy azt előzetesen elkábított állatokon végezzék.*

A fenti megfontolásokra tekintettel *a Bíróság megállapította, hogy az uniós jogalkotó nem sértette meg a hátrányos megkülönböztetés tilalmát. Következésképpen nem merült fel olyan körülmény, amely érintené az 1099/2009/EK rendelet 26. cikk (2) bekezdés érvényességét.*⁷⁵

⁷¹ Amint az fentebb említésre került, hasonló érvelés már a skandináv országok által a számi népesség számára garantált kivételek esetében is felmerült.

⁷² C-336/19. sz. ügy, ítélet, para. 85; Lásd az ott hivatkozott C-117/76 és 16/77 sz. Ruckdeschel és társai ítélet, 1977. október 19. para. 7; lásd továbbá: a C-127/07 sz. ítéletet 2008. december 16., para. 23)

⁷³ C-336/19. sz. ügy, ítélet, para. 86

⁷⁴ C-336/19. sz. ügy, ítélet, para. 87

⁷⁵ C-336/19. sz. ügy, ítélet, para. 95

3. Összefoglaló gondolatok

Az ügy kapcsán felmerülő legfontosabb kérdés, hogy a teológiai érvekre, valamint arra való tekintettel, hogy a tudomány fejlődésének köszönhetően rendelkezésre állnak olyan kábitási eljárások, amelyek egyrészt teljes konformitásban állnak a vallási előírásokkal és másrészt bizonyítottan a jelenleg elérhető leghumánusabb módon lehetséges velük az állatok levágása, másképpen fogalmazva egyszerre képesek garantálni a vallási előírások és az állatjóléti szempontok érvényesülését hol található az egyensúlyi pont a két ellentétes érdek között? Azaz meddig terjedhet a vallásszabadság és mi az a pont, ahol igazolható a korlátozása állatjóléti megfontolásokból? A kérdés fordítva is feltehető, azaz meddig terjed az 'állatok joga' a jóléthez és hol található az a pont, ahol meg kell hajolnia az embert megillető vallásszabadságához való jog előtt? A szerző abban a szerencsés helyzetben van, hogy – ellentétben az EJEB, az EUB és a tagállami alkotmánybíróságok bírásaival – nem kell állást foglalnia e kérdésben. A szerző ugyanis tisztában van azzal is, hogy az állatjóléti intézkedések és a vallási előírások összeegyeztetése nem könnyű feladat és alapvetően nem egy világi bíróság feladata, ahogyan azt Gerard Hogan főtanácsnok is írta az indítványában.

A kérdést ugyanakkor végső soron társadalmi és politikai vita szintjén kell megtárgyalni és megtalálni az egyensúlyi pontot,⁷⁶ tekintve, hogy az EUB hatásköre csak az uniós jog értelmezésére és az érvényessége felőli döntésre terjed ki. Ennek megfelelően *a teológiai kérdések mellőzésével a jelen cikk szerzője szerint az elvégzett kutatás fő fókuszpontját képező ügy kapcsán – a főtanácsnoki indítvány és a Bíróság ítéletének összehasonlítása révén – az alábbi megállapítás tehető: összességében a vonatkozó EU jog értelmezése terén a Bíróság ítélete a főtanácsnoki indítványhoz képest egyértelműen koherensebb és nagyobb konformitást mutat az uniós jog egészével.* Azaz a szerző szerint az EUB helyesen állapította meg azt, hogy *a tagállamnak az uniós jog alapján jogában áll akár a vallásszabadság, akár az állatjóléti megfontolások irányába elmozdítania a mérleg nyelvét.* A szerző szerint e megállapítását a Bíróság koherensebb érveléssel támasztja alá, mint az indítványában ezzel ellentétes álláspontra helyezkedő főtanácsnok. Véleménye szerint ennek oka, hogy a Bíróság megfelelőbben mérlegelte és súlyozta egymással szemben a vonatkozó uniós jogi aktusokat és elveket. *A két talán legszembeötlőbb különbség a főtanácsnoki indítvány és az ítélet között, hogy az EUB nagyobb hangsúlyt fektet az EUMSz. 13. cikkének értékelésére és a főtanácsnoki indítvánnyal ellentétben alkalmazta a Gebhard-tesztet* annak megítélése során, hogy a tagállami intézkedés arányosnak tekinthető-e. A szerző szerint utóbbi elmaradása különösen szembeötlő a főtanácsnoki indítvány esetében és minden bizonnyal jelentős szerepe volt abban, hogy a Bíróság ítélete összességében az uniós jog megfelelőbb értelmezését adja. A szerző ezen állítását annak ellenére is fenntartja, hogy a fentebb írtak értelmében *a Bíróság ítélete is túri a kritikát egyrészt a külföldről*

⁷⁶ Ezen egyensúlyi pont a társadalom állatvédelemmel kapcsolatos attitűdjének változásával, illetve a társadalomban bekövetkező egyéb változások révén – ideértve a népesség etnikai, vallási összetételének és vallásosságának mértékében bekövetkező változásokat – eltolódhat egyik vagy másik irányba.

történő beszerzés kapcsán tett megállapításaival kapcsolatban, *másrésztől*, amiért a főtanácsnok indítványával ellentétben nem szentelt figyelmet az uniós szabályozás szövegezésének hiányosságaiból eredő jogértelmezési bizonytalanságra.

Irodalomjegyzék

- Agnieszka Skóra: *Religious slaughter of animals in light of the EU and in the Polish law*. Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie *Studia Prawnoustrojowe* 43/2019, 283-296. o. <https://doi.org/10.31648/sp.4637>
- Aleksandra Gliszcztyńska-Grabias – Wojciech Sadurski: Freedom of Religion versus Humane Treatment of Animals: Polish Constitutional Tribunal's Judgment on Permissibility of Religious Slaughter. *European Constitutional Law Review*, 11 (2015) 3., 596-608. o. <https://doi.org/10.1017/S1574019615000280>
- Andrea Pin – John Witte Jr.: Meet the New Boss of Religious Freedom: The New Cases of the Court of Justice of the European Union. *Texas International Law Journal*, 55 (2020) 2., 223-268. o.
- Anna Śledzińska-Simon: Ritual Animal Slaughter and Public Morality: a Comment on the Decision of the Polish Constitutional Tribunal. *Verfassungsblog*, 29 Januar 2015. <https://verfassungsblog.de/ritual-animal-slaughter-public-morality-comment-decision-polish-constitutional-tribunal/> [letöltve: 2021. 08. 21.]
- Anne Peters: De-humanisation? CJEU, Liga van Moskeeën en islamitische Organisaties Provincie Antwerpen on Religious Slaughter. *EJIL:Talk! Blog of the European Journal of International Law*. (June 26, 2018)
- Anne Peters: Religious Slaughter and Animal Welfare Revisited: CJEU, Liga van Moskeeën en Islamitische Organisaties Provincie Antwerpen. *Canadian Journal of Comparative and Contemporary Law*, 5 (2019), 269-298. o. <https://doi.org/10.5565/rev/da.472>
- Annemarike Stremmelaar – Leo Lucassen: *Antisemitism and Immigration in Western Europe Today. Is there a connection? The case of the Netherlands*. EVZ Foundation. <https://bisa.bbk.ac.uk/wp-content/uploads/2020/09/BBK-J5998-Pears-Institute-Reports-NETHERLANDS-COUNTRY-REPORT-180420.pdf> [letöltve: 2021. 09. 24.]
- Antonio Cuccurese et al.: Acceptability of Electrical Stunning and Post-Cut Stunning Among Muslim Communities: A Possible Dialogue. *Society & Animals*. 21 (2013) 5, 443-458. o. <https://doi.org/10.1163/15685306-12341310>
- Axl Campos Kaminski: The "Stunning" Reality Behind Halal Meat Production. *Environmental and Earth Law Journal*, 9 (2019), 32-54. o. Available at: <https://lawpublications.barry.edu/ejej/vol9/iss1/2>. [letöltve: 2021. 09. 24.]
- Bartosiewicz László – Csiky Gergely – Gyarmati János: Emberiességi szempontok és a hagyományos állatvágás két példája. *Animal Welfare, Ethology and Housing Systems*, 4 (2008) 3., 130-149. o.
- Bartosiewicz László: Szívszorító hasonlóságok. *Gondolatok a rituális állatvágás kapcsán. Ókor: folyóirat az antik kultúrákról*, 13 (2014) 3., 77-81. o.
- Benyusz Márta – Pék Erzsébet – Marinkás György, Vallási diszkrimináció megnövekedése Európában és az arra adott állami válaszok I. Vallásszabadság a nyugat-európai állam-egyház modellekben. *Miskolci Jogi Szemle*, 15 (2020) 2., 148-173. o.
- Berényi Mátyás: *A haszonállatok halál vágása, a rituális vágás élelmiszer-biztonsági kérdései, hatása a húsmínőségre*. PhD értekezés. Debrecen, 2014, 63. o.
- Claudia Morini: Secularism and Freedom of Religion. *Israel Law Review*, 43 (2010) 3., 611-630. o. <https://doi.org/10.1017/S002122370000090X>

- Daniel Jütte: Tierschutz und Nationalsozialismus. Die Entstehung und die Auswirkungen des nationalsozialistischen Reichstierschutzgesetzes von 1933. *Didaktik Biologie*, 2 (2002), 167-184. o.
- Diego Lucci: Judaism and the Jews in the British Deists' Attacks on Revealed Religion. *Hebraic Political Studies*, 3 (2008) 2., 177-214. o.
- Editorial Comments: 'Not mastering the Treaties: The German Federal Constitutional Court's PSCP judgment', *Common Market Law Review*, 57 (2020) 4., 965-978. o.
- EFSA, *Opinion of the Scientific Panel on Animal Health and Welfare (AHAW) on a request from the Commission related to welfare aspects of the main systems of stunning and killing the main commercial species of animals*, 6 July 2014, <https://www.efsa.europa.eu/en/efsajournal/pub/45> [2021. 09. 24.]
- EFSA, Scientific Opinion on monitoring procedures at slaughterhouses for bovines. *The EFSA Journal*, 11 (2013) 12., 3460 <https://doi.org/10.2903/j.efsa.2013.3460>
- EFSA, The welfare aspects of the main systems of stunning and killing applied to commercially farmed deer, goats, rabbits, ostriches, ducks, geese and quail. *The EFSA Journal* (2006) 326, 1-18. o. <https://doi.org/10.2903/j.efsa.2006.326>
- EFSA, Welfare aspects of the main systems of stunning and killing the main commercial species of animals. *The EFSA Journal* (2004), 45, 1-29. o. <https://doi.org/10.2903/j.efsa.2004.45>
- EFSA, Welfare of pigs at slaughter. *The EFSA Journal*. 18 (2020) 6:6148 <https://doi.org/10.2903/j.efsa.2020.6148>
- Germana Salamano – Beniamino Cenci Goga: Religious slaughtering, animal protection and freedom of religion. *Industria Alimentari*, 53 (2015), 5-10. o.
- Gunter Heinz – Thinnarat Srisuvan: Guidelines for Humane Handling, Transport and Slaughter of Livestock. UN FAO RAP Publication 2001/4
- Harriet Sherwood: Religion: why faith is becoming more and more popular. *The Guardian* (27 August 2018) <https://www.theguardian.com/news/2018/aug/27/religion-why-is-faith-growing-and-what-happens-next> [letöltve: 2021.09.24.]
- John Witte Jr. – Andrea Pin: Faith in Strasbourg and Luxembourg? The Fresh Rise of Religious Freedom Litigation in the Pan-European Courts. *Emory Law Journal*, 70 (2021) 3., 587-661. o. Online elérhető: <https://scholarlycommons.law.emory.edu/elj/vol70/iss3/2> [letöltve: 2021. 09. 24.]
- Karen von Holleben et. al: Report on good and adverse practices – Animal welfare concerns in relation to slaughter practices from the viewpoint of veterinary sciences. *Dialrel Report*, 02/2010. Research done within the framework of the Dialrel Project: Religious slaughter, improving knowledge and expertise through dialogue and debate on issues of welfare, legislation and socio-economic aspects (European Union, FP6 Priority 5 "Food Quality and Safety")
- Katy Sowers: Sentient beings and tradable products: The curious constitutional status of animals under Union law. *Common Market Law Review*, 55 (2018) 1., 55-59. o.
- Krajnyák Enikő: A lelkiismereti és vallásszabadság vizsgálata az emberi jogi bíróságok joggyakorlatának tükrében. In: (szerk.) Vadászné Prof. Dr. Bognár Gabriella – Dr. Dabasi-Halász Zsuzsanna *Miskolci Egyetem Tudományos Diákköri Tanács*, XIII. kötet (2020). 93-101. o.
- Marinkás György: A Covid-19 járvány európai uniós kezelése a „hatáskörök hálója”, avagy a rejtett hatáskörök révén (Megjelenés tervezett helyet és ideje: *Publicationes Universitatis Miskolcensis, Sectio Juridica et Politica*, 2021) a kézirat lektorált változata elérhető: <https://drive.google.com/file/d/11UWtJ0tuo6o7w3-q6THjEM3QIn1Zm45/view?usp=sharing> [letöltve: 2021. 09. 24.]

- Marinkás György: Az őslakos népek védelmének aktuális jogi kihívásai. Miskolc, Magyarország: Magánkiadás (2018), 404. o. ISBN: 9786150038445
- Marinkás György: Az őslakos népek védelmének aktuális jogi kihívásai. PhD értekezés. Miskolc, 2016. 406. o.
- Marinkás György: Cultural Rights as a Tool of Protecting the Rights of Indigenous Peoples. In: Szabó Marcell – Láncoș Petra Lea – Varga Réka (szerk.): *Hungarian Yearbook of International Law and European Law 2016* (Year of publication: 2017.), 15-38. o. <https://doi.org/10.5553/HYIEL/266627012016004001002>
- Marinkás György: Vallási diszkrimináció megnövekedése Európában és az arra adott állami válaszok II. Párhuzam a muszlimokat Európában érő – növekvő mértékű – diszkrimináció és a Közel-keleten a keresztények helyzete között. *Miskolci Jogi Szemle*, XVI. (2021) 1. szám 1. kötet, 52-75. o. <https://doi.org/10.32980/MJSz.2021.1.941>
- Martin Von Wenzlawowicz et al: Identifying reasons for stunning failures in slaughterhouses for cattle and pigs: A field study. *Animal Welfare*, 21 (2012) 1., <https://doi.org/10.7120/096272812X13353700593527>
- Micaela Lottini – Michele Giannino: Slaughtering without Pre-Stunning and EU Law on Animal Welfare: The Particular Case of Organic Production. *European Food and Feed Law Review*, 14 (2019) 6., 502-511. o.
- Michael F. Metcalf: Regulating Slaughter: Animal Protection and Antisemitism in Scandinavia, 1880-1941, *Patterns of Prejudice*, 23 (1989) 3, 32-48. o. <https://doi.org/10.1080/0031322X.1989.9970018>
- Michael Lipka – Conrad Hackett: *Why Muslims are the world's fastest-growing religious group*. Pew Research Center (6 April 2017) <https://www.pewresearch.org/fact-tank/2017/04/06/why-muslims-are-the-worlds-fastest-growing-religious-group/> [letöltve: 2021. 09. 24.]
- Mustafa M. Farouk et al.: Halal and Kosher Slaughter Methods and Meat Quality: A Review. *Meat Science*, 98 (2014) 3., 505-519. o. ISSN 0309-1740 <https://doi.org/10.1016/j.meatsci.2014.05.021>
- Pablo Lerner – Alfredo Mordechai Rabello: The Prohibition of Ritual Slaughtering (Kosher Shechita and Halal) and Freedom of Religion of Minorities. *Journal of Law and Religion*, 22 (2006) 1., 1-62. o. <https://doi.org/10.1017/S0748081400003210>
- Peter Berger: *The Desecularization of the World: The Resurgence of Religion in World Politics*. Eerdmans, Grand Rapids, 1999, 143. o.
- Robert J. Delahunty: Does Animal Welfare Trump Religious Liberty – The Danish Ban on Kosher and Halal Butchering. *San Diego International Law Journal*, 16 (2015) 2., 341-380. o. <https://doi.org/10.2139/ssrn.2433789>
- Rosta Gergely: Szekularizáció? Deszekularizáció? Merre tart a vallási változás a világban? *Magyar Tudomány*, 180 (2019) 6., 792-803. o. <https://doi.org/10.1556/2065.180.2019.6.2>
- Rudolf Geiger – Daniel Erasmus Khan – Michael Kotzur (eds.): *European Union Treaties*. (München: C.H.Beck Hart: 2015) 225. o
- Salo W. Baron: The Jewish Question in the Nineteenth Century. *Journal of Early Modern History*, 10 (1938) 1., 51-65 o. <https://doi.org/10.1086/243495>
- Schanda Balázs – Csiziné Schlosser Annamária: Újabb fejlemények az Európai Emberi Jogi Bíróság vallásszabadsággal kapcsolatos gyakorlatában. *Iustum Aequum Salutare*, V. (2009) 2., 67–81. o.
- Scott N. Siegel: A new exodus? Explaining Jewish migration from Europe after the Cold War. *Journal of Modern Jewish Studies*, 17 (2018) 4., 416-433. o. <https://doi.org/10.1080/14725886.2018.1498154>
- Shubail Mohamed Eisa: An-Nawawi által gyűjtött Negyven hadisz. Fordítás és magyarázat. Magyarországi Muszlimok Egyháza, 2008

-
- Sira Abdul Rahman – Clive J. C. Phillips, Religion and Animal Welfare — An Islamic Perspective. *Animals*, 7 (2017) 2., 1-11. o. <https://doi.org/10.3390/ani7020011>
 - Stuart D. Rosen: Physiological insights into Shechita. *The Veterinary Record*, 154 (2004) 24., 759-65. o. <https://doi.org/10.1136/vr.154.24.759>
 - Szilágyi János Ede: VII. fejezet: Állatvédelmi jog. In: Szilágyi János Ede (szerk.): *Környezetjog II. kötet. Tanulmányok a környezetjogi gondolkodás köréből*. Miskolc, Novotni Kiadó, 2018, 214. o.
 - Temple Grandin – Joe M. Regenstein: Religious slaughter and animal welfare: A discussion for meat scientists. *Meat Focus International* 1994, 115-123. o. <https://www.grandin.com/ritual/kosher.slaugh.html> [letöltve: 2021. 09. 24.]
 - Ungvári Álmos – Hojnyák Dávid: Az Európai Unió egyes tagállamainak koronavírus-járványra adott válasza, különös tekintettel a vizsgált államok által bevezetett különleges jogrendi szabályozásra. *Miskolci Jogi Szemle*, XV (2020) 1., 122-138. o.
 - Ungvári Álmos: A koronavírus-járvány hatása a szabad vallásgyakorlás jogára a Visegrádi Együttműködés államaiban. (Megjelenés tervezett helye és ideje: *Keresztény Jogakadémia*, 2021)
 - Végh Ákos: *Állatokon végzett jólléti vizsgálatok és az elektromos kábítás mutatóinak összefüggései sertéseken*. PhD értekezés. Budapest, 2016, 73. o.
 - Vladimir Vecerek et al.: *The Impact of Deviation of the Stun Shot from the Ideal Point on Motor Paralysis in Cattle*. Multidisciplinary Digital Publishing Institute, 20 January 2020 <https://www.mdpi.com/2076-2615/10/2/280/pdf> [letöltve: 2021. 09. 24.] <https://doi.org/10.3390/ani10020280>
-
-

Ügyleti képviselet a magyarországi és romániai közigazgatási eljárásjogban *

Bartis Előd**

Jelen tanulmány célja az ügyleti képviselet polgári jogi szabályainak összevetése a közigazgatási eljárásban szabályozott ügyleti képviselet szabályaival, azok alanyi, tárgyi, tartalmi és formai elemei mentén. Arra keressük a választ, hogyan segíti elő a kodifikált közigazgatási eljárás a tisztességes eljáráshoz való jog egyik alapvető elemének számító képviselet érvényesülését. Ennek érdekében összevetjük a magyar szabályozást a román szabályozással, ahol jelenleg nem kodifikált a közigazgatási eljárás.

Kulcsszavak: ügyleti képviselet, közigazgatási eljárás, képviselethez való jog, kodifikáció.

Conventional representation in hungarian and romanian administrative procedure

The aim of the present study is to compare the civil law rules of conventional representation with the rules of conventional representation in administrative proceedings along their subjective, material, substance, and formal elements. We seek to answer the question how the codified administrative procedure helps to enforce the right to representation, as a fundamental element of right to a fair trial. To this end, we compare the Hungarian legislation with the Romanian legislation, where the administrative procedure is not currently codified.

Keywords: conventional representation, administrative procedure, right to representation, codification.

<https://doi.org/10.32980/MJSz.2021.4.1262>

1. Bevezetés

Az eljárási jogokban a képviselet biztosítása a tisztességes eljáráshoz való jog egyik alapvető eleme. Az Emberi Jogok Európai Egyezménye a bűncselekménnyel gyanúsított személy jogai között sorolja fel, hogy személyesen, vagy az általa választott védő segítségével védekezhesen [6. cikk, 2. bek. c) pont]. Ugyanígy, az Európai Unió Alapjogi Chartája a tisztességes eljáráshoz való jog kapcsán rögzíti, hogy mindenkinek biztosítani kell a lehetőséget tanácsadás, védelem

* Jelen munkát a Collegium Talentum 2020-2021. évi programja támogatta, amiért a szerző ezennel köszönetét fejezi ki.

** Társult oktató, Sapientia EMTE, Kolozsvári Kar, Jogtudományi Tanszék; doktorandusz Debreceni Egyetem Marton Géza Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola; ügyvéd, Bihar Megyei Ügyvédi Kamara.

és képviselet igénybevételéhez [47. cikk]. Erre a cikkekre tesz utalást az Alapjogi Charta 41. cikke is, amely a megfelelő ügyintézéshez való jog kapcsán éppen a tisztességes eljárás szabályaira, így implicit a képviseletre is utal.

Az Európai Unió intézményei kapcsán alapvető kérdéssé vált a hatékony és átlátható közigazgatás kidolgozása¹, a tagállami szintű közigazgatási eljárás jogharmonizációja egyrészt nem cél², másrészt nehezen lenne megvalósítható, a változatos közigazgatási berendezkedések miatt. Ennek megfelelően jelentős különbségek figyelhetők meg egyes tagállamok jogában.

Románia az Európai Unió azon utolsó tagállamai közé tartozik, ahol jelenleg nincs kodifikált közigazgatási eljárás. Az közigazgatási eljárási szabályok a konkrét intézmények szintjén, számos jogszabályban szétszórva találhatók meg, amelyek a legtöbb esetben nem következetesek, hézagosak, ellentmondásosak és nagy számuk miatt nehezen követhetők.³ Ezzel szemben Magyarországon a kodifikált közigazgatás jóval hosszabb időre nyúlik vissza, egészen 1957-ig, amikor hatályba lépett az államigazgatási eljárás általános szabályairól szóló 1957. évi IV. törvény. A több módosítást is megért törvényt a rendszerváltás után a közigazgatási hatósági eljárás és szolgáltatás általános szabályairól szóló 2004. évi CXL. törvény, vagyis a Ket. követte, amit 2016-ban helyezett hatályon kívül a 2016. évi CL. törvény az általános közigazgatási rendtartásról (a továbbiakban Ákr.), illetve a 2017. évi I. törvény a közigazgatási perrendtartásról.

Ebből az alapvető különbségből kiindulva kívánom megvizsgálni az ügyleti képviselet szabályozását a két állam jogában, arra keresve a választ mennyire segíti elő a kodifikált közigazgatási eljárás a képviselethez való jog érvényesülését. Az elemzés során szükségszerűen ki kell térnem az ügyleti képviselet anyagi jogi és eljárásjogi kapcsolatára, a kétfajta képviselet alanyi, tárgyi, tartalmi és formai elemei mentén. Jelen tanulmány csak az ügyleti képviseletre korlátozódik, ugyanis a törvényes képviselet és ügygondnokság esetei alapvetően megegyeznek az anyagi és eljárásjogban.

2. Ügyleti képviselet a magyar jogban

A magyar Polgári törvénykönyv (a továbbiakban: Ptk.) 6:11. § (2) bekezdése felsorolja azokat a jogi tényeket, amelyen a képviselet alapulhat, ami lehet a jogszabály, bírósági vagy hatósági határozat, létesítő okirat vagy meghatalmazás. E szerint, a képviseletnek alapvetően három formáját különböztetjük meg: törvényes, ügyleti és szervezeti képviselet. *Törvényes képviseletről beszélünk*, amikor a képviselet jogalapja a jogszabály, bírósági vagy hatósági határozat (pl. a cselekvőképtelen vagy korlátozottan cselekvőképtelen személy képviselete törvényes

¹ Lásd például Az Európa Tanács Miniszteri Bizottsága CM/Rec (2007) 7. számú ajánlását vagy a ReNeunal munkásságát és modell-szabályait.

² A közigazgatás a tagállamok szuverén hatáskörébe tartozik. Lásd Az Európai Unióról szóló szerződés 5. cikk, Az Európai Unió Működéséről szóló szerződés 6. cikk g) pont.

³ Toadere, Ioana; Dragoș, C. Dacian: Codificarea procedurii administrative, în context european, *Curierul Judiciar*, nr. 11/2016, 618. o.

képviselője, gyámja által); *ügyleti képviseltről*, amikor a meghatalmazás a képviselt személy akaratnyilatkozatán alapul és *szervezeti képviseltről*, amikor a képviseleti jogot a jogi személy létesítő okirata biztosítja.⁴ Hamza szerint a tágabb értelemben vett képviselet magában foglalja az imént felsorolt képviseleti formákat, de a szűkebb értelemben vett képviselet csak az ügyleti képviseletet foglalja magába.⁵

A Ptk. külön szabályozza az ügyleti képviseletet a 6:15. – 6:17. §-ban. Előbb meghatározza a meghatalmazás fogalmát, amely képviseleti jogot létesítő egyoldalú jognyilatkozat⁶, majd részletszabályokat hoz a meghatalmazás tárgya, formája és tartalma kapcsán.

A meghatalmazás szükségszerűen címzett jognyilatkozat, a képviselőhöz, az érdekelt hatósághoz, a bírósághoz vagy ahhoz a személyhez kell intézni, akihez a meghatalmazás alapján a képviselő jognyilatkozatot jogosult tenni [Ptk. 6:15. § (1) bekezdés]. A meghatalmazás joghatás kiváltására csak akkor lesz alkalmas, ha tartalmazza legalább a meghatalmazott személy megjelölését és a meghatalmazott által tehető jognyilatkozatok meghatározását.⁷ Fontos megjegyezni, hogy önmagából a meghatalmazásból nem származik kötelezettség a képviselet ellátására. Ez alapvetően csak egy jogosultságot biztosít a képviselőnek, sőt nem feltételezi a meghatalmazott elfogadó nyilatkozatát sem. A képviselet ellátásának kötelezettsége erre irányuló *megbízási szerződésből* fakad.⁸

A képviselet által kifejtett joghatások tekintetében – a kontinentális jogrendszerekben⁹ – megkülönböztetjük a *közvetlen és közvetett képviseletet*.¹⁰ Közvetlen képviseltről beszélünk, amikor a képviselő a képviselt személy nevében jár el úgy, hogy a megszerzett jogok és vállalt kötelezettségek közvetlenül jogosítják vagy terhelik a képviseltet. A közvetett képviselet esetén azonban a képviselő saját nevében jár el, jogokat és kötelezettségeket saját nevében szerez, de a képviselt személy javára. Ezeket a jogokat és kötelezettségeket egy további jogi aktsal ruházza át a képviselt személyre. A Ptk. nem használja a közvetlen-közvetett képviselet osztályozását, továbbra is a képviselet fogalma alatt csak a közvetlen képviseletet jelenti. A közvetett képviseletnek megfelelő jogviszonyt bizományi

⁴ Bíró György: *A kötelmi jog és a szerződés tan közös szabályai*, Miskolc, Novotni Alapítvány, 2001, 129. o.; Kisfaludi András, A képviselet, in: *Az új Ptk. magyarázata V/VI., Kötelmi jog, Első és Második Rész* (szerk.: Petrik Ferenc), második, átdogozott, bővített kiadás, Budapest, Hvg-Orac, 2014, 50. o.

⁵ Hamza Gábor: *Az ügyleti képviselet: Dogmatikai és elméleti vizsgálatok az antik jogoktól napjainkig*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1980, 24. o.

⁶ Amivel részben, talán feleslegesen, megismétli a Ptk. 6:11. § (2) bekezdését.

⁷ Kisfaludi: i.m., 55. o.

⁸ *Uo.* 55–56. o.

⁹ A common-law nem tesz különbséget közvetlen és közvetett képviselet között, hanem aszerint tesz különbséget, hogy a harmadik személy tudott-e vagy tudhatott-e arról, hogy a szerződő fél tulajdonképpen csak képviselő. Ha a harmadik személynek tudomása volt a megbízásról/képviselői minőségről, akkor az ismert megbízó („*disclosed principal*”) szabályai, ha nem tudott, akkor a nem ismert megbízó („*undisclosed principal*”) szabályai alkalmazandóak. Az előbbi esetben a megbízó és a harmadik személy, míg az utóbbi esetben a közreműködő és a harmadik személy között jön létre a szerződés, de később igényt támaszthat egymással szemben az ismertté vált megbízó és a harmadik személy is. Vö. Gárdos Péter: Az ügyleti képviselet szabályainak rendszertani elhelyezése, *Polgári Jogi Kodifikáció*, 2006/1, 21. o.

¹⁰ Lásd *uo.* 21. o.

szerződés keretében lehet létesíteni.¹¹

Ami a meghatalmazás alakisági követelményeit illeti a Ptk. 6:15. § (2) bekezdése úgy rendelkezik, hogy legalább olyan követelményeknek kell megfelelnie, amilyeneket jogszabály a meghatalmazás alapján megtehető jognyilatkozatra előír. Fontos megjegyezni, hogy csak a jogszabály által előírt alaki követelmények betartása szükséges, a felek által kikötött alaki követelményeknek nincs hatásuk a meghatalmazás formájára.¹²

A Ptk. 6:15. § (4) bekezdésének értelmében lehetséges, hogy cselekvőképese személyt korlátozottan cselekvőképese vagy cselekvőképességében részlegesen korlátozott személy képviseljen, így szinte bárki lehet képviselő. Ennek magyarázata egyrészt abban áll, hogy a képviselt tisztában van a képviselő képességeivel és bízik abban, hogy megfelelő utasítások esetén képes lehet a szükséges jognyilatkozatok megtételére,¹³ másrészt a megtett jognyilatkozat joghatásai amúgy is közvetlenül a képviselt személyében fognak beállni. Így, jogilag nem releváns a képviselő cselekvőképessége, a cselekvőképese képviselt tulajdonképpen magára vállalja a cselekvőképtelen személlyel járó kockázatokat.¹⁴

A képviselő és a képviselt között fennálló érdekellentét bár nem tekinthető a képviselő személyére vonatkozó korlátozásnak, az így megkötött jogügyletet a képviselt megtámadhatja, amennyiben a képviseleti jog alapításakor az érdekellentétről nem tudott. Az érdekellentét vélelmezett, ha a képviselő az ellenérdekű fél vagy annak képviselője [Ptk. 6:13§].

Tartalmát tekintve a meghatalmazás lehet *eseti*, amikor meghatalmazás ügyek egyedileg meghatározott körére szól, vagy *általános*, amikor ügyek egyedileg meg nem határozott körére szól.¹⁵ Jogbiztonsági megfontolásokból¹⁶ a jogalkotó előírta, hogy általános meghatalmazást teljes bizonyító erejű magánokiratba vagy közokirati formába kell foglalni, illetve időbeli hatályát is öt évben korlátozta [Ptk. 6:16. §].

A Ptk. 6:17. §-a rendelkezik a képviselő által megtehető cselekményekről. E szakasz alapján „a képviseleti jog kiterjed mindazon cselekmények elvégzésére és jognyilatkozatok megtételére, amelyek a képviselettel elérni kívánt cél érdekében szükségesek”. Nem szükséges tehát külön részletezni a képviselő által megtehető cselekményeket, a képviseleti jog kiterjed minden a cél eléréséhez szükséges cselekmény vagy jognyilatkozat megtételére.¹⁷

A meghatalmazás visszavonásig érvényes. Erről a jogról érvényesen lemondani nem lehet [Ptk. 6:15. § (3)–(4) bekezdés]. A Ptk. 6:6. § (2) bekezdése alapján a visszavonásnak ugyanannak az alakisági követelményeknek kell megfelelnie, mint magának a meghatalmazásnak. A meghatalmazás visszavonása és a meghatalmazásban foglaltak teljesítése esetén megszűnik a képviselő meghatalmazásból fakadó jogosultsága. A meghatalmazás visszavonásának jogához hasonlóan, a meghatalmazás korlátozásának jogáról sem lehet érvényesen

¹¹ Kisfaludi: i.m., 49. o.; Kengyel Miklós: *Magyar polgári eljárásjog*, Budapest, Osiris Kiadó, 2012, 150. o.

¹² Kisfaludi: i.m., 56. o.

¹³ Bíró, i.m., 128; Kisfaludi: i.m., 57. o.

¹⁴ Fekete György, Kovács Edit: *Szerződések*, Kolozsvár, Tanügyi Sokszorosító, 1958, 190. o.

¹⁵ Bíró, i.m., 131. o.

¹⁶ Kisfaludi: i.m., 57. o.

¹⁷ *Uo.* 58. o.

lemondani. Legyen szó akár a meghatalmazás visszavonásáról, akár annak korlátozásáról, az erre vonatkozó nyilatkozatot úgy a harmadik személyek [Ptk. 6:12. § és 6:15. § (4) bekezdés], mint a képviselőnek a tudomására kell hozni [Ptk. 6:7. §].

3. Ügyleti képviselet a román jogban

Ami a képviselet román szabályozását illeti, a román Polgári Törvénykönyv¹⁸ (a továbbiakban RPtk.) nem szentel külön részt az ügyleti képviseletnek, így annak szabályait a képviselet általános szabályai (RPtk. 1295. – 1310. cikkek) és az ügyleti képviselet tárgyában irányadónak tekintendő¹⁹ megbízási szerződés szabályainak vizsgálatával lehet meghatározni.

A képviselet lehetséges jogalapjai kapcsán az RPtk. 1295. cikke csak a törvényt, jogügyletet, illetve bírói határozatot sorolja fel, nem említve a hatósági határozatot. A magyarázat kézenfekvő: a román jogban a bíróságon kívül más hatóság nem rendelhet képviselőt egy személynek. Ennek megfelelően a román jogban a képviselet következő formáit különbözteti meg a szakirodalom: *törvényes* („*reprezentarea legală*”)²⁰, *ügyleti* vagy *jogügyleti* („*reprezentarea convențională*”) és *bíróság által elrendelt* képviselet²¹ („*reprezentare judiciară*”).²²

A képviselő jognyilatkozata főszabály szerint közvetlenül a képviselt személyében fejti ki hatásait (közvetlen képviselet), azonban a magyar szabályozással ellentétben az RPtk. fogalmilag nem zárja ki a közvetett képviseletet esetét. Az RPtk. 1297. cikk (1) bek. szerint „*eltérő rendelkezés hiányában a képviselő által a meghatalmazás keretein belül megkötött szerződés csak a képviselőt és a harmadik szerződő felet kötelezi, ha a harmadik fél nem tudta és nem kellett volna tudnia, hogy a képviselő ilyen minőségben cselekszik.*” Ez azt a helyzetet írja le, amikor a képviselő, bár

¹⁸ 2009. évi 287. törvény a Polgári Törvénykönyvről, újra közzétéve Románia Hivatalos Közlönyének („*Monitorul Oficial*”) 505/15.07.2011. számában. Románia hatályos Polgári Törvénykönyvét 2009-ben fogadta el a Parlament és 2011 október 1-én lépett hatályba, felváltva a több ízben módosított 1864-es Polgári Törvénykönyvet.

¹⁹ Eltérő rendelkezés hiányában a megbízási szerződés rendelkezései alkalmazandók a képviselet nélküli megbízási altípusaira, vagyis a jutaléki, szállítványozási [RPtk. 2039. cikk (2) bekezdés] és bizományi szerződésre [RPtk. 2054. cikk (2) bekezdés], valamint az ügynöki szerződésre [RPtk. 2095. cikk (2) bekezdés], amennyiben az ügynöknek képviseleti jogosultsága is van.

²⁰ Pl. kiskorú képviselete szülei vagy gyámja által [RPtk. 43. cikk (2) bekezdés], cselekvőképtelen személy képviselete gyámja által [RPtk. 133 és köv. cikkek].

²¹ Pl. a kiskorú [RPtk. 118. cikk] vagy a cselekvőképtelen nagykorú számára történő gyám kinevezése [RPtk. 170. cikk.], a bíróság a tisztességes eljárás biztosítása érdekében az ügygondnokságra máskülönben nem szoruló, de érdekeinek képviseletére a perben valamilyen okból (pl. időskor, járatlanság, a per kiemelkedő bonyolultsága) alkalmatlan személy számára történő ügygondnok (ügyvéd) kinevezése [Polgári eljárási törvénykönyv 80. cikk (5) bek.]. A román jogban Polgári eljárási törvénykönyvről (a továbbiakban RPejtk.) beszélünk és nem polgári perrendtartásról, mint a magyar jogban, ugyanis a törvénykönyv a végrehajtási jogot is tartalmazza. Lásd Székely János: *Román polgári eljárásjog*, Második, bővített ésiegészített kiadás, Kolozsvár, Forum Iuris, 2018, 9. o.

²² Lásd Pop, Liviu; Popa, Ionuț-Florin; Vidu, Stelian-Ionan: *Tratat elementar de drept civil. Obligațiile*, Ed. Universul Juridic, București, 2012, 193-194. o.; Vasilescu, Paul: *Relativitatea actului juridic civil. Repere pentru o nouă teorie generală a actului de drept privat*, București, Universul Juridic, 2008, 249–250. o.

rendelkezik megbízással és annak keretén belül cselekszik, de ezt nem közli a harmadik féllel. Amennyiben a harmadik fél jóhiszemű, a megkötött jogügylet csak a képviselő és a harmadik fél között fejt ki joghatásokat.

A szakirodalomban rámutattak arra, hogy ez a rendelkezés nehezen egyeztethető össze a román képviseleti felfogással, ugyanis a harmadik fél hozzáállásához köti a képviselő által tett jognyilatkozat hatásait, nem pedig a *contemplatio domini*-hez. Másrészt, ez a jogi megoldás tulajdonképpen nem más, mint palástolt jogügylet, amely a valós szerződő fél személyét kívánja eltakarni (*prête-nom*). Az RPtK. szabályai alapján azonban, ha a harmadik fél utólag rájön, hogy tulajdonképpen létezett egy megbízó és ő tulajdonképpen csak egy megbízottal szerződött, kérheti a bíróságtól annak megállapítását (színlelési kereset), hogy akivel szerződést kötött tulajdonképpen képviselő minőségben járt el és a jogügylet közte és a képviselt között fejt ki hatásokat.²³ Ez azokban a helyzetekben megoldás, amikor a képviselő nem teljesíti kötelezettségeit a harmadik féllel szemben. Az UNIDROIT Alapelvek rendszerében, ahonnan a fent említett cikket átvette a román jogalkotó, értelmet nyer ez a szabályozás, azonban az RPtK. rendszerében egy felesleges előírás, ugyanis a harmadik fél védelme már biztosított a színlelési kereset által.²⁴

Ami a felek cselekvőképességét illeti, a hatályos RPtK. 1298. cikke úgy rendelkezik, hogy úgy a képviselőnek, mint a képviseltnek cselekvőképésnek kell lennie a célzott jogügylet megkötésére, szemben a magyar szabályozással, amely lehetővé teszi a cselekvőképes személy korlátozottan cselekvőképes vagy cselekvőképességében részlegesen korlátozott személy általi képviseletét. A régi RPtK.²⁵ alatt ez a kérdés vitatott volt, ugyanis a régi RPtK. 1538. cikke úgy rendelkezett, hogy a nőket (cselekvőképességgel nem rendelkező) is lehetett képviselőnek választani. Egyes szerzők szerint, amíg a jogügylet joghatásai a képviselt személyében keletkeznek, addig elégséges volt a képviselt cselekvőképessége²⁶. Ebben a helyzetben ugyanis a képviselt tulajdonképpen magára vállalta a cselekvőképtelen személlyel járó kockázatokat.²⁷ Másik nézőpont szerint, ha a szerződés megköveteli a teljes cselekvőképességet a képviselő is teljes cselekvőképességgel kell rendelkezzen a képviselt akaratának kifejezésére, hiszen szerepe nem csak az üzenetközvetítésben merül ki, hanem a jóhiszeműség, valamint a beleegyezés hibái is az ő személyében vizsgálандók.²⁸ A hatályos RPtK. rendezte tehát ezt a kérdést.

²³ A színlelési kereset mechanizmusáról lásd: Veress Emőd: *Román polgári jog. Általános rész*, 5. kiadás, Kolozsvár, Forum Iuris, 2020, 161. o.

²⁴ Lásd Chirică, Dan: Probleme controversate privitoare la contractul de mandat, https://www.juridice.ro/essentials/1903/probleme-controversate-privitoare-la-contractul-de-mandat#_ftnref120, utolsó letöltés dátuma 2021. január 30.

²⁵ Románia előző Polgári törvénykönyve, melyet 1864. december 4-én hirdettek ki. A törvénykönyv, számos módosítással, 1865. december 1-től 2011. október 1-ig volt hatályban.

²⁶ Alexandresco, Dimitrie, *Explicațiunea teoretică și practică a dreptului civil român*, tomul IX, București, Atelierele grafice Socec & Co, 1910, 570. o.; Cosma, Doru, *Teoria generală a actului juridic civil*, București, Editura Științifică, 1969, 96. o.; Fekete, Kovács, i.m., 190. o.; Vasilescu, i.m., 254. o.

²⁷ Fekete, Kovács, i.m., 190. o.

²⁸ Deak, Francisc, *Tratat de drept civil: Contracte speciale*, București, Editura Universul Juridic, 2001, 318. o.

Az RPtk. szerint is megtámadható²⁹ az érdekelletétben álló képviselő által megkötött jogügylet, ám ez alól három kivétel is van: *i.* a képviselt tudott vagy tudhatott az érdekelletéről a szerződés megkötésekor; *ii.* a képviselt kifejezetten meghatalmazta a képviselőt, hogy érdekelletét esetén is eljárjon; *iii.* a meghatalmazás tartalmát a képviselt olyan módon határozta meg, amely kizárja az érdekelletét [RPtk. 1303-1304. cikkek].

A meghatalmazás csak akkor fejt ki joghatásokat, ha betartja a képviselő által megkötni kívánt jogügylet érvényes megkötéséhez a törvény által előírt *alakosságokat* [RPtk. 1301. cikk]. Ebből a szempontból a magyar és a román Ptk. rendelkezései megegyezők.

Az ügyleti képviselet tartalmát illetően nem találunk előírást a képviselet általános szabályai között, így a megbízási szerződés erre vonatkozó szabályai lesznek az irányadók. A képviseleti jogot biztosító megbízás és az azt harmadik személyek tudomására hozó meghatalmazás lehet *általános* és *eseti (vagy különös)*. A megbízás általános, ha a megbízott jogosult a megbízó minden ügyét vagy egy bizonyos körbe tartozó összes ügyét intézni.³⁰ Az RPtk. 2016. cikke szerint az általános megbízás a megbízottat csak a megőrzési és a kezelési ügyletek teljesítésére jogosítja fel, de rendelkezési jogügyletek megkötésére nem. A megbízás eseti vagy különös, ha a megbízottat meghatározott cselekmények elvégzésére jogosítja fel. Ilyen esetben pontosan fel kell tüntetni a megköendő jogügyletet.³¹ A rendelkezési jogügyletek³² esetében a megbízottnak kifejezett meghatalmazással kell rendelkeznie. A megbízás azonban kiterjed a teljesítéshez szükséges összes jogügyletre, ha azt kifejezetten nem is rögzítették a felek (pl. előszerződések megkötése).

A magyar szabályozástól eltérően a román jogban úgy az eseti, mint az általános meghatalmazást bármilyen időtartamra lehet adni, csak kifejezetten ki kell kötni időbeli hatályát. Amennyiben a meghatalmazásból nem derül ki az időbeli hatály vagy az határozatlan időre szól a meghatalmazás három év után megszűnik, legyen szó eseti és az általános meghatalmazásról [RPtk. 2015. cikk].³³

Végül, a képviseleti jog megszűnése kapcsán az RPtk. a következő okokat sorolja fel: a meghatalmazás/megbízás visszavonása (a képviselt által), az erről való lemondás (képviseelő által) [RPtk. 1305. cikk], a képviselt vagy képviselő halála, vagy cselekvőképtelenné válása, jogi személyek esetén pedig a jogi személy megszűnése [RPtk. 1307. cikk]. A képviseleti jog megszűnése a harmadik személyek tudomására kell hozni, ellenkező esetben az nem hatályos ezekkel a személyekkel szemben, kivéve, ha tudtak, vagy tudniuk kellett volna a képviseleti jog megszűnéséről.

²⁹ A román jog a frankofón hagyománynak megfelelően a „*relatív semmisség*” fogalmát használja a megtámadhatóságra. Lásd. Veress Emőd, i.m., 166. o.

³⁰ Fekete, Kovács, i.m., 188. o.

³¹ Uo.

³² Az RPtk. 2016. cikke felsorol néhányat: elidegenítés, terhelés, peregyezség, idegen vagy váltók útján vállalt kötelezettségek, bírósági keresetek megindítása.

³³ Vö. Gârbovan, Dan: Contractul de mandat, in *Noul Cod civil: comentarii, doctrină, jurisprudență* (szerk.: Afrăsine, Mădălina; Belu-Magdo, Mona-Lisa; Bleoancă, Alexandru), București, Editura Hamangiu, 2012, 372–373. o.

4. Anyagi jogi képviselet és eljárásjogi képviselet

A fent ismertetett *anyagi jogi képviseletet* meg kell különböztetnünk az *eljárásjogi képviseletről*, bár ennek önállósága vitatott kérdés a magyar jogirodalomban. Plósz szerint az anyagi és az eljárásjogi képviseletet teljes mértékben azonos intézmények és a perbeli képviseletre is a magánjogi szabályok érvényesek. Beck szerint a perbeli képviselet nem más, mint az anyagi jogi képviselet vetülete.³⁴ A modern felfogás azonban elismeri az eljárásjogi képviselet önállóságát, amely bár magán viseli a képviselet általános fogalmi jellemzőit, de alanyában és tárgyában, tartalmában és formájában egyaránt különbözik a polgári jogi képviseletről.³⁵

Mindezek függvényében a perbeli képviselet annyit jelent, hogy valamely fél helyett és nevében a peres eljárás során vagy egyes eljárási cselekmények megtételében más személy működik közre, oly módon, hogy a megtett jognyilatkozatok hatásai közvetlenül a képviselt személyében állnak be. A perbeli képviselet esetén is törvényes, meghatalmazotti (vagy ügyleti képviseletről) és ügygondnoki képviseletről beszélhetünk.³⁶

Összefoglalva a képviselet lényegét, úgy az anyagi, mint az eljárásjogra vonatkoztatva úgy fogalmazhatnánk meg, mint más nevében és érdekében való fellépést, helyettesítést, jogilag releváns cselekedetekben. Az anyagi jogi képviselet a jognyilatkozatok megtételében vagy elfogadásában való helyettesítést jelenti, míg az eljárásjogi képviselet a más helyett történő perbeli (eljárási) tevékenységet.³⁷

A román szakirodalomban az eljárásjogi képviselet koncepciója dogmatikai szempontból nem mutat különbséget. Itt szintén *törvényes, ügyleti* (meghatalmazotti) és *bíróság által elrendelt* képviseletről beszélhetünk (ez megfelel a magyar szabályozásban ismert ügygondnoksnak).³⁸

5. Ügyleti képviselet és képviselet viszonya a közigazgatási eljárásjogban

Az ügyfél nem tárgya, hanem alanya a közigazgatási eljárásnak, így minden lehetőséget meg kell adni neki, hogy ilyen minőségben eljárjon és jogait érvényesíthesse. Ezt indokolja egyrészt az a tény, hogy általában az ügyfélnek kevesebb ismerete van az eljárásról, így biztosítani kell a lehetőséget, hogy szakértelemmel rendelkező segítséget vehessen igénybe jogai gyakorlásához. Bizonyos esetekben az ügyfél személyes eljárását távollét, betegség akadályoztathatja vagy hiányzik az eljárási képessége. Ezekben a helyzetekben is a

³⁴ Bővebben lásd: Kengyel Miklós: A perbeli képviselet fogalma és osztályozása, *Jogtudományi Közlöny*, 1978/ 10., 600. o.

³⁵ Kengyel: *Magyar polgári jog*, 151. o.; Schelnitz György: *A perbeli képviselet fogalma*, *Jogtudományi Közlöny*, 1971/10. szám, 478. o.

³⁶ Kengyel, *Magyar polgári jog*, 151. o.

³⁷ *Uo.* 151. o.

³⁸ Tăbărcă, Mihaela: *Drept procesual civil, Vol. I - Teoria generală*, București, Ed. Universul Juridic, 2013, 414. o. Magyarul lásd: Székely: i.m., 69. o.

képviselet intézménye nyújt megoldást.³⁹ Bár az anyagi jogi ügyleti képviselet és az eljárás képviselet önálló szabályozással rendelkezik mégis összekapcsolódnak, amennyiben a meghatalmazás vagy a megbízási szerződés tárgya a képviselt személy közhatalóság előtti vagy perben való képviselete vagy segítése. A magyar közigazgatási eljárásjogban a képviseletre vonatkozó szabályokat az Általános Közigazgatási Rendtartás (a továbbiakban Ákr.) tartalmazza. Romániában az erre vonatkozó szabályozás bonyolultabb, ugyanis a közigazgatási hatóságok előtti eljárás nem örvend önálló, átfogó szabályozásnak, így a képviseletre vonatkozó szabályokat is az egyes hatóságok saját eljárási szabályaiból vagy az adott ügycsoportra vonatkozó szabályokból kell kikeresni.

6. Képviselet az Ákr.-ben

Az anyagi jogi képviselethez képest a közigazgatási hatósági eljárásban változik a képviselet célja és szerepe. A képviselet célja nem anyagi jogi joghatásokat keletkeztető jognyilatkozatok megtétele (pl. szerződéskötés), hanem az, hogy a képviselő eljárási cselekményeivel és jognyilatkozataival segítse elő az ügyfél eljárási jogainak az érvényesülését és a képviselt általános érdekének szolgálatát.⁴⁰

Az anyagi jogi és eljárásjogi képviselet közötti leglényegesebb különbség a képviselet ellátására jogosult személyek köre, amely az anyagi jogban sokkal szélesebb, mint az eljárásjogokban.⁴¹ A polgári jogban gyakorlatilag bárki elláthatja a képviseletet, a közigazgatási eljárásjogban azonban már találkozunk korlátozó rendelkezésekkel.

A közigazgatási hatósági eljárásban képviseletre csak akkor van lehetőség, ha a törvény nem írja elő az ügyfél személyes eljárását (pl. házasságkötés, örökbefogadói nyilatkozat megtétele, teljes hatályú apasági elismerő nyilatkozat, személyazonosító igazolvány, útlevel, jogosítvány igénylése)⁴², hasonlóan a Ptk. előírásaihoz. A közigazgatási eljárásjogban is a képviselet három típusát különböztetjük meg:

³⁹ Rozsnyai Krisztina: Képviselet, in: *Nagykommentár a közigazgatási eljárási törvényhez* (szerk.: Barabás Gergely, Baranyi Bertold, Kovács András György), Budapest, CompLex Kiadó, 2013, 346. o.

⁴⁰ Józsa FABIÁN: Az ügyfél és az eljárás más résztvevői (általános szabályok), in: *A közigazgatási hatósági eljárásjog jogintézményei* (szerk.: Patyi András), Budapest, Dialog Campus Kiadó, 2019, 140. o.

⁴¹ Kengyel: *Magyar polgári jog*, 152. o.; Schelnitz: i.m., 479. o.

⁴² Ezekben az esetekben az ügyfél személyes megjelenése garanciális jelentőségű a személyazonosságának ellenőrzése szempontjából. Barta Attila: Eljárási képesség és képviselet, in: *Közigazgatási eljárások* (szerk.: Balázs István), Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó, 2017, 61. o.

törvényes⁴³, ügygondnoki⁴⁴ és meghatalmazotti (ügyleti) képviseletet.

Nem számít képviselőnek a támogató⁴⁵, hiszen bár egyidejűleg jelen lehet a támogatott személlyel, nyilatkozat, adatszolgáltatás megtételének elősegítése érdekében egyeztethet vele, de önálló eljárási cselekményt nem végezhet, sőt távolléte sem akadályozza az eljárási cselekmény teljesítését vagy az eljárás folytatását [Ákr. 32. §].

Amennyiben a törvény nem követeli meg a személyes eljárást, az ügyfélnek lehetősége van *meghatalmazott* útján részt venni a hatósági eljárásban, legyen szó természetes vagy jogi személyről. A csak képviselő útján történő eljárás mellett lehetőség van arra is, hogy az ügyfél és képviselője együtt is eljárjon. Eljárási képességgel nem rendelkezők esetében a meghatalmazást a törvényes képviselő adja az képviselt személy nevében [Ákr. 13. § (1) bekezdés].⁴⁶ A hatósági eljárásban csakis az ügyfelet lehet képviselni, a hatóság és az eljárás egyéb résztvevőinek személyesen kell eljárniuk.⁴⁷

Az Ákr. nem határozza meg, hogy ki lehet képviselő a közigazgatási hatósági eljárásban, így ebből a szempontból a Ptk. rendelkezései lesznek alkalmazandók. Az ügyfél szabadon döntheti el, hogy kit nevez meg képviselőnek és hogy mi legyen a meghatalmazás tartalma.⁴⁸ Kérdésként merülhet fel azonban, hogy alkalmazandók-e a Ptk. 6:15. § (4) bekezdésének rendelkezései, mely szerint cselekvőképese személy korlátozottan cselekvőképese vagy cselekvőképességében részlegesen korlátozott személyt hatalmazzon meg? Az Ákr. rendelkezésére lefordítva a kérdés úgy tehető

⁴³ A *törvényes képviselet* esete áll fenn, amikor a képviseleti jogosultságot jogszabály rendelkezése, bíróság ítélete vagy közigazgatási hatóság határozata hozza létre. Az Ákr. szerinti törvényes képviselet tulajdonképpen egybeesik a Ptk. szerinti törvényes képviselet eseteivel: egyrészt a természetes személy cselekvőképességének hiányával vagy pedig korlátozott voltával vannak összefüggésben (ezekben az esetekben a személy nem rendelkezik eljárási képességgel, így helyette esettől függően a szülője, gyámja vagy gondnoka jár el), másrészt magában foglalja a jogi személy képviseletének esetét is (törvényes képviselet, szervezeti képviselet). Ezekben az esetekben szükségképpen képviselet eseteiről van szó. Lásd: Józsa: *i.m.*, 135–136. A jogi személy törvényes képviselőjének eljárása személyes eljárásnak minősül [Ákr. 13. § (2) bekezdés]. A törvényes képviselő képviseleti jogosultsága általános (mindenfajta jogviszonyban és eljárásban képviselheti a képviseltet), tartós (a képviselet nem szűnik meg egy ügy befejezésével) és általában teljes körű (egy adott ügyben a képviselő mindenfajta jognyilatkozatot megtehet). Lásd: Paulovics Anita, Pollák Kitti, Rozsnyai Krisztina, Turkovics István: Az ügyfélre és más eljárási szereplőkre vonatkozó általános szabályok, in: *Közigazgatási hatósági és bírósági eljárásjog* (szerk.: Pollák Kitti), Budapest, Nemzeti Közszerzői Egyetem, 2016, 38. o.

⁴⁴ Az Ákr. akkor teszi lehetővé az *ügygondnok* kirendelését, amikor a természetes személy ügyfélnek nincs képviselője és ismeretlen helyen tartózkodik, vagy nem tud az ügyben eljárni. Az ügygondnok kirendeléséről az eljáró hatóság gondoskodik. Célja az ügyféli jogok védelmének biztosítása, de emellett hozzájárul az ügy gyorsabb lefolytatásához is. Ügygondnok csak természetes személy ügyfél esetében rendelhető ki, mert a jogi személynek és egyéb szervezetnek szükségképpen kell legyen törvényes képviselője. Vö. Hajas Barnabás: Eljárási képesség és képviselet, in: *A közigazgatási eljárás szabályai I.: Az általános közigazgatási rendtartás magyarázata* (szerk.: Petrik Ferenc), Budapest, Hvg-Orac, 2017, 54. o.

⁴⁵ Józsa: *i.m.*, 161. o.

⁴⁶ Pl. meghatalmazást adhat törvényes képviselő egy kisajátítási eljárásban úgy, hogy az ingatlanulajdonos kiskorú ügyfél szülei ügyvédet bíznak meg a gyermek képviseletével. Lásd. Balogh-Békési Nóra: A közigazgatási eljárás alapelvei, hatálya, in: *Az általános közigazgatási rendtartás szabályai* (szerk.: Boros Anita, Darák Péter), Budapest, Nemzeti Közszerzői Egyetem, 2018, 45. o.

⁴⁷ Józsa: *i.m.*, 134. o.

⁴⁸ *Uo.*, 143. o.

fel, hogy képviselhet-e eljárási képességgel rendelkező személyt olyan képviselő, akinek nincs eljárási képessége. E kérdésre a választ az Ákr. 13. § (4) bekezdés adja meg, amely lehetővé teszi eljáró hatóság számára, hogy a képviselet ellátására nyilvánvalóan nem alkalmas képviselőt visszautasítsa. Az eljárási képesség hiánya esetén a képviselő alkalmatlansága nyilvánvaló.⁴⁹

Másrészt, az sem világos, hogy eljárhat-e természetes vagy jogi személy képviselőjeként jogi személy. Mivel sem az Ákr. sem egyébként a Ptk. tételesen nem tiltja, hogy jogi személy képviselői minőségben eljárjon, így véleményem szerint a kérdésre pozitív válasz adható. A jogi személy képviselő természetesen törvényes vagy szervezeti képviselője útján tud eljárni, amit az eljáró hatóságnál igazolnia kell.⁵⁰

A meghatalmazott személye kapcsán meg kell említeni, hogy ellenérdekű ügyfelek képviseletét nem láthatja el ugyanaz a személy. Ellenérdekűnek számítanak azok az ügyfelek, akik a hatóság egymással ellentétes tartalmú döntésében érdekeltek, valamint az ügy kimenetele nem lehet egyformán kedvező mindkét ügyfél számára. Az viszont lehetséges, hogy egy képviselő több azonos érdekű ügyfél nevében eljárjon.⁵¹ A Ptk. ezzel szemben nem zárja ki abszolút módon az ellenérdekű felek képviseletét, de a képviselt megtámadhatja az így tett jognyilatkozatot, kivéve, ha tudott az érdekellentétről a képviseleti jog alapításakor [Ptk. 16:3. §].

A meghatalmazást közokiratba, teljes bizonyító erejű magánokiratba kell foglalni vagy jegyzőkönyvbe kell mondani és az eljáró hatóságnak be kell mutatni. Kivételt képeznek azok a meghatalmazások, amelyek szerepelnek a rendelkezési nyilvántartásban⁵² [Ákr. 14. § (1) bekezdés]. A Ptk. szabályaival összhangban a meghatalmazást nemcsak a képviselőhöz, hanem az érdekelt hatósághoz is címezhető és nem szükséges külön elfogadó nyilatkozat a képviselő részéről. Jegyzőkönyvbe mondott meghatalmazásnál nem szükséges a meghatalmazott képviselő jelenléte sem.⁵³

⁴⁹ *Uo.*, 150.; Hajas: i.m., 53. o.

⁵⁰ Bíró: i.m., 128. o. Romániában a kérdést tárgyalta a Legfelsőbb Semmitő- és Ítélszék a RPejtk. ügyleti képviseletre vonatkozó rendelkezései kapcsán és megállapította, hogy bíróságok előtt jogi személyt nem képviselhet egy másik jogi személy jogtanácsosa vagy ügyvédje [a Legfelsőbb Semmitő- és Ítélszék 2016/9. sz. előzetes döntéshozatali eljárásban hozott döntése]. Megjegyzem, a román Polgári perrendtartásban a jogi személyt törvényes képviselőjén kívül csak jogtanácsos vagy ügyvéd képviselheti [RPejtk. 84. cikk], magánszemélyt pedig csak szintén magánszemély vagy ügyvéd. A következtetés érvényes a román közigazgatási eljárásra, valamint a közigazgatási perrendtartásra is – amelyen keresztül kifogásolni lehetne a jogi személy képviselő visszautasítását – eltérő rendelkezés hiányában a polgári perrendtartás szabályai az irányadók [2004. évi 544. törvény a közigazgatási perrendtartásról, 28. cikk].

⁵¹ Józsa, i.m., 135. o.

⁵² A rendelkezési nyilvántartás központi elektronikus ügyintézési szolgáltatás, mely a természetes személyek és szervezetek elektronikus ügyintézésre vonatkozó rendelkezéseit, jognyilatkozatait tartja nyilván. A nyilvántartásban rögzített jognyilatkozatok teljes bizonyító erővel rendelkező magánokiratnak minősülnek, melyek elérhetők az ügyfelek és a megismerésükre jogosult, illetve kötelezett szervek által. Ha az ügyfél a rendelkezési nyilvántartásban meghatalmazás rögzít valamely szerv előtti eljárásra vonatkozóan a továbbiakban már nem szükséges papír alapú meghatalmazás bemutatása az eljáró szerv előtti eljárásában. Lásd: *Mi a rendelkezési nyilvántartás?* letöltés helye: <https://rendelkezes.gov.hu/rny-public/manual>, letöltés ideje: 2021. február 11.

⁵³ Józsa: i.m., 144. o.

A meghatalmazás vonatkozhat egy konkrét ügyben való eljárás egészére vagy konkrét ügyben csak meghatározott eljárási cselekményekre, de akár általános meghatalmazás alapján is eljárhat a képviselő. Ha a meghatalmazásból más nem tűnik ki, az kiterjed az eljárással kapcsolatos valamennyi nyilatkozatra és cselekményre [Ákr. 14. § (2) bekezdés]. Ez az anyagi jogi képviselettel összevetve szintén a hasonlóságok között említhető. A meghatározott ügyben való eljárásra vonatkozó meghatalmazás érvényes úgy az alapeljárásra, mint a jogorvoslati és a végrehajtási eljárásra is.⁵⁴

A meghatalmazás keretén belül, a képviselő által tett jognyilatkozatok vagy eljárási cselekmények közvetlenül hatályosak lesznek a képviselttel szemben (közvetlen képviselet). Miként azt már említettük, lehetséges a képviselt és képviselő egyidejű eljárása is, ezért az Ákr. szabályozza az eltérő nyilatkozatok vagy ellentétes eljárási cselekmények feloldásának kérdését is.⁵⁵ Amennyiben a képviselő és a képviselt nyilatkozatai között eltérés van, előbb az eljáró hatóság felszólítja a képviseltet, hogy nyilatkozzon. Ha ezt elmulasztja, a későbbi nyilatkozat vagy cselekményt tekinti a hatóság érvényesnek [Ákr. 14. § (7) bekezdés]. Az anyagi jogi képviselet esetében, ha a képviselő nyilatkozata eltér a képviselt személy akaratától, tulajdonképpen a Ptk. 6:14. § szerinti álképviseletről beszélünk (a képviselő képviseleti jogkörét túllépve tesz jognyilatkozatot). Álképviselet esetén az adott jognyilatkozat csak akkor vált ki joghatást, ha azt a képviselt utólag jóváhagyja. A hatósági eljárás méltányos időn belüli megoldása azonban nem teszi lehetővé, az anyagi jogban ismert jóváhagyás kivárását, ezért tekinti az Ákr. a későbbi nyilatkozatot érvényesnek, függetlenül attól, hogy a képviselő vagy a képviselt tette.

A képviselői minőség vizsgálatára és a képviselő hatóság általi visszautasítására jelen tanulmányban nem térek ki, ugyanis a Ptk.-ban nincs ennek megfelelő jogszabály. A Ptk. szerint a másik fél csak tudomásul veheti a képviselet tényét, ha a meghatalmazást közlik vele, azt nem utasíthatja vissza, nem cenzúrázhatja.

A meghatalmazás bármilyen ok miatti megszűnése (visszavonás, felmondás vagy az ügyfél, illetve a meghatalmazott halála) a hatósággal és a többi ügyféllel szemben a közléstől lesz hatályos. A visszavonás, hasonlóan a meghatalmazáshoz, egyoldalú jogügylet, így annak elfogadására sincs szükség. A felmondás viszont már csak a meghatalmazás mögött álló megbízási szerződéssel összefüggésben értelmezhető, hiszen a felmondás a szerződések megszűnésének egyik oka.⁵⁶ Ebben a tekintetben tehát az anyagi jogi képviselet és közigazgatási képviselet szabályai megegyeznek.

7. Képviselet a romániai közigazgatási eljárásokban

Ahogy azt már említettem, a román jogban nem örvend önálló szabályozásnak a közigazgatási eljárásjog (Európában szinte egyedülálló módon), sőt, a közigazgatási perrendtartás is egy mindössze 31 cikket számláló törvény, ami alapvetően a polgári

⁵⁴ *Uo.* 144. o.

⁵⁵ Hajas: i.m., 54. o.

⁵⁶ *Uo.*

perrendtartásra támaszkodik.

Bár rendre felmerül a román törvényhozásban a közigazgatási eljárási törvénykönyv megalkotása (amely magában foglalná úgy a közigazgatási hatóságok előtti eljárást, mint a közigazgatási perrendtartást), e törekvés csupán a közigazgatási eljárási törvénykönyv előzetes tételeinek elfogadásáig⁵⁷ és egy törvénykönyvtervezet megalkotásáig jutott el (még 2008-ban), ami végül nem került elfogadásra. A jogalkotó mellett a „Paul Negulescu” Közigazgatástudományi Intézet 2004-ben⁵⁸, a Dragoș C. Dacian nevével fémjelzett kutatócsoport pedig 2006 és 2008 között tett közzé törvénykönyvtervezetet, amelyeket bár a szakirodalom egyhangúan üdvözölt, a jogalkotást nem tudták pozitívan befolyásolni. 2013-ban a Regionális Fejlesztési és Közigazgatási Minisztérium egy új munkacsoportot állított fel a Közigazgatási törvénykönyv, illetve a Közigazgatási eljárási törvénykönyv tervezeteinek elkészítésére⁵⁹. A kormány 2014-2020 Egységes Közigazgatásért, illetve 2014-2020 Jobb Szabályozásért nevű stratégiáinak is egyik prioritása volt. Bár Romániában új Közigazgatási törvénykönyvet fogadtak el 2019-ben, a közigazgatási eljárás kodifikációja még mindig várat magára, olyannyira, hogy jelenleg még törvénytervezet sincs a Parlament, vagy a Kormány terítékén. A szakirodalom egyöntetű véleménye az, hogy szükség van egy átfogó Közigazgatási eljárási törvénykönyvre, figyelembe véve az ezen a téren megindult európai jogegységesítési törekvéseket is.⁶⁰

Ami a képviselet kérdéskörét illeti, az egységes szabályozás hiánya lényegesen megnehezíti az ügyfelek helyzetét, hiszen sok esetben nem világos mely hatóságoknál lehetséges a képviselet útján történő eljárás, melyek azok a jognyilatkozatok és eljárási cselekmények, amelyeket a képviselő tehet, illetve milyen formát kell öltenie a meghatalmazásnak.

A hatályos román joganyagban az ügyvédi tevékenységről szóló 1995. évi 51. törvény (a továbbiakban RÜtv.)⁶¹ és az Adóeljárás törvénykönyv⁶² (továbbiakban

⁵⁷ Románia Kormányának 2008. évi 1360. számú határozata a közigazgatási eljárási törvénykönyv előzetes téziseinek az elfogadásáról, közzétéve Románia Hivatalos Közlönye, 734/30.11.2008. számában.

⁵⁸ Elérhető a Revista de Drept Public 2004 évi 2. számában.

⁵⁹ Regionális Fejlesztési és Közigazgatási Minisztérium 2013. évi 2394. számú határozata.

⁶⁰ Lásd Toadere; Dragoș: i.m., 616-624. o.; Tofan, Dana Apostol, *Din nou despre actualitatea și necesitatea unui cod de procedură administrativă*, Studii și Cercetări Juridice, 2017, no. 4, 445-477. o.; Ursuța, Mircea, *Unele considerații privind proiectul Codului de Procedură Administrativă în contextul întrării în vigoare a noului Cod de procedură civilă*, Revista Transilvană de Științe Administrative, vol. 2016, no. 2, 227-239. o.; Nedelcu, Iulian M., *Considerații privind necesitatea adoptării unui Cod de Procedură Administrativă cu trimiteri la instituții juridice civile*, Revista de Științe Juridice, vol. 2006, no. 2, 116-120. o.; Riciu, Iuliana, *Opinii privind proiectul Codului de Procedură Administrativă al României*, Revista de Științe Juridice, vol. 2006, no. 2, 129-131. o.; Visan, Liliana, *Necesitatea codificării normelor de procedură administrativă*, Revista de Drept Public, vol. 2005, no. 2, 48-79. o.; Roman, Eugen, *Semnificația codificării normelor de procedura administrativă din perspectiva integrării în Uniunea Europeană*, Revista de Drept Public, vol. 2005, no.3, 101-104. o.; Tofan, Dana Apostol, *Câteva reflecții cu privire la Proiectul Codului de procedură administrativă (partea I)*, Revista de drept public, 2005, no. 3, 90-100. o.; Tofan, Dana Apostol, *Câteva reflecții cu privire la Proiectul Codului de procedură administrativă (partea II)*, Revista de drept public, 2005, no. 4, 40-54. o;

⁶¹ Újra közzétéve Románia Hivatalos Közlönyének, 440/24.08.2018. számában.

⁶² 2015. évi 207. törvény az Adóeljárás törvénykönyvről, közzétéve Románia Hivatalos Közlönyének 547/23.07.2015. számában. Ennek magyar megfelelője az Adóigazgatási rendtartás (Air).

RAejtk.) tér ki általános jelleggel a közigazgatási hatóság(ok) előtti képviseltről. Ugyanakkor, bizonyos eljárásokban találunk olyan rendelkezéseket, amelyek bár szűkszavúan, de közvetlenül utalnak a képviselet lehetőségére.

A RÜtv. úgy rendelkezik, hogy az ügyvédnek joga van képviselni és támogatni természetes és jogi személyeket a bíróságok, nyomozóhatóságok, közhatóságok, közintézmények, illetve más természetes és jogi személyek előtt, ezek pedig kötelesek biztosítani, hogy az ügyvéd tevékenységét zavartalanul elláthassa [RÜtv. 2. cikk (3) bekezdés]. Ugyanakkor, a RÜtv. 28. cikk (1) bekezdése szerint az ügyvédi névjegyzékben szereplő ügyvédeknek joguk van bármely természetes vagy jogi személyt képviselni, írásban megkötött szerződés alapján, amely biztos keltezését⁶³ az ügyvéd hivatalos nyilvántartásba történő bejegyzésével kap. E rendelkezés alapján jogi képviselő gyakorlatilag bármilyen hatóság előtt képviselhet természetes és jogi személyt, amennyiben az ügyféllel megkötött írásos szerződést tud felmutatni. A gyakorlatban azonban vannak olyan hatóságok és közintézmények, amelyek megtagadják az ügyvéd eljárását csupán az ügyvédi szerződés vagy meghatalmazás alapján, mondván a közintézmény előtti képviselethez a megbízást közokirati formában kell megadni.⁶⁴

Az ügyvéd általi képviselet az ügyleti képviselet egyik legtipikusabb formálja. A román közigazgatási eljárásban, az adóigazgatási rendtartásban szabályozott ügygondnokság kivételével (ennek részleteiről a következőkben még szólok), ügyvéd csupán, mint az ügyfél által meghatalmazott képviselő vehet részt (ügyleti képviselet).

A képviseleti a bizonyíthatóság érdekében írásba foglalt jogsegély szerződésből („contract de asistență juridică”) származik, amely tulajdonképpen egy megbízási szerződés. Ennek alapján állítja ki az ügyvéd a meghatalmazást, amit az eljáró hatóságnál bemutat. Így az ügyvédnek nem csak joga, de kötelessége is eljárni. A törvény megfogalmazása szerint a *bíróságoknak* kötelességük ellenőrizni az eljáró ügyvéd képviselői minőségét [RÜtv. 25. cikk (1) bekezdés], habár ez a kötelezettség minden hatóság számára érvényes.

A RÜtv. tiltja az ellenérdekű felek képviseletét ugyanazon vagy egy kapcsolódó ügyben, illetve tiltja, hogy az ügyvéd olyan személlyel szemben adjon elő, akinek korábban ugyanabban az ügyben jogi tanácsot adott [RÜtv. 45. cikk (1) bekezdés]. Ezt a szabály árnyalja az ügyvédi szakma Statútumának 116. cikke, amely szerint nem áll fenn érdekellentét: *i.* miután az ügyvéd tájékoztatta a feleket, azok beleegyezésüket adták, hogy az ügyvéd az érdekellentét megoldásán dolgozzon; *ii.* az ügyvédet közös stratégia kidolgozásával bízták meg, vagy ha ugyanazon ügyvédi

⁶³ A „biztos keltezés” azt az időpontot jelöli, amikor egy magánokirat keletkezése érvényesíthető lesz harmadik felekkel szemben és általuk ez az időpont már nem kifogásolható [RPejtk. 278. cikk]. A fent említett eseten kívül a Polgári eljárási törvénykönyv alapján biztos keltezését nyer egy okirat a következő esetekben is: amikor a közjegyző, bírósági végrehajtó vagy más köztisztviselő biztos keltezését ad; egy okirat közintézmény vagy közhatóság előtt bemutatásra került, ha az illető hatóság vagy intézmény az okiraton feljegyzést tett; az okiratot közhiteles nyilvántartásba felvették; az okirat szövegét kézzel megíró vagy azt aláíró személy elhalálozott vagy írásképtelenné vált; az okirat tartalmát, akár kivonatban is közokirat rögzíti; olyan jogtény következett be, mely az okirat ahhoz képest előbb keltezését vitán felüli helyezi. Lásd Székely: i.m., 138. o.

⁶⁴ Például: polgármesteri hivatalok, helyi tanácsok, adóhivatal, rendőrség.

szerveződési formán belül az ellenérdekű feleket más-más ügyvéd képviseli és erről a kapcsolatról az ügyfelek tájékoztatva lettek; *iii.* miután tájékoztatva lettek az érdekellentétéről, az ügyfelek kifejezetten hozzájárulnak az ügyvéd eljárásához.

A képviselői jog megszűnésével kapcsolatban nem tartalmaz eltérést a polgári jogtól, úgy az ügyfél, mint az ügyvéd egyoldalúan felmondhatja a megbízási szerződést, az addig tett cselekmények és költségek kifizetésével [RÜtv. 28. cikk (2) bekezdés].

A RAEjtk. az egyetlen olyan jogszabály, amely kimondottan egy közigazgatási intézmény kapcsán foglalkozik a képviselővel. Ez előírja, hogy a fél személyesen és képviselő útján, is eljárhat az adóhatóság előtt, vagy mindkét személy egyidejűleg, még akkor is, hogy ha a meghatalmazás nem lett visszavonva [RAEjtk. 28. cikk (1) bek.].

A képviselő határait a meghatalmazás és a törvény szabja meg. A meghatalmazás *eredeti példányát* vagy egy *hitelesített másolatát* közölni kell az adóhatósággal [RAEjtk. 28. cikk (1) bek.]. Ebből a rendelkezésből azonban nem világos, hogy az eredeti példánynak, amelyre a törvény utal milyen alakisági feltételeknek kell megfelelnie: szükséges a közokirati forma vagy lehet a magánokirat is. A kérdés megosztott a román szakirodalomban: Costaş szerint szükséges a közokirati forma⁶⁵, míg Duca úgy ítéli meg, hogy a törvény jelenlegi megfogalmazása lehetővé teszi a magánokiratban való meghatalmazást is, ha annak egy eredeti példányát közlik az adóhivatallal.⁶⁶ Véleményem szerint ez utóbbi a helyes álláspont, az *ubi lex non distinguit, nec nos distinguere debemus* alapelv mentén, azonban a gyakorlatban az adóhivatal és általában a közintézmények megkövetelik a közokirati formát, sok esetben még az ügyvédektől is, annak ellenére hogy a RAEjtk. 18. cikk (3) bekezdése alapján, ha a képviselő ügyvéd, az ügyvédi törvényben előírt formai követelmények teljesítése szükséges⁶⁷.

A meghatalmazás visszavonásig érvényes. A meghatalmazás visszavonását ugyanolyan formában kell közölni az adóhatósággal, mint magát a meghatalmazást (eredeti példány vagy hitelesített másolat) [RAEjtk. 18. cikk (2)]. Ez különbség az anyagi jogi képviselőhez képest, ahol a visszavonás bármilyen formában történhet.

Az RAEjtk. rendelkezik az ún. „meghatalmazotti kényszerről”, ami a Románia területén lakcímmel nem rendelkező adófizetőket terheli, akik szükségszerűen romániai lakhellyel rendelkező képviselőt kell kinevezzenek. E szabály alól kivételt képeznek az Európai Unió vagy az Európai Gazdasági Térség valamely tagállamában lakcímmel rendelkező személyek, illetve azok, akik olyan tagállamban rendelkeznek lakóhellyel, akivel Románia nemzetközi megállapodást kötött az adótervezés behajtásával kapcsolatban [RAEjtk. 18. cikk (4)–(5) bekezdés]. Amennyiben nem jelöl ki magának képviselőt a romániai lakhellyel nem rendelkező személy, az adóhivatal megkeresésére a bíróság ügygondnokot jelöl ki [RAEjtk. 19. cikk (1)

⁶⁵ Costaş, Cosmin Flavius: Comentariu la articolul 18 din Codul de Procedură Fiscală, in: *Codul de Procedură Fiscală: Comentariu pe articole* (szerk.: Costaş, Cosmin Flavius), București, Editura Solomon, 2016, letöltés helye: sintact.ro, letöltés ideje: 2021. február 14.

⁶⁶ Duca Emilian: Comentariu la articolul 18 din Codul de Procedură Fiscală, in: *Noul Cod de Procedură Fiscală comentat și adnotat*, București, Universul Juridic, 2016, letöltés helye: sintact.ro, letöltés ideje: 2020. február 14.

⁶⁷ Ugyanez alkalmazandó az adótanácsadókra és a könyvelőkre.

bekezdés]. Szintén ügygondnokot rendelnek annak a személynek, akinek lakóhelye nem ismert, akik betegség, fogyatékoság, idősor vagy bármiféle akadályoztatásban szenved, illetve a fogvatartottaknak is.

Ebből a szabályozásból kitűnik, hogy a RAEjtk. tulajdonképpen nem hoz semmilyen lényeges eltérést az anyagi jogi képviselet szabályaitól, gyakorlatilag bárki lehet képviselő (kivéve természetesen a cselekvőképtelen vagy korlátozottan cselekvőképtelen személyeket) és a meghatalmazás is (elméletileg) bármilyen formát ölthet, hiszen nincs törvényes előírás, amely más formát követelne meg. A képviselő bármilyen jognyilatkozatot adhat, ami megfelel a képviselt személy akaratának, a RAEjtk. nem szabályoz olyan eseteket, amikor az ügyfél személyes megjelenése kötelező lenne.

A fent említett RÜtv. és RAEjtk. rendelkezései mellett, amelyek általános jellegű szabályok, kiragadtam néhány ügycsoportot, amelyben gyakori a képviselő igénybevétele. Bár a felsorolás nem teljes körű (egy ilyen vállalkozás szinte lehetetlen volna), elégséges annak kimutatására, hogy mennyire változatosak és ezáltal zavarosak a képviseletre vonatkozó előírások.

Meghatalmazott vagy megbízott által történő eljárásra van lehetőség az alábbi közigazgatási hatóságok előtt folyó ügyekben:

- a cégbíróssággal való kapcsolattartásban. A meghatalmazás lehet *közokirati eseti meghatalmazás, ügyvédi meghatalmazás vagy jogtanácsosi megbízás*⁶⁸ [2008. évi módszertani norma a cégjegyzés vezetésének, a nyilvántartásba vételnek és az információk közzétételének módjáról 18., 55., és 69. cikkek];
- adóügyi feddhetetlenségi bizonyítvány („cazier fiscal”) igénylésénél, a meghatalmazás vagy *közokiratban foglalt vagy ügyvédi meghatalmazás* [2015. évi 39. kormányrendelet 9. cikk (1) bekezdés]. Ezzel szemben az erkölcsi bizonyítványt („cazier judiciar”) *csak közokiratban* kijelölt meghatalmazott útján lehet kérni [2004. évi 290. törvény az erkölcsi bizonyítványról, 31. cikk (1) bekezdés];
- közjegyzői eljárásokban, *közokirati meghatalmazás vagy ügyvédi meghatalmazás* bemutatása szükséges, de az ügyvédi meghatalmazás csak a közjegyzőhöz intézett kérésekre jogosítja fel a képviselőt, jogügylet megkötésére vagy közjegyzői eljárás megindítására viszont nem. A Közjegyzői Kamarától kért bizonyítványok és másolatok igénylésénél szintén *közokiratban foglalt meghatalmazás vagy ügyvédi meghatalmazás* szükséges [a közjegyzőkről szóló 1995. évi 36. törvény alkalmazási szabályzata 139. és 211. cikkek].
- a születési és házassági anyakönyvi kivonatokat *eseti meghatalmazott* által is át lehet venni [1996. évi 119. törvény az anyakönyvről 10. cikk (1) bekezdés].
- a közigazgatási úton kért névváltoztatás esetén, *írott formában adott eseti meghatalmazás vagy ügyvédi meghatalmazás* által [2004. évi 41. számú kormányrendelet 6. cikk (1) bekezdés] is lehet kérelmezni. A kormányrendelet alkalmazásáról szóló módszertan azonban már *közokirati formában* adott vagy *ügyvédi meghatalmazást* követel meg a kéréshez [106. cikk (1) bekezdés].

⁶⁸ A jogtanácsos általi képviselet tulajdonképpen törvényes képviseletnek minősül, ugyanis mint a jogi személy alkalmazottja jár el.

- az állampolgárság megszerzése iránti kérelem esetén. A meghatalmazást *közokirati formában* szükséges adni [1991. évi 21. törvény a román állampolgárságról 13. cikk (1) bekezdés].

A fenti példákból is kitűnik mennyire különböző az egyes hatósági eljárásokban előírt követelmények a meghatalmazás kapcsán. Bár a legtöbb rendelkezés csak a meghatalmazás formájával foglalkozik, ebben is megfigyelhető egyrészt a terminológiai sokszínűség (közokirati meghatalmazás, közokirati eseti meghatalmazás, ügyvédi meghatalmazás, írott formában adott eseti meghatalmazás), másrészt nincs egy kritériumrendszer, ami alapján beazonosítható lenne ez elvárt alakítás miérettje. Álláspontom szerint semmivel sem magyarázható, hogy például az adóügyi feddhetetlenségi bizonyítványt ügyvéd útján is lehet igényelni, de az erkölcsi bizonyítvány beszerzéséhez a meghatalmazást közokirati formában kell adni. Mivel a megbízás tartalmáról lényegében egyik említett jogszabály sem rendelkezik, így ebben a tekintetben az RPt. rendelkezései lesznek az irányadók, vagyis a meghatalmazás tárgya és a képviseleti jog kiterjedését a meghatalmazás rendelkezései vagy az alapját képező megbízási szerződésből kell kiolvasni.

Ugyanakkor megfigyelhető egy alapvető különbségtétel a közokiratba foglalt meghatalmazás és az ügyvédi meghatalmazás között. Véleményem szerint nem követelhető az ügyvédként eljáró képviselőtől a közokiratba foglalt meghatalmazás, legyen szó bármilyen közintézményről, ha már rendelkezik az RÜtv. alapján érvényesen megkötött jogsegély szerződéssel. Amíg az ügyvéd, a közjegyzőhöz hasonlóan igazolja a képviselt személy személyazonosságát, aláírását és az aláírás dátumát és ugyanúgy nyilvántartást vezet ezekről, ez a fajta elvárás beleütközik az RÜtv. előírásaiba, másrészt semmilyen féle joggalappal nem magyarázható.

Az ügyleti képviselet kapcsán megvizsgált jogszabályokból nem vonhatunk le más következtetést, minthogy valóban szükség van a román közigazgatási eljárás egységes szabályozására, hiszen nem megengedett egy jogállamban, hogy ugyanazt a kérdéskört (jelen esetben a képviseletet) ennyire eltérően szabályozza egyik-másik jogszabály. A hatályos szabályozás tükrében a képviselet, mint a méltányos eljáráshoz való jog egyik alapeleme, nincs megfelelően biztosítva, hiszen nem előrelátható az ügyfelek és képviselőik számára, hogy mely ügycsoportokban lehetséges a képviselő általi eljárás és melyekben szükséges az ügyfél személyes eljárása, meddig terjedhet a képviselet tartalma és melyek a meghatalmazás alakítási feltételei. Mindezek olyan alapvető kérdések, amelyek helyet kell kapniuk a közigazgatási eljárási törvénykönyvben s mely nélkül nem beszélhetünk a tisztességes eljáráshoz való jog biztosításáról.

8. Következtetések

Összességében nézve a magyar közigazgatási eljárás sokkal átláthatóbb módon biztosítja a képviselet útján történő eljárást, azáltal, hogy átfogó, minden közigazgatási hatóságra érvényes szabályokat fektet le. Az Ákr.-ben szabályozott meghatalmazotti képviselet szabályai a legtöbb kérdésben hasonlóságot mutatnak a

Ptk. szerinti meghatalmazás szabályaival, de céljuk különbözősége miatt önálló jogintézményként kell rájuk tekinteni. Az anyagi jogi képviselőt azon a ponton találkozik az eljárásjogi képviselővel, amikor a Ptk. szerint adott meghatalmazás vagy megbízás tárgya egy közigazgatási eljárásban való képviselő. A hatósággal szemben az Ákr. szerinti képviselő szabályai lesznek az alkalmazandók, azonban a képviselt és képviselő viszonyát továbbra is a Ptk. előírásai rendezik.

A román közigazgatási eljárás rendkívül nehézkessé teszi a képviselőt érvényesülését a közigazgatási hatóságok előtt. Átfogó szabályozás híján a hatóságok sokszor önkényesen döntenek el, melyik eljárásban milyen alakításoknak kell megfelelnie a meghatalmazásnak és meddig terjedhet ki annak határa. Egyedül a RAejtk. az a jogszabály, amely kifejezetten szabályozza a képviselőt kérdés az adóhivatal előtt folyó ügyekben, bár ez is néhol komoly problémákat vet fel. Következtetésünk nem lehet más, minthogy égető szükség van Romániában is átfogó eljárásjogi szabályozásra, a Közigazgatási eljárási törvénykönyvre, amely a képviselőt kérdéskörét egységesen szabályozná. Ehhez szolgálhatna megfelelő példát a magyar szabályozás, amely sokkal mélyebb közigazgatási eljárási tradíciókkal rendelkezik és az általános alapokat tekintve képviselői koncepciója a legtöbb ponton hasonló a román képviselői felfogással.

Irodalomjegyzék

- Alexandresco, Dimitrie, *Explicațiunea teoretică și practică a dreptului civil român, tomul IX*, București, Atelierele grafice Socec & Co, 1910.
- Balogh-Békési Nóra: A közigazgatási eljárás alapelvei, hatálya, in: *Az általános közigazgatási rendtartás szabályai* (szerk.: Boros Anita, Darák Péter), Budapest, Nemzeti Közszerzői Intézet, 2018.
- Barta Attila: Eljárási képesség és képviselő, in: *Közigazgatási eljárások* (szerk.: Balázs István), Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó, 2017.
- Bíró György: *A kötelmi jog és a szerződés tan közös szabályai*, Miskolc, Novotni Alapítvány, 2001.
- Chirică, Dan: Probleme controversate privitoare la contractul de mandat, https://www.juridice.ro/essentials/1903/probleme-controversate-privitoare-la-contractul-de-mandat#_ftnref120, utolsó letöltés dátuma 2021. január 30.
- Cosma, Doru, *Teoria Generală a actului juridic civil*, București, Editura Științifică, 1969.
- Coștaș, Cosmin Flavius: Comentariu la articolul 18 din Codul de Procedură Fiscală, in: *Codul de Procedură Fiscală: Comentariu pe articole* (szerk.: Coștaș, Cosmin Flavius), București, Editura Solomon, 2016, letöltés helye: sintact.ro, letöltés ideje: 2021. február 14.
- Deak, Francisc, *Tratat de drept civil: Contracte speciale*, București, Editura Universul Juridic, 2001.
- Duca Emilian: Comentariu la articolul 18 din Codul de Procedură Fiscală, in: *Noul Cod de Procedură Fiscală comentat și adnotat*, București, Universul Juridic, 2016, letöltés helye: sintact.ro, letöltés ideje: 2020. február 14.
- Fekete György, Kovács Edit: *Szerződések*, Kolozsvár, Tanügyi Sokszorosító, 1958.
- Gárdos Péter: Az ügyleti képviselő szabályainak rendszertani elhelyezése, *Polgári Jogi Kodifikáció*, 2006/1, 21-25. o.

- Gârbovan, Dan: Contractul de mandat, in: *Noul Cod civil: comentarii, doctrină, jurisprudență* (szerk.: Afrăsinei, Mădălina; Belu-Magdo, Mona-Lisa; Bleoancă, Alexandru), București, Editura Hamangiu, 2012.
- Hajas Barnabás: Eljárási képesség és képviselet, in: *A közigazgatási eljárás szabályai I.: Az általános közigazgatási rendtartás magyarázata* (szerk.: Petrik Ferenc), Budapest, Hvg-Orac, 2017.
- Hamza Gábor: *Az ügyleti képviselet: Dogmatikai és elméleti vizsgálatok az antik jogoktól napjainkig*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1980.
- Józsa Fábián: Az ügyfél és az eljárás más résztvevői (általános szabályok), in: *A közigazgatási hatósági eljárás jogintézményei* (szerk.: Patyi András), Budapest, Dialog Campus Kiadó, 2019.
- Kisfaludi András, A képviselet, in: *Az új Ptk. magyarázata V/VI., Kötelmi jog, Első és Második Rész* (szerk.: Petrik Ferenc), Második, átdogozott, bővített kiadás, Budapest, Hvg-Orac, 2014.
- Kengyel Miklós: *Magyar polgári eljárásjog*, Budapest, Osiris Kiadó, 2012.
- Kengyel Miklós: A perbeli képviselet fogalma és osztályozása, *Jogtudományi Közlöny*, 1978/10, 597–603. o.
- Mi a rendelkezési nyilvántartás? letöltés helye: <https://rendelkezes.gov.hu/rny-public/manual>, letöltés ideje: 2021. február 11.
- Nedelcu, Iulian M., Considerații privind necesitatea adoptării unui Cod de Procedură Administrativă cu trimiteri la instituții juridice civile, *Revista de Științe Juridice*, vol. 2006, no. 2, 116–120. o.
- Paulovics Anita, Pollák Kitti, Rozsnyai Krisztina, Turkovics István: Az ügyfélre és más eljárási szereplőkre vonatkozó általános szabályok, in: *Közigazgatási hatósági és bírósági eljárásjog* (szerk.: Pollák Kitti), Budapest, Nemzeti Közszolgálati Egyetem, 2016.
- Pop, Liviu; Popa, Ionuț-Florin; Vidu, Stelian-Ionan: *Tratat elementar de drept civil. Obligațiile*, Ed. Universul Juridic, București, 2012.
- Riciu, Iuliana, Opinii privind proiectul Codului de Procedură Administrativă al României, *Revista de Științe Juridice*, vol. 2006, no. 2, 129–131. o.
- Roman, Eugen, Semnificația codificării normelor de procedura administrativă din perspectiva integrării în Uniunea Europeană, *Revista de Drept Public*, vol. 2005, no.3, 101–104. o.
- Rozsnyai Krisztina: Képviselet, in: *Nagykommentár a közigazgatási eljárási törvényhez* (szerk.: Barabás Gergely, Baranyi Bertold, Kovács András György), Budapest, CompLex Kiadó, 2013.
- Schelnitz György: A perbeli képviselet fogalma, *Jogtudományi Közlöny*, 1971/10., 473–481. o.
- Székely János: *Román polgári eljárásjog*, Második, bővített és kiegészített kiadás, Kolozsvár, Forum Iuris, 2018.
- Tăbârcă, Mihaela: *Drept procesual civil, Vol. I - Teoria generală*, București, Ed. Universul Juridic, 2013.
- Toadere, Ioana; Dragoș, C. Dacian: Codificarea procedurii administrative, în context european, *Curierul Judiciar*, nr. 11/2016, 616-624. o.
- Tofan, Dana Apostol, Din nou despre actualitatea și necesitatea unui cod de procedură administrativă, *Studii și Cercetări Juridice*, 2017, no. 4, 445-477. o.
- Tofan, Dana Apostol, Câteva reflecții cu privire la Proiectul Codului de procedură administrativă (partea I), *Revista de drept public*, 2005, no. 3, 90–100. o.
- Tofan, Dana Apostol, Câteva reflecții cu privire la Proiectul Codului de procedură administrativă (partea II), *Revista de drept public*, 2005, no. 4, 40–54. o.

- Ursuța, Mircea, Unele considerații privind proiectul Codului de Procedură Administrativă în contextul intrării în vigoare a noului Cod de procedură civilă, *Revista Transilvană de Științe Administrative*, vol. 2016, no. 2, 227–239. o.
 - Vasilescu, Paul: *Relativitatea actului juridic civil. Repere pentru o nouă teorie generală a actului de drept privat*, București, Universul Juridic, 2008.
 - Veress Emőd: *Román polgári jog. Általános rész*, 5. kiadás, Kolozsvár, Forum Iuris, 2020.
 - Visan, Liliana, Necesitatea codificării normelor de procedură administrativă, *Revista de Drept Public*, vol. 2005, no. 2, 48–79. o.
-
-

A munkaügyi perekben alkalmazandó külföldi jog eljárásjogi kérdései*

Bors Szilvia**

A tanulmány elemzi, hogy a külföldi elemet tartalmazó munkaügyi peres eljárásokban mely jogszabályi előírások alkalmazandók. Az Európai Unió másodlagos jogának és a magyar tagállam eljárásjogi szabályainak rendelkezései miként értelmezendők a külföldi jog tartalmának megállapításakor. A cikk vizsgálja a külföldi jog megállapításával szorosan összefüggő eljárásjogi kérdéseket: a külföldi jog hiánya, tartalmának téves megállapítása, mellőzése esetén felmerülő jogi problémákat és az észszerű határidő joggyakorlati meghatározását.

Kulcsszavak: külföldi jog, külföldi jog alkalmazása, külföldi jog tartalmának megállapítása, perjogi problémák, észszerű határidő

Procedural law questions of foreign law applied in labour lawsuits

The study analyses which legal requirements shall be applied in labour lawsuits containing foreign elements. How the secondary law of the European Union and the procedural law regulations of the Hungarian state shall be understood when dealing with foreign elements. The article also investigates procedural law questions strongly connected to the determination of foreign law: absence of foreign law, incorrect determination of its content, legal problems arising in case of its negligence as well as the case-law establishment of reasonable time.

Keywords: foreign law, application of foreign law, establishment of the content of foreign law, litigation problems, reasonable time

<https://doi.org/10.32980/MJSz.2021.4.1263>

1. Bevezetés

A külföldi és a magyar jogszabály kapcsolódása esetén két jogrendszer vizsgálata történik. Az egyik a magyar eljáró szerv államának jogrendszere (*lex fori*), a másik a külföldi elem miatt irányadó jog (*lex causae*).¹ A hazai perekre a magyar

* A kutatás az Igazságügyi Minisztérium jogászképzés színvonalának emelését célzó programjának támogatása keretei között valósult meg. A kézirat lezárásának dátuma: 2021. április 1.

** PhD-hallgató, Széchenyi István Egyetem, Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola.

¹ MÁDL Ferenc – VÉKÁS Lajos: *Nemzetközi magánjog és nemzetközi gazdasági kapcsolatok joga*, 2014., ELTE Eötvös, Budapest, 114. o.

eljárási szabályok vonatkoznak, azonban az anyagi jogszabályok körében nem érvényesül a *iura novit curia* elv². Az ügy érdemét megítélni – főszabály szerint – a külföldi anyagi jogszabályok által kell.³ Kivételes esetekben alkalmazandók a magyar anyagi jogszabályok, így a külföldi jog kötelező mellőzése, vagy az észszerű határidő eredménytelen eltelte esetén.

A külföldi elemet tartalmazó peres eljárásokban többrétű problémahalmazzal találják magukat szembe a felek és a döntést hozó bíró is.⁴ Szükséges-e alkalmazni külföldi jogot? Melyik állam joga az irányadó az eljárásban? Hogyan lehet beszerezni a külföldi anyagi jogszabályi rendelkezéseket és a releváns joggyakorlatot? Miként indokolt megállapítani a külföldi jog tartalmát? Mit jelent az észszerű határidő a külföldi jog tartalmának megállapítása során? Mikor kell mellőzni a külföldi jogot? Ki viseli a külföldi jog tartalmának megállapítása során felmerült költségeket?

A tanulmány a fenti jogkérdéseket tekinti át, azokra kíván gyakorlati választ adni, segíteni ezzel a feleket, jogalkalmazókat a külföldi jog tartalmának megállapítása és az azzal szorosan összefüggő perjogi kérdések körében. A külföldi jog mellőzésének, vagy a külföldi jog tartalma téves megállapításának, vagy az észszerű határidő elmulasztásának szankcióit is érinti a kutatás. Kitér az ebben a körben született iránymutató bírósági döntésekre és javaslatot fogalmaz meg az észszerű határidő tartamának meghatározására. Emellett tájékoztatást nyújt a rendelkezésre álló lehetőségekről a külföldi jog tartalmának megállapítására vonatkozóan.

2. Jogszabályi háttér

A külföldi elemet⁵ tartalmazó munkaügyi peres eljárásokban a polgári perrendtartásról szóló 2016. évi CXXX. törvény (a továbbiakban: Pp.), a munka törvénykönyvéről szóló 2012. évi I. törvény (a továbbiakban: Mt.), a nemzetközi magánjogról szóló 2017. évi XXVIII. törvény (a továbbiakban: Nmjt.), a külföldi jogról való tájékoztatásról szóló, Londonban, 1968. június 7. napján aláírt Európai Egyezmény, valamint Strasbourgban, 1978. március 15. napján aláírt Egyezmény Kiegészítő Jegyzőkönyv kihirdetéséről szóló 140/1992. (X. 20.) Korm. rendelet (a továbbiakban: Londoni Egyezmény), a Tanács 2001. május 28-i 2001/470/EK rendelete az Európai Igazságügyi Hálózat létrehozásáról polgári és kereskedelmi ügyekben és az Európai Parlament és a Tanács 2008. június 17-i 593/2008/EK rendelete a szerződéses kötelezettségekre alkalmazandó jogról (a továbbiakban: Róma I. rendelet) szabályainak rendelkezései alkalmazandók.⁶

² Az Elsőfokú Bíróság a T-58/08. P. sz. az Európai Közösségek Bizottsága kontra Anton Pieter Roodhuijzen ügyben 2009. október 5-én hozott ítélete (ECLI:EU:T:2009:385.)

³ BH2014/11/340. II.

⁴ BÓKA János: Jogharmonizációs dilemmák a külföldi jog tartalmának megállapításával kapcsolatban, *Iustum Aequum Salutare*, 2014. 2. sz. 23. o.

⁵ NAGYNÉ Sándor Ildikó: Külföldi jog alkalmazása a polgári perben – kártérítési peres kitekintéssel, *Eljárásjogi Szemle*, 2018/3. sz. 9. o.

⁶ VÖLCSEY Balázs: A külföldi jog tartalmának megállapítása a gyakorlatban – különös tekintettel a polgári perjogi kérdésekre (kézirat)

A bíróság a külföldi jogot jogkérdésként⁷ kezeli a 1673/2016. (XI. 29.) Kormányhatározat 19. pontja alapján. A quaestio juris fogalmából eredően az következik, hogy a bíróság a külföldi jogot hivatalból alkalmazza. A Kúria ezt joggyakorlatában is kimondta akként, hogy a külföldi jog tartalmának megállapításakor a bíróság hivatalból jár el.⁸ A bíróság feladata tehát, hogy a külföldi jogot annak saját gyakorlata szerint értelmezze és tartalmát ennek megfelelően hivatalból állapítsa meg.⁹ A munkaügyi perekben azonban figyelemmel kell lenni az Mt. rendelkezéseivel és az Európai Unió jogrendjével összhangban történő értelmezésre a külföldi elemet tartalmazó jogvitákban, például az imperatív szabályok alkalmazásánál¹⁰ vagy a közrendbe ütközés esetén¹¹.

A külföldi jog tartalmának megállapításakor vizsgálni kell a hatályos anyagi jogszabályokat és a releváns rendelkezésekhez kapcsolódó külföldi bírói gyakorlatot. Ezt az elvet mondta ki az Alkotmánybíróság több határozatában akként, hogy nem lehetséges, hogy a bíróság a vagyoni kártérítés és a nem vagyoni kártérítés kapcsán külön-külön határozza meg az alkalmazandó jogot, mert "a kártérítési rendszert a károsult szempontjából egységes rendszerként kell kezelni".¹² A Legfelsőbb Bíróság eseti döntésében rögzítette, hogy a teljes joganyagot összefüggésében, rendszerében kell ismerni, mert az egyes kiragadott jogintézmények, fogalmak tisztázása még nem jelenti az alkalmazandó jog helyes tartalmát.¹³

Kifejtette azt is a bíróság, hogy önmagában bármilyen külföldi elem nem alapozza meg a külföldi anyagi jog alkalmazását.¹⁴ A külföldi elemet tartalmazó tényállás lényege, hogy az adott jogviszonyban szereplő külföldi elem (személy, tárgy, jog) két, vagy több állam jogszabályainak alkalmazására teremt elvi lehetőséget.¹⁵ A külföldi elemnek tehát releváns jogi ténynek kell minősülnie, mert ez teszi indokolttá a külföldi anyagi jogi szabályok vizsgálatának lehetőségét.

3. A külföldi jog tartalmának megismerését támogató eszközök

Az Nmjtvt. 7. §-a kimondja, hogy a bíróság a külföldi jogot hivatalból alkalmazza, a külföldi jogot annak saját gyakorlata szerint értelmezi, míg a 8. §-a rögzíti, hogy a külföldi jog tartalmát a bíróság hivatalból állapítja meg. Mindezek alapján a bíróságnak tájékozódnia kell a külföldi jog tartalmát illetően.¹⁶ Ennek megállapítása körében a bíróságok több, a felek kevesebb eszközt vehetnek igénybe. Az eszközök hatékonysága azonban azok jellegétől nagymértékben függ.

⁷ GOMBOS Katalin: A joghatóság egyes kérdései a nemzetközi magánjogban, *PRO PUBLICO BONO – Magyar Közigazgatás*, 2019/2. sz. 95. o.

⁸ Kúria Gfv.VII.30.248/2015/10. sz. határozata

⁹ T/14237. számú törvényjavaslat a nemzetközi magánjogról 42-44. o.

¹⁰ Kúria Pfv.I.21.198/2017/6. sz. határozata

¹¹ Fővárosi Ítéletábla Pf. 6.21.367/2004/3. sz. határozata

¹² 12/1991. (IV. 11.) AB határozat, 34/1992. (VI. 1.) AB határozat

¹³ Legfelsőbb Bíróság Pf.III.25.783/2002/5. sz. határozata

¹⁴ Győri Ítéletábla Pf.IV.20.352/2007/4. sz. határozata

¹⁵ EBH.2004/1047., Győri Ítéletábla Gf.II.20.007/2006/2. sz. határozata, Fővárosi Ítéletábla 13.Gf.40.827/2003/6. sz. határozata

¹⁶ Fővárosi Ítéletábla Pkf.3.26.418/2008/3. sz. határozata

3.1. A Londoni Egyezmény. A külföldi jog tartalmának megállapításában segítséget nyújt – többek között – a Londoni Egyezmény. Jelentősége éppen az, hogy a felek kifejezetten a külföldi jog tartalmának megállapítása érdekében kötötték. Az 1. Cikke értelmében az alkalmazási köre kiterjed a szerződő felek polgári jogi jogszabályairól, eljárásokról, valamint az igazságügyi szervezetrendszerükről szóló tájékoztatásra. Ennek alapján minden szerződő fél kijelöl egy átvevő intézményt, amely a másik szerződő féltől származó tájékoztatás iránti kérelmeket fogadja.

A tájékoztatás iránti megkeresést azonban csak igazságügyi hatóság terjeszthet elő és csak folyamatban lévő eljárásokban a 3. Cikke szerint. Ez a bíróságok számára biztosítja a külföldi jog tartalmának megismerési lehetőségét.¹⁷ A Londoni Egyezmény azonban más hatóságokat, illetve a feleket elzárja ennek lehetőségétől. A feleket attól, hogy a peres eljárás megindítása előtt megismerhessék a jogvitájukra alkalmazandó külföldi jogot és így megalapozottabban dönthessenek a keresetindításról vagy érdemi védekezésükről.

A Londoni Egyezmény rendelkezései a bíróságok munkáját nagymértékben tudja segíteni, mert 7. Cikke előírja, hogy az átvevő intézménynek megküldött kérdésre adandó válasznak nem csak a releváns jogszabálysövegeket, hanem a jogalkalmazói döntéseket is magában kell foglalnia. Ennek keretében, amennyiben a megkeresett hatóság szükségesnek tartja kiegészítő dokumentumokat is mellékelhet. Ilyennek minősül például a jogtudományi művekből és jogszabály-előkészítő munkákból vett szemelvény, indoklás és kommentár is.

A válaszban adott tájékoztatás mindezek ellenére nem köti a megkereső igazságügyi hatóságot a 8. Cikk értelmében. Ennek oka, hogy a megkereső szerv jogosult más állami vagy hivatalos szervnek továbbadni a kérdéseket megválaszolás céljából. A tapasztalatok értelmében azonban előfordult, hogy a válaszhoz kétség fűződött, ezért azt mellőzni kellett.¹⁸ Mindezek alapján nem jelenthetjük ki egyértelműen, hogy a Londoni Egyezmény által, a bíróságok számára biztosított eszköz gyors és hatékony.¹⁹ Álláspontom szerint indokolt lenne olyan további rendelkezés elfogadása, amely meghatározza azokat a szerveket, akiknél adekvát képzettséggel, végzettséggel rendelkező ügyintézők állnak rendelkezésre. A válaszadók professzionalitását pedig akár a bíró, akár a felek is ellenőrizhetik, például a magyar igazságügyi szakértői jegyzékhez hasonló módon. A jegyzék mindenki által hozzáférhető, az egyes szakértők végzettsége, szakosodása feltüntetésre kerül, a képzettség megszerzésének ideje megállapítható a közhiteles és ellenőrzött nyilvántartásban.

3.2. Az Európai Igazságügyi Hálózat. A külföldi jog tartalmának megállapítását segíti a Tanács 2001. május 28-i 2001/470/EK rendelete az Európai Igazságügyi Hálózat létrehozásáról polgári és kereskedelmi ügyekben. E rendelet (10) preambulumbekzdésében megfogalmazott célja, hogy elősegítse a tagállamok között folytatott igazságügyi együttműködést, és a 2. cikke alapján ennek érdekében

¹⁷ Fővárosi Ítéletábla Pkf.25.901/2018/2. sz. határozata

¹⁸ Budapest Környéki Törvényszék 7.G.23.894/2008. sz. határozata

¹⁹ Budapest Környéki Törvényszék 7.G.22.593/2008. sz. határozata

a tagállamok kapcsolattartókat, központi szerveket és központi hatóságokat, összekötő tisztviselőket és egyéb megfelelő igazságügyi vagy közigazgatási hatóságokat jelölnek ki.

A kapcsolattartók feladata kiterjed a polgári és kereskedelmi ügyekben folytatott igazságügyi együttműködés elősegítésére. Ennek keretében kiemelt tevékenységük a határokon átnyúló ügyekben folytatott eljárások segítése. A tagállamok belső jogáról akként adnak tájékoztatást, hogy az egyes államok jogrendszerére vonatkozó információs rendszert működtetnek. Segítséget nyújtanak a feleknek a megvalósítható igények megfogalmazásában, a hatóságok számára pedig a több megkeresés esetén, azok összehangolását végzik.

A szervezet honlapján általános információk segítik a jogkeresőket. A külföldi jog tartalmának megállapítása szempontjából előnye, hogy nyilvános az információs rendszer. Eleme a „Tájékoztató füzetek”, amelyek egyes tagállamok fontosabb ítélezési gyakorlatát is tartalmazzák. Nehézséget okoz azonban, hogy a rendelet előírásai ellenére nem naprakész információkkal szolgálnak. Például a magyar közszolgálati perekre a munkajogi bíróság hatáskörét írják elő annak ellenére, hogy a jogszabály ebben a körben már három éve módosult. Álláspontom szerint a megjelölt információk egyes esetekben még általános jelleggel sem adnak eligazítást, indokolt a jogszabályok gyakoribb, akár negyedéves felülvizsgálata.

4. A külföldi jog tartalmának megállapítása

Az adott eljárásban az Nmjt. és a Pp. szabályozza azt, hogy hogyan történik a külföldi jog tartalmának megállapítása. Az Nmjt. kimondja, hogy a bíróság kötelezettsége a külföldi jog tartalmának megállapítása. A külföldi jog tartalmának bizonyítását illetően ugyanakkor a bírónak szabad mozgástere van,²⁰ mert figyelembe veheti a felek előterjesztéseit (hiteles forrásból származó jogszabályokat, kommentárokat), szakvéleményt, valamint az igazságügyért felelős miniszter (a továbbiakban: miniszter) tájékoztatását az Nmjt. 8. §-a értelmében. Ennek keretében a bíró a Pp. 237. § (4) – (5) bekezdései alapján, az anyagi pervezetés körében fel is hívhatja a felek figyelmét a külföldi jog tartalmának megállapításának szükségességére, valamint ez ennek során igénybe vehető eszközökre.²¹ Ez a bizonyítás azonban nem minősül perjogi értelemben vett bizonyításnak, ezért nem érvényesülhet a bizonyítási teher Pp. 265. § (1) bekezdése szerinti jogintézménye sem. A bizonyítás valójában a perfelvételi szakban, a jogvita keretei meghatározásakor tett perfelvételi nyilatkozat. Célja, hogy a felek a keresettel érvényesített jog körében helyesen jelöljék meg a jogalapot, azaz azt az anyagi jogi jogszabályi rendelkezést, amely az alanyi jogot közvetlenül keletkeztető tényeket meghatározza és annak alapján az igény támasztására feljogosít a Pp. 7. § (1) bekezdés 8. és 11. pontjai értelmében.

²⁰ Fővárosi Ítéltőábla 1.Mf.31.089/2020/10. sz. határozata

²¹ BH2020. 176.

4.1. A felek által előterjesztett perfelvételi nyilatkozatok. A perfelvételi nyilatkozatok körében – jogszabályi felhatalmazás alapján – a felek előterjesztést tehetnek a külföldi jog tartalmának megállapítása érdekében. Perjogi kérdés, hogy amennyiben az egyik fél szolgáltatja a jogszabálytartalmat és a másik fél azt elfogadja, vagy nem vitatja, akkor ezt a jogszabálytartalmat kell-e figyelembe vennie a bíróságnak.

Álláspontom szerint a Pp. 203. § (2) bekezdés *a)* pontja egyértelműen rögzíti, ha a fél az e törvényben vagy a bíróság felhívásában meghatározott valamely perfelvételi nyilatkozatot nem tüntet fel a perfelvételi iratban, úgy kell tekinteni – mindaddig, amíg ellentétes nyilatkozatot nem tesz – hogy a fél az ellenfél érintett jogállását nem vitatja. Ezt erősíti az Alkotmánybíróság értelmezése is, amikor határozatában kimondta, hogy a fél nem terjesztett elő a külföldi jog tartalma körében bizonyítékot, nem vitatta a bíróság által igénybe vett bizonyítási eszközöket és megállapításokat, ezért azt úgy kellett tekinteni, mint aki azokat elfogadta.²²

Mindezek alapján, amennyiben a külföldi jog tartalmának hitelességéhez kétség nem fér, akkor a fél által előterjesztett tartalom alapján megállapítható az eljárás során alkalmazandó külföldi jog tartalma. Ez egyúttal azt is jelenti álláspontom szerint, hogy például nem megfelelő az előterjesztés akkor, ha csupán az internetről letöltött, forrás nélküli, általános tájékoztatást tartalmazó iratot szolgáltat a fél. A felek által előterjesztett okiratok tartalma kapcsán ugyanis jogszabályi követelmény annak bizonyos fokú hitelessége, meggyőző ereje. Ennek hiányában a bíróságnak további intézkedést kell tennie a külföldi jog tartalmának megállapítása iránt még akkor is, ha a felek egyike sem vitatja az előterjesztett okirat alapján annak tartalmát.

4.2. A bíróság által igénybe vehető eszközök. A felek előterjesztése mellett egy másik igénybevehető eszköz a külföldi jog tartalmának megállapításánál a szakvélemény. Szakértőként a bíróság az adott külföldi anyagi jogban jártas személyt rendel ki, aki akár eseti szakértőnek is minősülhet: egyetemi tanár, jogtudós. Ez abban az esetben is megoldást jelenthet, amennyiben a miniszter – nemzetközi egyezmény és saját források hiányában – nem tud tájékoztatást adni.

A bíróságnak a szakértő kirendelése körében a szakértői névsor vizsgálatán túl lehetősége van a Magyar Országos Közjegyzői Kamara keretein belül működő Közjegyzői Intézet megkeresésére. A Közjegyzői Intézet alapvető feladata a külföldi jog tartalmára vonatkozó egyedi szakvélemények készítése.

A legáltalánosabb és a leggyakoribb eszköz az Igazságügyi Minisztériumon keresztül történő bírósági megkeresés a külföldi jog tartalmának megállapítása körében. A minisztert a Mádl Ferenc Összehasonlító Jogi Intézet segítheti az Nmjt. 8. § (2) bekezdése körében szabályozott tájékoztatás megadásában.

4.3. Az eszközök vizsgálata. Figyelemmel arra, hogy a jogszabály az egyes eszközök (előterjesztés, szakvélemény, tájékoztatás) között nem tesz különbséget, így az ott írt sorrend nem jelent semmilyen fontossági sorrendet. A bíróság bármely eszközt igénybe veheti,²³ és a felek által előterjesztett, illetve a bíróság által

²² 3336/2019. (XII. 6.) AB határozat

²³ Kúria Pfv.II.21.732/2019/8. sz. határozata

beszerzett eszköz sem köti. A külföldi jog tartalmának megállapítása körében az okirattal szembeni követelmény a hitelesség és teljeskörűség. A bíróság eseti döntésében kimondta, hogy amennyiben a bíróság a miniszter által adott tájékoztatást nem találja kielégítőnek, akkor további források felhasználása szükséges.²⁴

A bíróság egy másik ügyben kiemelte, hogy – a felek előterjesztése hiányában – hivatalból kell beszerezni az alkalmazandó külföldi anyagi jogról szóló tájékoztatást. Amennyiben a tájékoztatás tartalmát vagy annak hiányosságát a felek megalapozottan nem sérelmezik, akkor a bíróságnak nem szükséges más eszköz beszerzése, szakértő igénybevétele.²⁵

A bíróságnak akkor nem kell a külföldi jog tartalma felől az adott eljárásban tájékozódnia, ha arról hivatalos tudomása van. A feleket ilyenkor a hivatalból figyelembe vett tényekről tájékoztatja. A tájékoztatásnak álláspontom szerint arra is ki kell térnie, hogy amennyiben a felek eltérő jogi tartalmat ismernek, akkor azt a jogvita kereteinek meghatározásához kell rendelkezésre bocsátaniuk. Ebben az esetben a bíróságnak a peridőszakra hatályos anyagi jogszabályok tartalmának megállapítása céljából további intézkedéseket kell tennie.

Mindezek alapján arra a következtetésre juthatunk, hogy mind a felek szolgáltatathatják, mind a bíróság beszerezheti a külföldi jogszabályt és joggyakorlatot. A rendelkezésre álló okirat tartalmának hitelt érdemlőnek kell lennie. A felek jogosultak a bíróság által beszerzett okirat tartalmának vitatására, azonban csak olyan, a jogszabályban megjelölt eszközökkel, melynek tartalma alapján az ügyben eljáró bíróban kételyt ébresztenek a külföldi jog tartalma vonatkozásában. A bírót nem köti a felek előterjesztése, hivatalbóli (eljárásjogi) kötelezettsége a külföldi jog tartalmának megállapítása.²⁶ A bírót nem köti az általa tett intézkedések körében beérkezett szakvélemény, illetve tájékoztatás sem, amennyiben kételye merül fel az abban foglaltak körében.²⁷ A külföldi jog tartalma akkor válik a jogvita elbírálására alkalmassá, ha a rendelkezésre álló okiratok alapján kellő bizonyossággal megállapítható releváns jogszabályi rendelkezése és joggyakorlata. A perfelvételi szak lezárására csak ezt követően van lehetőség.

5. A külföldi jog tartalmának megállapításához szükséges észszerű határidő

Ahhoz, hogy a külföldi jog tartalmának megállapításához szükséges észszerű határidőt megvizsgálhassuk és ebben a körben megalapozottan foglaljunk állást, ki kell térnünk a hatósági eljárásokon belül a bírósági eljárások, és azon belül a polgári peres eljárások lefolytatásának észszerű határidejére.

²⁴ Legfelsőbb Bíróság Pf.III.25.783/2002/5. sz. határozata

²⁵ Kúria Gfv.VII.30.248/2015/10. és a Kfv.I.35.480/2019/13. sz. határozata

²⁶ Fővárosi Ítéltábla 15.Gf.40.336/2018/9/II. sz. határozata

²⁷ Fővárosi Ítéltábla Pkf.25.901/2018/2. sz. határozata

5.1. A polgári eljárások lefolytatásának észszerű időtartama. A pergazdaságosság és a perek észszerű időn belüli befejezése alapvető követelmény.²⁸ Az emberi jogok és az alapvető szabadságok védelméről szóló, Rómában, 1950. november 4-én kelt Egyezmény és az ahhoz tartozó nyolc kiegészítő jegyzőkönyv kihirdetéséről szóló 1993. évi XXXI. törvény 6. Cikke kimondja, hogy az eljárásokat észszerű időn belül kell lefolytatni. E jog – 1992. november 5-ét követően keletkezett – megsértése esetén az Emberi Jogok Európai Bíróságához (a továbbiakban: EJEB) lehet fordulni.²⁹

Az eljárás hosszának észszerűségét az EJEB esetjogában lefektetett kritériumai és az ügy egyedi körülményei figyelembe vételével kell megítélni. Az EJEB két fő kérdést vizsgál: mely időszakot kell figyelembe venni és ennek az időszaknak van-e észszerű időtartama. Az időszak a kereset benyújtásától a bírósági szervezetrendszerben hozott utolsó, végleges döntésig tart (magában foglalja a fellebbviteli eljárást és az alkotmányossági panasz eljárás idejét is). Időszak észszerű időtartamának meghatározása körében vizsgált szempontok: az ügy bonyolultsága, a felek és a bíróság magatartása, az eljárás kimenetelének fontossága, az igénybe vett bírói fórumok száma.³⁰ Az eljárás befejezésére vonatkozó észszerű határidő tehát minden esetben más, ami az EJEB mérlegelésén múlik.

De nemcsak a fenti egyezmény, hanem az Alaptörvény XXVIII. cikke is előírja, hogy mindenkinek joga van ahhoz, hogy jogait és kötelezettségeit észszerű határidőn belül bírálja el a bíróság.³¹

5.2. A külföldi jog tartalmának megállapításához szükséges észszerű határidő. Ebben az összefüggésben kell kitérni arra, hogy az eljárás elhúzódásának a kockázatát növeli, amikor az ügy külföldi elemet tartalmaz. Az Nmjt. kimondja, hogy a külföldi jog tartalmát is észszerű időn belül kell megállapítani. Azonban sem a jogszabály, sem annak indokolása nem jelöl meg konkrét időtartamot, nem ad iránymutatást annak mértékére.

Az Alkotmánybíróság kiemelte, hogy az ügyek észszerű határidőn belül történő befejezése az igazságszolgáltatással szemben felállított jogállami követelmény.³² Az észszerű időre vonatkozó korlátot a Karalyos és Huber kontra Magyarország és Görögország ügyben a Bíróság akként állapította meg, hogy a külföldi jog tartalmának megállapításával összefüggő kilenc év már sérti az ügy észszerű időn belüli lefolytatásához való jogot. Az Alkotmánybíróság kitért arra, hogy nem tartozik az észszerű határidő fogalmába az az időtartam, amely nem az ügy tárgyához kapcsolódóan folyik.³³ Az Alkotmánybíróság azt is kimondta, hogy az észszerű határidőn belüli elbíráláshoz való jog sérelme az alkotmánybírói eljárásban nem

²⁸ BDT2008. 1811.

²⁹ ANTAL Veronika: Az ésszerű határidő követelménye az eljárásjogban, *Themis: Az ELTE Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola elektronikus folyóirata*, 2004., 15. o.

³⁰ Az EJEB 5116/01. sz. Karalyos és Huber kontra Magyarország és Görögország ügyben 2004. április 6-án hozott ítélete

³¹ BH2020. 323., 3025/2016. (II. 23.) AB határozat

³² 44/2004. (XI. 23.) AB határozat

³³ 8/1992. (I. 30.) AB határozat

orvosolható,³⁴ mert az Alkotmánybíróságnak nincs hatásköre arra, hogy egy adott bírósági eljárás jelentős elhúzódsából eredő következményeket enyhítse vagy orvosolja.³⁵

A Pp. 157. § (1) bekezdés c) pontja az eljárás elhúzódsá miatt kifogás körében rögzíti, hogy a bíróságnak az adott eljárási cselekményt az annak elvégzésére elegendő észszerű időtartamon belül kell elvégeznie vagy annak elvégzéséről rendelkeznie, ugyanakkor az észszerű határidő fogalmát ez a törvény és a hozzá kapcsolódó indoklás sem határozta meg.

A fent elemzett joggyakorlat alapján a polgári peres eljárás elhúzódsával kapcsolatos vagyoni elégtétel érvényesítéséről szóló 2021.évi XCIV. törvény azt állapította meg, hogy polgári per esetében a bírósági eljárás befejezéséhez feltétlenül elégségesnek minősülő szükséges időtartam hatvan hónap.³⁶

Meglátásom szerint, összevetve az eljárás lefolytatására és a külföldi jog tartalmának megállapítására vonatkozó fenti követelményeket az alábbiakat mondhatjuk ki. Az eljárás lefolytatásához tartozó időszakon belül, a perfelvételi szakban kell vizsgálni a külföldi jog megállapításának észszerű időtartamát, így annak mértéke ennél rövidebb kell, hogy legyen. Álláspontom szerint – az eset összes körülményét figyelembe véve – a hat hónap az az időtartam, amikor a külföldi jog tartalmának megállapítása az észszerű határidőn belül történik. A perfelvételi szak lezárását követően – amennyiben nem csak jogkérdésről van szó – bizonyítási eljárás lefolytatása (tanúk meghallgatása, szakértői vélemény beszerzése) szükséges és emellett tekintettel kell lenni arra is, hogy az elsőfokú eljárást két jogorvoslati szint is követi. Mindezek tartalma pedig a per lefolytatásának időtartamába, azaz az öt évbe beleszámít.

6. A külföldi jog hiátusának jogkövetkezményei

A főszabály értelmében az alkalmazandó külföldi jog tartalmát meg kell állapítania az eljáró bíróságnak.³⁷ Ennek elmulasztása olyan lényeges eljárási szabálysértésnek minősül, amely alapul szolgál a perorvoslattal támadott határozat hatályon kívül helyezésére.³⁸ Az irányadó külföldi jog beszerzésének mellőzése és a jogvitának a magyar jogszabályok szerinti elbírálása olyan lényeges eljárási szabálysértés, amely a fellebbezési eljárásban már nem pótolható.³⁹

Kimondta a bíróság azt is, hogy a jogvitában alkalmazandó jog meghatározása hivatalból az eljáró bíróság kötelezettsége azzal, hogy a külföldi jog tartalmáról is – így például az Európai Igazságügyi Hálózaton, vagy az elektronikusan működő Európai Igazságügyi Atlaszon keresztül – hivatalból köteles tájékozódni.⁴⁰ Az alkalmazandó külföldi jog tartalmának tisztázása nélkül csak alapjogi jogsérelemmel,

³⁴ 3237/2012. (IX. 28.) AB végzés, 3309/2012. (XI. 12.) AB végzés

³⁵ 3203/2019. (VII. 16.) AB végzés, 3024/2016. (II. 23.) AB határozat

³⁶ 6. § (1) bekezdése

³⁷ Fővárosi Ítéltábla Mf.2.31060/2020/09. sz. határozata

³⁸ Fővárosi Ítéltábla 20.Gf.40.051/2017/10/II. sz. határozata

³⁹ Fővárosi Ítéltábla Pf.6.21.815/2009/6. sz. határozata

⁴⁰ Szegedi Ítéltábla Pf.III.20.360/2010/5. sz. határozata

a garanciális szabályok megsértésével és megalapozatlanul lehet a jogvitában állást foglalni, ezért ez lényeges eljárási szabálysértésnek minősül.⁴¹

Nem minden esetben eredményez azonban hatályon kívül helyezést a külföldi jog tartalma megállapításának elmulasztása. Amennyiben ugyanis a mulasztás az azonos – magyar – jogi rendelkezés miatt az érdemi döntést nem befolyásolta, akkor nem indokolt a hatályon kívül helyezés.⁴² Tehát nem automatikus a mulasztás esetén a hatályon kívül helyezés a jogorvoslati eljárásban. Függ attól, hogy ez az eljárási szabálysértés kihatással van-e az ügy érdemi elbírálására.

6.1. Amennyiben a külföldi jog tartalma nem megállapítható vagy tévesen kerül megállapításra. Amennyiben a bíró az alkalmazandó külföldi jog tartalmát nem tudja megállapítani, akkor két lehetőség is rendelkezésére áll. Amennyiben ennek oka, hogy a jogszabályban előírt „észszerű határidő” zsinórmértéken belül nem állapítható meg a külföldi jog tartalma, akkor az Nmjt. alapján – kötelezően – a magyar jogot kell alkalmazni.⁴³ Amennyiben ennek oka, hogy vagy az észszerű határidőn belül, vagy nemzetközi bi-, illetve multilaterális egyezmény hiányában nem szerezhető be az alkalmazandó külföldi anyagi jog, akkor jogszabályi felhatalmazás alapján lehetőség van kiegészítő jog alkalmazására is. A kiegészítő jog az alkalmazandó joghoz legközelebb álló külföldi jogot jelenti. Erre példa, hogy az algériai jog helyettesíti a tunéziai jogot, az angol jog az új-zélandit, vagy a francia jog a luxemburgit.⁴⁴

Álláspontom szerint abban az esetben, ha a bíróság nem tudta a külföldi jog tartalmát megállapítani, az nem eredményezheti egyik fél pereszteségét sem. A bíróságnak a magyar jogot vagy a kiegészítő jogot kell alkalmaznia.

Ha a bíróság tévesen állapítja meg az alkalmazandó külföldi anyagi jog tartalmát, az olyan lényeges eljárási szabálysértés, amely a fellebbezési eljárásban hatályon kívül helyezést eredményez. Ez a szabály akkor is érvényes, amikor a bíróság csak részben állapította meg tévesen az alkalmazandó külföldi jogot.⁴⁵

6.2. A külföldi jog alkalmazásának mellőzése. A hatályos jogszabály alapján – szűk körben – az eljáró bíróságnak nem a kapcsolódó szabályok alapján kijelölt jogot kell alkalmaznia. Mellőzni kell a kijelölt külföldi jogot akkor, ha annak tartalma észszerű időn belül nem állapítható meg, a külföldi jog alkalmazása a magyar közrendbe ütközik, a magyar jogszabályi rendelkezések feltétlen érvényesülést kívánnak (imperatív szabályok)⁴⁶ és akkor is, amikor az ügy körülményei alapján nyilvánvaló, hogy az ügy az irányadó jognál lényegesen szorosabban kapcsolódik egy másik joghoz (általános kitérítő klauzula).

A közrend tartalmának meghatározásához a Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvényből (a továbbiakban: Btk.) lehet kiindulni. A Btk. fejezetei

⁴¹ Legfelsőbb Bíróság Pf.VI.26.608/2001/6. sz. határozata; EBH2013.6.161., EBH2011. 2315., BH2006. 1520.

⁴² Kúria Pfv.22.143/2011. sz. határozata

⁴³ EP231511 II.

⁴⁴ Nmjt. indokolása a 8. §-hoz

⁴⁵ BH2019.10.270., Legfelsőbb Bíróság Pf.III.25.783/2002/5. sz. határozata

⁴⁶ KÁRTYÁS Gábor: A nem alkalmazott külföldi jog esete: kiküldetések a magyar bírói gyakorlatban, *Iustum Aequum Salutare* 2019. 4. sz. 12. o.

meghatározzák a közbiztonság, a köznyugalom, a közbizalom elleni bűncselekményeket, valamint a közegészség elleni bűncselekmények alá tartozó tényállásokat. Támponcot adnak továbbá a szabálysértésekről, a szabálysértési eljárásról és a szabálysértési nyilvántartási rendszerről szóló 2012. évi II. törvény rendelkezései is. Közrendbe ütközik a külföldi jogi szabályzás abban az esetben, ha annak eredménye elviselhetetlen lenne a magyar jogrendszer alapvető értékrendje szempontjából, azaz a gazdasági-társadalmi rend alapját közvetlenül sértené. Akkor is, ha az alapjogokat, illetve a társadalmi értékítéletet sértő, a felek jogviszonyán túlmutatóan a közrend sérelmét okozó következményekkel jár.⁴⁷ Közrendbe ütközik például, ha sérti a jogbiztonság követelményét,⁴⁸ ha a jogerő intézménye nem érvényesül,⁴⁹ ha valaki jogát adott vallás gyakorlása alapján kell megítélni. Nem minősül azonban közrendbe ütközésnek önmagában a bizonyítási teher szabályának mikénti alkalmazása, a marasztalás jogcím feltüntetésének hiánya, illetve a döntés megalapozatlanságára történő hivatkozás.⁵⁰ Közrendbe ütközés esetén szükséges a közrend sérelmének elhárítása vagy önmagában azzal, hogy a külföldi jog közrendbe ütköző szabályát a bíró nem alkalmazza vagy a magyar jog rendelkezései alkalmazásával a mellőzött külföldi jog helyett.⁵¹

Imperatív szabályok esetén többről van szó, mint kógens rendelkezésekről. Ezek olyan anyagi jogi normák, amelyek Magyarországon alapvető politikai, gazdasági és szociálpolitikai érdekeket szolgálnak. Emiatt nemcsak a nemzeti jogrendszerhez kötődő jogviszonyok esetén kötelező az alkalmazásuk, hanem külföldi érintettség esetén is. E szabályok hatálya alól a felek jogválasztással sem szerződhetnek ki.⁵² Imperatív szabálynak minősül a munkavállalók érdekeit védő olyan szabály, amely az igényérvényesítés lehetőségét korlátozzák vagy kizárják, a jogképességet korlátozó szerződés vagy egyoldalú nyilatkozat semmissége. A Róma I. rendelet (34) preambulumbekzdése és 9. cikke rendelkezik az imperatív szabályokról. A Róma I. rendelet kimondja, hogy például az egyéni munkaszerződésekre vonatkozó szabály nem sértheti a kiküldetés helye szerinti ország imperatív rendelkezéseinek alkalmazását a munkavállalók szolgáltatások nyújtása keretében történő kiküldetéséről szóló, 1996. december 16-i 96/71/EK európai parlamenti és tanácsi irányelv értelmében. A Róma I. rendelet alapján a munkavédelem anyagi jogi szabályai tekintetében nincs jogválasztás, ezek imperatív szabályok.⁵³

Az általános kitérítő klauzula akkor alkalmazható, ha egyértelműen meghatározható, hogy adott ügýtípusban melyik állam joga áll legszorosabb kapcsolatban a tényállással. Az Nmjt. 10. § (2) bekezdése fontos garanciális szabályt rögzít, mert kimondja, hogy nem érvényesülhet az általános kitérítő klauzula, ha az irányadó jog meghatározására jogválasztás útján kerül sor.⁵⁴ A

⁴⁷ Kúria Pfv.I.20.369/2017/7. sz. határozata

⁴⁸ Kúria Gfv.X.30.408/2011/4. sz. határozata

⁴⁹ Kúria Gfv.X.30.138/2011/11. sz. határozata

⁵⁰ Kúria Gfv.XI.30.369/2005/5. sz. határozata

⁵¹ Fővárosi Ítéltábla Pf.6.21.367/2004/3. sz. határozata

⁵² KÁRTYÁS Gábor: A munkajog mint versenytényező – az alkalmazandó munkajog meghatározása nemzetközi tényállásoknál, különös tekintettel a kiküldetésekre, *Munkajog*, 2019/1. sz. 7.o.

⁵³ Kúria Mfv.I.10.824/2016/3. sz. határozata

⁵⁴ MÁTYÁS Imre: Az új nemzetközi magánjogi törvényről, *Publicationes Universitatis Miskolcensis Sectio*

bíróságnak a klauzula alkalmazásáról az Nmjtv. 10. § (1) bekezdése értelmében az alperesi ellenkérelem beérkezésétől számított legkésőbb harminc napon belül alakszerű pervezető végzésben kell döntenie. A döntés ellen fellebbezésnek sincs helye a Pp. 365. § (2) bekezdés *b)* pontja alapján és a fellebbezés hiánya miatt a végzést indokolni sem kell a Pp. 349. § (3) bekezdés értelmében. Álláspontom szerint ez a másodfokú bíróság felülbírálati jogkörének egyik korlátját jelenti is egyben, azaz a határozatot a másodfokú bíróság nem bírálhatja felül a Pp. 369. § (2) bekezdése, a 219. § (1) bekezdése és a 185. § (3) bekezdése értelmében.

A Róma I. rendelet hatálya alá tartozó ügyekben – azaz uniós tagállamban, 2009. december 17-ét követően megkötött munkaszerződések körében indult eljárások esetében – azonban nem az Nmjtv., hanem fenti rendelet rendelkezéseit kell alkalmazni. Ez a rendelet az Nmjtv.-hez képest elsőbbséget élvez a 25. cikk (2) bekezdése értelmében, azaz a jogválasztás körében. A Róma I. rendelet 8. cikke szerint az egyéni munkaszerződésre a felek által a 3. cikknek megfelelően választott jog az irányadó. Ez a jogválasztás azonban nem eredményezheti, hogy a munkavállalót megfosszák a Róma I. rendelet által biztosított olyan védelemtől, amelyektől megállapodás útján sem lehet eltérni. (Irányadó jog lehet a munkafeladat teljesítésének helye, munkavégzés helye, vagy a szorosabb kapcsolat országa.) Választott jog hiányában, ahol vagy – ennek hiányában – ahonnan a munkavállaló a szerződés teljesítéseként rendszerint a munkáját végzi. Ennek hiányában a telephely szerinti ország joga, ahol a munkavállalót alkalmazták. Ezek helyett azonban annak az országnak a joga alkalmazandó, ahol a szerződés körülményei alapján szorosabb a kapcsolat. A Róma I. rendelet esetén a – választott vagy nem választott – külföldi jog ugyanazon négy esetben kerül mellőzésre, mint amit az Nmjtv. meghatároz.

7. A külföldi jog tartalmának megállapításával kapcsolatos költségek

A bíróság a külföldi jogot hivatalból alkalmazza, és annak tartalmát is hivatalból állapítja meg. Az ezzel kapcsolatos eljárási költségek viselésének szabályairól a Pp. rendelkezik. Ebben a körben figyelemmel kell lenni arra, hogy a felek a külföldi jog tartalmának megállapításhoz előterjesztéseket tehetnek. Arra is tekintettel kell lenni, hogy a tájékoztatás iránti megkeresést a megkeresett állam hivatalos nyelvéen kell megtenni és a választ a megkeresett állam a saját nyelvéen adja meg. A bírósági megkeresések fordítási költsége nem minősülhet bizonyítással járó költségnek, a fent kifejtettek alapján, ezért a Pp. 320. §-ában foglalt jogkövetkezmény sem alkalmazható.

A munkaügyi perekben a Pp. 79. § (8) bekezdése értelmében az állam előlegezi a fordítási költségeket a költségmentesség és a költségfeljegyzési jog polgári és közigazgatási bírósági eljárásban történő alkalmazásáról szóló 2017. évi CXXVIII. törvény 3. § (1) bekezdés *d)* pontja és az illetékekről szóló 1990. évi XCIII. törvény (a továbbiakban: Itv.) 62. § (1) bekezdés *a)* pontja alapján. A Pp. 61. § (1) bekezdése alapján és a 113. §-ában foglalt jogok érvényesülése érdekében a

bíróságnak fordítót kell kirendelnie. Főszabály szerint elegendő az egyszerű fordítás, azonban, ha a Pp. 62. §-ában megfogalmazott „kétely” merül fel a fordítás tartalma körében, akkor az okirat hiteles fordítása szükséges. A bíróság a „kétely” helyes értelmezése körében kimondta, hogy önmagában a fordítás kifogásolása nem elegendő, hanem a kifogásoló félnek azt is konkrétan meg kell jelölnie, hogy a fordítás mely részeit tekinti problémásnak.⁵⁵ Kitért arra is, hogy amennyiben a bíróságnak a felek által készített fordítás megbízhatóságával kapcsolatban észszerű kétsége nem merül fel, akkor hiteles fordítás igénybe vételére nincs szükség.⁵⁶

Az állam által előlegezett költség viselése körében a Pp. 85. §-a, a 101. §-a és a 102. §-a alapján a fordítás költségét a pervesztes fél, az eljárás megszűnése esetén és a szünetelés folytán történő megszűnés esetén a felperes, elállás esetén az alperes (ha a követelést az eljárás megindítását követően teljesítette), a felek közös kérelme miatti megszüntetés esetén a felek megállapodása szerinti fél, annak hiányában a felperes viseli. A fordítás költségének megfizetésére a viselésre köteles fél csak költségkedvezmény hiányában köteles.

8. Összegzés

A tanulmány elemzése alapján azt a megállapítást tehetjük, hogy a külföldi elemet tartalmazó eljárásokban a jogszabályok értelmében a bíróság kötelezettsége az alkalmazandó anyagi jog meghatározása és annak értelmezése. Az irányadó ország jogát a munkaügyi perekben, két jogrendszer kapcsolódása esetén a magyar kollíziós szabályok alapján kell meghatározni. Figyelemmel kell lenni ennek során az Európai Unió másodlagos jogának minősülő Róma I. rendelet és az Európai Igazságügyi Hálózat létrehozásáról szóló rendelet, valamint a magyar tagállam eljárásjogi szabályait adó Nmjtvt., Pp. és Londoni Egyezmény előírásaira. A peres eljárásban az eljárási szabályokat a magyar jog, az ügyben felmerült kérdéseket közvetlenül rendező anyagi szabályokat főszabály szerint a külföldi anyagi jog határozza meg., ha külföldi elem merül fel.

Amennyiben az Európai Unió másik tagállamában jelenik meg a külföldi elem, az alkalmazandó anyagi jogot a Róma I. rendelet 3. cikke és a 8. cikke határozza meg. Ennek értelmében a felek – imperatív szabályba nem ütköző – választott joga az irányadó. Jogválasztás hiányában három lehetőség is fenn áll. Irányadó az a tagállami jog, ahol vagy – ennek hiányában – ahonnan a munkavállaló a munkáját végezte. Abban az esetben, ha ez nem határozható meg, akkor, ahol a munkavállalót alkalmazták. A jogválasztás hiányában a fentiek helyett az a tagállami jog, amelynek a jogával a munkaszerződés szorosabb kapcsolatban állt.

Azokban a munkaügyi perekben, ahol nem az Európai Unió másik tagállamában jelenik meg a külföldi elem, az alkalmazandó anyagi jogot az Nmjtvt. 6. §-a és 9. §-a és a bi-, illetve multilaterális egyezmények határozzák meg. Ennek értelmében a

⁵⁵ Fővárosi Ítélet tábla 3.Pf.21.385/2013/2. sz. határozata

⁵⁶ Kúria Gfv.VII.30.248/2015/10

felek választott joga mentén kell az ügyet elbírálni.⁵⁷ Jogválasztás hiányában a kollíziós szabályok irányadók, melyek hiányában annak az államnak a jogát kell alkalmazni, amelyik a tényállással a legszorosabb kapcsolatban van.⁵⁸

Mind a Róma I. rendelet, mind az Nmjvtv. szabályozza emellett az irányadó külföldi jog mellőzésének kötelező eseteit, így azt, amikor a külföldi jog tartalma észszerű időn belül nem állapítható meg,⁵⁹ a külföldi jog alkalmazása a magyar közrendbe ütközik, a magyar imperatívuszabályok feltétlen érvényesülést kívánnak és az általános kitérítő klauzula esetén. Kivételes esetként állapítható tehát meg, hogy az irányadó külföldi jog esetén a magyar anyagi jogszabályok alkalmazandók.

A mellőzés körében az észszerű határidő mértékének meghatározásakor a jogszabályok a bíróság részére csupán zsinórmértéket adnak. Álláspontom szerint hat hónap körüli időtartam az a mérték, amely az EJEB gyakorlatában kikristályosodott kritériumoknak megfelel.

Az alkalmazandó külföldi anyagi jogszabályok mellett a releváns joggyakorlatot is be kell szerezni ahhoz, hogy megalapozott döntést tudjon hozni az eljáró bíróság. Az irányadó külföldi jog tartalmának megállapításához például az Európai Igazságügyi Hálózat, a Magyar Országos Közjegyzői Kamara, a Mádl Ferenc Összehasonlító Jogi Intézet, a felek előterjesztése, a beszerzett szakvélemény és a miniszteri tájékoztatás is segítséget nyújt.

Abban az esetben, ha a külföldi jog tartalma az ügy elbírálása szempontjából releváns és nem vagy tévesen kerül megállapításra, akkor a jogorvoslatot ellátó bíróság a döntést hatályon kívül helyezi. Az irányadó jog tartalmának meghatározása a perfelvételi szakban, a jogvita kereteinek meghatározásakor szükséges, ezért az a fellebbviteli eljárásban már nem pótolható.

A munkaügyi perekben a külföldi jog tartalmának megállapítása során felmerült fordítási költségeket előlegezni nem kell a tárgyi költség-, illetve illetékfeljegyzési jog alapján, azonban annak viselésére a felek a Pp. szabályai alapján a felek kötelesek jogszabályi mentesség hiányában.

Irodalomjegyzék

- ANTAL Veronika: Az ésszerű határidő követelménye az eljárásjogban, Themis: Az ELTE Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola elektronikus folyóirata, 2004. 12-16. o.
- BÓKA János: Jogharmonizációs dilemmák a külföldi jog tartalmának megállapításával kapcsolatban, *Iustum Aequum Salutare*, 2014. 2. sz. 23-33. o.
- GOMBOS Katalin: A joghatóság egyes kérdései a nemzetközi magánjogban, PRO PUBLICO BONO – Magyar Közigazgatás, 2019/2. sz. 89-99. o. <https://doi.org/10.32575/ppb.2019.2.5>

⁵⁷ PALÁSTI Gábor Péter: *A szerződésre alkalmazandó jog felek általi megválasztása (a jogválasztás)* (PhD értekezés), 2008, Miskolc, 53. o.

⁵⁸ KOVÁCS Erika: Az európai munkajogi kollíziós szabályok elemzése, különös tekintettel a Róma I. rendeletre, *Miskolci Jogi Szemle*, 2011/2. sz.126. o.

⁵⁹ MOLNÁR Tamás: *Alapelvek a közjegyzői nemperes eljárásokban*, 2019, Közjegyzői Akadémiai, Budapest, 93. o.

-
- KÁRTYÁS Gábor: A munkajog mint versenytényező – az alkalmazandó munkajog meghatározása nemzetközi tényállásoknál, különös tekintettel a kiküldetésekre, *Munkajog* 2019/1. sz. 1-10. o.
 - KÁRTYÁS Gábor: A nem alkalmazott külföldi jog esete: kiküldetések a magyar bírói gyakorlatban, *Iustum Aequum Salutare* 2019. 4. sz. 9-22. o.
 - KOVÁCS Erika: Az európai munkajogi kollíziós szabályok elemzése, különös tekintettel a Róma I. rendeletre, *Miskolci Jogi Szemle*, 2011/2. sz. 110-132. o.
 - MÁDL Ferenc – VÉKÁS Lajos: Nemzetközi magánjog és nemzetközi gazdasági kapcsolatok joga, 2014., ELTE Eötvös, Budapest
 - MÁTYÁS Imre: Az új nemzetközi magánjogi törvényről, *Publicationes Universitatis Miskolcinensis Sectio Juridica et Politica*, Tomus XXXV (2017), 353-365. o.
 - MOLNÁR Tamás: Alapelvek a közjegyzői nemperes eljárásokban, 2019. Közjegyzői Akadémiai, Budapest
 - NAGYNÉ Sándor Ildikó: Külföldi jog alkalmazása a polgári perben – kártérítési peres kitekintéssel, *Eljárásjogi Szemle*, 2018/3. sz. 9-16. o.
 - PALÁSTI Gábor Péter: A szerződésre alkalmazandó jog felek általi megválasztása (a jogválasztás) (PhD értekezés), 2008, Miskolc
 - VÖLCSEY Balázs: A külföldi jog tartalmának megállapítása a gyakorlatban – különös tekintettel a polgári perjogi kérdésekre (kézirat)
-
-

Adalékok az orvosi műhiba fogalmának fejlődéséhez

Juhász György*

A tanulmány az orvosi műhiba fogalmának kialakulását mutatja be. A kifejezést mindegy másfél évszázaddal ezelőtt először Rudolf Virchow definiálta, majd csupán hat évvel később hazánkban a közegészségügy rendezéséről szóló 1876. évi XIV. törvénycikk 47. §-ában is megjelent. A jogalkotó azonban definíciót nem fogalmazott meg, amelyet a törvény indokolása sem tartalmazott, ezért az értelmezési problémák kiküszöbölésére törekedve a kifejezést tartalommal a jogtudomány és a gyakorlat próbálta megtölteni. Összességében megállapítható, hogy az orvosi műhiba fogalma hibás, előnyösebb lenne az egészségügyi műhiba, mint kifejezés használata.

Kulcsszavak: orvosi műhiba, Virchow, jogtörténet, büntetőjog,

Additives to the development of the concept of medical malpractice

The study presents the development of the concept of medical malpractice. The medical malpractice was defined by Rudolf Virchow about a century and a half ago, and only six years later the term was published in Hungary in the 47th paragraph of the XIV. article of the act in 1876. However, the legislator did not formulate a definition of malpractice, it was not even included in the explanatory memorandum of the law, so in an effort to eliminate problems of its interpretation, jurisprudence and practice tried to fill the term with content. Overall, it can be concluded that the concept of medical malpractice is flawed, it would be preferable to use healthcare-related malpractice as a term.

Keywords: medical malpractice, Virchow, history of law, punishment law

<https://doi.org/10.32980/MJSz.2021.4.1264>

1. Célkitűzés és bevezetés

Az orvosi műhiba fogalma nem rendelkezik régre visszanyúló múlttal, hiszen definiálására körülbelül másfél évszázaddal ezelőtt, a XIX. század második felében a Porosz Büntető Törvénykönyv elkészítése kapcsán került sor, és az orvos büntetőjogi felelősségét alapította meg. Az utóbbi évtizedekben a köznyelvben elterjedt „műhiba perek” azonban nem büntető ügyek, hanem ez egészségügyi szolgáltatóval szemben indított kártérítési perek, amelyek míg a kilencvenes évek előtt a kis számban fordultak elő és döntően a kórházak győzelmével zárultak, addig a rendszerváltást követően, a kétezres évek kezdetére az úgynevezett „orvosi

* PhD-hallgató, Debreceni Egyetem Marton Géza Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola.

műhibaperek” a mindennapi élet részévé váltak.¹ A köznyelvben elterjedt „műhiba perek” alatt értelmezett kártérítési perek jelentős része a téves vagy nem megfelelő tájékoztatáson alapul, míg kisebb hányaduk a diagnosztikus tévedés vagy kezelési hiba következtében beállott károkra alapoz.² Ezen okból kifolyólag célszerű lenne elhatárolni a klasszikus értelemben vett orvosi műhiba fogalmát az intézményi felelősségre alapított eljárásoktól,³ hiszen az orvosi műhiba fogalom megalkotása kezdetben büntetőjogi szempontból vált szükségessé és a későbbi fejlődés során került polgári jogi kontextusba. Ezen okok miatt lenne esszenciális a pontos fogalom meghatározás, amelyhez elengedhetetlen maga az orvosi műhiba fogalmi fejlődésének elemzése. Hiszen azon hipotézis igazolásához, miszerint maga az orvosi műhiba fogalma hibás és előnyösebb lenne az egészségügyi műhiba, mint kifejezés használata csak a történeti fejlődés útján kapható átfogó válasz. A tanulmány célja tehát a műhiba definíció kialakulásán, fejlődéstörténetén keresztül a fogalom meghatározás esetleges hibáinak, ellentmondásainak szemléltetése.

Ahogy az már jelen tanulmányban említésre került míg az orvosi felelősség megjelenése a XIX. századra datálható, addig maga az orvoslás alapjául szolgáló, általános értelemben vett gyógyító tevékenység már az ősközösségekben megjelent, hiszen Pavlov véleménye szerint utóbbi egészen az első emberek megjelenéséig vezethető vissza.⁴ Maga az orvoslás már az egyiptomi kultúra szerves részét képezte és egyben nagy társadalmi megbecsülésnek örvendett, azonban annak gyakorlása komoly felelősséggel járt,⁵ hiszen a fáraót gyógyító, a sikertelensége esetén akár életével is felelhetett tévedéséért. Az orvoslás fejlődése elválaszthatatlan a társadalmi formák és a tudomány prosperálásától, hiszen a felvilágosodás, majd az ipari forradalom kora az orvostudomány számára is megteremtette a robbanásszerű fejlődés lehetőségét. A modernizáció eredményeként rohamosan haladó orvoslás kezdetben reményt formált a társadalomban, hiszen hosszú idő után számos problémára és betegségre sikerült megoldást és gyógyírt találni. Ezen reményt előtérbe helyező társadalomban a kezdeti, talán csodának számító eredmények okán esetleg még fel sem merült az egészségügyi innovációval járó veszélyek potenciálja, így az orvosi beavatkozásokkal kapcsolatos korlátozás lehetősége kezdetben meg sem fogalmazódott.⁶ A fejlődést jól szemlélteti, hogy míg a XVIII. század végi sebészetet durva, brutális, sokszor sikertelen, halálos kimenetellel járó eljárások jellemezték, addig az 1846. évben, Morton által felfedezett narkózissal kezdetét vette

¹ Simon Tamás: Az „orvosi műhiba” miatti kártérítési perek gyakorlata a felperesek szemszögéből, *Egészségügyi menedzsment*, (2000), 3., 50. o.

² Hidvéginé Adorján Livia; Sáriné Simkó Ágnes: *Műhibák és kártérítési perek az egészségügyben*, Budapest, Medicina, 2013, 11;14. o.

³ Az intézményi felelősségről a 2003. évi LXXXIV. tv 19/A §-a következőképpen rendelkezik: „A beteg, illetve hozzátartozója az egészségügyi szolgáltatás során vagy az azzal összefüggésben keletkezett kára megtérítésére vonatkozó igényét közvetlenül a közszolgáltatást nyújtó egészségügyi szolgáltatóval szemben érvényesítheti, függetlenül attól, hogy az egészségügyi közszolgáltató milyen jogviszonyban foglalkoztatta a kárt okozó egészségügyi dolgozót.”

⁴ Székely Sándor: *Az orvostudomány története*, Budapest, Medicina, 1961, 13. o.

⁵ Nancy Duin; Jenny Sutcliffe: *Az orvoslás története az ősidőktől 2020-ig*, Budapest, Medicina, 1993, 12. o.

⁶ Béky Ágnes Enikő: Az orvostudomány elméleti, gyakorlati eredményei és a büntetőjog kapcsolata, *Debreceni Jogi Műhely*, (2013) 2., 1. o.

a modern, precíz sebészet alapjainak megteremtése, majd körülbelül egy évszázaddal később, az 1960-as években már sikeresen hajtották végre az első, az emberi szervezet immunológiai hátterének figyelembevételével végzett vesetranszplantációt.⁷

Az orvostudomány robbanásszerű fejlődésével természetesen a gyógyítható betegségek körének és azok lehetséges kezelési módjainak megsokszorozódásával az azokból adódó kockázatok száma is multiplikálódott,⁸ valamint az újonnan felfedezett gyógymódok, műtéti beavatkozások, és védőoltások alkalmazása akár az adott személyek életét és egészségét kisebb-nagyobb veszélynek is kitehetik, hiszen az orvosi beavatkozás tárgya maga az élő szervezet.⁹ Az emberi élet és egészség megóvására irányuló orvosi beavatkozás során annak sikerességét szem előtt tartva nem kerülhető el egy szükséges szintű, megengedett kockázat vállalása, amelyhez ha a jogosult hozzájárulását adja, úgy a kockázat vonatkozásában – a lege artis végzett beavatkozás mellett - fel sem merülhet az orvosi műhiba lehetőségének megállapítása. Ezen elengedhetetlen rizikóval kapcsolatban jelent meg az orvosi tevékenység megengedett kockázatának fogalma, amely a következőképpen határozható meg: *„az orvosi tevékenység megengedett kockázatán a beteg életének, egészségének vagy testi épségének a gyógyítás érdekében tudatosan előídezt az az előre látható veszélyét és esetleges hátrányos változását értjük, amellyel az adott gyógybeavatkozás az orvosi foglalkozás szabályainak megtartása mellett járhat.”*¹⁰ Végül a tudomány fejlődésének eredményeként a modern természettudományi alapokra helyezett orvostudomány nemcsak társadalmi és gazdasági hatásokat eredményezett, hanem kihatott a jogtudományra is,¹¹ hiszen megjelent az orvosi felelősség fogalma.

2. Az orvosi műhiba fogalmának nemzetközi megjelenése

2.1. Rudolf Virchow. Az orvosi műhiba, azaz az „ärztliche Kunstfehler” fogalmának meghatározása Rudolf Virchow kórboncnok nevéhez köthető, aki az 1870. évben, a Porosz Büntető Törvénykönyv előkészítése során, mint a Deputáció tagja, a Kunstfehler der Arzte című tanulmányban¹² a következőképpen definiálta azt:¹³ *„Azok a gyakorlati tevékenységükben engedélyezett gyógyító-személyek, akik hivatásuk gyakorlása során a szükséges figyelmesség vagy óvatosság hiánya folytán a gyógyítás általánosan elismert szabályai ellenében cselekvésükkel vagy*

⁷ Gaál Csaba: *Sebészet*, Budapest, Medicina, 2016, 7. o.

⁸ Dósa Ágnes: *Az orvos kártérítési felelőssége*, Budapest, HVG-ORAC, 2010, 23. o.

⁹ Természetesen az orvosi tevékenységhez kapcsolódhat még az egészségügyi beavatkozás és kutatás rendje elleni bűncselekmények köre is. Részletesen lásd: Madai Sándor: *Az egészségügyi beavatkozás és kutatás rendje elleni*

bűncselekmények. In: Madai Sándor (szerk.) *Büntetőjogi ismeretek - Tananyag egészségügyi szakemberek részére*, Egészségügyi Nyilvántartási és Képzési Központ, Budapest, 2016, 77-82. o.

¹⁰ Erdősy Emil: *A megengedett kockázat a büntetőjogban*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1988, 93-95. o.

¹¹ Béky: i.m. 1. o.

¹² Dezső László: *Az orvos büntetőjogi felelőssége*, Budapest, BM Könyvkiadó, 1979, 185. o.

¹³ Brigitte Tag: *Der Körperverletzungstatbestand im Spannungsfeld zwischen Patientenautonomie und Lex artis*, Heidelberg und Mannheim, Springer, 2000, 205. o.

mulasztásukkal a kezelésükre bízott személy egészségét megkárosítják, büntetendők".¹⁴ Maga a műhiba, azaz a Kunstfehler a Heilkunst szóból származtatható, utóbbi eredete arra vezethető vissza, hogy a kortárs orvostudomány számos alakja az orvoslást röviden csak a szóban forgó kifejezéssel jellemezte, véleményük szerint ugyanis maga az orvoslás nem más, mint a gyógyítás művészete, annak mesteri tudása.¹⁵

Az orvosi műhiba fogalmának elemzése során nem hagyható figyelmen kívül azon tény, hogy Virchow fogalmát csupán orvosi szempontból kívánta meghatározni és nem a jogi felelősséggel kapcsolatos definíciónak szánta azt,¹⁶ hiszen értelmezésében a bűnösség kérdése fel sem merült.¹⁷ Az orvosi műhiba-fogalom definiálása során Virchow kiindulópontként a Constitutio Criminalis Carolina 134. szakaszát használta fel,¹⁸ amely a következőképpen rendelkezett: „*Ha egy orvos a szorgalom vagy a tudás hiánya miatt szándékán kívül, valakit a kezelésével megöl, akkor képzett és a gyakorlatban jártas szakértők vizsgálják ki, hogy könnyelműen és hanyagul járt el, vagy nem megfelelő gyógymódot alkalmazott, illetve nem megfelelő kezelésnek vetett alá valakit, amellyel annak halálát okozta. Ha a tények és körülmények feltárása, illetve a szakértők tanácsa alapján az illetőt büntetni kell, ez esetben figyelemmel kell lenni arra, hogy az orvosláshoz értő ember könnyelműen, de nem szándékosan okozta a bajt. Ha azonban az orvos szándékosan okozta a halált, akkor mint gyilkost büntessék.*”¹⁹ Virchow a fogalom meghatározás kapcsán kijelentette, hogy számos nehézségbe ütközött, hiszen az emberi szervezet egyrészt egyedi, másrészt véleménye szerint az orvostudomány az egyik leggyorsabban változó tudományág. Végül mégis arra az álláspontra helyezkedett, hogy meghatározható néhány olyan szabály, amelyek ellen irányuló cselekvések gyűjtőfogalmát képezheti maga az orvosi műhiba definíciója. Ilyen általános szabályként kívánta például meghatározni a gyógyszerek alkalmazható maximális dózist, vagy például a sérült bélszakasz hasüregbe történő visszahelyezésének tilalmát a fertőzésveszélyre hivatkozással, azaz összességében olyan alapvető szabályokat kívánt lefektetni, amelyekhez nem szükséges szakértő bevonása. Mindezen körülményekre figyelemmel Virchow az orvoslás szabályainak megszegésére alapozva határozta meg az orvosi műhiba fogalmát,²⁰ hiszen

¹⁴ Lomnici Zoltán: *Az orvoslás joga*, Budapest, Lélekben Otthon, 2009, 188. o.

¹⁵ *U.o.* 188. o.

¹⁶ Sótónyi Gergely: *Az orvosi műhiba fogalmának és jogi értékelésének történeti vizsgálata, Orvosi Hetilap*, (2005) 2., 86-87. o.

¹⁷ Dezső: *i.m.* 185. o.

¹⁸ Lomnici: *i.m.* 188. o.

¹⁹ „*So ein Arzt aus Unfleife oder Unkune, und doch unfürsetzlich mit seiner Arzeney tödtet, erfind sich dann durch die Gelehrten und Verstaendigen der Arzney, dals er die Arzeney leichfertiglich und unverwegentlich missbraucht, oder sich ungegründeter und unzulessiger Arzeney, die ihm nicht geziemen hat, unterstanden, und damit einem zum Tod Ursach geben, der soll nach Gestalt und Gelegenheit der Sachen und nach Gestalt und Gelegenheit der Sachen und nach Rath der Verstaendigen gestrafft werden: und in diesem Fall allermeist Achtung gehabt werden auf leichtfertige Leut, die sich Arzeney understehen, und mit keinem Grund gelernt haben: Haett aber ein Arzt solche Tödtung williglich gethan, so waere er als ein fürsetzlicher Mörder zu strafen.*” In.: Adolph Henke: *Lehrbuch der gerichtlichen Medicin*, Berlin, Bei Ferdinand Dümmler. 1838, 430-431. o.

²⁰ Landi Balázs: *Az orvosi műhiba fogalmáról, Magyar Jog*, (2002) 6., 345. o.

véleménye szerint műhibát olyan, az orvosi szabályok ellen irányuló magatartás idézhet elő, amely az adott orvosi tevékenység során nyújtott szükséges figyelem és óvatosság hiánya következtében állhat be, magát az orvoslás szabályait pedig a gyakorlat által felismert és elfogadott normák szolgáltatják.²¹

2.2. Otto v. Oesterlen kritikája. A Virchow által megalkotott fogalmat élesen bírálta kortársa, Otto v. Oesterlen, aki a „Kunstfehler der Ärzte und Wundärzte”, azaz „Orvosok és seborvosok műhibái” című tanulmányában az orvosi műhiba fogalmát az építészetre vonatkozó szabályok megszegéséből eredő következményekkel vetette össze. Véleménye szerint a különbséget az szolgáltatja, hogy míg az építészeti szabályok könnyen megismerhetők, addig az orvoslást nem uralják olyan általános érvényű, állandónak tekinthető szabályok, mint az építészetet. Álláspontja szerint ilyen szabályok megalkotása egyenesen lehetetlen, amelyet arra alapozva fogalmazott meg, hogy a gyógyítás szabályai a folyamatos fejlődés következtében képlékenyek, hiszen napról-napra új kezelési módok jelennek meg, valamint nem elhanyagolandó azon körülmény, hogy nincs két egyforma beteg és betegség sem,²² továbbá az orvostudomány területén az adott vétséget sokkal nehezebb felismerni, mint az építészet kapcsán.²³ Oesterlen véleménye szerint maga a tévedés, mint az orvosi hivatás szabályai elleni vétség önmagában nem feltétlenül büntetendő, hiszen a hivatások közül az orvoslás során a legközelebbi a tévedés veszélye, és abban az esetben ha a hiba „megbocsátható”, akkor annak alapját szolgáltató cselekmény azzal a feltétellel megengedhető, ha azt nem egy durva hiba előzte meg. Összességében Oesterlen tehát a helyes felismerés ellenére való téves kezelést, valamint a téves diagnózisból kiinduló tevékenységet rendelte volna szankcionálni.²⁴

3. Az orvosi műhiba fogalmának hazai változásai

Az orvosi műhiba fogalmának hazai kialakulása a XIX. század végére datálható. A definíció részben megjelenik a tudományban, részben a gyakorlatban is. Miként a későbbiekben látni fogjuk, a fogalmak (a tudományban, illetőleg a gyakorlatban) már ebben az időszakban sem voltak egységesek, ugyanakkor feltétlenül szükségesnek mutatkozott e fogalom megalkotása, pontosabban a megalkotásra való törekvés. Ennek – a külföldi hatásokon túl – magyarázata az is, hogy az 1876. évben hatályba lépett 1876. évi XIV. törvénycikk a közegészségügy rendezéséről (a továbbiakban: Közegészségügyi törvénycikk) tartalmazta, ám nem definiálta az orvosi műhiba fogalmát, és ezen hiányt maga a törvény indokolása sem pótolta. Bár maga a törvény egy rendkívül korszerű, s előremutató normának tekintendő, ugyanakkor a fogalom beemelése a normaszövegbe szükségszerűen azzal járt, hogy értelmezési problémákat generált a gyakorlat számára, ezért a tudomány sem mellőzhette az ezzel való foglalatosságot.

²¹ Tag: i.m. 205-206. o.

²² Landi: i.m. 345-346. o.

²³ Borbély Zita: Az orvosi műhiba polgári jogi kérdései, *Studia Juvenum*, (2009) 1., 97. o.

²⁴ Landi: i.m. 345-346. o.

3.1. A Közegészségügyi törvénycikk. Hazánkban az orvosi műhiba – mint jogalkotó által használt kifejezés – először²⁵ a Közegészségügyi törvénycikk 47. és 174. §-ában a következőképpen rendelkezett: „47. § A gyakorlatra jogosított orvos a gyógy mód alkalmazásában nem korlátozható, működésére nézve azonban az állam ellenőrködése alatt áll, és az általa elkövetett műhibákért felelős.²⁶ 174. § Az országos közegészségi tanács a belügyminister alatt áll s közvetlen ezzel, állategészségi és szabadalmi ügyekben a kereskedelmi ministerrel orvostörvényszéki felülvélemények, valamint az orvosi műhibák véleményezése tárgyában pedig az illető kir. bíróságokkal érintkezik. Az ügymenetet és a tanácskozás rendjét a tanács maga határozza meg s a belügyministerhez felterjeszti.”²⁷ A közegészségügyi törvénycikk a saját korában haladó szemléletűnek számított²⁸, ugyanis a műhiba fogalmát csupán hat évvel a törvény hatálybalépése előtt definiálta Rudolf Virchow kórboncnok. Továbbá a progresszív megközelítést igazolja azon körülmény, hogy Arthur N. Taylor new yorki ügyvéd a műhiba fogalmát a magyar közegészségügyi törvénycikk hatályba lépését követően négy évvel, az 1890. évben definiálta, amely a következőképpen rendelkezik: „Rendelkezzék a tudás, ügyesség, és tapasztalat kellő mértékével, gyakorlatában fejtsse ki a szükséges gondosságot és szorgalmat, kétes esetben legjobb meggyőződése szerint járjon el.”²⁹

Az orvosi műhiba fogalmával kapcsolatban a törvényi indokolás a felelősség alapítását azzal magyarázta, hogy ugyan a szabad gyógy módválasztás joga a „szenvető emberiség érdekében” megilleti a kezelőorvost, azonban tevékenységüket ellenőrzés alá kell vonni.³⁰ Ezen megállapításból következik, hogy az orvosi tevékenység felett a törvény hatálybalépése előtt rendszerszerű ellenőrzés nem létezett, tehát annak aktualitása nem vonható kétségbe. A fogalom meghatározás és annak tartalommal való kitöltése Grósz Emil véleménye szerint is időszerűvé vált, hiszen a XIX. század végére már maga a közvélemény is sokkal szigorúbban ítélte meg az orvosok által elkövetett hibákat, mint például harminc évvel azt megelőzően. Álláspontját arra alapozta, hogy míg a közelmúltban a medicus familiaris a család bizalmasa volt, addig az utóbbi időben a beteg ugyanazon panasszal már több orvost is felkereshet véleményük kikérése céljából. Továbbá a betegsegélyező egyesületek, a kórházak modern berendezéseinek megjelenése, a járványok csökkenése sem elhanyagolható körülmény. Végül Grósz azt is meghatározónak találta, hogy az orvosok létszámának növekedésével előtérbe került maga az orvosi irigység is, amelyet Brouardel a párizsi egyetem orvosi karát vezető dékán véleményére alapozott. Álláspontja szerint ugyanis a közvélemény az orvosokkal szemben

²⁵ Hidvéginé; Sáriné: i.m. 13. o.

²⁶ Sótónyi Péter: *Orvosi felelősség*, Budapest, Semmelweis Kiadó, 2006, 2. o.

²⁷ Közegészségügyi törvénycikk 47., 174. §

²⁸ Kassai Béla, Szóke Sándor: *Az orvos felelőssége*, Budapest, Grill Károly Könyvkiadóvállalata, 1938, 11. o.

²⁹ “He must have a reasonable degree of knowledge skill and experience: he must exercise ordinary care and diligence; he will use his best judgment in all cases of doubt.” Sótónyi Péter: *Orvosi felelősség* 2. o.

³⁰ Tóth László: *Az orvosi jogszabályok magyarázatos gyűjteménye*, Budapest, Novák Rudolf és Társa Tudományos Könyvkiadó Vállalata, 1941, 377-378. o.

kialakult, sokszor alaptalan gyanúját ők maguk keltették azzal, hogy egymásról meg gondolatlanul nyilatkoztak.³¹

Összességében tehát megállapítható, hogy a közegészségügyi törvénycikk értelmében az orvost megillette a gyógymódválasztás szabadsága, amelyet a jogalkotó nem kívánt korlátozni, az orvos felelőssége „csupán” műhiba esetén jelenhetett meg. A műhibákért való felelősség természetesen jelentkezhetett mind a büntető, mint a magánjog területén is.³² Kassai és Szőke véleménye szerint a közegészségügyi törvénycikk vonatkozó rendelkezésével az orvos olyan egyedülálló hatáskörrel lett felruházva, amellyel egyetlen más hivatás sem bírt korábban. Megállapításuk helytállónak tekinthető, hiszen ekkor már az ipartörvényről szóló 1872. évi VIII. törvénycikk az iparosok jogait és kötelességeit, az ügyvédi rendtartásról szóló 1874. évi XXXIV. törvénycikk pedig az ügyvédek felelősségét szigorúan szabályozta.³³ A korabeli jogtudományban joggal merült fel azon kérdés, hogy az orvossal szemben miért maradhatott el egy – az előzőkhez hasonló – részletes szabályozás. A választ Schächter Miksa 1892. évben tartott előadásában fogalmazta meg, álláspontja szerint egyrészt az orvostudomány nem rendelkezik általános érvényű szabályokkal, másrészt ilyen szabályokat véleménye szerint megalkotni sem lehet, tehát összességében magát az orvosi felelősséget általános szabályok szerint meghatározni nem lehetséges.³⁴ A szabályozás igénye pár év múlva ismét megjelent, hiszen az 1898. évben Grósz Emil az ügyvédi rendtartás szabályait ismét példaként állítva javasolta, hogy az orvosi gyakorlat szabályai ellen elkövetett kihágások – például titoktartás megsértése, bejelentések elmulasztása, műhibák és az orvosi tisztesség megsértése - esetére orvosi tanácsot létesítsenek, amely akár az ügyvédi tanács mintáját szem előtt tartva működhetne.³⁵ Összességében Kassai és Szőke azon álláspontra helyezkedett, hogy: *„a törvényhozó nem tehetett mást, minthogy úgynevezett keretjogszabályt alkotott a közegészségügyi törvény 47. §-ában. Jól tudta, hogy az állandóan forrongó, fejlődésben lévő természettudományok kiszámíthatatlan lehetőségei, a minden egyes beteg individuális szervezeti sajátysága folytán előre nem látható véletlenjei és talán legfőképp a természeti erők még manapság is beláthatatlan és előre nem látható hatásai részletes jogszabályok körébe aligha vonhatók. Emellett tudta azt is a törvényhozó, hogy a tüzetesebb szabályozás a hivatás szabadságának, s ezáltal a köznek: a szenvedő emberiségnek válhatnék hátrányára.”*³⁶

3.2. A későbbi irányzatok. A törvényi definíció hiányában a műhiba, mint kifejezés jelentésének értelmezése, tartalommal való megtöltése – ahogyan az már korábban is említésre került – a jogtudományra és bírói gyakorlatra hárult.

³¹ Grósz Emil: Az orvosok felelőssége, *Budapesti Szemle*, (1898) 256., 126-127. o.

³² Melly József: *Az orvosi gyakorlat szabályai*, Budapest, Posner Grafikai Műintézet Rt, 1935, 100. o.

³³ Kassai: i.m. 19. o.

³⁴ *„Tapasztalataink szerint az orvostudomány terén nincsenek és nem is lehetnek általános és minden időre, minden alkalomra érvényes szabályaink s ennek megfelelően az orvosi felelősséget az általános szabályok szerint mérni és megítélni nem lehet.”* Kassai i.m. 19-20. o.

³⁵ Grósz: i.m. 125-126. o.

³⁶ Kassai: i.m. 17-20. o.

Csatáry Lajos 1889-ben megjelent Törvényszéki Orvostudomány című művében az orvosi műhiba alatt olyan nem szándékos, orvos, sebész vagy szülész általi beavatkozást vagy mulasztást ért, amely a beteg egészségére károsan hatott, vagy annak halálát idézte elő és ezen beavatkozásról vagy mulasztásról a szakértő azon konklúziót állapíthatja meg, hogy az a szakma szabályaival ellentétes.³⁷ A Csatáry által megalkotott fogalom, miként annak elemeiből egyértelműen kitűnik, nem jogi, hanem orvosi oldalról kívánta meghatározni a műhibát, ugyanakkor szükséges azt is megjegyezni, hogy több eleme a mai kor jogi szemléletében is visszaköszön.

Kádár Zoltán 1911-ben ugyanakkor már jogi (bár rendkívül szűken) és orvosi oldalról is megközelítette a kérdést, mintegy előrevetítve, hogy a későbbiekben egyre nagyobb teret fog nyerni a műhiba jogi vonatkozása. Definíciója szerint műhiba jogi szempontból támadás az egyén immateriális javai ellen, orvosi oldalról pedig eltérés a tudományosan elfogadott módszertől, további feltétele pedig, hogy az orvosi tevékenység vagy mulasztás és maga a beállott káros eredmény között hiánytalan okozati összefüggés álljon fenn.³⁸

1936-ban a Kúria jogegységi tanácsának 82. számú polgári döntvényében definiálta a műhiba fogalmát,³⁹ mivel a közegészségügyi törvénycikk azt pontosan nem fogalmazta meg, a Kúria a fogalmat az alábbiak szerint határozta meg: „*Bírói gyakorlatunk ugyanis orvosi műhibát ott lát, ahol az orvos nem fejtette azt a szakavatott és körültekintő gondosságot, amelyet a kezelés idejének megfelelő átlagos orvosi ismeretek mellett az élet felfogása szerint az eset körülményei között rendes orvostól el lehet várni.*”⁴⁰ Hangsúlyozandó, hogy ez polgári jogi döntvény, vagyis úgy tűnik, hogy jogunkban a bírói gyakorlat elsőként polgári jogi oldalról érezte szükségét annak, hogy meghatározza magát az orvosi műhiba fogalmát.

A Legfelsőbb Bíróság 1954-ben az orvosi műhiba fogalmát elvi állásfoglalásában az alábbi definícióval határozta meg: „*Orvosi műhibáról akkor lehet szó, ha az orvos a betegség felismerésében, vagy kezelésében komoly, joggal felróható hibát követ el s a kár ennek folytán áll elő.*”⁴¹ Az indokolás szerint a hiba lehet a diagnózisban való tévedés, vagyis állhat abban, hogy az orvos a betegséget nem ismeri fel, jóllehet a betegség tünetei annyira kifejezettek és jellegzetesek, hogy az átlagos ismeretekkel rendelkező orvosnak is feltétlenül egy bizonyos betegségre kell belőlük következtetnie, de állhat abban is, hogy az említett tünetek nélkül megállapítja a betegséget. Továbbá alapulhat kezelési gondatlanságon is, amely akkor fordulhat elő, ha az orvos nem fejt ki az orvosi tudományok, kezelés idején ismert tudás szerinti szakavatott és körültekintő gondosságot.

Néhány esztendővel később Földes Vilmos szintén kapcsolódott a fogalom körül zajló vitához. Álláspontja szerint: „*Az orvos tevékenységével kapcsolatban felmerülő szövődmények, halálesetek elbírálásánál mutatkozó bizonytalanság szülte az orvosi műhiba fogalmát, amely mintegy általánosítja és összefoglalja az orvosi*

³⁷ Sótonyi Gergely: i.m. 88. o.

³⁸ Kassai: i.m. 119. o.

³⁹ Polgárijogi Határozatok Tára - VII. kötet, Budapest, 1937, 331. o.

⁴⁰ A m. kir. Kúria jogegységi tanácsának 82. számú polgári döntvénye, *Igazságügyi Közlöny*, (1936) 7., 165. o.

⁴¹ BH1954.191.

*tevékenységgel kapcsolatos súlyos, vagy halálos kimenetelű szövődményeket, egyszóval az orvosi tevékenységgel kapcsolatos vitás eseteket. Az orvosi műhiba kifejezés azonban helytelen, mivel olyan értelmezése van, mintha az orvos ilyen esetekben működés közben valóban hibát követett volna el és ezért valamilyen mértékben felelős lenne.*⁴² Látható, hogy felismeri, s kifejezetten deklarálja, hogy az orvosi műhiba generális megközelítést tükröz, másrészt hibásnak is tartja a fogalmat, hiszen az – nevéből kiindulva – szükségszerűen „hibát” feltételez, továbbá jelzi – mint általa helytelennek tartott elemet – a felelősséget is, ugyanakkor a felelősségi formát nem említi, azaz a felelősség minden formáját érti ezalatt.

Dénes J. Tamás – néhány évvel később – ugyanakkor már kifejezetten büntetőjogi szempontból kívánta meghatározni azt, hogy a büntetőjog rendszerében hol is helyezhető el a fogalom, illetve a fogalom alatt értendő magatartás. Álláspontja szerint az orvosi beavatkozás, tevékenység következtében, azok során bekövetkező gondatlan, szabályszerű orvosi hiba kerül a foglalkozás körében elkövetett veszélyeztetés törvényi tényállása alapján vizsgálat alá.⁴³ Ezzel a megközelítéssel olyan irányba mozdult el a gyakorlat, amely napjainkig hatóan is kitart, ugyanis a modern gyakorlat az „orvosi műhibá”-t továbbra is a foglalkozás körében elkövetett veszélyeztetés alapján bírálja el.

Az újabb szakirodalomban számos szerző, például Haranghy László is helytelennek tartja az orvosi műhiba expressziót, véleménye szerint egyrészt magát a kifejezést a Büntető Törvénykönyv nem tartalmazza, másrészt nem a hibát kell büntetni, hanem a gondatlanságot, azaz a hivatásbéli járatlanságból származó veszélyeztetést. Dezső László és Faber Viktor közösen az orvosi veszélyeztetés kifejezés alkalmazását javasolják.⁴⁴

4. Az orvosi műhiba fogalmának gyakorlati érvényesülése – a kezdetek

A műhiba fogalma mindig is tartalmi bizonytalansággal küzdött, ez részben köszönhető az orvostudomány változásának, részben pedig – s szempontunkból talán ennek különös jelentősége van – a jogágak differenciálódásának. Utóbbi azért fontos, mert – miként a korábbiakban láthattuk – különböző tartalommal bírt a büntetőjogi, a polgári jogi, illetve a közigazgatási jogi megközelítés. Az eltérő tartalom pedig szükségszerűen magával hozta a bizonytalanságot, hiszen az egyes jogágak felelősségi formái eltérnek, s eleinte az sem volt egyértelmű, hogy ki is állapíthatja meg azt, hogy az orvos követett-e el „műhibát”, vagyis ki nyilatkozhat arról, hogy a jogi felelősség alapját képező orvosszakmai hiba fennállt-e egyáltalán? Vagyis ki töltheti meg tartalommal egy konkrét ügyben az egyébként is bizonytalan, s transzformálódó fogalmat? Ez napjaink rendkívül differenciált, s olykor túlszabályozott jogrendszerében talán meglepő kérdésként hathat, azonban a

⁴² Földes Vilmos: A felelősség megállapítása az orvosi tevékenység vitás eseteiben, *Rendőrségi Szemle*, (1961) 1., 262. o.

⁴³ Dénes J. Tamás: Foglalkozás körében elkövetett veszélyeztetés (Az orvosi műhiba), *Belügyi Szemle*, (1964) 8., 26-27. o.

⁴⁴ Dezső: i.m. 186-187. o.

történelem során nem volt ez mindig így. Az orvosi műhiba gyakorlati vetülete kapcsán vetette fel Schächter Miksa is azt a kérdést, hogy „*a jogász tud-e véleményt alkotni magának a döntése alá kerülő konkrét esetben?*”⁴⁵ Véleménye szerint a döntésben a jogászok a szakértő véleményére kell, hogy legyenek utalva. Továbbá korát meghaladva a problémát tovább gondolva megfogalmazódott benne azon lehetőség, hogy a szakértő biztosan rendelkezik-e a megfelelő jártassággal a vizsgált beavatkozással kapcsolatban. Példával élve egy megtörtént esetet mutatott be, amely során a világhírű sebész, Billroth egy lúgmérgezés következtében nyelőcsőszerűkülettel élő beteg nyelőcsövét próbálta a megfelelő eszközzel tágitani, de a nyelőcső átfúródása következtében a beteg életét veszítette. Billroth a műtéttel kapcsolatban megjegyezte, hogy „*szerencse, hogy nem valami közönséges gyakorló orvossal történt, mert az egész életére szánta, de legkiváltképp bánta volna ezt a balesetet.*” Schächter véleménye szerint jogászai szempontból joggal merülhetne fel a kérdés, hogy „milyen mértékkel” állapítják meg a szakértők azt, hogy Billroth nem vonható felelősségre, hiszen az eszközt kellő ügyességgel, elegendő gondossággal és a legjobb meggyőződéssel alkalmazta, továbbá miként ítélt meg az hogy ugyanazon a beavatkozást elvégző gyakorló orvos a megfelelő jártassággal nem rendelkezett, amelyért ő már felelősséggel tartozik.⁴⁶ Hasonló aggály merült fel Ödönfi Miksában is, akinek a véleménye szerint egyrészt „*jogászbíró teljesen képtelen a felelősség megállapítására*”, véleményét arra alapozta, hogy a felelősségre vonásra kizárólag orvosi vélemény alapján kerülhet sor, másrészt az orvosszakértővel kapcsolatban felveti azon problematikát, hogy rendelkezhet-e egy szakértő olyan magas tudással, mint például egy gyakorlott egyetemi orvos?⁴⁷

A szakértői megítéléssel összefüggő felvetések kapcsán szükséges arra utalnunk, hogy a XIX. század utolsó évekéig – hasonlóan az osztrák megoldáshoz –, az orvosi műhibákkal kapcsolatos véleményadás a budapesti és kolozsvári orvosi karok tanárainak,⁴⁸ valamint a közegészségügyi törvénycikk 174. §-a alapján az Országos Közegészségügyi Tanácsnak a feladatát képezte.

Az 1890. évi XI. törvénycikk létrehozta az Igazságügyi Orvosi Tanácsot (a továbbiakban I.O.T.), azzal a céllal, hogy olyan orvosszakértői testület alakuljon, amely általános feladata az Igazságügyi Minisztérium és a bíróságok számára szakértői kérdésekben történő válaszadás. Az alapítás azon okból is szükségessé vált, mivel a törvényszéki orvosszakértők feladata a XIX. század utolsó negyedére a korábbival összevetve jelentősen megnövekedett.⁴⁹ A tanács teendőit a törvénycikk taxatív tartalmazta, amely között kiemelendő az orvosi műhibákkal kapcsolatos véleményadás az adott ügyben eljáró bíróságok részére. Az I.O.T. megalkotása időszerűnek tekinthető, hiszen a laikus bírók természettudományi – orvosi – képzettséggel nem rendelkeztek, így egészségügyi kérdésben annak eldöntése, hogy az adott cselekmény műhibának minősült-e, vitathatatlanul szakértői kérdéskörbe

⁴⁵ Schächter Miksa: Az orvosi beavatkozás jogáról és az orvos felelősségéről, *Magyar Jogászegyleti Értekezések*, Budapest, (1902) 24., 95. o.

⁴⁶ *U.o.* 95-96. o.

⁴⁷ Ödönfi Miksa: Az orvos büntetőjogi és magánjogi felelőssége I, *Ügyvédek lapja*, (1904) 41., 5. o.

⁴⁸ Ádám György: Igazságügyi szakértés az „orvosi műhiba” perekben, *Jogtudomány Közöny*, (2000) 10., 382. o.

⁴⁹ *U.o.* 382. o.

tartozott. Az igazságügyi tanács felállításának igénye Kassai és Szőke véleménye szerint azon okból eredt, hogy másfél évtized alatt „*az ily tárgyú perek túlságos elszaporodása egy sui generis szervezet felállítását tette szükségessé*”.⁵⁰ Fontos hangsúlyozni, hogy az I. O. T. kezdetben kogens szabály hiányában nem rendelkezett kizárólagos hatáskörrel, tehát – figyelemmel Tóth László királyi törvényszéki bíró véleményére is - a büntető és polgári peres eljárások során a kérdéses orvosi beavatkozással kapcsolatos véleményadásra a tanács testületén kívüli szakértő véleményét is kikérhette az eljáró bíróság. Tóth álláspontja szerint azonban ez nem volt szakmailag megfelelő, hiszen egyrészt előfordulhatott, hogy a szakértő és az alperes vagy vádlott között kollegialitás vagy inkollegialitás állt fenn, másrészt helyesen rávilágított azon anomáliára, hogy a vádlott tudása és képzettsége akár még magasabb szintű is lehet, mint magáé a kirendelt szakértőé. Utóbbi esetben természetesen a laikus bíró a képzettség fokát nem ismerhette és nem is vizsgálhatta.⁵¹ A törvény továbbá hatályon kívül helyezte az 1876. évi XIV. törvénycikk 174. §-t, tehát a Közegészségügyi Tanács feladatát továbbra már nem képezte a műhibákkal kapcsolatos véleményadás.

5. Összegzés

A XIX. század végén a hazai jogi terminológiában megjelent orvosi műhiba kifejezést tehát fokozatosan töltötte meg tartalommal mind a jogtudomány, mind a gyakorlat. Számos szakirodalmi forrás egyetért abban, hogy az orvosi műhiba fogalma hibás, vagy nem megfelelően kimunkált, hiszen míg a szó hétköznapi értelme alapján az orvosi szabályok megszegését jelenti,⁵² addig a magyar nyelv értelmező szótára szerint a műhiba az a „*Téves diagnózis miatt, valamint helytelen kezelés vagy műtét folyamán elkövetett hiba, amelynek következtében a beteg állapota súlyosbodik, esetleg végzetessé válik. Valamint szakmai tévedés, téves eljárást jelent.*”⁵³ Természetesen önmagában a tévedés vagy a hiba jogi felelősségre vonás alapját nem képezheti.⁵⁴ Összességében tehát megállapítható, hogy maga a műhiba, mint kifejezés pontatlan, olyan gyűjtőfogalomnak tekinthető, amely büntetőjogi, polgári jogi, államigazgatási jogi, fegyelmi eljárásjogi és etikai vetületekben jelenik meg, tárgya pedig olyan iatrogén ártalom, amelyet az orvos a gyógyításra irányuló cselekményével vagy annak elmaradása következtében okoz.⁵⁵ Továbbá a műhiba fogalmát vizsgálva azon következtetés is megállapítható, hogy azt nem kizárólag orvos valósíthatja meg, hanem más egészségügyi szakdolgozó is,⁵⁶ például ápoló,

⁵⁰ Kassai: i.m. 21-22. o.

⁵¹ Tóth: i.m. 252-253. o.

⁵² Borbély: i.m. 97. o.

⁵³ <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-a-magyar-nyelv-ertelmezo-szotara-1BE8B/m-3FE0D/muhiba-40792/?list=eyJmaWx0ZXJzJjogeyJNVSI6IFsiTKZPX0xWFw9MZXhpa29ub2t2fMUJFOEiIXX0sICJxdWVyeS16ICJtXHUwMTcxaGliYSJ9> (megtekintve: 2021.06.29.)

⁵⁴ Borbély: i.m. 97. o.

⁵⁵ Ádám György: Orvosi műhiba – rendőrségi eljárás, Belügyi Szemle, (1997) 12., 22. o.

⁵⁶ Madai: i.m. 22. o.

beteghordó is, tehát szerencsésebb lenne az egészségügyi műhiba, mint kifejezés használata.

A foglalkozások közül az orvosi tevékenység minősül az egyik legnagyobb jelentőségűnek, mivel arra irányul, hogy az emberi életet és egészséget egyrészt a veszélyeztető károsodásoktól megóvja, másrészt a már bekövetkezett kárból helyreállítsa.⁵⁷ Az orvosi beavatkozások az esetek többségében jelentős kockázatvállalással történnek, de természetesen a felelősség alapításához nem elegendő önmagában a nemkívánatos következmény beállta, szükséges további körülmények vizsgálata és azok megléte is. Ilyen például bűnösség és az okozati összefüggés elemzése is, de nem hagyható figyelmen kívül a szakmai szabályok analizálása sem. Utóbbival kapcsolatban megállapítható, hogy míg másfél évszázaddal ezelőtt Virchow és Oesterlen is egyetértett abban, hogy az orvosi eljárásokat, beavatkozásokat robbanásszerű fejlődés jellemzi,⁵⁸ addig ezen korábban gyors fejlődés napjainkra egyrészt lassulást mutat, másrészt a tudományos eredmények, eljárások a digitalizáció eredményeként a publikálás pillanatában széles körben, szinte korlátlanul elérhetővé válnak. Mindezek a változások ugyancsak nem hagyhatók figyelmen kívül az orvosi műhiba fogalmi meghatározásának jövőbeli fejlődése során.

Irodalomjegyzék

- Ádám György: Igazságügyi szakértés az „orvosi műhiba” perekben, *Jogtudomány Közöny*, (2000) 10.
- Ádám György: Orvosi műhiba – rendőrségi eljárás, *Belügyi Szemle*, (1997) 12.
- Adolph Henke: *Lehrbuch der gerichtlichen Medicin*, Berlin, Bei Ferdinand Dümmler. 1838.
- Béky Ágnes Enikő: Az orvostudomány elméleti, gyakorlati eredményei és a büntetőjog kapcsolata, *Debreceni Jogi Műhely*, (2013) 2. <https://doi.org/10.24169/DJM/2013/2/1>
- Borbély Zita: Az orvosi műhiba polgári jogi kérdései, *Studia Juvenum*, (2009) 1.
- Brigitte Tag: *Der Körperverletzungstatbestand im Spannungsfeld zwischen Patientenautonomie und Lex artis*, Heidelberg und Mannheim, Springer, 2000.
- Dávid Lilla: Foglalkozás körében elkövetett veszélyeztetés a műtőben I. rész, *Ügyészek Lapja*, (2009) 3-4.
- Dénes J. Tamás: Foglalkozás körében elkövetett veszélyeztetés (Az orvosi műhiba), *Belügyi Szemle*, (1964) 8.
- Dezső László: *Az orvos büntetőjogi felelőssége*, Budapest, BM Könyvkiadó. 1979.
- Dósa Ágnes: *Az orvos kártérítési felelőssége*, Budapest, HVG-ORAC, 2010.
- Erdősy Emil: *A megengedett kockázat a büntetőjogban*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1988.
- Földes Vilmos: A felelősség megállapítása az orvosi tevékenység vitás eseteiben, *Rendőrségi Szemle*, (1961) 1.
- Gaál Csaba: *Sebészet*, Budapest, Medicina, 2016.
- Grósz Emil: Az orvosok felelőssége, *Budapesti Szemle*, (1898) 256.
- Hidvéginé Adorján Livia; Sáriné Simkó Ágnes: *Műhibák és kártérítési perek az egészségügyben*, Budapest, Medicina, 2013.

⁵⁷ Erdősy: i.m. 93. o.

⁵⁸ Madai Sándor: „Nem tudunk csodát tenni” Gondolatok az orvosi műhiba büntetőjogi megítéléséhez, *Med. Et Jur.*, (2011) 3., 21.o.

-
- Kassai Béla, Szőke Sándor: *Az orvos felelőssége*, Budapest, Grill Károly Könyvkiadóvállalata, 1938.
 - Landi Balázs: Az orvosi műhiba fogalmáról, *Magyar Jog*, (2002) 6.
 - Lomnici Zoltán: *Az orvoslás joga*, Budapest, Lélekben Otthon, 2009.
 - Madai Sándor (szerk.) *Büntetőjogi ismeretek - Tananyag egészségügyi szakemberek részére*, Egészségügyi Nyilvántartási és Képzési Központ, Budapest, 2016.
 - Madai Sándor: „Nem tudunk csodát tenni” Gondolatok az orvosi műhiba büntetőjogi megítéléséhez, *Med. Et Jur.* (2011) 3.
 - Melly József: *Az orvosi gyakorlat szabályai*, Budapest, Posner Grafikai Műintézet Rt, 1935.
 - Nancy Duin; Jenny Sutcliffe: *Az orvoslás története az ősidőktől 2020-ig*, Budapest, Medicina, 1993.
 - Ödöfni Miksa: Az orvos büntetőjogi és magánjogi felelőssége I, *Ügyvédek lapja*, (1904) 41.
 - Polgárijogi Határozatok Tára - 7. kötet, Budapest, 1937.
 - Schächter Miksa – Az orvosi beavatkozás jogáról és az orvos felelősségéről, *Magyar Jogászegyleti Értekezések*, Budapest, (1902) 24.
 - Simon Tamás: Az „orvosi műhiba” miatti kártérítési perek gyakorlata a felperesek szemszögéből, *Egészségügyi menedzsment*, (2000), 3.,
 - Sótonyi Gergely: Az orvosi műhiba fogalmának és jogi értékelésének történeti vizsgálata, *Orvosi Hetilap*, (2005) 2.
 - Sótonyi Péter: *Orvosi felelősség*, Budapest, Semmelweis Kiadó, 2006.
 - Székely Sándor: *Az orvostudomány története*, Budapest, Medicina, 1961.
 - Tóth László: *Az orvosi jogszabályok magyarázatos gyűjteménye*, Budapest, Novák Rudolf és Társa Tudományos Könyvkiadó Vállalata, 1941.
 - <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-a-magyar-nyelv-ertelmezoszotara-1BE8B/m-3FE0D/muhiba-40792/?list=eyJmaWx0ZXJzIjogeyJNVSI6IFsiTkZPX0xFWF9MZXhpa29ub2tfMUJFOEiIXX0sICJxdWVyeSI6ICJtXHUwMTcxaGliYSJ9> (megtekintve: 2021.06.29.)
-
-

Megemlékezés Prof. Dr. Dr. h.c. Franz-Joseph Peinéről, a Miskolci Egyetem díszdoktoráról

Prugberger Tamás* – Fodor László**

Franz-Joseph Peine (1946-2021) nagyhatású német közigazgatási jogász professzor volt, aki igen széles szakmai érdeklődési körrel rendelkezett, és akinek a tankönyveit számos egyetemen használják ma is. Több magyarországi egyetemen, így különösen Miskolcon és Debrecenben is rendelkezett szakmai kapcsolatokkal. Jelen cikk szerzői szakmai barátságban álltak vele, és most az alábbi sorokkal adóznak az emlékének. Nemcsak ők, hanem a tágabb hazai és nemzetközi szakmai közösség tagjai is sokat köszönhetnek az egykori jogtudósnak.

Kulcsszavak: Peine professzor, Németország, megemlékezés, közigazgatási jog, környezetjog

Commemoration of Professor F-J. Peine as Honorary Doctor of the University of Miskolc

Franz-Joseph Peine (1946-2021) was an influential professor of German administrative law, who had a very wide range of professional interests and whose textbooks are still used in many universities today. He had professional contacts at several Hungarian universities, especially in Miskolc and Debrecen. The authors of this article were in a professional friendship with him and now pay tribute to his memory with the following lines. Not only them, but also members of the wider domestic and international professional community owe much to the former scientist.

Keywords: professor Peine, Germany, commemoration, administrative law, environmental law

<https://doi.org/10.32980/MJSz.2021.4.1265>

1. Bevezetés és méltatás

Peine professzor, a Miskolci Egyetem díszdoktora 2021. június 28-án hunyt el Berlinben. 2004. április 21-én avatta őt díszdoktorrá a jogi kar előterjesztésére az egyetem szenátusa. Peine professzor a német közjog és közigazgatási jog tudományának, azon belül is a környezetvédelmi és a közszolgálati jognak, illetve újabban a felsőoktatási jognak nagy tekintélyű, széleskörű publikációs

* Professor emeritus, Miskolci Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Civilisztikai Tudományok Intézete, Munka- és Agrárjogi Intézeti Tanszék.

** Egyetemi tanár, Debreceni Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Környezetjogi és Munkajogi Tanszék. Orcid: 0000-0002-9971-3347.

tevékenységet kifejtő művelője volt. Prugberger Tamás 1990 őszén ismerte meg őt egy Varsóban rendezett, nemzetközi környezetjogi konferencián. E konferencia szünetében adta át a mezőgazdasági földek jogi szabályozásának a megreformálásáról szóló, az Acta Juridica 1987. évi 1-2. számában, német nyelven megjelent tanulmánya különnyomatát, amely miatt akkor a szerzőt az agrárjogász kör konzervatív szárnya el akarta távolíttatni a Szövetkezeti Kutató Intézetből, viszont az írás Peinének tetszett. Ezért a szerzőjét meghívta a Hannoveri Egyetem jogi karára, ahol az a magyar agrár- és környezeti jog reformfolyamatáról 1990 tavaszán előadást tartott. Peine kérése az volt, hogy Prugberger az utóbbit érintően részletesebben fejtsse ki mindazt, amit a varsói konferencián előadott. Peine professzor eme látogatás során az akkor már a miskolci Nehézipari Műszaki Egyetem tanszékvezetőjeként dolgozó Prugberger rendelkezésére bocsátotta a hannoveri jogi kari könyvtárat. Az ott végzett kutatások később bekerültek több könyv, így a Prugberger és Fodor által 1996-ban publikált, A környezetjog rendszere, elméleti és gyakorlati kérdései című munka anyagába.

A következő év őszén az akkor (1990 és 1995 között) már a Berlieni Szabadegyetem (Freie Universität Berlin) professzoraként dolgozó Peine jött előadást tartani Miskolcra, témája az európai és a német környezetvédelmi jog volt. Többnapos magyarországi tartózkodása során a miskolci jogi kar közigazgatási, környezetvédelmi, és agrárjogász doktoranduszaival is foglalkozott. Az érintettek egy része ugyan más témából írta meg az értekezését, de a környezetvédelmi szabályozással kapcsolatban Peine által tanúsított szakmai elkötelezettség később nem egynek befolyásolta a döntését, hogy ezzel a szakterülettel is tudományos kutatási tárgyként foglalkozzon. Fodor Lászlót, aki kifejezetten a környezeti jog átfogó kérdéseinek kutatására koncentrált, nemcsak ezeken a konzultációkon, hanem a további kölcsönös látogatások során is számos tanáccsal és a hazai könyvtárakból nehezen elérhető anyagokkal látta el, amelyeket az az integratív környezetvédelmi jogról írt doktori értekezésében (1999) hasznosított. Fodor az értekezésének megvédése után a Miskolci Egyetem jogi karáról a Debreceni Egyetem jogi intézetébe került és a miskolci mellett párhuzamosan saját, immár a debreceni jogászképzésbe és tudományos műhelybe integrált kapcsolatot is kiépített Peinével. Ettől kezdve a kölcsönös meghívások úgy történtek, hogy amikor Peine Miskolcra jött előadást tartani és oktatni, ugyane célból elutazott Debrecenbe is. A két hazai műhely oktatói, valamint a doktorjelöltek pedig mindig éppen azokra az egyetemekre utaztak, ahol Peine professzorként működött.

Peine ugyanis kiváló felkészültsége, széleskörű elismertsége alapján több meghívást is kapott illetve el is fogadott. Így az első, hannoveri professzori kinevezését (1984) követően professzori meghívást fogadott el a már említett neves berlieni intézménytől, majd a Göttingeni Egyetemtől (1995), végül pedig az Odera-frankfurti Viadrina Egyetemtől is (2000). Ezekkel az egyetemekkel Peine dékáni megbízatása idején először a Miskolci, majd pedig a Debreceni Egyetem is együttműködési megállapodást kötött oktató- és hallgatócsere tárgyában.

A személyes és a formalizált együttműködések, kapcsolatok kiépítésében való szerepe mellett Peine magyarországi jelenlétét abból a szempontból is méltatni kívánjuk, hogy – kis számú pályatársával együtt, ugyanakkor azok közt is az egyik

legaktívabb szakmai-tudományos partnerként – felismerte a változó magyar jogrendszerrel változó magyar jogtudomány nyitottságát a nemzetközi példák megismerése iránt, és a rendszerváltozással tovább táguló nemzetközi tudományos térben hozzájárult a német jogtudomány legjobb hagyományainak a terjesztéséhez. Ezért is indokolt, hogy e kiváló tudós és oktató életpályáját közelebről is bemutassuk, példaképpül állítva az egyetemi ifjúság elé.

2. Életút, különös tekintettel a nemzetközi kapcsolatokra

Franz-Joseph Peine 1946. augusztus 18-án született Detmoldban,¹ ahol nemesi származású édesanyja családjának közepes nagyságú földbirtoka és kúriája volt, illetve áll ma is. Peine hatalmas könyvtárának egy része máig ott kapott helyet. E vidéki faluban vészelte át a háborút anyai ágon a család, ide érte Peine édesanyját is. Peine édesapja szobrász volt, aki szociáldemokrata nézeteket vallott és ezért Franciaországba emigrált. A világháború befejeztével tért haza. Ezt követően született meg Peine fiútestvére is, aki egyébként szintén jogász lett és az Odera-Frankfurti Kerületi Bíróság bírójaként ment nyugdíjba.

Gimnáziumi tanulmányait követően a Göttingeni Egyetem jogi karára iratkozott be, ahol két szemeszter lehallgatása után tanulmányait a Bielefeldi Egyetem jogi karán folytatta. Első államvizsgáját a bielefeldi jogi kar tanáraiból álló vizsgabizottság előtt 1974-ben, a másodikat pedig a sikeres gyakornoki idő (Referendarzeit) leteltét követően 1976 októberében az akkor Düsseldorfban székel regionális állami jogi vizsgabizottság előtt tette le. Megjegyzésre kívánczik, hogy azóta a regionális jogi állami vizsgabizottságok összevonásra kerültek és Berlinben működik a központi állami jogi vizsgabizottság. Peine később, első professzori kinevezését követően maga is e testület tagjává vált, s az maradt, még emeritálása (2011) után is.

Már első államvizsgáját követően meghívást kapott vizsgáztató professzorainak egyikétől, a nemzetközileg ismert közigazgatási jogász Willi Blümeltől, hogy foglaljon el a Bielefeldi Egyetemen egy tudományos segédmunkatársi státuszt. Peine ennek eleget is tett, jóllehet felesége nagybátyjának jól menő közjegyzői irodájába is betársulhatott volna a második államvizsga letételét követően. Utóbbit elhárította és inkább a kevésbé jövedelmező egyetemi oktatói és kutatói pályát választotta. 1974 májusától 1976 októbere végéig, azaz gyakornoki ideje alatt (a korábbi egyetemi tanársegédi beosztásnak megfelelő) tudományos segédmunkatársi jogviszonya szünetelt, majd a sikeres második államvizsga letételét követően – amire a düsseldorfi regionális központi államvizsga-bizottság előtt került sor – 1976 november elején folytatódott. Peine 1978 márciusában védte meg doktori

¹ Szakmai életútjának vázlatos bemutatását a 70. születésnapjára kiadott, ünnepi tanulmánykötet 709–710. oldalain megtaláljuk. Ugyanitt a 711–731. oldalakon gazdag publikációs jegyzéke is olvasható. Adalékul néhány számadat a jegyzék alapján: 31, a nevével fémjelzett (szerzőként, társszerzőként vagy szerkesztőként általa megjelentetett) könyv; 111 tanulmánykötetben közölt szakcikk, 106 tudományos folyóiratközlemény, külön számolva az úgynevezett kisebb közleményeket (jogeset- és könyvismertetések, szerkesztői előszókat, konferencia-beszámolókat stb.), amelyek száma 170. Knopp, Lothar-Wolff, Heinrich Amadeus (Hrsg.): *Umwelt-Hochschule-Staat. Festschrift für Franz-Joseph Peine zum 70. Geburtstag*. Duncker & Humblot, Berlin, 2016, 740 oldal.

értekezését a Bielefeldi Egyetem jogi karán a városi sétálózónák, promenádok (Fussgängerstraßen) kialakításának és használatának jogi kérdéseiről. Doktori értekezése a tekintélyes (1956 és 2007 között kiadott) német várostudományi monográfiák sorozatának 35. köteteként jelent meg 1979-ben. Sikeres promóciójának eredményeként a bielefeldi jogi kar vezetése még 1978 tavaszán tudományos munkatárssá léptette elő, ami a régi terminológiában első asszisztensnek felelt meg. Habilitációjára ugyancsak Bielefeldben került sor 1981-ben. Habilitációs előadását a jog rendszeréről tartotta meg. Ez az előadás kibővítve 1983-ban „A jog mint rendszer” címmel jelent meg a „Jogelméleti írások” sorozat 109. köteteként, maga a habilitációs értekezés pedig 1985-ben látott napvilágot „Rendszerigazságosság – A törvényalkotó önkorlátozása a normakontroll mércéjeként” címmel, a „Tanulmányok és materiák az alkotmánybíráskodáshoz” című sorozat 27. köteteként. Eme időszak munkásságát a közigazgatási jogi írások mellett számos jogelméleti tárgyú tanulmány is fémjelezte.

A habilitációt követően professzort helyettesítő tanszék-képviselőt látott el docensként a Mannheimi Egyetem jogi karán (1982/1983), majd a következő tanévben (1983/1984) a Göttingeni Egyetem közjogi intézetében. Egyetemi tanári kinevezést 1984 áprilisában kapott a Hannoveri Egyetem jogi fakultására, ahol a közjogi intézeten belül a közigazgatási jogi szekciót vezette. Kinevezését követően tagjává vált a kari tanácsnak és az egyetem szenátusának, valamint ekkor vált cenzorává és tagjává a regionális és a központi államvizsga-bizottságnak. Az 1989/90-es tanévben a kar dékánja. Ettől kezdve intenzívebbé váltak az intézményi szintű kapcsolatok a hannoveri és a miskolci egyetem között, ami hamarosan áttevődött a Berlieni Szabadegyetem jogi karára, ahol a közigazgatási és közszolgálati jogi tanszék vezetését látta el Peine professzor. Prugberger felkérés alapján itt is tartott előadást a magyar agráriumot érintő jogi kérdésekről, valamint a magyar közszolgálati jog kialakításáról. Itteni és hannoveri kutatásai nagyban elősegítették, hogy az általa írt és alapított – majd a következő miskolci oktatói nemzedékek által továbbfejlesztett – agrárjogi tankönyv jog-összehasonlító jelleget öltön. Ezen kívül ekkor kezdte el Prugberger a közszolgálati jogot érintő összehasonlító jogi kutatásait, amelyekkel kiegészült, illetve összehasonlító munka- és közszolgálati jogivá bővült az e tárgyhoz készített tankönyve. Az a Miskolci Egyetem munkajogi oktatásában tananyagként szerepel még ma is, együtt a magyar munka- és szociális jog kritikai elemzéséről szóló könyvvel, amelynek megírásában Prugberger mellett szerzőtársként a miskolci jogi kar több kiváló munkatársa is közreműködött, akikkel szintén szívesen konzultált Peine professzor.

Peine ugyanis jártas volt a közszolgálati jogban is. Nemcsak többszöri kiadást megélt általános közigazgatási jogi tankönyvet, hozzátartozó gyakorlókönyvet,² szakigazgatási (például építési) jogi tankönyveket, hanem a köztisztviselőkre

² Az általa alapított tankönyv igazi „standardmunka,” a mai napig tizenhárom, a vizsgára felkészítő gyakorlókönyv pedig hét kiadást élt meg. A legfrissebb változatot 2020-ban, illetve 2021-ben már egy fiatalabb pályatárs aktualizálta és rendezte sajtó alá. Lásd Franz-Joseph Peine-Siegel, Thorsten: *Allgemeines Verwaltungsrecht*. C. F. Müller, Heidelberg, 2020, 373 oldal; illetve Peine, Franz-Joseph-Siegel, Thorsten: *Klausurenkurs im Verwaltungsrecht. Ein Fall- und Repetitionsbuch zum Allgemeinen und Besonderen Verwaltungsrecht*. C. F. Müller, Berlin, 2021, 506 oldal.

vonatkozó szabályozásról (Beamtenrecht) szóló tankönyvet is írt. Általános közigazgatási jogi tankönyve hatással volt egyébként kiváló miskolci közigazgatási jogász kollégák munkásságára is, akikkel látogatásai során szintén együttműködött. E munkát egyébként a szélesebb hazai szakmai körökben is máig hivatkozzák.

Külön kiemelés érdemelnek Peinének a környezetjog különböző területeiről – mint a hulladékgazdálkodás, levegővédelem, klímavédelem, föld- illetve talajvédelem – szóló munkái, amelyek közül több is hatással volt Fodor László összehasonlító jogi kutatásaira. Peine ebben az időszakban egyébként már Magyarországon is publikált, esetenként német nyelven, esetenként valamelyik magyar kolléga tolmácsolásában.³ Ezen keresztül több témát is először vetett fel a magyar jogász szakmai közönség számára, mint amilyen, például a nemzeti jogrendszerek sajátosságaiából fakadó implementációs nehézségek kérdése az Európai Unióban, illetve a napjaink Magyarországon egyre nagyobb jelentőséggel bíró talajfedés (Bodenversiegelung) vagy az egykori, felhagyott ipari telephelyek, úgynevezett barnamezők és „történelmi szennyezések” jogi problémái (Altlastenproblematik).

Peine göttingeni dékánása idején (1997/98) kapott több hetes kutatói és előadói meghívást Prugberger az ottani közigazgatási és az agrárjogi intézethez. Előadást tartott a hazai agrárjogi és munkajogi szakigazgatás állapotáról és e két témában összehasonlító jogi kutatásokat folytatott, amelyek bekerültek a Miskolci Egyetem jogi karának agrárjogi tankönyvének agrár-szakigazgatási részébe, és az akkor újonnan megjelent foglalkoztatáspolitikai és munkaügyi igazgatásjogi tankönyvbe, mely utóbbi a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem jogi és közgazdaságtudományi képzéseiben is tananyagként használatban volt.

2000 ősztől a Berlinben lakó Peine átkerült a német-lengyel határ közelében fekvő Odera-Frankfurt egyetemére (Europa-Universität Viadrina), ahol átvette a közjogi tanszék vezetését. Itt elnöke lett a kari államvizsga-bizottságnak. Ez az az időszak, amikor különösen elmélyült a kapcsolata mind a miskolci jogi karral, mind pedig a debrecenivel. Ez részben összefügg azzal, hogy Peine kutatásai egyre inkább környezetjogiakká váltak, miközben a két intézményben is erősödött a környezetjogi kutatás és oktatás helyzete, gyarapodott a témakörrel foglalkozó munkatársak száma. Külön meg kell említenünk Csák Csilla és Nagy Zoltán professzorok nevét e körben, akik jelentős mértékben járultak hozzá a Peinével való kapcsolatok fejlesztéséhez Miskolcon.

Egy DAAD-projekt keretei közt 2009-ben Peine Fodor Lászlóval dolgozott együtt egy klímavédelmi témán, berlini lakhelyén, illetve a vonattal alig egy óra alatt elérhető Odera-parti egyetemen.⁴ A közös megbeszéléseken túl szabad hozzáférést

³ Például Peine, Franz-Joseph: *Rechtliche Aspekte der Altlastenproblematik. Publicationes Universitatis Miskolcensis. Sectio Juridica et Politica*, 1995, Tomus 10, 33–55.; Peine, Franz-Joseph: *Az Európai Unió környezetjogának hatása a német környezetjogra. Magyar Jog*, 1998/2, 105–112. A Matarka egyébként összesen 10 folyóiratcikkét tartja számon, beleértve egy Fodorral közös, kétnyelvű publikációt is. Megjelentek emellett könyvfejezetek is tőle, például a Prugberger tiszteletére kiadott kötetben a gazdasági közjogról publikált 1997-ben.

⁴ Ennek egyik eredménye a dinamikusan fejlődő, és a miskolci műhelyben gondozott hazai szakfolyóiratban közölt közös, összehasonlító módszerrel készült, kétnyelvű tanulmány. Fodor László–Peine, Franz-Joseph: *A kibocsátási egységek kereskedelme: Európa-jogi alapok – a német és a magyar nemzeti szabályozás 2004-2012 között / Der Handel mit Emissionszertifikaten: Europarechtliche*

biztosított a kari könyvtári szolgáltatásokhoz és egy tantárgyi előadás megtartására is lehetőséget adott, saját, *Polizeirecht* című tárgya keretében. A szakmai együttműködés révén nemcsak szakmai műhelyébe nyújtott betekintést partnerének, hanem a szakmai életúttal összhangban álló magánéletébe is. Egy rendkívül racionális, a családjával odaadó, gondoskodó családfő, egy igazi értelmiségi polgár portréja festhető meg ennek alapján. Érdemes ezt a vázlatképet néhány színnel ki is dolgozni, a privátszféra tiszteletben tartásával. Így példaként megemlíthető, hogy Peinét a jogi szabályozás mögött lévő társadalmi, gazdasági és kulturális összefüggések is érdekelték. Sőt talán ezek voltak számára a fontosabbak, és ilyen komplex felfogásban érdeklődött Magyarország iránt is, naprakészen tájékozódva a *Die Zeit* és a *Frankfurter Allgemeine Zeitung* hasábjain, a televízióból és persze emberi kapcsolatait, illetve utazásait révén is.

Lakásán lévő szakkönyvtára magyar szemmel nézve igazán irigylésre méltó volt, hiszen a szakterületét érintő könyvekkel mind rendelkezett (részben széleskörű szakmai kapcsolatait révén), és előfizette a jogi szakfolyóiratok jelentős részét, illetve rendszeresen gondoskodott az egyes évfolyamok bekötetéséről is. Rengeteget is olvasott, ami publikációs tevékenységében is tükröződött, hiszen csaknem másfélszáz könyvismertetést írt pályája során.

Három fia közül kettő jogász lett, az ő szakmai fejlődésükre is gondot fordított. Egyik fia például doktorált közigazgatási jogból, és Peine még a családi programok keretei közt is megtalálta a módot a vele való szakmai konzultációra. Hallgatóinak is igyekezett példát mutatni a jogi problémák széles látókörű megközelítésére, vagy éppen az alapjogok tiszteletére, amit a magyar vendégelőadáshoz tett hallgatói észrevételek és a feltett kérdések is jól tükröztek.

Peinének számos hazai szakmai barátja is volt, akik szívesen hívták őt szakmai és magánéleti rendezvényeikre egyaránt. Csaknem ötven, neves pályatársa írt tanulmányt a 70. születésnapjára készült, s tematikáját tekintve is meglehetősen gazdag kötetbe. Csaknem ötven tanítványa szerzett doktori címet, ami német viszonyok közt is kifejezetten tiszteletet parancsoló szám, s jelzi Peine jelentős hozzájárulását a tudományos utánpótlás kineveléséhez. Cottbusi pozícióját kihasználva is segítette frankfurti diákokként megismert doktoranduszait abban, hogy promoválhassanak. Külső bírálóként is gyakran szerepelt. Számos alkalommal kérték fel ünnepi tanulmánykötetek (*Festschriften*) szerkesztésére, az ünnepelt köszöntésére is. Feleségével együtt kulturális rendezvényeket is látogatott, adott esetben összekapcsolva a kulturális élményt a játékonysággal.

Szakmai életútjához szervesen hozzátartozott a Magyarországról kevéssé látható, kiterjedt szakértői tevékenysége is. A szövetségi és tartományi kormányzervek voltak a legfontosabb megbízói. E tevékenység révén ismertsége nem csak szakmai körökre terjedt ki, miközben az érdeklődése, jogi ügyekben való jártassága pedig a publikációkban kidolgozott témáin is jóval túlmutatott. Egy ilyen érdekes kérdés, amelyben megnyilatkozott, a szövetségi szinten egységes sajtóigazolványok kiállítására jogosult sajtószervezetek körének a bővítéséről szólt.⁵

Grundlagen – Umsetzung in Deutschland und Ungarn 2004-2012. *Agrár- és Környezetjog/Journal of Agricultural and Environmental Law*, 2013 (14) 3–52.

⁵ Presseausweis-Oligopol fällt: Innenministerkonferenz trifft erste Entscheidung. Deutsches Verbände

Frankfurti professzorsága idején szervezett meg Peine egy nemzetközi környezeti- és agrárjogi konferenciát, amelyre számos miskolci, illetve debreceni agrár-, és környezetvédelmi joggal foglalkozó kolléga is meghívást, előadói felkérést nyert, amely felkérésnek többen eleget is tettek. Odera-frankfurti professzorsága idején a Viadrina Egyetem és a lengyel Wrocław (Breslau) egyeteme oktatási és kutatási együttműködési centrumot létesített, amelynek Peine az egyik alapító igazgatójává vált. Tervbe vette, hogy ebbe közvetett módon bekapcsolja az említett két magyar jogi kart is, amire azonban 2015-ben bekövetkezett betegsége miatt nem került sor.

Peine a széleskörű magyar és lengyel kapcsolatai mellett ázsiai országok (mint Japán, Dél-Korea, Kína), Ausztria és Lettország több intézményével is együttműködést épített ki és szívesen utazott ezekbe az országokba, például előadástartás céljából. Mindezen együttműködések lenyomatát vendégprofesszori meghívások, konferencia-felkérések, számos külföldi publikáció, külföldi jogrendszerek megismerését és megértését szolgáló közlemények, s nem utolsósorban kitüntetések, mint a Peine által büszkén viselt, miskolci díszdoktori cím is őrzik.

Peine a tudományos ismeretterjesztésben is részt vállalt. Egyúttal a társtudományok képviselőivel való együttműködési készségét is jelzi, hogy számos szaklexikon társszerkesztője és társszerzője volt, például a környezetvédelem terén.⁶ Interdiszciplináris kutatásoknak is részese volt.

Oktatói és tudományos munkásságának elismeréseként választotta meg tagjaul Peinét 1997 júniusában a Braunschweigi Tudományos Társaság, és lett 2000 és 2005 között társszerkesztője a Springer által gondozott, neves *Natur und Recht* („Természet és Jog”) című folyóiratnak, valamint 2000-ól 2015-ig a *Berliner Schrifte zum Stoffrecht* („Berlini Anyagjogi Írások”) című – a vegyszerekkel, gyógyszerekkel, élelmiszerekkel, fogyasztóvédelemmel egyaránt foglalkozó – periodikának, továbbá a cottbusi felsőoktatáspolitikai és -jogi tárgyú könyvsorozatnak (*Cottbuser Schriften zu Hochschulpolitik und Hochschulrecht*). Ez utóbbi összefüggött azzal, hogy 2005-től társigazgatója lett a Brandenburgi Műszaki Egyetem Cottbus-Senftenbergben létrehozott jog- és közigazgatástudományi centrumának.

A Viadrina Egyetemen 2011 őszén, a szemeszter kezdetével vált professor emeritusszá, 65. életévének betöltése okán. Búcsúelőadására 2011. október 1-én került sor, amelyen a Miskolci Egyetemet Csák Csilla és Nagy Zoltán professzorok valamint Prugberger Tamás professor emeritus képviselték. Peine azonban vállalta az oktatási tevékenység további folytatását, ahogyan tudományosan is aktív maradt, illetve ellátta a családi tulajdonú ingatlanok vagyonezelését is. Mindezen szakmai tevékenységeit a túlterhelés veszélyének elkerülése érdekében, betegsége miatt 2015-ben abba kellett hagynia. Orvosai eltiltották mindenfajta szellemi tevékenység végzésétől. Mindazonáltal e tilalom nem tartotta vissza őt attól, hogy még 2019-ben is, a már kollégák számára is érzékelhető egészségügyi problémái ellenére részt

Forum, Pressemitteilung des Deutscher Fachjournalisten-Verband E.V. vom 11.05.2006.
<https://verbaende.com/news.php/Presseausweis-Oligopol-faellt-Innenministerkonferenz-trifft-erste-Entscheidung?m=38326> (2021. 10. 14.).

⁶ Többen is haszonnal forgattuk, például vaskos „környezetvédelmi kéziszótárakat.” Dreyhaupt–Peine–Wittkämper–Herkendell (Hg.): *Umwelt-Handwörterbuch*. Walhalla, Berlin, 1992.

vegyen a kari habilitációs bizottság munkájában,⁷ vagy hogy ugyancsak 2019-ben a német demokrácia működőképességét féltve csatlakozzon ahhoz a kereken száz német államjogászhoz, akik a törvényhozástól nyílt levélben kérték a mandátumok rendkívüli módon felduzzasztott számának a csökkentését, illetve a Bundestag korábbi létszámának helyreállítását.⁸

2021. június 28-án bekövetkezett halála is betegségének tudható be, nagy veszteség a Miskolci Egyetem és a Debreceni Egyetem jogi karának egyaránt. Ahogyan pályatársai, volt kollégái a búcsúelőadásán, később a 70. születésnapján és az alkalomra megjelent kötetben, majd végül halálhíréről értesülve méltatták, a német közigazgatási és államjog-tudomány „grand seigneur”-ét, a közigazgatási jog egyik „intézményét” tisztelhattük benne. Olyasvalakit ugyanakkor, aki szakmai elismertsége ellenére is megmaradt hétköznapi, segítőkész embernek.

⁷ Utolsó munkahelye dékánjának búcsúztatója az egyetem honlapján, 2021. 07. 09. https://www.europa-uni.de/de/struktur/unileitung/pressestelle/viadrina-logbuch/nachrufe/20210709_franz-joseph-peine/Beitrag/index.html (2021. 10. 14.).

⁸ Ismereteink szerint ez volt az utolsó alkalom, amikor Peine a nyilvánosság előtt szerepelt. Welt, 20. 09. 2019. <https://www.welt.de/debatte/kommentare/article200600266/Staatsrechtler-schreiben-offenen-Brief-Verkleinert-den-Bundestag.html> (2021. 10. 14.).

Recenzió Nádas György és Prugberger Tamás „Jogkövetkezmények és szankciók a munkával összefüggő jogviszonyok körében” című könyvéről* Bagdi Katalin**

Recenzióban Nádas György és Prugberger Tamás „Jogkövetkezmények és szankciók a munkával összefüggő jogviszonyok körében” című könyvét mutatom be. Ezért a mű főként a munkaviszonyra fókuszálva részletesen kitér a megbízási szerződésre, a vállalkozási szerződésre és a tagi jogviszonyra is a szerződésszegés jogkövetkezményei és a kárfelelősség elemzése során. A szerzők rámutatnak, mely munkajogi szabályok vehetnek fel e körben kérdéseket, és mely polgári jogi jogintézményeket tartanak olyannak, amelyet az Mt. nem említ, azonban ténylegesen a munkajogban is alkalmazandóak.

Kulcsszavak: szerződésszegés, hibás teljesítés, elállási jog, kárfelelősség, veszélyes üzemi felelősség, munkaviszony

Review of the Book of György Nádas and Tamás Prugberger with the Title of „Legal Consequences and Sanctions in Work-Related Legal Relationships”

My review is about the book of György Nádas and Tamás Prugberger entitled „Legal Consequences and Sanctions in Work-Related Legal Relationships”. Therefore, while analysing the consequences of the breach of contract and liability for damages with a labour law focus, the book examines the agency agreement, the service agreement and the membership of a company. The authors point out those labour law rules which raise possible questions in connection, as well as which legal institutions of civil law they consider to be applicable in labour law despite the fact that the Labour Code does not explicitly mentions them.

Keywords: breach of contract, defective performance, the right to cancel, liability for damages, strict liability for abnormally dangerous activities, employment relationship

<https://doi.org/10.32980/MJSz.2021.4.1266>

1. Bevezető gondolatok

Prugberger Tamás professor emeritus és Nádas György egyetemi docens műve, mely a Debreceni Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar gondozásában jelent meg, a munkavégzésre irányuló jogviszonyokkal összefüggésben vizsgálja a szerződésekhez fűződő jogkövetkezményeket, illetőleg a szerződésszegéshez

* Nádas György – Prugberger Tamás: *Jogkövetkezmények és szankciók a munkával összefüggő jogviszonyok körében*, Debreceni Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Debrecen, 2019, 168 o.

** Ügyvédjelölt.

kapcsolódó szankciókat, különös tekintettel a helytállási és a kárfelelősségre. A szerzők már több publikációjukban¹ és átfogó munkajogi monográfiájukban² is foglalkoztak e témakörrel, most azonban kifejezetten a munkajogi felelősség és az ahhoz kapcsolódó jogkövetkezmények kerülnek vizsgálódásuk középpontjába, azzal, hogy vizsgálják a polgári jogi kapcsolódási pontokat is annak megállapítása érdekében, hogy a polgári jog segítheti-e, illetőleg akadályozhatja-e a munkajogi szabályok értelmezését.

Ugyanis egyre világosabbá válik napjainkban, hogy a munkajogi jogintézmények elemzése során megkerülhetetlen a polgári jog és az abból kinőtt munkajog közötti kapcsolat vizsgálata, valamint az egyes, munkavégzésre irányuló polgári jogviszonyok összehasonlítása a munkaviszonnyal. Ennek megfelelően a szerzők főként a munkaviszonyra fókuszálnak, azonban részletesen kitérnek a megbízási jogviszonyra, a vállalkozási jogviszonyra és a tagsági jogviszonyra is a szerződésszegés jogkövetkezményei és a kárfelelősség elemzése során. Az elsősorban tankönyvnek szánt mű monografikus igénnyel dolgozza fel a témát öt nagyobb fejezetben, széleskörű nemzetközi kitekintés mellett.

2. A könyv felépítése

Már az első fejezet elején rámutatnak a szerzők, hogy a munkajogviszonyokkal összefüggő munkáltatói és munkavállalói helytállási és egyéb felelősségi formák civiljogi gyökerekkel rendelkeznek, így ezeket csak akkor lehet megfelelő mélységben és összefüggéseiben vizsgálni, ha az elemzés a tágabb értelmű kötelmi helytállásból és felelősségből indul ki. „*A helytállás és a felelősség fejlődési csomópontjai – Összefüggések, valamint elhatárolási problémák*” című fejezet éppen ezt a kiindulópontot jelenti. Ebben azonban nem csupán a hazai helytállási és felelősségi szabályokat veszik sorra a szerzők, hanem rövid kitekintést nyújtanak az angolszász, a germán és a frankofón jogrendszerekre is. Elsőként a témakör alapját jelentő definíciókat, így a helytállás és a felelősség, a szankció és a jogkövetkezmény, valamint a vétkesség és a felrhatóóság fogalmát igyekeznek tisztázni és egymástól elhatárolni. Majd ezt követően kerül ismertetésre az egyes felelősségi formák mibenléte és rövid történeti fejlődése, amely során – a kötet munkajogi fókuszára is figyelemmel – helyt kapnak egyes munkajogi formák is, így például a fegyelmi felelősség.

¹ Ld. többek között: Nadas György: *Felelősségi alakzatok a munkajogban és kapcsolatuk a polgári joggal*, In: Bankó Zoltán – Berke Gyula – Pál Lajos – Petrovics Zoltán (szerk.): *Ünnepi tanulmányok Lőrincz György 70. születésnapja tiszteletére*, HVG-ORAC, 2019, 279. o.; Nadas György: *A hibás teljesítés munkajogi következményei*, In: Bankó Zoltán – Berke Gyula – Tálné Molnár Erika (szerk.): *Quid juris? Ünnepi kötet a Munkaügyi Bírák Országos Egyesülete megalakulásának 20. évfordulójára*, PTE-ÁJK, Kúria, Munkaügyi Bírák Országos Egyesülete, Budapest-Pécs, 2018, 297-305. o.; Prugberger Tamás – Nadas György: *A szerződésszegésből eredő kártérítési felelősség jogalapját meghatározó és mértékét befolyásoló tényezők*, In: Szikora Veronika – Török Éva (szerk.): *Ünnepi tanulmányok Csécsy György 65. születésnapja tiszteletére*, 1-2. kötet, DE-ÁJK, Debrecen, 2017, 167-184. o.

² Prugberger Tamás – Nadas György: *Európai és magyar összehasonlító munka- és közszolgálati jog*, CompLex Wolters Kluwer, Budapest, 2014.

A szerzők a felróhatóság, illetőleg az általában elvárhatóság kérdésének mélyebb elemzését is elvégzik, figyelemmel arra, hogy e két fogalom nem csak a polgári jogban, hanem a munkajogban is kiemelt jelentőséggel bír, hiszen mind a munkáltató, mind a munkavállaló felé alapvetően megfogalmazódó elvárás az adott helyzetben általában elvárható magatartás tanúsítása. Mivel az általában elvárhatóság alapvetően polgári jogi kategória, több kérdést is felvet a munkajogba történő bevezetése, melyek közül jó néhányat sorra vesz a szerzőpáros. Így többek között felvetik azt a kérdést, hogy vajon meghatározható-e az általában elvárható magatartás körében egy idealizált munkáltató és munkavállaló, illetve az általuk tanúsított magatartás, hiszen ehhez képest vizsgálható csak a konkrét tényállásban szereplő fél kötelezettsége és tanúsított magatartása, továbbá az, hogy ez a magatartás jó- vagy rosszhiszemű-e, amelyek szintén magánjogi, polgári jogi kategóriák.

Rámutatnak a szerzők arra is, hogy az általában elvárhatóság kategóriája sajátos módon jelenhet meg a kollektív munkajogi intézmények tekintetében. Ezzel kapcsolatosan egyetértek a szerzői felvetéssel, miszerint vizsgálni érdemes, hogy milyen módon felelhet meg az általában elvárhatóságnak a szakszervezet és az üzemi tanács, akár a munkáltató, akár a kollektíva felé, és hogy ennek megsértése esetén hogyan alakul e két szervezetnek a munkáltatóval, illetőleg a munkavállalói közösséggel szemben fennálló felelőssége. Már a kötet későbbi tárgyát vetíti előre az a gondolat, miszerint az információk törvényben foglalt átadási kötelezettségének megsértése egyfajta kollektív szerződésszegést is megvalósíthat, amelyből ha kár keletkezik, akkor a károkozó a szerződésszegésből eredő károkért való felelősséggel tartozik. Vagyis a szerződésszegés, illetőleg azon belül is a hibás teljesítés kifejezetten sajátosan jelenik meg a munkaviszonyban. A szerzők ezzel kapcsolatosan arra az álláspontra helyezkednek, hogy a hibás teljesítés a munkajogviszony alanyai vonatkozásában is – legyenek azok az individuális vagy akár a kollektív munkajog alanyai – megállapíthatóak.

Sok esetben azonban – mutatnak rá a szerzők – a munkajogi értelemben vett hibás teljesítéshez eltérő jogkövetkezmények fűződnek a polgári jog által meghatározottakhoz képest. Míg a polgári jogban lényeges jogkövetkezményként, illetőleg szankcióként jelenik meg az ún. visszatartási jog gyakorlása, addig kérdéses, hogy a munkaviszony esetében gyakorolható-e ilyen jog bármelyik fél részéről. Így például a munkavállaló jogszerűen megtagadhatja-e a munkavégzést mindaddig, amíg elmaradt munkabérét nem fizeti ki részére a munkáltató. Kitérnek a szerzők a szerződésszegés polgári jogban ismert további jogkövetkezményeként az elállási jog gyakorlására, rámutatva, hogy az a munkaviszonyok kapcsán csak korlátozott módon érvényesülhet, és ebben az esetben is csupán akkor, ha a felek a szolgáltatás teljesítését még nem kezdték meg.

Felvetik a szerzők, hogy a hibás teljesítés értelmezhető-e egyáltalán a munkaviszonyok keretében, amellyel kapcsolatosan leginkább a szolgáltatás minőségével kapcsolatos követelmény meghatározását tartják nehézkesnek. Felmerül a szolgáltatás minősége körében bekövetkező hibás teljesítés kapcsán érvényesíthető kellékszavatosság munkajogi alkalmazhatóságának kérdése is.

Kitérnek arra is a szerzők, hogy vajon a lehetetlenné válás megállapítható-e a munkaviszonyok körében, egyúttal rámutatnak arra, hogy a szolgáltatásnak a munkavégzés sajátosságából fakadó specialitása miatt nehezebben értelmezhető ez az esetkör is a polgári joghoz képest.

Ezt követően kerül sor az előreláthatóságon alapuló szerződéses kártérítési felelősség elemzésére. Ebben a fejezetben a szerzők kitérnek arra, hogy a korábbi ismert felróhatóság fogalmát és alkalmazási körét jelentősen megváltoztatta az, hogy a Ptk. átvette a Bécsi Vételi Egyezmény terminológiáját és szabályozását, többek között az előreláthatóság mint kimentési feltétel áttemelésével, amely elsősorban a szerződéskötés kori előreláthatóságot jelenti. Helyesen mutatnak rá azonban a szerzők, hogy a tartós jogviszonyok esetében – ideértve mind a tartós polgári jogi jogviszonyokat, mind pedig a munkaviszonyt – nem lehet előre meghatározni a kötelezettségvállalás előreláthatóságát egyik fél részéről sem. Éppen ezért az Mt. is a teljesítéskori előreláthatóságot tartja szem előtt, szemben a munkaszerződés megkötésekor előreláthatósággal. Mindazonáltal vannak olyan esetek a munkaviszonyban, amikor az előreláthatóság a károkozó cselekmény felróhatóságának megállapításánál alkalmazható, továbbá a munkáltató nem köteles megtéríteni azokat a károkat, amelyek vonatkozásában bizonyítani tudja, hogy azok bekövetkezése a károkozás idején nem volt előrelátható. Így egyrésztől mentesülési okként, másrésztől egyfajta kárcsökkentő tényezőként jelenik meg.

A szerzők több szempont mentén is arra jutnak, hogy a Ptk. kárfelelősségi szabályainak munkajogba történő áttemelése a munkáltató felelősségét szűkebbre szabja, még ha a bírói gyakorlat az előreláthatóság értelmezésével igyekszik is fenntartani a korábbi szabályozást. Az előreláthatóság körében egyetértek azzal a szerzői gondolattal, miszerint a következményi károk megítélésében szerepet játszó előreláthatósági klauzula alkalmazása eltérő következményre vezethet a polgári jogban és a munkaviszonyban. Így például míg az általános magánjogi megközelítés szerint elsősorban olyan következményi károk megtérítésére van lehetőség, amelyek a mindennapi életpasztalet szerint az adott szerződéssel összefüggésben tervezhető kockázatok körébe tartoznak, addig a munkaviszonyok kapcsán a kockázatok egy része éppen a munkaviszony tartós jellegéből, valamint abból fakadóan, hogy a munkáltató köteles a munkavégzéshez szükséges valamennyi feltételt biztosítani, nem lesznek előreláthatóak. A szerzők szerint így a munkáltató indokolatlanul szélesebb körben mentesülhet a felelősség alól, annak ellenére, hogy a munkaviszonyban kifejezetten erősebb pozíciót tölt be a munkavállalóhoz képest, és így éppen a szűkebb mentesülés lehetne a cél, szemben a polgári jog jogviszonyokkal, amelyekben a felek egymással egyenlőek, vagy legalábbis egyenlőbbek. Erre tekintettel egyetértek a szerzők azon felvetésével, miszerint ha az üzem működése vagy a munkavállaló által ellátott munkakör veszélyes üzemi jellegű, akkor a munkáltató kimentési lehetőségét is szűkebbre kell szabni erre tekintettel.

Arra is rámutatnak a szerzők, hogy éppen a munkavállaló egészségsértésével összefüggő károk vonatkozásában hozhat változást az előreláthatósági klauzula. De legalábbis azzal a veszéllyel fenyeget, hogy az állapotrosszabbodásra tekintettel másként vagy nem lehetséges kártérítési igény előterjesztése. Kérdés lehet ugyanis, hogy az általában megjelenő tapasztalat alapján megállapítható-e egy később

bekövetkező állapotrosszabbodásról, hogy a károkozás időpontjában a munkáltató látta-e vagy azt látnia kellett-e. A szerzők szerint különös figyelmet érdemel az előreláthatóság a munkahelyre bevitt dolgokban bekövetkezett károk esetében is – amelynek megítélését természetesen befolyásolja az a tény, hogy a munkáltató meghatározhatja a munkahelyre bevihető dolgok körét, illetőleg azokat kizárhatja – , továbbá az előreláthatóság értelmezése sajátos lehet a munkaviszony jogellenes megszüntetésével összefüggésben érvényesített károk tekintetében is.

A szerzőpáros felvetése szerint a munkavállaló oldalán megjelenő előreláthatóság értelmezése is több kérdést vet fel, így például azt, hogy más zsinórmértéket kell-e követni a munkavállaló által előrelátható események, illetőleg károk tekintetében. Ezen a ponton térnek ki arra is, hogy a munkavállalói kárfelelősség kapcsán a Ptk. deliktuális és kontraktuális felelősségi elemei keverednek, valamint az Mt. az egyébként felróhatósági alapú felelősség kapcsán jelentőséget tulajdonít a vétkességnek is a kártérítés mértéke vonatkozásában, melyek jogértelmezési gondokhoz vezethetnek.

A munkaszerződés létrehozása körében kitérnek arra is a szerzők, hogy a Ptk. 6:62 §-a alapján a feleket a szerződés megkötése és lebonyolítása vagy fennállása során együttműködési és tájékoztatási kötelezettség terheli, amelynek megsértése kimentés hiányában mindenképpen kártérítési kötelezettséget von maga után, amely vonatkozik egyébként az ajánlati kötöttség megszegésével kapcsolatos előírásokra is.

A második fejezet *„A munkával és szolgálattal összefüggő anyagi felelősség a nyugat- és kelet-európai jogrendszerekben”* címet viseli, amely a szerződések megszegéséből eredő felelősség bemutatását követően külön-külön alfejezetben tér ki a munkavállaló, illetőleg a munkáltató szerződésszegéssel kapcsolatos kártérítési felelősségére, mégpedig összehasonlító jogi kitekintéssel. Ennek során számba veszi a germán, a frankofón-latin, a skandináv, valamint a közép- és kelet-európai jogrendszerekben található megoldásokat. Itt ismét utalnak a szerzők arra, hogy a germán szabályrendszerek az objektivizált culpán nyugvó felróhatóságon alapulnak, míg a frankofón-latin jogrendszerek a káresemény kauzalitáson alapuló jogellenességére támaszkodnak.

A nemzetközi kitekintés körében a munkavállalónak a munkáltatóval szemben fennálló szerződésszegési felelőssége körében elsőként a germán jogrendszer megoldásai kerülnek elemzésre, azzal, hogy a Németország és Ausztria által követett megoldásokról olvashatunk részletesebben. Megtudhatjuk, hogy a német munkajog a BGB szerződésszegéséből fakadó kárfelelősségi szabályaihoz, míg az osztrák szabályozás a Polgári Törvénykönyv általános kárfelelősségi szabályaihoz nyúl a munkavállaló károkozása körében, azzal a kitételrel, hogy utóbbi külön kedvezőbb szabályokat állapít meg az ún. munkavállalói felelősségi törvényben, lehetőséget adva a munkavállaló kártérítési felelősségének mérséklésére. Ezzel szemben a frankofón-latin jogrendszerek a kauzális és kockázati felelősségi elven alapulnak. Ennek megfelelően a munkavállalónak számolnia kell azzal, hogy a munkavégzés során cselekményével kárt okozhat, azzal, hogy a germán rendszerhez hasonlóan a munkáltatónak is számolnia kell a munkáltatással, az üzemvitellel kapcsolatosan felmerülő kockázatokkal, amelyeket alapvetően neki kell viselnie. Ez egyben

felügyeleti kötelezettséget keletkeztet a munkáltató oldalán a potenciális káresemények megelőzése érdekében. A munkavállaló károkozása kapcsán hangsúlyozzák a szerzők, hogy mind a germán, mind a frankofón jogrendszerekben a kimentés elve érvényesül, vagyis a kárt elszenvedett munkáltatónak csak a károkozás tényét és az okozatiságot kell bizonyítania. A kárt nem eredményező szerződésszegés mindkét jogrendszerben objektív jogkövetkezmények alkalmazására ad lehetőséget. Mindezekkel részben szemben állt a közép- és kelet-európai jogrendszereknél szovjet hatásra kialakult megoldás, amely minden olyan kárt, amelyet a munkavállaló a munkáltatónak okozott, akkor is a munkaviszony megsértésével hozták összefüggésbe, ha az nem a munkaszerződésben található kötelezettségek megsértésével összefüggésben keletkezett. Emiatt igénykonkurencia fel sem merülhetett.

Ezt követően térnek rá a szerzők a munkáltató szerződésszegésével okozott kár tárgyalására, azzal a megjegyzéssel, hogy valamennyi nyugat-európai jogrendszer három nagy csoportba sorolja a munkavállalóval szembeni munkáltatói kötelezettségeket. Az ún. gondoskodási kötelezettség folytán a munkáltató köteles kiiktatni a munkavégzéssel kapcsolatos személyi és kárveszélyt okozó tényezőket, így például a munkabaleseteket. Kiemelik a szerzők, hogy ez az egyik olyan pont, ahol elválik egymástól a vétkességi elvre épülő germán és a kauzalitásra épített jogellenességi elven nyugvó francia rendszer. A germán jogrendszerben, illetőleg az ezen megoldást átvevő kelet-közép-európai államokban a munkáltató felelősségét jellemzően a veszélyes üzemi felelősség körébe sorolják, illetőleg ennek analógiájára objektív felelősséggel terhelik azon elgondolás mentén, hogy az üzemi működés és az üzemvitel minden esetben kockázattal jár, még ha a munkavállaló által betöltött konkrét munkakör maga csekély baleseti kockázattal is bír. A munkavállaló egzisztenciális és anyagi helyzete, valamint emberi méltósága minden esetben fokozott védelmet igényel a munkáltatóval szemben alárendelt helyzete okán. Ezzel szemben a frankofón jogrendszerekben a munkáltató és a munkavállaló felelőssége, illetőleg vétkessége azonos módon esik latba, azzal hogy a kockázatot mégis a munkáltatónak kell túlnyomórészt viselnie.

A gondoskodási kötelezettség mellett a munkáltató köteles a munkavállaló által a munkahelyre bevitt szokványos, és adott esetben a munkába járáshoz szükséges dolgok őrzésére. A munkavállaló ugyanis szükségszerűen kénytelen egyes napi használati tárgyait az étkezéshez, illetőleg a munka utáni szabadidőben szükséges és szokványos pénzüsszeget bevinni, illetőleg a munka jellegétől függően utcai ruháját munkaruhára cserélni, továbbá adott esetben a munkába járáshoz használt gépkocsit vagy kerékpárt a munkahelyen letenni. Ezért a munkáltató custodia felelősséggel tartozik ezen tárgyakért, amely – mutatnak rá a szerzők – a szállodai letéti felelősséghez hasonlít.

Végezetül a munkáltató köteles a foglalkoztatási szabályok megtartására, így például a munkabér meghatározott ideig történő kifizetésére vagy a foglalkoztatási kötelezettség teljesítésére. E kötelezettségek megszegése esetében azonban már nemcsak a kárfelelősségi szabályok alkalmazhatók, hanem egyéb jogkövetkezmények is, így a késedelmes befizetés esetén a késedelmi kamat felszámítása, illetőleg adott esetben felmondás vagy azonnali hatályú felmondás a

munkavállaló részéről. Ilyenkor a kártérítési igény ezen jogkövetkezményeken felül az e jogkövetkezményekkel nem kompenzált vagyoni és nem vagyoni károk kiegyenlítésére irányulhat. Sajátos munkáltatói szerződészegési formaként nevesítik a szerzők a munkáltató részéről történő jogellenes felmondást, melyhez a germán munkajog egyfajta bázis kártérítést kapcsol, azzal, hogy az ezen felüli kárai megtérítésére is jogosult a munkavállaló. Egyetértek a szerzőkkel abban, hogy sajnálatos módon a magyar szabályozás jelentős mértékben eltér ettől, mégpedig a munkavállaló hátrányára.

„A munkavállaló és a munkáltató egymással szembeni felelőssége az Mt. szerint” elnevezésű harmadik fejezet a munkavállaló és a munkáltató felelősségének hazai szabályozását járja körül. A szerzők azzal a fontos tételmondattal kezdik az elemzést, miszerint a munkajogi kárfelelősség céljai és szabályai nem térnek el az általános polgári jogi felelősségi szabályoktól abban a tekintetben, hogy a kárfelelősség megállapításához több feltétel együttes megléte szükséges, nevezetesen a kár bekövetkezése, a jogellenesség, az okozati összefüggés, illetve a kimentés eredménytelensége vagy kizártsága. A szerződészegéssel okozott kár körében alapvető feltétel továbbá az, hogy a károkozás a szerződéssel összefüggésben, a szerződésből fakadó valamely kötelezettség megszegésével következzen be, amely a munkajogban annyiban tér el, hogy kifejezetten a munkaszerződésből, illetve a munkaviszonyból fakadó kötelezettség megszegésével összefüggésben kell állnia a kárnak. Helyesen mutatnak rá arra is a szerzők, hogy nem csak a polgári jogban jelennek meg az objektív felelősségi alakzatok, hanem a munkajogban is megfigyelhető egyfajta objektívizálódás, mely mindkét jogterület esetében a kimentési szabályok újragondolását hozta magával. Hazánkban ezt csak erősítette a Bécsi Vételi Egyezmény rendszerének átvétele.

Külön-külön kerülnek elemzésre a munkáltatói és a munkavállalói kárfelelősség rendezésével kapcsolatos elvi kérdések. A munkáltatói felelősség fő célja a reparáció, arra vonatkozóan azonban, hogy ez milyen módon érhető el, többféle modell is létezik, melyeket a szerzők sorra is vesznek. Ennek során rámutatnak arra, hogy mind a vétkességi, mind a felróhatósági alapú kártérítési felelősség olyan dogmatikai kérdéseket vet fel, amelyek a teljes kártérítési elv érvényesülését gátolhatják. Majd rátérnek az egyéb felelősségi alakzatokra, külön kiemelve a polgári jog által szabályozott veszélyes üzemi felelősséget a munkáltatói kárfelelősség lehetséges alapjaként. Egyetértek a szerzők azon megállapításával, miszerint a veszélyes üzemi felelősség vagy az annak analógiájára kialakított objektív kárfelelősség szolgálja leginkább a teljes reparáció elvének érvényesülését, és ez az a felelősségi alakzat, amely a leginkább figyelembe veszi a munkaviszony sajátosságait. A szerzők szerint azonban a 2012. évi Mt. nem veszi tekintetbe azt, hogy a munkáltatótól elvárható a munkavállaló rendszeres és fokozott ellenőrzése az esetleges munkabalesetek elkerülése érdekében, valamint annak megelőzése, hogy a munkavállaló – agyonhajszoltsága miatt – dekoncentrálttá váljon, és ezzel megnőjön a károkozás lehetősége. Hangsúlyozzák, hogy a túlhajtás következtében megnövekszik a munkavállaló által okozott kár előfordulási lehetősége, amelyet a hazai szabályozás egyáltalán nem értékel a munkáltatótól megkövetelt előreláthatóság tekintetében, mely abban mutatkozik meg, hogy a munkavállaló hanyag gondatlanság esetén is a

teljes kárért felel. Ezzel szemben a munkavállalói kárfelelősség alapjává az általában elvárhatóság, illetőleg a felróhatóság vált. Az, hogy a korábbiakhoz képest a munkáltatói kárfelelősség enyhébb, míg a munkavállalói kárfelelősség szigorúbb, a szerzők szerint egyenlőtlen helyzetet teremt a felek között a munkáltató javára. Egyúttal az a furcsa helyzet állhat elő egy komolyabb munkabaleset kapcsán, hogy a sérült munkavállalókkal szemben könnyebben menti ki magát a munkáltató, mint a munkabaleset révén sérülést szenvedő és a veszélyes üzemi felelősség alapján igényt érvényesíteni képes harmadik személyekkel szemben. Ebből logikusan következik a szerzőpáros azon felvetése, miszerint már csak ezen az alapon is szükséges lenne a munkáltató munkajogi felelősségét újragondolni, és esetlegesen a veszélyes üzemi felelősséghez hasonló módon szabályozni, amely a Bécsi Vételi Egyezményből átvett szabályok kiiktatását is jelentené.

A munkavállaló kártérítési felelősségének szabályozásával kapcsolatosan már az elején leszögezik, hogy az inkább preventív és represszív, illetőleg részben reparatív célt szolgál, szemben a munkáltatói kárfelelősség elsődlegesen reparációs jellegével. A megváltozott munkáltatói kárfelelősségi szabályokhoz kapcsolódó bírói gyakorlat elemzése kifejezetten fontos része a műnek. Az új szabályozás értékelése során ugyanis megkerülhetetlen annak vizsgálata, hogy hogyan érvényesül a gyakorlatban, illetőleg a jogalkalmazás, a bírói gyakorlat hogyan juttatja érvényre a szabályozási célokat, figyelemmel arra is, hogy a jogalkotó szerint a korábbi szabályozáshoz kapcsolódó bírói gyakorlat tette szükségessé annak módosítását. A megváltozott rendelkezések ezért a munkáltatói felelősség szűkítését, illetőleg a munkáltató kimentési lehetőségének bővítését szolgálják. A szerzők által bemutatott bírói gyakorlat azonban a munkáltatói kárfelelősség korábbi gyakorlatát igyekszik követni, illetőleg egyelőre nem szűkíti jelentősen a munkáltató felelősségét. Deklarálásra kerül ugyanis az, hogy az ellenőrzési körön belül nem csak lehetősége, de kötelezettsége is a munkáltatónak a károk megelőzése érdekében szükséges intézkedések megtétele, és az ellenőrzési körön minden olyan objektív tény, körülményt érteni kell, amelynek alakítására bármilyen lehetősége volt a munkáltatónak. Ebbe azonban nem tartoznak bele azok a körülmények, amelyekre a munkáltatónak még közvetett ráhatásra sincs.

Ebben a fejezetben tértek ki a szerzők a sérelemdíj elemzésére is, amely új és kifejezetten magánjogi háttérű, hiszen ebben a körben még az Mt. is háttérszabályként alkalmazza a Ptk. sérelemdíjra vonatkozó rendelkezéseit. Felvetődik a kérdés, miszerint a Ptk.-ban felsorolt objektív szankciók – így például a jogsértés megtörténtének bírósági megállapítása, a jogsértés abbahagyására kötelezés, a jogsértő eltiltása a további jogsértéstől vagy a megfelelő elégtétel adás – vajon megfelelően alkalmazhatóak-e a munkaviszonyban, figyelemmel arra is, hogy a sérelemdíj már nem tekinthető kártérítésnek. E körben egyetértek a szerzői állásponttal, amely szerint nincs kizárva ez a lehetőség, azonban kétségtelenül a sérelemdíj iránti igény vált döntővé a gyakorlatban. Rámutatnak továbbá a szerzők arra az ellentmondásra, hogy bár a polgári jogban a kártérítés is objektív szankcióként szolgál, azonban a munkajogban nemcsak a sérelemdíjra vonatkozó rendelkezések lesznek irányadók a személyiségi jog megsértése esetén, hanem az Mt. a munkajogi kártérítési szabályokat is alkalmazni rendeli, amely –

kimentési szabályok folytán – visszatérést jelent a kártérítési megalapozottsághoz. Erre tekintettel a szerzők felteszik azt a kérdést, hogy vajon a sérelemdíj esetében hogyan értelmezendők a munkajogi kárfelelősség kimentési szabályai, és lehetséges válaszként vetik fel azt, hogy az ellenőrzési körön kívüliség, valamint az előreláthatóság kimentési szabályainak alkalmazása akár a sérelemdíj mint objektív jogkövetkezmény célját veszélyeztethetik. Rögzítik továbbá a személyiségi jog jogellenes korlátozásából eredő jogsérelemek megtérítése iránti igényre rátérve, hogy amennyiben ennek során figyelmen kívül hagyja a munkáltató a szükségesség-arányosság követelményét, akkor felel az ezzel okozott személyiségi jogsérelemért is.

Felteszik továbbá azt a gyakorlatban is előforduló kérdést, miszerint pusztán a munkaviszony jogellenes megszüntetése önmagában alkalmas lehet-e személyiségi jogsérelemre. Álláspontjuk szerint az az Alaptörvényben rögzített munkához való jog sérelmét jelenti, és ekként indokolhatja sérelemdíj megállapítását, különös tekintettel arra, hogy a felmondás jogellenessége esetére megállapított törvényes jogkövetkezmények a többségi vélemény szerint kisebb mértékben kompenzálják a munkavállalót ért sérelmet a korábbi szabályokhoz képest. Azonban a hazai bírói gyakorlat e körben valamilyen többlétevényállás, többlétevélem meglétét igényli, nem szolgálhat pusztán a felmondás jogellenes mivolta sérelemdíjat megalapozó körülményként.

Ezt követi a negyedik, *„A robotok alkalmazásának hatása a szerződésesség kapcsán jelentkező felelősségre”* című fejezet, amelyben a szerzők rámutatnak arra, hogy a robotok és a mesterséges intelligencia megjelenése, valamint gyors fejlődése elkerülhetetlenül kihatással lesz, illetőleg kihatással van a munka világára is, hiszen egyre több területen cél az, hogy a robotok által kiváltásra kerüljön az emberi munkaerő. Ez elsősorban a vállalkozási jogviszonyra, a bérleti jogviszonyra, valamint a munkaviszonyra lesz befolyással, így az e jogviszonyokkal kapcsolatos felelősségi kérdések is változhatnak. Ennek megfelelően igyekeznek a szerzők körbejárni azt a kérdést, hogy befolyásolja-e a már kialakult polgári jogi és munkajogi felelősség rendszerét, ha a szerződés tárgya robot, illetőleg robot által vagy segítségével végzett munka. Rámutatnak, hogy a robotok munkába állításával még jelentősebbé válik a munkáltató tájékoztatási kötelezettsége, és olyan új típusú kockázatok jelen(het)nek meg, melyek szükségszerűvé tehetik a munkáltatói és munkavállalói felelősség újragondolását, esetleg annak szigorítását.

Az utolsó, ötödik fejezet *„A szerződésesség objektív és kártérítési jellegű jogkövetkezményei a munkaviszony jellegű jogviszonyok esetében”* címet viseli, amelyben a szerzők sorra veszik a szerződésesség objektív és kártérítési jogkövetkezményeit, majd elemzik az alvállalkozás, a megbízás, az önfoglalkoztatás és a tagi munkavégzés mint munkavégzést megvalósító, de munkaviszonynak nem tekinthető jogviszonyok körében felmerülő kártérítési szabályokat.

A szerződésesség objektív és kártérítési jogkövetkezményei körében rámutatnak arra, hogy bár a polgári jogban a szerződésesség legáltalánosabb szankciójaként a kártérítés szolgál a szerződésességgel okozott kártérítés szabályai mentén, nemcsak kártérítésre, hanem adott esetben a szolgáltatás teljesítésének követelésére vagy a dolog visszatartására is jogosult lehet a károsult fél, illetőleg a hibás teljesítés esetén

a kellékszavatosság jogkövetkezményeit is követelheti. Szerződésszegés esetén ugyanis nem elsősorban az egyéni magatartás, illetve közrehatás szankcionálása lesz a fő cél, hanem a felek között a kockázat megfelelő elosztása. A szerződésben vállalt kötelezettség szerződésszerű teljesítésének elmaradása a szerződésszegő fél igyekezetétől függetlenül szankcionálható, annak a jogkövetkezmények megállapítása körében nincs jelentősége, a szerződésszegés formájától függően azonban eltérő jogkövetkezmények alkalmazhatók. E jogkövetkezményeket vizsgálják a szerzők az egyéb munkavégzésre irányuló jogviszonyok tekintetében, hangsúlyozva, hogy az objektív jogkövetkezmények a szerződés hibás teljesítéséből vagy meghiúsulásából eredő tény folytán állnak be, mégpedig felróhatóságtól függetlenül, míg a kártérítés esetében kifejezetten feltétel a felróhatóság megléte, azzal hogy ez egy szubjektív vagy még inkább objektivizált kategória a deliktális kárfelelősséghez képest.

A vállalkozási szerződés és megbízási, illetőleg egyéb ügyviteli szerződés esetén a szerződésszegés esetén alkalmazható jogkövetkezmények hasonlóak, azzal a különbséggel, hogy a vállalkozásnál az eredmény (eredménykötelem), míg a megbízásnál a felek közötti bizalom dominál az ügyvitelre irányuló megbízásra tekintettel (gondossági kötelem). E két szerződési típus meglehetősen hasonlóságot mutat a munkaszerződéssel is, az általános szabályok mellett a kártérítési felelősség körében is. A tartós és határozatlan tartamú vállalkozás és megbízás esetében – melyek inkább hasonlítanak a munkaszerződéshez, mint eseti formáik – azonban speciális jogkövetkezmények figyelhetők meg, éppen e tartós jellegből fakadóan. Azonban a szerzők szerint e tekintetben megfigyelhető egyfajta jogszabályi rendezetlenség, illetőleg hézag, azzal, hogy e rendezetlenség adott esetben a munkaviszonynak a tartós megbízási és vállalkozási szerződéshez közel álló szabályai által is feloldható, amennyiben a polgári jog szabályai alapján az nem lehetséges. Hosszabb elemzés olvasható a határozott idejű jogviszonyok idő előtti megszüntetésének lehetőségéről, és kifejti abbéli véleményét a szerzőpáros, hogy a megbízási szerződés esetén indokolt lett volna a felmondást felmondási időhöz kötni, azzal, hogy az rövidebb a munkaviszonyban gyakorolható felmondási időnél, és ilyen módon lehetne létrehozni egy, a némethez hasonló rendszert, amelyben a kötetlenebb szolgálati szerződés esetében rövidebb a felmondási idő, mint a függő munkával összekapcsolt munkaszerződés esetében. A különbségtétel indoka az, hogy a kötetlen munkaidőben foglalkoztatott személy többet mozog kifelé, és így könnyebben tud elhelyezkedni, mint az, aki a munkahelyre zárva beosztottként dolgozik, és így jóval kisebbek a kifelé megjelenő társadalmi kapcsolatai. A szolgálati jogviszony ezért nem függő, hanem a szabad munkavégzés miatt gyakorlatilag összefolyik a tartós vállalkozási vagy a megbízási jogviszonnyal.

A szerzők sorra vesznek további megbízási-vállalkozási típusú szerződéseket is, pontosabban azok nevesített formáira, így többek között az alkuszi, a bizományosi, az ügynöki, a közvetítői, a szállítmányozási, a fuvarozási és a bizalmi vagyongazdálkodási szerződéseket, különös figyelmet fordítva a szerződések egyoldalú megszüntetési lehetőségeire, majd kitérnek az alvállalkozás és a megbízási közreműködő jelentőségére. Rámutatnak arra, miszerint az építési és beruházási szerződéseknél általános jelenség, hogy a fővállalkozó egy vagy több alvállalkozót is alkalmaz.

Helytálló az a megállapításuk, hogy ebben az esetben eltérően értékelhető – különösen a szerződésszegés és annak jogkövetkezményei vonatkozásában – a fővállalkozó és a megrendelő, valamint a fővállalkozó és az alvállalkozó közötti jogviszony. Emiatt az előreláthatósági klauzula eltérően alkalmazandó, és a fővállalkozó-alvállalkozó viszonylatában bír nagyobb jelentőséggel.

A megbízás körében alkalmazott közreműködő, illetőleg helyettes kapcsán szintén egyetértek a szerzőpáros azon megállapításával, miszerint a megbízott akkor is felel a megbízó felé, ha a megbízó jóváhagyta a közreműködő alkalmazását, illetőleg személyét, és csak akkor mentesül a megbízott a felelősség alól, ha a közreműködőt kifejezetten a megbízó választotta ki. Ez az alvállalkozó kiválasztása tekintetében is alkalmazható.

Ezt követően kerül sor az önfoglalkoztatókkal kapcsolatos szabályok elemzésére, amely mindenképpen aktuálisnak tekinthető, hiszen – ahogy arra a szerzők is rámutatnak – az önfoglalkoztatók bár vállalkozási, illetőleg megbízási szerződést kötnek az őket foglalkoztatókkal, azonban ezek sokszor valójában a munkaviszony szigorú szabályainak megkerülése végett születtek, és burkolt munkaviszonyról van szó nem egy esetben. Ők lesznek az ún. munkavállalóhoz hasonló személyek vagy szabad foglalkoztatottak. Mivel ők formailag még mindig tartós vállalkozási és megbízási jogviszonyban állónak számítanak, így mindenképpen kérdésként merül fel, hogy a szerződésszegés jogkövetkezményeit a polgári jog vagy a munkajog előírásai szerint szükséges alkalmazni. A szerzők idézik e körben a német gyakorlatot és jogot, amely e személyi kört a társadalombiztosítási járulék fizetés kivételével a munkajog szabályai alapján ítélik meg, illetőleg a munkajog rendelkezéseit alkalmazzák, ilyen módon a kárfelelősségre is a munkajogi szabályokat kell alkalmazni rájuk. Ezen ponton térnek ki arra is a szerzők, hogy bár hazánkban az önfoglalkoztatók jogviszonya bár tartalmilag inkább munkajogi jelleggel bír, azonban arra mégis a tartós vállalkozás, illetőleg megbízás szabályai alkalmazandók. Véleményük szerint ezt ellensúlyozhatná a bírói gyakorlat, amennyiben az ilyen kényszervállalkozási és kényszermegbízási szerződéseket a Ptk. 6:92. § (2) bekezdése alapján palástolt munkaszerződésnek tekintené, és ennek megfelelően bírálna el.

Végezetül ezt követően kerül sor a tagi munkavégzés elemzésére, amely egy összetett szervezeti-tagsági viszonyt. Amennyiben a munkavégzéssel összefüggésben a tag és a társaság között elszámolási vita alakul ki, vagy a munkavégzéssel összefüggésben kár keletkezik akár a társaság, akár a tag oldalán, úgy azt nem a munkajogi, hanem a polgári jogi kártérítés szabályai szerint kell elbírálni.

3. Néhány gondolat a szerzők főbb megállapításai nyomán

A köteten végig húzódik és egyértelműen kiolvasható az elemzett kérdésekre adott válaszokból, hogy a munkajog külön jogterületté válása ellenére továbbra is szorosan kapcsolódik a polgári joghoz, és a polgári jogi szabályok sok esetben szolgálnak a munkajogi jogintézmények háttérszabályként, illetőleg a munkajogi szabályok

értelmezése során nem kerülhető meg minden esetben a polgári jogi szabályokra történő támaszkodás.

A visszatartási joggal kapcsolatosan kifejtett szerzői állásponttal összefüggésben azonban jelentősége lehet annak, hogy például a munkabér fizetési kötelezettségét nem vagy nem időben teljesítő munkáltatóval szemben a munkavállaló felmondással vagy akár azonnali hatályú felmondással élhet, amely további igényérvényesítést is lehetővé tesz számára. Éppen ezért további vizsgálandó kérdés lehet az, hogy amennyiben a visszatartási jog értelmezhető a munkaviszonyban, úgy az milyen kapcsolatban áll a munkavállaló (azonnali hatályú) felmondási jogával mint jogkövetkezéssel (szankcióval).

Bár szó esett a munkaszerződés vonatkozásában az elállás jogáról, az Mt. 15. § (2) bekezdése alapján munkaviszonyra vonatkozó szabály vagy a felek megállapodása is biztosíthat a felek számára elállási jogot, mégpedig azzal, hogy az a megállapodást megkötésének időpontjára visszamenőleges hatállyal megszünteti, és a felek kötelesek egymással elszámolni. Kérdésként merülhet fel ezért, hogy a munkaszerződésen túl a munkáltató és a munkavállaló által kötött egyéb megállapodások tekintetében miként gyakorolható az elállási jog. Bár a versenytilalmi megállapodás kapcsán gyakorolható elállási jog tekintetében beszélhetünk bírói gyakorlatról, azonban vizsgálatra érdemes lehet, hogy például az önkéntes túlmunka tekintetében megkötött megállapodás vonatkozásában meddig élhetnek a felek elállással, tekintettel arra, hogy felmondani csak a naptári év végére lehet [Mt. 109. § (2) bek.]. Ennek fényében a felek vajon a megállapodással érintett naptári év kezdetéig gyakorolhatják elállási jogukat, vagy a „rendes” túlmunka kihasználása során bármikor, mindaddig, amíg kifejezetten az önkéntes túlóra tartamát meg nem kezdi a munkavállaló. További kérdés lehet, hogy milyen jogkövetkezésménye lehet a nem megfelelő időben vagy egyébként jogszabályba ütköző módon gyakorolt elállási jognak.

A skandináv jogrendszerek kapcsán megjegyzik a szerzők, hogy a munkáltató a munkavállaló által okozható károk lehetséges ellentételezéseként a munkabér egy részét nem fizeti meg a munkavállalónak, hanem minden hónapban az e célból létrehozott letéti számlán helyezi el, amelyből a munkáltató a munkavállaló által okozott károkat kiegyenlítheti. Ez az összeg a munkabér részét képezi, ezért a munkaviszony megszűnése esetén a munkavállaló a megmaradt letéti összeget megkapja. Hasonló megoldásnak tekinthető a magyar jogban a munkavállalói biztosíték, bár csak meghatározott munkakört betöltők esetében kérhet ilyen kifizetést a munkáltató, és alapvetően a megőrzési felelősséggel érintett károk megtérítésére veheti igénybe. Azonban a skandináv megoldással ellentétben nem tekinthető a munkabér részének, ugyanis nem a munkavállaló béréből kerül levonásra, hanem a munkáltató felhívására a munkavállaló kifejezetten köteles a biztosítékul meghatározott összeget átadni. Bár a munkáltató a munkabérből történő levonás szabályai szerint elégítheti ki a biztosítékból kárigényét, azonban annak összege a munkabér növekedésére tekintettel nem emelhető. Erre is tekintettel egyetértek a szerzők azon megállapítására, miszerint a munkavállalói biztosíték lényegében a polgári jogban ismert óvadéknak feleltethető meg, és közelebb áll ezen polgári jogi jogintézményhez, szemben a fentebb ismertetett, sajátos munkajogi

jelleggel bíró skandináv megoldáshoz.

Bár a polgári jog a kárfelelősség körében egységes szabályozást alakított ki – egymás mellé rendelt feleket feltételezvé –, azonban egyes, valamilyen oknál fogva gyengébbnek minősülő és így „alárendelt” helyzetben lévő személyi kör tekintetében mégis szigorította a károkozó felelősségét, azt objektívvé téve vagy jelentős részben objektivizálva, mint például a veszélyes üzemi felelősség tekintetében. Mivel azonban a munkáltató és a munkavállaló között minden esetben alá-fölérendeltség van, a munkajog alapvetően eltérően rendezi a munkáltató, és eltérően a munkavállaló felelősségét. Így a munkavállaló számára az is egyfajta garanciaként jelenik meg, hogy a fölérendelt pozícióban lévő és az erőforrásokkal rendelkező munkáltató köteles nagyobb arányban viselni a munkáltatással járó kockázatokat, ideértve a munkavállaló által a munkavégzéssel összefüggésben elszenvedett károk egészének vagy egy részének a viselését is. A szerzők megállapították, hogy a hatályos munkáltatói kárfelelősségi és kimentési szabályok szűkítik a munkáltatói felelősséget azzal, hogy inkább a polgári jog általános felelősségi szabályaihoz közeledtek. Ezért valóban megfontolásra érdemes lehet inkább oly módon visszanyúlni a polgári jogi gyökerekhez, hogy a gyengébb fél helyzetét számításba vevő veszélyes üzemi felelősség legyen a minta, mert ez inkább biztosítja a munkavállaló számára azokat a garanciákat, amelyekre alárendelt félként szüksége lehet.

A fentiekből látható, hogy a könyv olyan kérdéseket feszeget a munkajog és a polgári jog közötti kapcsolódási pontok feltárásával, melyek a gyakorlatban is felmerülnek és megoldásra várnak. A szerzők által tárgyalt témakörök pedig további kérdéseket is felvetnek, ezért remélhetőleg a jogalkotó megfontolja majd a munkajog és a polgári jog közötti kapcsolat rendezését, esetleges újra szabályozását, elsősorban a mű által kiemelt, hangsúlyosnak tekinthető problémakörök mentén.
